

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK TIDSSKRIFT

TIENDE RÆKKE

UDGIVET AF

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

VED DENS BESTYRELSE

REDIGERET AF

AXEL LINVALD

FORENINGENS SEKRETÆR

ANDET BINDS ANDET OG TREDIE HEFTE

K Ø B E N H A V N

H. HAGERUPS BOGHANDEL, HOVEDKOMMISSIONÆR

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI A/S

1933

UDGIVET FOR ANDET HALVAAR 1932
OG FØRSTE HALVAAR 1933

Studier over Saksess historiske kilder.

Af

JØRGEN OLRIK.¹

Medens spørgsmålet om kilderne til Saksess oldhistorie i 1892—94 toges op til ny og grundlæggende behandling af Axel Olrik, i hvis fodspor en hel lille litteratur om disse æmner er fremkommet, har det sideordnede spørgsmål om kilderne til de i snævrere forstand historiske afsnit af Saksess værk (væsentlig omfattende 10.—16. bog) egentlig ikke været underkastet nogen samlet behandling, siden P. E. Müllers afhandling »Critisk Undersøgelse af Saxos Histories syv sidste Bøger« i 1830 fremkom i Videnskabernes Selskabs Skrifter som fortsættelse af hans syv år tidligere udgivne undersøgelser af kilderne til Saksess ni første bøger, selv om mange enkelte punkter, delvis af stor vigtighed, har været drøftet i den siden da fremkomne historiske litteratur. Det tør da måske siges ikke at være ubetimeligt i tilslutning til dr. H. Ræders og min ny Sakseudgave at gøre et forsøg på at udrede nogle af de ofte vanskelige spørgsmål om Saksess historiske kilder, særlig om forholdet mellem hans mundtlige og skriftlige kilder og den værdi han selv tillægger disse forskellige kildegrupper, samt om den måde hvorpå han benytter og sammenarbejder dem. Medens nemlig spørgsmålet om Saksess skrevne kilder ingen væsentlig betydning har for oldtidshistorien, hvor hans genfortællinger af såvel danske sagn som islandske sagaer ifølge sagens natur væsentlig må bygge på mundtlig overlevering

¹ Afhandlingen er skrevet inden Ellen Jørgensens »Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800« udkom.

— kun enkelte afsnit, såsom fortællingen om Vermund og Uffe, der i stor udstrækning må hvile på Sven Aggesøns udførlige udarbejdelse af sagnet, danner en undtagelse herfra — er det af største vigtighed at få dette spørgsmål belyst for den egentlige historiske tids vedkommende, navnlig for 10.—13. bog; jo længere man kommer ned i tiden, des mere bygger Sakse øjensynligt atter overvejende på mundtlige meddelelser, hvis ophavsmand sikkert i et meget stort antal tilfælde tør antages for identisk med Absalon selv, medens de skriftlige kilder atter træder i baggrunden; dette gælder om det meste af 14. samt 15. og 16. bog. — Derimod er det ikke hensigten at give en gennemført drøftelse af spørgsmålet om den objektive sandhed af Saksers meddelelser, selv om det på adskillige steder næppe kan undgås at komme ind på herhenhørende overvejelser. Endvidere vil der ifølge sagens natur ved adskillige af enkeltundersøgelserne falde visse strejflys over Saksers ejendommelige arbejdsmåde, der i så liden grad falder sammen med den mere objektive moderne historieskrivnings. Ligeledes vil undersøgelserne muligvis også på enkelte punkter kaste lys over spørgsmålet om den rækkefølge, hvori de enkelte partier af Saksers Danmarkshistorie er udarbejdet, men nogen samlet behandling af dette æmne vil dog ikke blive forsøgt. At meget af det i det følgende fremsatte berøer på forfatterens subjektive skøn, følger af selve æmnets art.

Sakse anfører i begyndelsen af første bog, at Dudo i sin Frankrigheshistorie vil vide, at Danerne stammer fra Danaerne og har navn efter dem (*quamquam Dudo rerum Aquitanicarum scriptor Danos a Danais ortos nuncupatosque recenseat*)¹. Citatet er dog, som Sofus Larsen har gjort opmærksom på,² ikke helt rigtigt; hos Dudo står der blot: *Daci nuncupantur a suis Danai vel Dani*, og Dudo fortsætter med at meddele, at de gør sig til af at nedstamme fra Antenor — altså en

¹ Med *res Aquitanicæ* mener Sakse sikkert kun begivenhederne i Frankrige; han har antagelig opfattet Aquitania som et finere og lærdere navn på Frankrige, ligesom han et par steder i første bog bruger *Allemanni* og *Allemannia* for *Theutones* og *Theutonia*.

² Aarb. f. nord. Oldkdh. og Hist. 1925, s. 236.

Trojaner, ikke en Danaer! — Stedet hos Dudo er håbløst forvrøvlet, men Sakses benyttelse deraf giver på den anden side ikke på forhånd nogen høj forestilling om hans omhu ved brugen af skriftlige kilder; det synes at fremgå deraf, at han enten har stolet for meget på sin hukommelse eller måske snarere bygget på andres mundtlige meddelelser om hvad der stod hos Dudo, uden noget førstehånds kendskab til dennes værk. —

Endnu mere påfaldende er dog et sted i begyndelsen af 6. bog, hvor det om Danernes valg af Hjarne skjald til konge som løn for hans mindekvad over Frode hedder: »Slig storslået løn for et stakket kvad overtraf endog det ry der går af Cæsars gave. Ti den højlovlige Julius nøjedes dog med at skænke borgerret til den mand, der optegnede og kundgjorde alle de sejre, han havde vundet trindt om land; men her skænkede en ødsel almue nok så rundhåndet kronen bort til en bonde. End ikke Africanus kunde ved den måde, hvorpå han gengældte mindekriftet over hans egen id, måle sig med Danerne i gavmildhed; ti i hint tilfælde bestod lønnen for velgjort værk ene og alene i guld, men her vandt en bonde sig land og rige med nogle få enfoldige vers«. — Der kan næppe være nogen tvivl om, at Sakse her har benyttet Valerius Maximus, hans store stilistiske forbillede, hvis værk *Facta et dicta memorabilia* han må have kunnet halvt udenad efter det store antal fraser at dømme, som han har hentet derfra; men ikke desmindre er begge historierne mindre rigtigt gengivne og synes altså at måtte være citerede efter hukommelsen. Valerius Maximus beretter nemlig (8, 14, 3), at Pompeius (ikke Cæsar) lønnede sin historieskriver Theofanes fra Mitylene med romersk borgerskab; om Scipio Africanus fortæller han (8, 14, 1), at han opstillede digteren Ennius' billedstøtte blandt den Corneliske slægts mindesmærker (gravmæler), og der er altså slet ikke tale om at lønne ham med guld; om Sakse har tænkt sig, at støtten var af guld, er ikke godt at afgøre. Det er unægtelig højst ejendommeligt, at det eneste sted, hvor Sakse anfører realiteter hentede fra Valerius Maximus' værk, er disse mindre rigtigt citerede.

Måske kan denne skødesløshed i gengivelsen af Valerius

Maximus' historier tænkes at have sin grund i, at vedkommende afsnit er skrevet efter at Sakse (i henhold til bestemmelsen i Absalons testamente) havde tilbageleveret de to ham af Absalon lånte manuskripter (Valerius Maximus og Justinus) til Sorø kloster, så at han ikke havde dem ved hånden, da han affattede vedkommende sætninger; men tilfældet er dog i mange måder typisk for Saksess arbejds måde med hensyn til sine historiske kilder; han har her ikke anvendt samme omhu som på den sproglige udarbejdelse, der i en vis forstand var ham hovedsagen; ofte har han sikkert nøjedes med at gengive hvad han kunde huske fra en enkelt gennemlæsning af det af ham benyttede værk, stundom måske også med andres referater deraf. At anlægge en moderne kildekritisk målestok på denne hans fremgangsmåde vilde afgjort være en uretfærdighed mod den gamle historieskriver; hans formål var ingenlunde at give den objektive historiske sandhed i moderne kritisk forstand, men derimod at samle så mange og betydningsfulde (helst berømmelige) minder om sine landsmænds færd i svundne tider, som han kunde overkomme, fra sådanne hjemmelmænd, som han anså for kyndige i historien, og give disse fortællinger en vel afrundet og flydende latinsk iklædning, der kunde tjene til at udbrede hans fædrelands ry blandt fremmede folkefærd. Hovedvægten ligger ikke hos ham som hos nutidens historieskrivere på indholdet og realiteterne, men på den litterære side af værket, på at tilvejebringe en virkelig interessant og fængslende fremstilling af Danmarks gamle historie. Hvis man ikke stadig holder sig disse af Sakse selv i hans fortælle med stor varme forfægtede synsmåder for øje, fælder man en uretfærdig dom over hele hans arbejde som historisk forfatter.

Man vil ved studiet af Saksess værk hurtigt opdage, at den samme skødesløshed overfor skriftlige kilder, som han i de to ovenfor anførte eksempler har lagt for dagen, genfindes på adskillige andre steder i hans Danmarkshistorie. Således er det med rette blevet fremhævet, at Saksess redegørelse i hans fortælle for de af ham benyttede kilder er meget mangelfuld; Sakse vedkender sig overhovedet ikke sine forgængere i dansk historie-

skrivning: forfatterne af de forskellige helgenlevneder, Roskildekrøniken, Sven Aggesøn, skønt en række steder i hans Danmarkshistorie viser, at han direkte eller indirekte bygger på deres værker, ligesom også Adam af Bremens arbejde ligger til grund for adskillige af hans efterretninger. Tillige må man nærmest opfatte hans ord i fortalen således, at han fejlagtigt søger at give det udseende af, at han har oversat de af ham gengivne oldkvad efter de med runer ristede indskrifter, som oldtiden havde efterladt sig¹. At dette — hvis stedet virkelig skal forstås således — er en fiktion, kan ikke benægtes. Det samme kan man derimod på ingen måde gøre gældende om hans angivelse af sine to andre hovedkilder, nemlig dels fortællinger af islandske sagamænd, dels Absalons meddelelser såvel om egne som om andres bedrifter; den står så meget mere til troende, som det selv ved en flygtig gennemlæsning af værket tydeligt fremgår, at virkelig meget store partier af dette må bygge på disse to grupper af kilder². Medens hans brug af de islandske kilder aldeles overvejende tilhører oldhistorien, tilhører hans benyttelse af Absalons meddelelser i ligeså udpræget grad de egentlige historiske afsnit af værket. Man kommer her uvilkårligt til at opkaste det spørgsmål, om ikke den skødesløshed i benyttelsen af forgængernes skrifter, der, som det af det følgende vil ses, på mange steder præger disse afsnit af værket, i nogen grad kan føres tilbage til det forhold, at han har haft større tillid til Absalons og muligvis andre oldkyndige hjemmelsmænds meddelelser end til sine forgængeres fortællinger, og at adskillige af disse derfor kan være tilflydt ham i en ved fejlhuskning forvansket skikkelse gennem Absalon eller andre som mellemmand. Hermed skal dog ikke benægtes, at såvel skødesløsheden ved benyttelsen af de historiske kilder som de ofte vilkårlige kombinationer i mange tilfælde kan skyldes Saksess egen, efter nutidens målestok såre mangelfulde historiske arbejdsmåde.

¹ Sofus Larsen l. c. p. 279 f.

² Det undrer en derfor noget at se Sofus Larsen på det anførte sted udtale, at Saksess angivelse af sine kilder har så godt som intet med virkeligheden at gøre.

Vi skal nu gå over til en kortfattet gennemgang af enkelt-hederne i Saksens historiske skildringer, idet vi begynder med de første rent historiske efterretninger, der findes i slutningen af 8. bog¹.

I. Saksens ældste historiske efterretninger (8.—9. bog).

Det første sted i Saksens Danmarkshistorie, hvor man har fastere historisk grund under fødderne, er ved hans omtale af Gudfreds regering i slutningen af 8. bog. Identifikationen af kong Gøtrik (Gautrek) fra Gave-Rævs saga (kap. XVI § 1—2) med kong Gudfred af Danmark (XVI 3) er åbenbart en af Saksens egne vilkårlige historiske kombinationer. Hvad han beretter om Gudfreds fjendtlige forhold til Karl den store (XVI 5), bygger i det hele på Adam af Bremen (I 14), omend med noget nærmere udmaling end hos Adam. At kejser Karl blev kaldt til Rom af pave Leo og derfor overlod kommandoen mod Gudfred til sønnen Pippin, kender Adam intet til; det ser nærmest ud som en af Saksens egne vilkårlige kombinationer; det eneste korn af historisk sandhed, disse efterretninger indeholder, er at kejser Karl satte sin søn Karl (ikke Pippin) i spidsen for hæren imod Gudfred, og at han ved en anden lejlighed sendte Pippin i sit sted mod Avarerne; disse efterretninger fra de franske årbøger må på en eller anden måde ad omveje og i forvansket skikkelse være kommet Sakse ihænde; det samme gælder om kejserens tog til Rom på foranledning af pave Leo; kombinationen af alt dette er sikkert Saksens egen. — Ejendommelig for Sakse er historien om den lensafgift af 100 hvide heste ved hvert hertugskifte, som Gudfred aftvang Sakserne (XVI 3); det danske sagn, som Sakse her gengiver, må ifølge sagens natur være meget ungt og ses i lys af de Danskes ønsker om overherredømme i Nordtyskland, der realiseredes under Valdemar Sej. — Et langt ældre og oprindeligere præg synes sagnet om Friserskatten at have (XVI 6—7); men om dets tilknytning til Gudfred er mere end Saksens

¹ De vedføjede kapitel- og paragraftal henviser til J. Olriks og H. Ræders ny udgave af Saksens *Gesta Danorum*.

egen kombination, synes tvivlsomt; tilknytningen kan være foranlediget af Adam af Bremens ord om Gudfreds undertvingelse af Friserne, som Sakse åbenbart refererer XVI 6.

Efterretningen om Gudfreds endeligt (XVI 8) har Sakse ikke fra Adam, men snarere ad omveje fra Einhard.

Sakses niende bog begynder (kap. I) med Olaf, Gudfreds søn, om hvem Sakse åbenbart ikke har vidst andet positivt end at han var gravsat i en høj ved Lejre; han bygger altså her på lokal overlevering. I skriftlige kilder er han ukendt; i disse følges Gudfred umiddelbart af sin brodersøn Hemming. Efterretningen om denne og hans fredsslutning med kejseren (kap. II) har Sakse utvivlsomt fra Adam af Bremen (I 14), men da han har indskuddt Olaf lige efter Gudfred, ændrer han uden videre kejser Karls navn til Ludvig — et nyt bevis på den noget letsindige måde, hvorpå Sakse omgås sine kilder¹.

Om Regner Lodbrogs saga (kap. III—IV og V 1—6), der i følge hele sin art må regnes til eventyrsagaerne og således snarere vedkommer sagnforskningen end den historiske kritik, skal der ikke anstilles nogen egentlig undersøgelse, så meget mindre som Axel Olrik² har behandlet dette æmne ret udførligt. Jeg skal her kun henvise til, at Axel Olrik ikke alene har påvist, at Saksers fortælling om Regner er sammenarbejdet af en fyldigere norrøn overlevering med spredte danske sagn, men også i tilslutning til Gustav Storms anførte undersøgelser godtgjort, at Sakse i disse mundtlige fortællinger har indarbejdet efterretninger, der må stamme fra Adam af Bremen. Den tyske Sakseforsker Paul Herrmann (i sin kommentar 1921) er i og for sig ikke uenig heri, men tillægger Sakse en betydeligere andel i fortællingens (ret ufuldkomne) komposition end man hidtil har været tilbøjelig til³. Derimod skal der kortelig gøres rede for de sandsynlige

¹ Jfr. om alt dette Gustav Storms grundlæggende undersøgelser i Kritiske Bidrag t. Vikingetidens Hist. 1878.

² Kilderne til Saksers oldhistorie II (1894) s. 94—133.

³ Overfor Saksers mangelfulde behandling af hele dette afsnit af Danmarkshistorien er der grund til at minde om, at så godt som alle forskere er enige om at det hører til de sidst skrevne partier af værket og også i adskillige henseender bærer præg af at være et alderdomsarbejde.

kilder til hvad Sakse har at berette om de følgende konger i Danmark.

Sivard, Regner Lodbrogs søn, som enekonge i Danmark (kap. V § 7) har været Sakse bekendt fra Sven Aggesøns Danmarkshistorie. Derimod synes det at være Sakses egen kombination at gøre Erik (forvanskning af Hårek) den yngre til en søn af Sivard (V 8). Beretningen om kampen mellem Erik (∴ Hårek) den ældre og Gudorm, hvori alle kongeætlinger på nær Erik den yngre faldt (V 8), har han hentet fra Adam af Bremen I 28; ligeså den tendentiøse beretning (kap. VI) om Erik (∴ Hårek) den yngres kristenforfølgelse og påfølgende omvendelse ved Ansgar (Adam I, 28—29). Når Sakse gør Erik den ældre til en broder af Harald, der døbttes 826, har han hentet dette urigtige træk fra Roskildekrøniken, ligesom Lundeårbøgerne begår samme fejl (ved en sammenblanding af Hårek med Haralds virkelige broder Rørek). Fra Lundeårbøgerne eller disses kilde har Sakse antagelig også den fejl, at den ovennævnte Gudorm gøres til søn af Harald.

Beretningen om Enni-Gnups formynderskab for den unge kong Knud (kap. VII) har Sakse fra Sven Aggesøns krønike. Derimod synes det at være Sakses egen kombination at gøre Knud til søn af Erik den yngre; hos Sven er han søn af Sivard Regnersøn. At hans moder var en datter af den ovennævnte Gudorm, er antagelig også et af Sakses egne påhit; hans udgangspunkt har måske været Sven Aggesøns ord om at Knud var den eneste konge (efter Frode), der var runden af kongelig æt (nemlig både på fædrene og mødrene side). Ejendommeligt er hans hæftige polemik mod de lidet historiekyndige (*parum annalium periti*), der sætter Enni-Gnup ind i den danske kongerække; der kan næppe sigtes til andet end Adam af Bremens ord (I 50) om Chnob og Gurd, som fulgte deres fader Olaf, der kom fra Sverige, på den danske trone; denne Adams beretning kan naturligvis også have fundet optagelse i danske kongerækker og årbøger, som Sakse kan have benyttet.

Den følgende konge Frode (kap. VIII) må Sakse derimod have sit kendskab til fra Roskildekrøniken; efterretningen om hans

dåb i England stemmer dog ikke med denne, der lader ham blive døbt af ærkebisp Unwan af Bremen; måske har Saksens uvilje mod Bremersædet ført ham til at ændre denne opgivelse. Fortællingen om Frodes henvendelse til pave Agapitus II (946—955) om missionsarbejdet i Danmark er uden tvivl Saksens eget påhit; han har fra Adam af Bremen (II 3) kendt Agapitus' bulle af 948 som grundlaget for missionen i Danmark, og det har ud fra hans nationale synspunkter forekommet ham utænkeligt, at dette pavebrev ikke skulde have været udslaget af en henvendelse fra en dansk konge.

De to følgende konger, Gorm og hans søn Harald (kap. IX—X), der i virkeligheden kun er dobbeltgængere af Gorm (den gamle) og hans søn Harald (Blåtand), kender Sakse åbenbart fra Roskildekrøniken, der har den tvivlsomme ære at have indført dem i historien; om Harald har Sakse åbenbart aldeles intet vidst (*regiarum opum servator magis quam propagator exstitit*); om Gorm har han kun en yderst tynd overlevering, der går ud på, at han havde tilnavnet *Anglicus*, fordi han stammede fra England (også Roskildekrøniken taler om denne Gorms engelske herkomst), og at Englænderne gjorde oprør mod ham, da han var draget til Danmark for at vinde dette rige — en efterretning, der næppe bygger på nogen virkelig historisk overlevering, men nærmest ser ud som en efterklang af forholdene på Knud den stores og hans sønners tid. Historisk set er det hele lige så værdiløst som Roskildekrønikens beretninger om denne konge; muligvis gemmer der sig dog i hans tilnavn et svagt og tilsløret minde om en dansk konge af dette navn i England.

Nu følger (XI, 1—7) Saksens fortælling om den rigtige kong Gorm (den gamle). Hvad Sakse beretter om hans kristenfølgelse (XI 1), er i hovedtrækkene hentet fra Adam af Bremen (I 55); Gorms ødelæggelse af kirken i Slesvig genfindes dog ikke hos denne; Sakse har måske gættet sig til den ud fra en (uheldig) sætning i Roskildekrøniken om nedrivningen og genopførelsen af kirkerne i Slesvig og Ribe. Saksens ord om Gorms mangel på foretagsomhed (*ut servata potius quam aucta maiestate gauderet*) viser, at han ikke har kendt beretninger om kriger-

ske foretagender af denne konge og derfor samstemmer med Sven Aggesøn (dog i en mere mådeholden form) i hans karakteristik af Gorm Løge.

Sagnet om Gorms giftermål med den engelske kong Edelråds datter Thyre og om hvordan hun ikke vilde tage ham i favn, før end hun ved hans drømme havde fået varsel om at hun i ægteskabet skulde få afkom (XI 2—4), opfattes almindeligt som værende af dansk oprindelse; H. Ussing¹ antager det opstået i Danmark eller England under Sven Tjageskæg eller Knud den store. Jeg skal ikke modsige dette, men kun pege på, at adskilligt kunde tale for, at Sakse kan have fået dette sagn fra en norrøn sagamand, snarest vel en Islænding; beretningen om drømmevarslerne har efter min mening for stor en lighed med typisk islandsk sagakunst (Ragnhilds og Halvdan Svartes drømme hos Snorre, Thorstens drøm i Gunløg Ormstunges saga o. s. fr.) til at det kan anses for en tilfældighed. Det samme gælder også i høj grad om fortællingen om sønnen Knuds fald ved Dublin (XI 6), som danner fortsættelsen af sagnet om drømmevarslet; den hjemlige danske overlevering om Vikingetogene mod Vest var, som det tydeligt fremgår af Saksens 10. bog, så svag på Valdemarernes tid, at der ikke er spor af sandsynlighed for at den skulde have opbevaret mindet om et så fjærnt sted som Dublin; på alle de steder, hvor denne by forekommer i Saksens oldhistorie, bygger han udelukkende på norrøn overlevering. Den skønne fortælling (XI 7) om hvordan Gorm modtog efterretningen om Knuds fald, der danner afslutningen på sagnet om drømmevarslerne, forekommer mig også at være aldeles i sagastil, sat op med langt stærkere effekt end det jævne danske sagn ellers hæver sig op til; det tyder ligeledes absolut på en norrøn, sagtens islandsk, hjemmelsmand, selv om selve sagnmotivet kan være dansk; det svarer i realiteten meget nøje til sagnet om hvordan Snjo berettede hundekongens død for Adisl (i den i Lundeårbøgerne indflettede »Lejrekrønike«).

Derimod kan man næppe give sagamanden skylden for den højst urimelige historiske ramme, som Sakse har indflettet sagnet

¹ Sagnet om Thyre Danebod (1928).

i. Måske har Thyre virkelig i sagnet været af engelsk byrd; men indførelsen af kong Edelråd af England som hendes fader skyldes dog vist snarest en gætning af Sakse selv, måske foranlediget af den yderst forvirrede fremstilling i Roskildekrøniken, hvori den fra Adam af Bremen kendte stamfader til Knyttingerne, Sven, »Nortmannorum transfuga«, sammenblandes med Sven Tjugeskæg og derfor siges at erobre England fra Edelred¹. Den aldeles urimelige fortælling (XI 5) om hvordan Edelråd blev så glad over sin datter Thyres sønners, Knuds og Haralds, hærgetog mod England, at han testamenterede dem dette rige, må også skyldes Sakses egen uhistoriske kombination, måske foranlediget ved Adam af Bremens urigtige efterretning (II 22) om at Harald Blåtand udstrakte sit scepter både over Nordmænd og over Angler.

Med fortællingen om Gorm slutter Sakses 9. bog.

II. Kilderne til Sakses tiende bog.

Sakses efterretninger om Harald Blåtand bærer præg af den vilkårlighed, hvormed han har søgt at kombinere forskellige overleveringer, ofte, som det synes, ved hasarderede gætninger. Til disse sidste må sikkert regnes det første stykke (kap. I § 1), som i tilslutning til beretningen i 9. bog XI 5 handler om, hvordan Edelråds søn Adelsten (hvem Sakse kendte fra norrøn overlevering, se nedenfor) slog en streg over faderens testamente til fordel for dattersønnerne og selv bemægtigede sig Englands trone, medens Harald Blåtand var på vikingetog i Østersøen. At Sakse skulde bygge på nogen virkelig historisk kilde, være sig skriftlig eller mundtlig, ved fortællingen af dette helt igennem uhistoriske tøjeri, er ganske utænkeligt; hans uvidenhed om

¹ At Sakse, som af Laur. Weibull antaget (Hist. Tidskr. f. Skåneland IV 387) skulde have kendt engelske efterretninger om dronning Æthelfled og overført disse på Thyre, forekommer mig ikke sandsynligt i betragtning af hans minimale kundskaber i engelsk kongerække og engelsk historie, der overalt, særlig i 10. bog, lægger sig for dagen.

den angelsaksiske kongerække gør sig både her og i det følgende stærkt gældende.

Derimod har han åbenbart haft en bestemt norrøn overlevering at bygge på ved fortællingen (I 2) om hvordan Adelsten opfostrede den norske kongesøn Håkon, hvad der i overensstemmelse med norsk opfattelse tages som tegn på at han underordnede sig den norske konge. Man kan med ret stor sikkerhed gå ud fra, at den magre danske overlevering fra Vikingetiden overhovedet ingen kundskab har haft om Håkon Adelstensfostre. Men Sakse indarbejder denne norrøne overlevering i sin egen selvavede historisk-politiske forestillingskreds ved at berette, at Adelsten kun handlede således for at skaffe sig norsk hjælp mod Harald Blåtand (om hvis engelske herredømme han fra Adam af Bremen II 22 har en urigtig forestilling), samt at han lovede at testamentere Håkon England (for at blive i de urimelige borttestamenteringer af den engelske krone, som han havde begyndt på i Gormsagnet).

Det næste lille stykke (I 3), der handler om Håkons afrejse fra England til Norge efter faderens død og om Adelstens afskedsråd til ham, ser ud som en norrøn sagastump, der er kommet Sakse for øre; den spiller ikke ringeste rolle i handlingen og tør nærmest betegnes som et stykke fyldekalk, der af Sakse er indføjet i hans fremstilling. Straks efter falder han tilbage til sin egen konstruerede forestillingskreds ved at meddele (I 4), at Adelsten døde kort efter og derved åbnede Håkon vejen til Englands trone, og at det var for at hindre dette, at Harald (Gormsøn) forbandt sig med Håkons fjende Harald Gunildsøn og hjalp denne med våbenmagt mod Håkon.

Selve beretningen (I 4) om dette forbund og om Harald Gunildsøns tog mod Håkon med dansk hjælp, bestående af 60 skibe og de danske kæmper Evind og Karlhøfde, må nødvendigvis gå tilbage til norrøn kilde; det er utænkeligt, at den spinkle danske overlevering fra disse tider overhovedet skulde have fastholdt mindet om disse personer og tildragelser, der jo kun var af væsentlig interesse for den norske historie. Det samme gælder om skildringen af den afgørende kamp (I 5—6): hvordan Håkon fældede Evind, og hans mand Thorolv Karlhøfde; disse

norske sejrvinger over Danske har ifølge sagens natur holdt sig i norsk, ikke i dansk overlevering. Ikke mindre er dette tilfældet med skildringen af Håkons død for det af Gunild fra skyerne sendte forheksede spyd (I 7); her møder man ydermere det fra Saksers norrøne sagaer så velkendte overnaturlige element, der i det hele er fremmed for hans danske sagn. Om nogen samlet sagafortælling er her dog ikke tale således som på mange steder i hans oldhistorie; Sakse har benyttet og sammenarbejdet forskellige norrøne sagabrudstykker, og man tør vistnok snarest antage, at Sakse har disse fra norsk, ikke fra islandsk kilde, da en islandsk sagamand sagtens vilde have udarbejdet fortællingen i en mere kunstfærdig stil; Saksers skildringer viser fortællingerne på et adskilligt primitivere trin end de senere kongesagaer. Man kommer her som andensteds i Saksers historiske bøger snarest til at tænke på de af Sverre fordrevne norske prælater, der i deres landflygtighed opholdt sig hos Absalon i Lund; det synes ikke urimeligt, at han for en stor del kan have hentet sine norske efterretninger i deres kreds, selv om han naturligvis også kan have fået dem andenstedsfra.

Også den påfølgende fortælling (II 1) om hvorledes den svenske kongesøn Styrbjørn, fordreven fra Sverige af Erik Sejrsæl, tyede til Harald Blåtand og bortgiftede sin søster Gyrid til denne samt af Harald blev indsat til jarl i Jomsborg, med den tilhørende opregning af Jomsvikinger, må uden tvivl i det væsentlige stamme fra norrøn kilde; Styrbjørn og Jomsvikingerne har næppe været kendt af den magre danske overlevering, men findes derimod omtalte i norske og islandske kilder¹. At Sakse, der med så stor omhu har gengivet Bråvallakvadets lange kæmperækker, finder opregningen af Jomsvikingerne kedelig og derfor nøjes med at nævne fire af dem, har man, næppe uden føje, skrevet på hans begyndende alderdomssvækkelses regning². — Af samme kilde har Sakse naturligvis øst fortæl-

¹ Jfr. Laur. Weibulls kritiska undersökningar (1911) s. 85, hvor det formodes at sammenstillingen af Styrbjørn og Harald hos Sakse er afhængig af islandsk opfattelse.

² Pal.-Müller. Bidrag t. Kritik af Saxos Historieværk. Hist. Tidsskr. 4. R. V.

lingen (II 3) om Styrbjørns tog mod Erik med danske hjælpetropper og om hans fald i kampen mod denne (på Fyrisvoldene); men ind i denne fremstilling har han (II 2) flettet en skildring af kejser Ottos angreb på Danmark, idet han lader Harald Blåtand være nået til Halland på sit tog til Sverige for at hjælpe Styrbjørn, men blive kaldt tilbage ved efterretningen om kejserens indfald; årsagen til Styrbjørns nederlag udleder han derfor af, at denne ikke oppebiede Haralds tilbagekomst. Den aldeles vilkårlige kombination af de to tildragelser skyldes sikkert Sakse personlig. — Selve sin beretning om kejser Ottos indfald i Jylland og fremtrængen til Oddesund i Limfjorden bygger Sakse på Adam af Bremen (II 3); at Adams fremstilling er aldeles uhistorisk, kunde han jo ikke vide. For at fremstille sagen mindre ydmygende for Danmark lader han dog Harald Blåtand slå kejserens bagtrop under Eppos anførsel; hans udgangspunkt er åbenbart her hvad Adam beretter om at Harald angreb kejseren på hans tilbagetog ved Slesvig; men udfaldet af kampen er rigtignok det modsatte hos Adam. Hvorfra Sakse har navnet Eppo, ved jeg ikke.

På dette sted indfører Sakse sin ganske kortfattede fortælling om Thyres opførelse af Danevirke (kap. III). Med hensyn til selve faktum stemmer hans opgivelse med Sven Aggesøns; men han har, sikkert med velberåd hu, udskudt hele Svens sagnagtigt udpyntede beretning om hvordan Thyre narrede kejseren, og har henlagt opførelsen af virket til tiden efter Gorms død, idet han vilkårligt har opfattet virkets opførelse som en følge af den tyske kejsers indfald¹. Som følge heraf er Saksens fremstilling af Thyres værk temmelig mager; måske er det for at bøde herpå, at Sakse tilføjer nogle ord om Valdemars og Absalons opførelse af teglstensmuren på Danevirke; muligvis har han kendt denne af selvsyn. Hertil knytter han en sætning om at Thyre også udfriede Skåne fra skatskyldighed til Sverige; denne sidste efterretning kan muligvis bygge på folkelig dansk overlevering.

¹ Jfr. Laur. Weibull, Gotfreds och Thyre Danebods Danevirke, i Hist. Tidskr. f. Skåneland IV.

Sakse vender nu (IV 1) tilbage til de norske forhold, hvorom han må have kendt en norrøn overlevering. At denne (eller hans kendskab til den) har været ret mangelfuld, viser den grove fejl, at han gør Håkon (jarl) til søn af Harald Gunildsøn. Iøvrigt vedbliver han med vilkårligt at sammenflette forholdet til Norge og til Tyskland, idet han lader Håkon rejse oprørsfanen mod Harald Blåtand, fordi han tænkte sig, at Harald i lang tid vilde være indviklet i kampene med Tyskland. Sakse fremstiller dernæst efter Adam af Bremen (II 3), hvorledes Harald forligte sig med den tyske kejser og antog kristendommen, hvorved han altså atter fik tid til at tænke på de norske forhold. Denne sammenkæden af forholdet til de nordlige og de sydlige naboer går igen på flere steder længere henne i værket, således i Erik Emunes og i Valdemar den stores historie, hvor den synes bedre underbygget end i Harald Blåtands historie.

Nu følger (IV 2—6) Saksens beretning om Jomsvikingerens Norgestog og nederlag mod Håkon (i Hjørungavåg). Om disse tildragelser, der væsentlig vedrører Norges historie, har der sikkert ikke eksisteret nogen dansk overlevering; Sakse må her uden tvivl bygge på norrøne, snarest norske fortællinger, der dog ikke synes at have udgjort nogen sammenhængende saga, men snarere en mere folkesagnsagtig beretning om enkelte episoder. Han beretter først (IV 2) om Håkons søneoffer (der her omfatter ikke mindre end to sønner) for at skaffe sig overnaturlig hjælp i kampen; netop denne interesse for hedensk gudsdyrkelse og trolddomskunster tyder afgjort på norrøn hjemmelsmand¹. Han fortæller dernæst (IV 3) om den ved trolddom fremkaldte haglbyge der afgjorde slaget til ugunst for Danerne, og går så over til (IV 4—6) at berette om den manddomsprøve, Håkon anstillede på de fangne Jomsvikinger. Denne fremstilles i adskillige enkeltheder noget anderledes end i de norske kongesagaer, selv om helhedsindtrykket er et lignende; bl. a. spiller Sivald, i modsætning til hvad der er tilfældet i disse, en ærefuld rolle; Karlsefnis optræden svarer nærmest til Vagn Ågesøns i sagaerne. Episoden ender begge steder med Håkons benådning

¹ Axel Olrik, *Kilderne til Saksens oldhistorie I* (1892) s. 26 ff.

af dem, der har udmærket sig mest. — Med Jomsvikingernes nederlag i Norge slutter det afsnit af Harald Blåtands historie, hvor Sakse utvivlsomt må bygge på norrøne kilder, antagelig snarest mundtlige meddelelser fra Nordmænd. Disse har et noget spredt og tilfældigt præg og er meget langt fra den bevidste fortællekunst og sagastil, som karakteriserer en række af de i hans oldhistorie indflettede »fornaldersagaer«; de røber derimod som nævnt delvis et vist slægtskab med folkesagnet i dettes forkærlighed for den enkelte episode. At disse skildringer, der væsentlig vedrører den norske historie, ikke kan stamme fra dansk kilde, må dels under hensyn til hele deres åndspræg, dels som følge af magerheden af den øvrige danske overlevering fra Vikingetiden, anses for givet.

Det næste stykke (kap. V) handler om Harald Blåtands ældste søn Håkons erobringer i Samland. Sakse ved ikke ret meget om dem at berette; den ret magre overlevering, han her bygger på, er vel snarest af dansk oprindelse, da episoden er ukendt i de norrøne sagaer.

Derefter følger (kap. VI) den kortfattede beretning om Thyres død og jordfæstelse i Jellinge; Saksens fremstilling stemmer med Sven Aggesøns i hans Danmarkshistorie og bygger vel snarest på denne.

Sakse går nu over til (VII 1—4) at fortælle om Toke og hans konflikter med Harald Blåtand. Hvad han beretter om Tokes berømte bueskydning: hvordan han nødtvungen skød æblet af sin søns hoved; fremdeles om hans påtvungne skiløb ned ad Kullen og påfølgende åbenlyse overgang til Haralds søn Sven, bærer aldeles folkesagnet's typiske præg med dettes udmaling af de enkelte episoder og må uden tvivl bygge på folkelig dansk overlevering; stedfæstelsen til Kullen kunde måske snarest tyde på skånske folkesagn. Episoderne kendes ikke i den norrøne overlevering om Palnatoke, og Saksens fremstilling afviger også aldeles fra Sven Aggesøns skildring af dennes bedrifter.

Den påfølgende beretning (VIII 1—3) om den store sten, som Harald bød Danerne drage til hans moders gravhøj, og om det som følge heraf udbrydende oprør mod ham, har han i ho-

vedtrækkene hentet fra Sven Aggesøns Danmarkshistorie; han har forøget fremstillingen med den morsomme folkelige anekdote (VIII 3) om hvordan Harald spurgte den af ham udsendte spejder, om han nogensinde havde set en større vægt flyttet af mennesker, hvortil spejderen svarede, at han lige havde overværet, hvordan Danmarks rige droges fra Harald over til Sven. Sagnet har iøvrigt i sin pointe en vis (måske ikke helt tilfældig) lighed med det navnkundige ordskifte mellem Olaf Tryggvesøn og Einar Thambeskælver under slaget ved Svold¹. — Fortællingen om Haralds flugt til Jomsborg (VIII 3) stemmer både med Sven Aggesøn og med Adam af Bremen (II 27).

I sin dom over og karakteristik af Haralds og hans søn Svens kongegerning fjærner Sakse sig derimod afgjort fra Sven Aggesøn, der omfatter Sven (Tjugeskæg) med stor sympati og endog går så vidt, at han gør Harald til renegat i hans landflygtighed og lader sønnen antage den tro, som hans fader havde forkastet. Sakse holder sig (VIII 4) derimod i alt væsentligt til Adam af Bremens af Sven Estridsøn inspirerede fremstilling (II 27—28) og opfatter ligesom denne aldeles urigtigt kong Sven som en arg hedning, der udryddede kristendommen i Danmark; man har med rette gjort opmærksom på, at Adams (og Sven Estridsøns) dom over ham hænger sammen med hans (og hans søns) ringe ærbødighed for det bremiske ærkesædes kirkelige overhøjhed over Danmark. — Om kampen mellem fader og søn ved Helgenæs og om Tokes påfølgende dræbende pileskud mod Harald, da denne var gået af sides, har han dog haft et særskilt dansk folkesagn at bygge på, hvis tendens ligesom Sven Aggesøns fortællinger er Harald fjendtlig: det lader ham falde for et hæderløst sår i bagen. I skildringen af Haralds påfølgende død i Jomsborg og jordfæstelse i den af ham selv opførte trefoldighedskirke i Roskilde følger Sakse derimod atter nøje Adam af Bremen.

Vi går nu over til at undersøge kilderne til Sakses fremstilling af kong Sven Tjugeskægs regering. Som allerede bemærket,

¹ Jfr. Laur. Weibull, *Kritiska undersökningar* (1911) s. 51.

har Sakse væsentlig hentet sin bedømmelse af Svens kongegering (IX 1) fra Adam af Bremen (II 27—29). Men i en række enkeltheder bygger Sakse dog ikke alene på Bremerklerkens fremstilling; han supplerer den med beretninger, som delvis er hentede fra hans danske forgængere, væsentlig Roskildekrøniken og Sven Aggesøn, uanset at den sidste nærede helt modsatte synspunkter for bedømmelsen af Svens karakter og livsskæbne; og han indfletter desuden selvstændige overleveringer i sin fremstilling og supplerer denne med sine egne slutninger og kombinationer.

Hans udførlige beretning om Svens tre gange gentagne tilfangetagelse ved Jomsvikingerne (IX 1—6) slutter sig således, hvad tretallet angår, til Roskildekrønikens fremstilling; Adam af Bremen har kun to tilfangetagelser (sikkert også den ene for meget). Tretallet er jo i de for al folkeoverlevering gældende episke love det særlig klassiske tal. Den meget udførlige skildring af Svens tilfangetagelse i Grønsund bygger derimod i alle enkeltheder på Sven Aggesøns krønike; dog udelader Sakse selvfølgelig Palnatokes navn i denne sammenhæng, da hans opfattelse af denne er den stik modsatte af Sven Aggesøns: han opfatter ham som Harald Blåtands avindsmand, ikke som hans rådgiver. Det af Sven Aggesøn skildrede møde ved Vinding å mellem Venderne og Harald på den ene side og de Danske på den anden side, hvor der forhandlede om vilkårene for kong Svens løsladelse, véd Sakse derfor heller intet om, hvad der hænger sammen med, at han i overensstemmelse med Adam af Bremen (II 29) lader Svens tilfangetagelse finde sted efter Haralds død, ikke som Sven Aggesøn inden denne. — Fra Sven Aggesøn har han også hentet den overvejende del af de retshistoriske bemærkninger, han knytter til sin skildring af Svens udløsning af fangenskab hos Venderne ved Danernes sammenskud. Direkte hentet fra Svens krønike er beretningen (IX 5) om at kvinderne fik (halv) arveret til tak for at de ofrede deres smykker til hans løskøbelse; derimod er Svens skildring af, hvordan Danerne ved denne lejlighed fik ret til at bruge almindingerne i skove og lunde, af Sakse blevet ændret derhen, at kongen solgte skovene

og lundene og derved skaffede løsesummen tilveje ved den første løskøbelse (IX 1); Skåninger og Sællandsfarer købte dem til fælleseje, medens de hos Jyderne gik over i slægternes eje. Her synes Sakse altså at have haft en fra Sven afvigende overlevering at bygge på, som han dog synes i nogen grad at have bearbejdet for at indpasse den i sit fra Roskildekrøniken overtagne system med de tre løskøbelse.

Den følgende beretning (X 1) om Sven Tjugeskægs nederlag overfor Erik Sejrsæl af Sverige og om hans påfølgende landflygtighed er lige taget ud af Adam af Bremen (II 30). Det samme gælder om fortællingen om Svens forgæves henvendelser om hjælp i Norge og England (X 2—3), der ligeledes bygger på Adams skildringer (II 34). Kun har Sakse ændret Adams navn på den norske konge og erstattet Tryggve med Olaf Tryggvesøn, som han af norrøn overlevering vidste var Sven Tjugeskægs samtidige; også den engelske konges navn er ændret, idet Adams Edelfred er erstattet med Edvard, hvad der ingenlunde er en forbedring; Saksens engelske kongerække er i det hele højst besynderlig. Fra Adam (II 34) stammer også efterretningen om, hvordan Sven efter disse forgæves henvendelser omsider fandt venlig modtagelse hos kongen af Skotland. — Saksens lange udviklinger om, hvordan Sven som følge af al denne modgang opgav hedenskabet og vendte sig til kristendom, er, som ovenfor antydnet, trods deres ordrigdom i det væsentlige en vidtløftig omskrivning af Adam af Bremens (urigtige) tankegang (II 39). Landflygtighedens varighed af syv år synes også at gå tilbage til Adam af Bremen (II 34), men med en huskefejl eller en forsætlig omdannelse af dennes beretning; det hedder hos Adam: *bis septem annos exsulavit*. Syvtallet har jo ligesom tretallet en særlig betydning i de for den folkelige overlevering gældende love.

Saksens vidtløftige betragtninger (XI 1—2) over kong Svens vaklende holdning efter omvendelsen og hans angst for at støde hedningerne fra sig ved myndig kristen optræden må stå for hans egen regning som psykologisk udredningsforsøg; de har ingen hjemmel i kilderne og danner hos ham nærmest kun en indledning eller en overgang til fortællingen (XI 3—4) om kri-

stendommens afgørende sejr ved Poppo's jærnbjrd, der også hos Adam af Bremen fortælles netop på dette sted i sammenhængen, men rigtignok henføres til den tid, da Erik Sejrsæl herskede i Danmark; Sakse følger Roskildekrønikens beretning ved at lade jærnbjrden foregå under kong Sven. Når jærtegnstik imod Adam af Bremens udsagn henføres til Isørettinget, er dette udentvivel Saksens egen gætning på grundlag af Roskildekrønikens beretning om at jærnbjrden foregik på en »almindelig forsamling, hvor konge og folk mødte«; en så afgørende historisk tildragelse som kristendommens officielle indførelse i Danmark måtte naturligvis efter hele hans nationale og statslige synsmåde have fundet sted på en virkelig rigsforsamling (hvad jo også Roskildekrøniken antyder), og den eneste ældre form for en sådan, der var ham bekendt, var netop Isørettinget.

Saksens påfølgende bemærkninger (XI 5—6) om de kirkelige forhold i Norden på kong Svens tid går sikkert i hovedtrækkene tilbage til Adam af Bremen (II 26. 35. 55. 57), men åbenbart med adskillige ændringer og forvanskninger. Således gør han Poppo til biskop i Århus i stedet for i Slesvig; biskop Gerbrand i Roskilde, som nævnes her, hører først til i Knud den stores tid. Helt forvirret er beretningen om bisp Bernhard af Lunds missionsprædiken hos kong Olaf Tryggvesøn og senere hos kong Olaf af Sverige; det er dog ikke Sakse alene, der har skyld i dette, idet forvirringen for en del har sin rod i Roskildekrønikens fremstilling. Saksens tvivl om hvorvidt Olaf Skotkonge af Sverige er blevet omvendt af denne Bernhard eller af bisp Unni af Bremen, viser at han forveksler Unni (918—36) med Unwan (1013—1029). Sakse må da enten have stølet for meget på sin hukommelse ved de bispenavne, han opregnede efter Adam, eller også støtte sig på mundtlige meddelelser af en hjemmelsmand, der gengav Adams efterretninger i en fejlhusket skikkelse; det sidste er måske det sandsynligste. I hvert fald har han ikke slået efter hos Adam, da han affattede det her omtalte afsnit. — Saksens beretning (XI 6) om Olaf Tryggvesøns halvhedenske væsen og forkærlighed for fuglevarsler er direkte hentet fra Adam af Bremens tendentiøse meddelelser om denne konge (II 40).

Den påfølgende beretning (XII 1—2) om Olaf Tryggvesøns bejlen til Sigrid (Storråde) og om hans opgivelse af frieriet, da Sven stillede ham sin datter i udsigt, samt om hans brudd med Sigrid og om hans mænds hånlige behandling af denne ved deres møde, må derimod uden tvivl gå tilbage til en sammenhængende norrøn tradition om disse forhold, som den magre danske overlevering fra disse tider sikkert ikke har kendt det mindste til; Saksers fremstilling viser også i hovedtrækkene overensstemmelse med sagaernes, men ligger ganske vist ligesom hans fortælling om Håkon Adelstensfostre i et noget lavere plan og viser den norrøne tradition på et adskilligt primitivere trin end disse. Det ligger her som ved Saksers norske efterretninger fra Harald Blåtands tid nær at tænke sig som hjemmelmænd de norske prælater, der opholdt sig i landflygtighed hos Absalon, hvad enten han nu har fået fortællingen direkte fra disse eller gennem Absalon som mellemmand. Den meget skarpe dom om Nordmændenes uhøflighed og utaknemlighed, som Sakse her fælder, kan da også med nogen grund snarere henføres til den bitterhed, de landflygtige norske prælater nærrede overfor deres landsmænd, end tages som udtryk for Nordmændenes almindelige omdømme blandt Danerne. — Fra norsk kilde stammer selvfølgelig også beretningen (XII 3—5) om Einar Thambeskælvørs optræden i slaget ved Svold med det berømte ordskifte mellem ham og kongen om Norges rige, der brast ud af Olafs hånd; den viser meget nær overensstemmelse med sagaernes beretninger og hører ved selve æmnets art hjemme i norsk, ikke i dansk overlevering.

Påfaldende fejlfulde er de to linjer (XII 6), hvori Sakse meddeler kong Svens erhvervelse af England; han lader den ikke alene finde sted ved fredelig overenskomst med den engelske konge, men giver tilmed denne et galt navn (Adelsten). Denne efterretning har han ikke fra Adam, og den indeholder ifølge sagens natur heller ikke nogen folkelig overlevering; om den danske erobring af England véd Sakse overhovedet påfaldende ringe besked; kun et dunkelt minde om det store Danemord i 1002 synes at forekomme i hans værk, men rigtignok indflettet

på et helt galt sted (se nedenfor s. 181). I det hele røber Saksens engelske kongerække en besynderlig skødesløshed, der vel i nogen grad kan formodes at hænge sammen med den formentlig sene affattelsestid af 9. og 10. bog; man har til en vis grad det indtryk, at han især som ældre mand har stolet for meget på sin hukommelse, og at derfor erindringsforskydninger herved har spillet ham slemme puds og givet hans vilkårlige kombinationer ret frit råderum.

Hvad Sakse i slutkapitlet af kong Svens regering beretter (XIII 1) om de kirkelige forhold og bisperne, er overvejende hentet fra Adam af Bremen (II 4. 26. 36), dog med adskillige vilkårlige ændringer, hvis forekomst sikkert må forklares på samme måde som de tilsvarende fænomener i det foregående kirkelige stykke (XI 5—6, se ovenfor s. 168). Om Odinkar den yngre (hvem han iøvrigt sammenblander med Odinkar den ældre) og hans gavmildhed mod kirkerne i Jylland synes Sakse dog at have haft en spinkel kirkelig tradition at bygge på, men hans ordrige beretning om denne biskop siger iøvrigt ikke meget mere end hvad Adam fortæller om ham. Det er ikke udelukket, at Sakse delvis har fået sine efterretninger om de ældste danske bisper fra samme mundtlige kilde, som han selv fremhæver i sit forord som sin ypperste hjemmelsmand (Absalon); hvis Adams efterretninger er tilgået ham ad denne omvej, er det ikke underligt, om de undervejs er blevet stærkt forvanskede.

Med nogle slutord (XIII 2) om Svens religiøsitet på sine gamle dage — en retorisk udmaling af Adam af Bremens udtalelser II 39 — og om hans yderst omskiftelige skæbne — en række sætninger, som direkte er afskrevet efter Valerius Maximus — ender Sakse sin skildring af Sven Tjugeskægs kongetid.

I sin fremstilling af tildragelserne under Knud den stores regering viser Sakse om muligt endnu større uefterrettelighed og vilkårlighed i kombinationer end i de foregående afsnit, stundom i så høj grad, at det kan være meget vanskeligt at afgøre, hvorfra han egentlig har hentet sine efterretninger. Dette hindrer dog naturligvis ikke, at der findes enkelte afsnit af

større historisk værdi end det øvrige; men de er kun få i forhold til de mange urigtigheder, hans fremstilling indeholder. — I sin fortælling (XIV 1) om, hvordan Norge og England efter Svends død kårer sig egne konger, følger han nogenlunde Adam af Bremen (II 51—53); dog kalder han atter her fejlagtigt Edred for Edvard. Men når han dernæst (XIV 1) fortæller, at Knud ikke straks gik i lag med Englands (og Norges) erobring, men først opøvede sig ved mindre sejre over Vender og Sember, så er tidsfæstelsen af disse kampe sikkert hans egen opfindelse; Knuds sejre over disse folkeslag kendte han fra Sven Aggesøns krønike (og har næppe vidst mere om dem end denne), og det er forekommet ham rimeligst, at disse sejre over mindre betydelige folk i tiden er gået forud for Englands erobring.

Sakses påfølgende beretning (XIV 2) om Knuds forbund med kong Olaf af Norge for i fællesskab at underkue England må vistnok bero på en hukommelsesforvanskning af Adam af Bremens efterretning (II 52) om Knuds forbund med kong Olaf (Skotkonge) af Sverige med samme formål; denne fejlhuskning kan have fået nogen støtte dels i Adams fortælling (II 52) om at Sven Tjageskæg havde Knud og Olaf af Norge med på sit erobringstog til England, dels i Roskildekronikens urigtige fortælling om hvordan Edmund (Jærnside) tog Knud og Olaf af Norge til fange samt om hvordan de flygtede ud af fængslet og lod sig døbe i Bremen.

Sakses skildring (XIV 3) af Tymme Sællandsfars dåd i kampen med Englænderne kendes ikke andenstedsfra og bærer ved hele fortællingens egenart uomtvisteligt præg af at bygge på et dansk folkesagn.

Hvorfra Sakse har den (bortset fra den engelske konges urigtige navn Edvard) temmelig pålidelige efterretning om delingen af England mellem den engelske og den danske konge (XIV 4), er ikke let at afgøre; om noget folkesagn kan her ikke godt være tale, snarere om en litterær efterretning, der ad mundtlig omvej er kommet til hans kundskab. Det er også vanskeligt at dømme om, hvorfra han har fået den idé, at Alviva først var Olafs frille, men blev lokket af Knud, hvad der — i forbindelse

med at Olaf følte sig sveget af Knud for sejrens løn — førte til åbent brudd mellem de to konger (XIV 5); man føler sig her nærmest fristet til at gætte på en norsk hjemmelsmand, da sympatien afgjort er på Olafs side, men i sagalitteraturen findes ganske vist ikke noget tilsvarende træk.

Nu følger (XIV 6) Saksens beretning om, hvordan nogle mænd 7 år senere kom til Knud og hilsede ham som hele Englands konge, fordi de havde dræbt kong Edvard (der her altså repræsenterer ikke Edelred, men Edmund Jærnside), og hvordan Knud så langt fra at lønne dem lod dem hænge til straf for drabet; »dog beretter andre, at Edvard blev dræbt efter Knuds lønlige befaling«. Med disse »andre« må sigtes til Adam af Bremen (II 53), der beretter, at Edmund til glæde for sejrherren blev ryddet af vejen med gift. Derefter skulde man vente, at Sakse havde sin hovedfortælling om drabet fra en anden kilde end Adam; det hele optrin med mændene, der hilser Knud som hele Englands konge, har en vis effektiv sagamæssig iscenesættelse, der nok kunde lede tanken hen på norrøn hjemmelsmand; om syvtallets rolle i den folkelige forestillingskreds er talt ovenfor s. 167.

Saksens beretning (XIV 7) om Knuds ægteskab med Imma og hans søster Estrids med hertug Rikard af Normandiet stammer fra Adam af Bremen (II 54), dog ikke direkte, men gennem Roskildekrøniken, hvis urigtige efterretning om at Imma var datter af Robert (hvad Adam ikke kender noget til) går igen hos Sakse.

Med nogle ord om den stærke tilstrømning af krigere til Knuds hird, der sikkert bygger på Sven Aggesøns Vederlovstekst, går Sakse (XV 1) over til at berette, at Ulf jarl tog tjeneste hos kongen. Om Ulfs herkomst fortæller han (XV 2—4) et aldeles æventyrligt folkesagn, der går ud på, at Ulfs farfader Bjørn var frugten af en forbindelse mellem en virkelig bjørn og en svensk kvinde; hans søn var Thrugils Sprakeleg, Ulfs fader. Fortællingen viser, at den senere danske kongeslægts stamfaders ættetavle ikke gik ret langt tilbage i tiden, og at derfor fantasien havde frit spillerum for æventyrlige folkelige forestillinger om dens oprindelse. Til trods for at sagnets skueplads er Sverige, må det

dog sikkert tilhøre dansk folkelig overlevering; Sverige spiller her kun rollen som æventyrlandet, hvortil slige utrolige tildragelser kunde henlægges.

Sakse vender nu tilbage til Danmarkshistorien og fortæller (XVI 1) at Knud tvang Olaf af Norge til at gå i landflygtighed til kong Jarislav (hvis navn han giver den underlige form Geridaslav) i Rusland, og at Knud fordrev sin svoger Rikard, fordi han mishandlede Estrid; denne sidste indsatte han til regentinde i Danmark. Hertil føjer Sakse den meddelelse, at i Sverige døde Olaf og efterfulgtes af Ømund den gamle, med hvis hjælp Olaf genvandt Norge. — Fortællingen om Knuds fordrivelse af Rikard er sikkert en fri gengivelse eller vilkårlig omdannelse af Adams ord (II 54, schol. 40) om hvordan hertug Rikard, for at afvende Knuds vrede over at han havde forstødt hans søster, drog på pilegrimsfærd til Jerusalem. Beretningen om Olaf den helliges landflygtighed i Rusland, som urigtigt er indsat inden skildringen af fejden mellem Knud og Olaf og af slaget i Helgeå, har Sakse vel snarest fra norsk kilde; i hvert fald indeholder hverken Adam af Bremen eller de ældre danske kilder noget herom, og forholdet vedkom jo heller ikke Danmarks historie. Fortællingen om Estrid som regentinde i Danmark hænger sammen med Saksens senere skildring (XVI 4) af, hvordan Ulf på bedragerisk vis opnåede ægteskab med hende, hvortil vi nedenfor kommer tilbage. Sammenblandingen af de svenske konger Anund (Jakob) og hans broder Ømund må stå for Saksens egen regning; Adam har han den ikke fra; den skyldes vel en af de sædvanlige fejlhuskninger.

Saksens anerkendende ord om Olaf den hellige og den i forbindelse hermed fortalte legende om, hvordan han til straf for sit tankeløse helgbrud brændte de af ham på en Søndag snittede spåner i sin hule hånd (XVI 2—3), må stamme fra norsk kirkelig overlevering, som bl. a. kan være meddelt ham af de landflygtige norske prælater, der opholdt sig hos Absalon; fortællingen er iøvrigt spækket med talemåder fra Valerius Maximus.

Den følgende fortælling (XVI 4) om, hvorledes Ulf af kong Knud opnår et brev, hvori Estrid opfordres til at rette sig efter

hans befalinger, og benytter sig heraf til at kræve hende til ægte, er en videre udførelse af Roskildekrønikens efterretning om at ægteskabet mellem hende og Ulf fandt sted mod Knuds ønske (hvad der strider mod Adam af Bremen II 54). At Sakse her skulde bygge på et virkeligt folkesagn, forekommer mig efter hele fortællingens art noget tvivlsomt¹. — Hans påfølgende fortælling om, hvordan Ulf og Estrid drog i landflygtighed til Sverige, er ligeledes en videre udførelse af Roskildekrønikens beretning om at Knud jog dem i landflygtighed. Når han dernæst lader Ulf indgå et formeligt forbund med Olaf og Ømund (∴ Anund), er det jo ikke helt udelukket, at han bygger på en virkelig folkelig overlevering herom; noget afgørende herom lader sig vanskeligt sige; spørgsmålet må dog ses noget i sammenhæng med, hvilke kilder han har haft til sin påfølgende fyldige skildring af Helgeåslaget, hvorom mere nedenfor.

Nu følger den mærkeligt fyldige tradition (XVI 5—10) om Knuds hjemkaldelse til det i fare stedte fædreland ved Skåningen Håkon af Stangby, om Olaf den helliges ting med Sællandsfarerne, om Knuds ankomst til Danmark i spidsen for en flåde, om hans sejr over Ømund (∴ Anund) ved Stangebjærg og om den samtidige kamp i Helgeå. Disse fortællinger, der intet tilsvarende har hos Adam af Bremen eller i Saksens danske kilder, og som også afviger ret stærkt fra hvad de norrøne kilder har at berette om disse tildragelser (særlig om slaget i Helgeå), må åbenbart stamme fra en særlig tradition, der har stået til Saksens rådighed. At denne har været af lokal skånsk oprindelse, skønnes af dens mange skånske stedfæstelser: Håkon af Stangby og hans belønning med 2 bol skånsk jord; Stangebjærg; slaget i Helgeå med den nøjagtige og med de virkelige lokaliteter ganske godt stemmende skildring af de topografiske forhold vedrørende kampen. At denne tradition om Helgeåslaget har stærke lokale rødder, ses bl. a. af efterretningen om at de i slaget faldne jordfæstedes i Åsum kirke; herom må en stedlig overlevering have berettet. Det tør vel næppe opfattes som helt tilfældigt, at Ab-

¹ Jfr. dog Laur. Weibull, Knut den storas skånska krig, i Hist. Tidskr. f. Skåneland IV.

salon netop havde en særlig tilknytning til denne kirke, idet han sammen med sin frænde Esbern Mule havde opført den ny kirkebygning dér på stedet, hvad en ved kirken oprejst runesten endnu vidner om. Det er derfor fristende at tænke sig Absalon som den mellemmand, der har tilført Sakse den fyldige skånske tradition om disse kampe. — Ind i denne lokal-skånske overlevering, der — bortset fra den rolle Sakse lader Ulf spille som Knuds modstander — ikke synes blottet for historisk værdi, er indføjet et stykke (XVI 6) om Olaf den helliges mislykkede ting med Sæl-landsfarerne, der hos Sakse har fået en i danske folkesagn sjældnere forekommende, udpræget dramatisk udformning, som kan minde noget om sagastilen; dog stammer fortællingen med dens udprægede sympati for Knud og uvilje mod Olaf næppe fra norrøn kilde, men må siges at høre sammen med den øvrige skånsk-prægede overlevering om fejden; muligvis er det Sakse selv eller måske hans hjemmelsmand, der har givet den dens dramatisk udformede pointe (den gamle mands ord om købmændene, der kom for at købslå om Danmarks rige, 3: Knud og hans mænd, der nærmede sig på havet). — Til denne skildring føjer Sakse (XVI 11) nogle få ord om Olafs død for sine landsmænds hånd og om hans broder Haralds flugt til Byzants; de skyldes sikkert ikke norrøn kilde, men Adam af Bremen (II 61), hvad der tydeligt fremgår af Saksens opfattelse af Knud som anstifter af oprøret mod og drabet af Olaf.

Sakse beretter nu (XVII 1) om, hvordan Knud i sin magtfulde bortgiftede sin datter til den romerske kejser og derefter hjalp sin svigersøn mod de oprørske Italienerne — en røverhistorie, som han har hentet fra Sven Aggesøns krønike, hvor den fortælles i en endnu mere udpyntet skikkelse; Sakse har dog fjernet nogle af de værste urimeligheder hos Sven Aggesøn. Historien er sikkert opspunden på grundlag af Adam af Bremens ord (II 65), idet denne efter at have fortalt om Knuds datters ægteskab med kejser Konrads søn Henrik tilføjer: »Sammen med dem drog han (kejser Konrad) straks med kongelig pragt til Italien for at skaffe riget ret og havde til rejsefælle kong Knud, der ved sit herredømme over tre riger forekom de barbariske

folk såre frygtindgydende¹. Men det er altså ikke Sakse, der har skylden for denne forvanskning af Adams i sig selv mindre rigtige efterretning. — Til denne fortælling føjer Sakse en fra samme kapitel i Adams krønike hentet meddelelse om Knuds fordeling af rigerne mellem sine tre sønner.

Sakse fortæller dernæst (XVII 2), at Knud atter udsonede sig med Estrid og hendes mand, da hun havde født sønnen Sven til verden — en notits, der for en væsentlig del synes at bygge på Roskildekronikens ord om at Knud på skrømt udsonede sig med dem. — Han føjer dertil en fra Adam af Bremen (II 54) hentet beretning om det af Knud anstiftede giftermål mellem Ulfs søster og den engelske jarl Godvin og opregner (ligeledes efter Adam) deres tre sønner Harald, Bjørn og Toste. — Dertil føjer han en aldeles apokryf notits om en søn af kejser Henrik (III) og Knuds datter Gunild ved navn Magnus, fra hvem store tyske ætter siges at stamme. Hvorfra Sakse har hentet denne aldeles opdigtede person, er ikke godt at afgøre.

Nu følger (XVII 3) en beretning om Venderfyrsten Gudskalk, der var sat i kloster for at uddanne sig til lærd mand, men brød ud deraf for at hævne sin fader Pribignevs død og siden tog tjeneste hos Knud. Det er næsten altsammen hentet fra Adam af Bremen (II 66); dog lader Adam ham være søn af Uto og taler om dennes brødre Gneus og Anatrog. Navneformen Gneus er næppe rigtig, medens Saksens navneform Pribigneus ser sandsynligere ud; måske har den stået således i det af Sakse benyttede manuskript af Adam, men han kan jo også have fået den ad anden vej; han afviger jo ihvertfald fra Adam ved at gøre ham til Gudskalks fader og kan have haft et vist kendskab til Venderfyrsternes stamtavler fra sine forbindelser i det danske kongehus. — Hertil føjer Sakse (XVII 4) et par fra Adam af Bremen (II 36. 46. 64) hentede notitser om biskopsskifter i Knuds

¹ Medens Adam med de barbariske folk naturligvis mener Nordboerne, er der grund til at tro, at Sven Aggesøn og Sakse har forstået ordet om Tyskerne (og Italienerne); Sakse betegner et enkelt sted udtrykkeligt Tyskerne som »barbarer« (15. bog V 7). Hos en mand med så stærk national selvfølelse som Sakse kan dette i og for sig ikke undre.

kongetid, der dog ligesom tidligere efterretninger af samme art ikke er fejlfri, idet Odinkar den yngre, som nævnes her, allerede på Sven Tjugeskægs tid blev biskop i Ribe.

Derefter kommer (XVII 5) en kort notits om antallet af Knuds hirdmænd: 6000, fordelt på 60 skibe; han beretter, at de lå ude på søen om sommeren, men i vinterkvartér om vinteren. Dette stemmer ikke med Sven Aggesøn, der kun sætter hirdens tal til 3000 og overhovedet ikke taler om disses anbringelse på skibe. Sakse må da således her bygge på en fra Sven Aggesøns afvigende (men næppe rigtigere) overlevering indenfor hirden.

Nu følger (XVII 6) Sakses beretning om Ulf jarls drab i Roskilde. Han skyder her Roskildekrønikens beretning, hvorefter drabet fandt sted i selve domkirken, til side og giver en anden version, hvorefter drabet fandt sted i kongsgården, efter at Knud ved det foregående drikkelag havde følt sig såret ved nogle spottende ytringer af Ulf om nederlaget ved Helgeå. Dette sidste træk går igen i den islandske overlevering, der iøvrigt ligesom Roskildekrøniken lader drabet foregå i selve kirken. Sakse tilføjer, at Knud gav sin søster to herreder i mandebod, som hun senere overlod som »hovedtiende« til Trefoldighedskirken i Roskilde. Dette giver et fingerpeg om, at Sakse her bygger på lokal Roskildetradition, der dog naturligvis næppe står til troende på det punkt, hvor den strider mod Roskildekrøniken. — Når Lauritz Weibull¹ har villet gøre gældende, at beretningen hos Sakse og i de norske kongesagaer om Ulfs drab hovedsagelig er inspireret af Plutarks fortælling om Alexander den store og Kleitos, forekommer dette mig at passe mindre godt på Sakses fremstilling, hvor det afgørende ordskifte (i modsætning til hos Snorre) aldeles savnes, ligesom baggrunden for skildringen er en anden, idet Ulf efter Sakses skildring ikke har hjulpet Knud i slaget i Helgeå, men tværtimod optrådt som hans bitre fjende. I det hele forekommer den slags teorier om at Sakse direkte har indført uvedkommende motiver fra klassisk læsning

¹ Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid, Hist. Tidskr. f. Skåneland IV.

i selve sin fremstilling, mig som forfejlede; man kan ikke fra hans stærke benyttelse af klassikerne som stilistiske forbilleder slutte sig til, at han også bevidst har brugt motiver fra dem som kilder for sin fremstilling.

Derefter følger (XVIII 1—16) Saksens meget udførlige gengivelse af kong Knuds hirdlove, der i det store og hele slutter sig meget nøje til de i 1180'erne udarbejdede optegnelser af disse: dels den på foranledning af kong Knud Valdemarsøn og ærkebisp Absalon i pennen førte danske tekst af »Vederloven«, dels og fornemmelig Sven Aggesøns latinske bearbejdelse af loven. Saksens tekst kan derfor bruges til at supplere det hul, som findes i den overleverede tekst af Sven Aggesøns optegnelse af »Vederloven«. Også den dertil knyttede fortælling om kong Knuds egen overtrædelse af hirdlovene og om hans sonebod derfor giver Sakse i hovedtrækkene i overensstemmelse med Sven Aggesøn, men afviger dog fra ham i beretningen om den nidobbelte mandebod, som Knud udredede; han har åbenbart på dette punkt haft en fra Sven Aggesøns noget forskellig hirdtradition at bygge på. Når Sakse til slut (XVIII 19) klager over, at eftertiden ikke overholdt lovenes strænghed, men lod dem forfalde, bygger han dog ikke på Sven Aggesøn, men snarere på den danske Vederlovsteksts beretning om de Vederlovsbrud, der fandt sted under kong Nils' regering og senere, og som alle sonedes med bøder.

Sakse går nu (kap. XIX—XX) over til at berette om kong Knuds død. Så godt som alle enkeltheder i hans fortælling er i en påfaldende grad urigtige. For det første deler han med Sven Aggesøn den vildfarelse, at begge Knuds sønner Harald og Sven døde før faderen (kap. XIX), hvad der giver ham anledning til nogle pyntelige stilistiske vendinger (efter Valerius Maximus) om hvor uanfægtet Knud forblev heraf. Dernæst henlægger han (kap. XIX) vilkårligt Knuds forbitrelse mod hertug Rikard af Normandiet fordi denne havde forskudt hans søster (som han kendte fra Adam af Bremen II 54) til Knuds sidste leveår og udspinder heraf en beretning om et hævntog til Normandiet fra Knuds side, som Adam intet kender til. Endvidere lader han Richard flygte til Sicilien, hvad der måske kan bero på en fejl-

huskning af Adam af Bremens i og for sig urigtige efterretning (II 54), at Richard drog til Jerusalem for at afvende Knuds vrede og døde dér; i scholie 40 til Adam tilføjes yderligere, at hans rejsefæller på hjemvejen slog sig ned i Apulien. Hvis Sakse har stolet på sin hukommelse ved gengivelsen af disse efterretninger, kan de nok tænkes at være blevet forvanskede til, at Richard flygtede til Sicilien. Endelig fortæller Sakse (XX 1—2) en besynderlig historie om at Knud følte sig syg, da han lå udenfor Rouens porte; han spåede da på sit dødsleje sine landsmænd, at det vilde lykkes dem at indtage byen, hvis de bar hans lig forrest i fylkingen, og bad dem jorde hans lig i staden; alt skete også således som han havde forudsagt: hans mænd vandt sejr og lovede atter at drage bort, hvis det forundtes dem at jordfæste deres døde høvding dér i byen. — Dette sagn har en så mærkelig lighed med hvad Sakse fortæller om Knud Gormsøns død foran Dublin, at den næppe kan anses for tilfældig. Det synes som Sakse har kendt et sagn om en Danekonge ved navn Knud, der faldt på tog i Vesterleden, og hvis mænd trods høvdringens død indtog den by, han netop belejrede; efter at have benyttet det i Knud Gormsøns historie (hvor begivenheden, sagtens under islandsk påvirkning, henføres til Dublin) giver han en ny og aldeles uhistorisk variant af sagnet til bedste som afslutning på Knud den stores liv. At han stedfæster tildragelsen til Rouen kan hænge sammen med Sven Aggesøns (ligeså uhistoriske) beretning om, at Knud ganske særligt elskede byen Rouen og førte St. Martins helgenlevninger fra Tours til denne by. — Således må man vel nærmest forklare det mærkværdigt uhistoriske sammensurium, som Sakse giver til bedste om Knuds død.

Sakse går nu (XX 3) over til at tale om Knuds eftermæle; man kan læse mellem linjerne, at han næsten finder Knuds store berømmelse lidt overdreven, hvad der ikke kan synes mærkeligt efter det ringe kendskab til Knuds virkelige bedrifter, han lægger for dagen. Han slutter af med nogle ord om Knuds kirkelige iver, som delvis er en videre udførelse af nogle ytringer hos Sven Aggesøn herom, men dog også synes at indeholde en ret mager

kirkelig tradition om Knuds oprettelse af sognekald og forkærlighed for munkestanden.

Også det følgende afsnit, om Hardeknuds og Magnus den godes historie, vrimler af historiske urigtigheder og røber en betydelig mangel på viden om de virkelige tildragelser. Da Sakse nærer den urigtige forestilling, at Harald (Harefod) var død før faderen, lader han (XXI 1) Sven Estridsøn sikre England for Hardeknud ved at lægge besætning i borgene; dette beror vel snarest på en urigtig tidsfæstelse af Svens Englandsophold, som han kan have kendt fra Adam af Bremen (II 75), måske kombineret med Sven Aggesøns urigtige efterretning om at Sven Estridsøn overtog kongemagten efter Knud den store. Endvidere henlægger han urigtigt med Adam af Bremen (II 77) Magnus den godes valg til Norges konge til tiden efter Knud den stores død. Dernæst lader han (XX 2) Hardeknud for at sikre sig mod angreb fra Magnus slutte den pagt med denne, at den længstlevende af dem skulde arve den andens rige; denne mod Adams fortælling aldeles stridende efterretning kendte han nemlig fra Roskildekrøniken. De politisk orienterende bemærkninger til disse tildragelser er naturligvis Saksens egne.

Dernæst fortæller Sakse (XXI 3) om Hardeknuds Englands- tog og om at han tog sin halvbroder Edvard (Confessor) til medregent; han bygger her antagelig på Adam af Bremens efterretning (II 78) ved omtalen af Hardeknuds død: »I hans sted havde Anglerne allerede tidligere valgt hans broder Edvard«. Endelig fortæller han om Hardeknuds død efter to års regering; tallet på hans regeringsår har han ikke fra Adam (II 77).

Også om tildragelserne efter Hardeknuds død bringer Sakse (XXI 4—7) en række vilkårlige og urigtige kombinationer. Han følger ganske vist i de groveste hovedtræk Adam af Bremen (II 77—78), men laver dog meget om på begivenhedernes rækkefølge. Han lader (XXI 4) Sven Estridsøn opholde sig i England ved Hardeknuds død, hvad der ikke uden videre fremgår af Adams fortælling; han lader Svens tog mod Danmark for at bekriegen Magnus først finde sted efter Hardeknuds død, hvad der

udtrykkeligt strider mod Adams ord (II 77), men åbenbart hænger sammen med den ovennævnte fortælling om den gensidige pagt mellem Hardeknud og Magnus, som han har fra Roskildekrøniken. Sakse henfalder dernæst (XXI 4—5) til en udførlig retorisk udmaling af de Danskes ordholdenhed, der var så stor, at de hellere vilde have en udlænding end en landsmand til konge over sig. Disse betragtninger må naturligvis stå for hans egen regning; hans positive viden synes at indskrænke sig til, at Sven trak det korteste strå i kampen om den danske krone.

For at forklare ophøret af Danevælden i England, hvor dog Sven efter hans mening havde sikret det danske herredømme, tager Sakse nu (XXI 6) sin tilflugt til en kolossal anakronisme. Han lader nemlig den danske hær i England falde som offer for et natligt snigmord og lader Harald Godvinsøn være hovedmanden for sammensværgelsen. Det er øjensynligt, at han fra en eller anden kant har haft en efterretning om det store Danemord, som fandt sted 1002, men vilkårligt har henført det til Danevældens ophør i England og gjort det til dettes egentlige årsag. Hans urigtige fremstilling beror åbenbart på en misforståelse eller forvanskning af Adam af Bremens efterretning (III 14), hvorefter ophavsmændene til Anglernes »oprør« mod Danerne var Godvins sønner, der dannede en sammensværgelse og myrdede Svens broder Bjørn, medens hans anden broder Asbjørn måtte flygte. — Adam tilføjer (XXI 7): »De havde så hele England i deres magt, medens Edvard måtte nøjes med livet og det tomme kongenavn«. Sakse gentager ikke alene denne skildring, men udfører den videre ved at tilføje, at Harald til slut end ikke kunde finde sig i denne skyggekonige, men ryddede hām af vejen og selv tog kongenavn. Måske hænger disse hårde beskyldninger mod Harald Godvinsøn i nogen grad sammen med Adam af Bremens bedømmelse af ham som en højst ugudelig person (III 52).

Om Svens kampe med Magnus om den danske krone (XXII 1) véd Sakse ikke meget at berette; han kombinerer Roskildekrønikens efterretning om Svens nederlag både til lands og til vands med Sven Aggesøns fortælling om kampen ved Helge-

næs og med Adam af Bremens beretning (II 78) om de mange kampe mellem Sven og Magnus og om Svens flugt til Sverige.

Nu følger (XXII 2—3) Saks'es beretning om Magnus' sejr over Venderne i Sydslesvig. Den er i hovedtrækkene bygget på Adam af Bremens fremstilling (II 79), dog med forskellige omannelser og forvanskninger; Ratibors 8 sønner er blevet til 12, hvad der episk set er et mere tilfredsstillende tal, og Sakse lader Ratibor selv hævne sønnernes død på Danerne, hvad der også episk set er mere tilfredsstillende end Adams beretning, hvorefter Ratibor var dræbt inden sønnernes død. — Ejendommeligt for Sakse er egentlig kun fortællingen om Magnus' drøm om natten før slaget; den har han rimeligvis fra mundtlig kilde, vel snarest norrøn. — De følgende ord om Magnus' popularitet (XXII 4) må naturligvis væsentlig ses som Saks'es eget raisonnement, men har iøvrigt en vis tilknytning til Adam af Bremen (II 79 og scholie 56).

Saks'es påfølgende fremstilling (XXII 5) af Venderfyrsten Gudskalks optræden i Vendland bygger også i det væsentlige på Adam af Bremen (II 79. III 19), der dog lader ham komme direkte fra England, ikke, som hos Sakse, fra Sven Estridsøns hird; Saks'es ord om hans hærgninger i Saksland har heller ingen hjemmel hos Adam.

Magnus' tilnavn *den gode* (XXII 6) kender Sakse vel snarest fra mundtlig norrøn kilde. — Ved sin fortælling om Magnus' død (XXII 6) kombinerer Sakse atter Roskildekrønikens beretning med Sven Aggesøns: han benytter både Roskildekrønikens fortælling om Svens flugt til Skåne for derfra at drage videre til Sverige, da han fik nys om Magnus' død, og tillige Sven Aggesøns fremstilling af, hvordan Magnus på Sælland ved et fald med sin stejlede gang blev slynget mod et træ og derved fik et slag, der havde døden til følge; denne sidste fortælling er yderligere udstyret med et malende træk (at hesten blev kyst af en opspringende hare) og en stedfæstelse til Alsted ved Sorø, der synes at vise, at Sakse her tillige bygger på mundtlig overlevering (lokal midtsællandsk tradition, som med en vis rimelighed kan antages at være meddelt ham af Absalon, der havde hjemme

i disse egne). — De tilføjede ord om Magnus' jordfæstelse i Throndhjems domkirke bygger vel derimod snarest på mundtlig norrøn overlevering.

III. Kilderne til Saksess ellefte bog.

Sakse indleder sin skildring af Sven Estridsøn som enekonge¹, der danner en umiddelbar fortsættelse af 10. bogs slutning, med nogle almindelige overgangsbetragtninger (kap. I) om årsagerne til Svens usikre stilling som følge af manglende tilslutning fra hans landsmænd. Disse overvejelser er ifølge sagens natur ikke hentet fra nogen historisk kilde eller overlevering, men er kun et udslag af Saksess (eller måske hans hjemmelsmands) trang til at forklare og undskylde Svens vanheld overfor de norske konger Magnus og Harald².

Derefter følger et stykke (II 1) om Roskilde stifts deling efter Avocos død og om Vilhelms indvielse til bisp i Roskilde, Henriks og Egin's til bisper i Lund og Dalby; endvidere (II 2) om hvorledes Egin, efterat Henrik var død af drukkenskab, forenede de to skånske bispedømmer til ét med sæde i Lund. Disse efterretninger går i deres helhed tilbage til Adam af Bremen (IV, 8 og 3), men de indeholder dog visse enkeltheder, der tydeligt viser, at de ikke direkte kan være skrevet ud af hans krønike. Sakse opfatter nemlig i modsætning til Adam³ Henrik som bisp i Dalby, Egin som bisp i Lund, og fremstiller forholdet således, at Henriks død af drukkenskab (som han i de kraftigste retoriske vendinger bryder staven over) havde til følge, at det uskyldige Dalby degraderedes fra sin rang som bispesæde. Dette viser tydeligt, at Sakse ikke har skrevet direkte ud af Adam, men fremsætter en ved hukommelsesfejl forvansket gengivelse af Adams frem-

¹ Jfr. om denne Jørgen Olrik i Hist. Tidsskr. 8. R. II 223 f.

² Jfr. P. E. Müller, Critisk Undersøgelse etc. s. 87.

³ Sakse må sikkert have kendt en af de yngre redaktioner af Adams tekst, hvor de to bisperesidenser udtrykkeligt nævnes (Henrik i Lund, Egin i Dalby), medens bispesæderne overspringes i den ældste tekstform. Jfr. nedenfor s. 187.

stilling. Han eller hans hjemmelsmand vidste fra læsning i Adams værk, at Henriks død i drukkenskab blev anledning til at hele Skåne samledes under Eginas bispedømme, og det lå da nær at ombytte de to bispers sæde og tænke sig, at grunden til at Dalby holdt op med at være bispesæde var den, at det var i denne by, den fordrukne biskop havde resideret. — Der falder herved også et mindre heldigt lys over en anden enkelthed i Saksens fremstilling; når han nemlig lader Vilhelm have været skriver og præst hos Knud den store, får man en stærk mistanke om, at der ligeledes her foreligger en hukommelsesforvanskning, idet det ifølge Adam var den fordrukne Henrik, der havde været Knuds kapellan; denne ærefulde stilling er ganske naturligt i så fald overført fra den fordrukne bisp til Vilhelm, som Sakse (og hans eventuelle hjemmelsmand) har næret en særlig forkærlighed for¹.

Derefter følger hos Sakse (kap. III) beretningen om Harald Hårdrådes dragekamp i Byzants — et sagn, der på det nøjeste er knyttet til en kniv, som kong Valdemar ejede, og som netop var den, hvormed kong Harald havde dræbt dragen. Dette sagn må således gå tilbage til en mundtlig fortælling af kong Valdemar selv, der atter må have modtaget det (sammen med kniven) fra en uden tvivl norrøn hjemmelsmand; sagnet tilhører jo udelukkende den norske historie, og dets overnaturlige indhold (dragekamp) henviser det yderligere til fornalderssagaernes æmnekrede. Man kan her f. eks. tænke på Arnald Islænding, der en tid lang opholdt sig hos Absalon, og hvis sagafortællinger kong Valdemar yndede at høre (14. bog, kap. XXXVI); Sakse kan have fået fortællingerne enten direkte fra denne eller snarere gennem Absalons mund. — At Sakse iøvrigt ikke har kendt eller benyttet norrøn overlevering om kong Harald, ses tydeligt af hans andre efterretninger om denne.

Saksens påfølgende skildringer af Svens kampe med Harald i Djurså og i Niså er ikke hentede fra Adam af Bremen, men bygger på selvstændig dansk overlevering. Beretningen om Djursåslaget er temmelig kort og indeholder meget lidt positivt

¹ Jfr. Laur. Weibull i Hist. Tidskr. f. Skåneland V 116.

udover selve stedfæstelsen og kampens for Sven uheldige udfald; ti hvad Sakse fortæller om, hvordan mange af Jyderne sprang overbord af frygt for fjenden — hvad der giver ham anledning til en vidtløftig retorisk udmaling af det dilemma, de befandt sig i — tør vist næppe antages for virkelig historisk overlevering; en ganske lignende, men endnu udførligere udmaling af det samme tilfælde findes i Frodesagaen i 2. bog (I 6), og en beslægtet udmaling af et noget lignende dilemma i Erik den målspages saga i 5. bog (II 12—13); det hele gør nærmest indtryk af et stykke retorik. — Noget anderledes er forholdet med fortællingen om Nisåslaget; her rummer beretningen flere positive enkeltheder, bl. a. om Danernes sammenkæden af deres skibe og om Skåningernes stiltiende natlige flugt; men navnlig må i denne sammenhæng fremhæves stykket om Skjalm Hvides tilfangetagelse og flugt fra fangenskabet (med tilhørende stedfæstelse til Gedesø) samt den som et retorisk pragtstykke udmalede skildring af Skjalms mand Aslaks heltebedrifter. Hvem der er Sakses hjemmelsmand for hele denne skildring, hvor Skjalm Hvide og hans kæmpe Aslak træder aldeles i forgrunden, følger af sig selv; det er det første sted i Sakses Danmarkshistorie, hvor en slægtoverlevering indenfor Skjalm Hvides æt aldeles tydeligt gør sig gældende; til overflod udtaler Sakse selv efter sin skildring af Aslaks forbavsende bedrifter i slaget, at sagen vilde synes utrolig, hvis det ikke var Absalons egen mund, at fortællingen skyldtes¹. Denne overleverings objektive historiske værd er der her ingen grund til at drøfte.

Derefter fortæller Sakse, i hovedtrækkene i tilslutning til Adam af Bremen (III 52), men uden ringeste verbaloverensstemmelse, om Harald Hårdrådes fald i England og om Vilhelm Erobrerens straks derefter følgende sejr over Harald Godvinsøn

¹ Når jeg tidligere (Hist. Tidsskr. 8. R. II 227) har udtalt, at man af disse ord snarest må slutte, at Sakses øvrige efterretninger om kong Sven ikke skyldes Absalon, må jeg tage nogen afstand fra denne ytring. Sakse har sikkert på dette punkt kun af den grund særskilt påberåbt sig Absalon som hjemmelsmand, fordi fortællingen om Aslak efter hans mening — rationalist som han i mange måder var — grænsede til det utrolige.

(VI 1—2). Visse småtræk røber atter her, at beretningen næppe kan være direkte excerperet af Adams krønike, men snarest må være gået igennem en mellemmand, der har foretaget nogle ændringer og tilføjelser (hvis disse da ikke skyldes Sakse selv). Således tales der kun i al almindelighed om de yngre Godvinsønner, ikke om Toste jarl, som Adam udtrykkelig nævner; det omtales, ligeledes uden støtte i Adams krønike, at Nordmændene overmodigt og uforsigtigt kastede sig over byttet og derfor blev overrumplede af Englænderne, og det berettes om Harald Godvinsøn, at efter nederlaget mod Vilhelm vilde der ej have været ringeste spor af den slagne konge, hvis ikke nogle bønder havde opdaget ham i en afsides vrå. — Bortset fra disse mindre væsentlige enkeltheder støtter Saksens fremstilling på dette punkt sig væsentlig til Adam. — Hertil følger Sakse (VI 3) en kortfattet beretning om, hvordan Harald Godvinsøns børn flygtede til Danmark, hvor kong Sven tog sig venligt af dem og fæstede datteren bort til Russernes fyrste, hvorved hun blev stammoder til kong Valdemar den første¹. Dette stykke, hvis indhold ikke genfindes i andre kilder, må skyldes selvstændig dansk overlevering; Sakse må åbenbart — til trods for at Valdemars stamtavle ikke er helt i orden — have fået efterretningen fra en mand, der stod kongehuset, særlig Valdemar den store, nær, og atter her ligger det da nærmest at tænke på Absalon. Saksens selvstændige tilføjelser til Adams efterretninger om begivenhederne i England kan da muligvis skyldes samme kilde, men her er selvfølgelig også andre muligheder.

Med en stilistisk vending om, at efter Harald den ondes død (karakteristikken af Harald Hårdråde som en ond tyran stammer fra Adam af Bremen III 17) blev Sven Estridsøns kongedømme mere stabiliseret, går Sakse (VII 1) over til en karakteristik af kongen og en opregning af hans sønner. Saksens almindelige redegørelse for kongens hovedegenskaber: hans kirkelige iver og hans løstagtighed i sædelig henseende, kan nok i hovedtrækkene være hentet fra Adam af Bremen (III 21. 54); derimod

¹ Om betydningen af *nostrī temporis dux* henvises til min afhandling i *Hist. Tidsskr.* 8. R. II 228 ff.

skyldes hans opregning af Svens sønner, der ikke genfindes i andre kilder, åbenbart en selvstændig dansk overlevering, som han uden tvivl må have modtaget fra en kongehuset nærstående mand; atter her føler man sig nærmest fristet til at gætte på Absalon.

Fra opregningen af Svens mange frillesønner går Sakse (VII 2—5) over til at berette om hans giftermål med sin frænke Gyda og om kirkens indsigelse herimod. I de groveste hovedtræk bygger denne hans beretning på Adam af Bremen (III 11. 16), men i enkeltheder afviger den stærkt fra dennes fremstilling. Navnet Gyda (Guda) er i de yngre håndskriftgrupper indsat i Adams tekst i stedet for Svens frænke Gunhild, og der er også tilføjet et par skolier om hende. Det var i virkeligheden giftermålet med Gunhild, der vakte så stærkt kirkeligt misnøje; Gyda er vistnok kun navnet på en af kong Svens talrige medhustruere eller friller. I indsættelsen af det urigtige navn Gyda for Gunhild er Sakse, der må have benyttet en af de yngre redaktioner af Adams tekst, altså uskyldig; men der er andre omdannelser af Adams efterretninger, hvorom dette ikke gælder.

Af betydning i denne sammenhæng er det navnlig, at der forud for omtalen af ærkebisp Adalberts påtale af kongens ægteskabelige forhold er indsat en irrettesættelse, som bisperne Egin og Vilhelm siges at have givet kongen for hans ulydighed mod kirkens bud; først da dette ikke frugter, appellerer de til ærkebispen af Bremen. Denne fortælling, som Adam intet kender til, hænger åbenbart sammen med, at Sakse eller hans hjemmelsmand har fundet det lidet stemmende med den nationale kirkes værdighed, at den udenlandske ærkebisp skulde have været ene om at påtale kongens synder; en sådan hævðelse af den nationale indsats på det kirkelige område passer unægtelig udmærket med Absalons tankegang. Hermed skal ikke være sagt, at fremstillingen er helt grebet ud af luften; der kan nok være nogen grund til at antage, at Vilhelm virkelig kan have spillet en vis rolle ved den lejlighed; det ligger ialfald ikke fjærnt at opfatte den korkåbe, som Gyda (Gunhild) ifølge Sakse skæn-

kede Roskilde domkirke, som en erkendtlighedsgave for bispens medvirkning ved hendes skilsmisse¹.

En lignende »forbedring« af Adams efterretninger finder vi i Saksens beretning om kong Svens trusler mod ærkebispens, der foranledigede denne til at flytte ærkesædet fra Hamborg til Bremen. Svens trusler om at ødelægge Hamborg genfindes ganske vist hos Adam af Bremen, men om flytningen af ærkesædet har han af gode grunde intet at melde; Sakse eller hans hjemmelsmand har uden tvivl fundet det utænkeligt, at en dansk konges trusler ikke skulde have haft direkte følger. — Endelig er det efter Saksens fremstilling Vilhelm, der ved sin fasthed får kongen til at give efter, hvad der ligeså lidt har hjemmel i Adams krønike som flytningen af ærkesædet; denne substituering af Vilhelm i Adalberts sted må åbenbart ligeledes skyldes Saksens (af Absalonisk tankegang inspirerede) nationale selvhævdelsestrang. — Sakse slutter (VI 5) sin beretning om Gyda med en skildring af hendes gudfrygtige enkestand (efter Adam af Bremen III 15) og nævner specielt en korkåbe i Roskilde domkirke, som hun med sine møer siges at have tilvirket. Denne sidste overlevering, som ikke kendes fra Adam, må åbenbart have været knyttet til den nævnte, i Roskilde domkirke opbevarede kåbe, og har således uden tvivl været fortalt blandt Roskildekannikerne; om Sakse har hørt den i disses kreds eller gennem Absalon personlig, er et spørgsmål af mindre væsentlig betydning.

Sakse, hvis skildring af Svens regering i det hele er mosaikagtigt sammensat af større og mindre stykker, der har lidet eller intet med hinanden at gøre, går nu over til at behandle Svens forhold til bisperne Sven Nordmand og Vilhelm, efter at have forudskikket nogle almindelige ord (VII 6) om kongens venskabelige forhold til præstestanden, som kan være hentede fra Ælnods Knudslevned. — Beretningen om Sven Nordmand krydres med den også andenstedsfra kendte anekdote om ordene *famulus dei*, der af Svens avindsmænd rettedes til *mulus dei*; »den tør vel karakteriseres som en klerkemorsomhed, der har

¹ Jfr. Erik Arups betragtninger over Gunhilds skilsmissesag i Scandia IV (1931) s. 77—78.

hjemme allevegne og ingensteds¹. Anekdoten må jo være blevet fortalt blandt kannikerne ved Roskilde domkirke; om Sakse har fået den fra disse eller fra Absalon selv, er forsåvidt lidet magtpåliggende; den vægt, som Sakse lægger på Svens påfølgende uddannelse i udlandet, kunde måske nærmest tyde på det sidste; Absalon havde jo selv studeret i Paris.

Med et par indledende ord (VII 10) om det ubrødelige venskabsforhold mellem kong Sven og bisp Vilhelm går Sakse dernæst (VII 11—20) over til at berette den navnkundige og skønne historie om kongens helligbrøde, om bispens fasthed overfor ham, om kongens anger og om deres påfølgende udsoning. Der skal her ikke gøres noget forsøg på at udrede denne omtvistede fortællings historiske pålidelighed; den findes som bekendt kun i Saksers værk og må altså bedømmes ud fra indre kriterier. Den må åbenbart ligesom den foregående beretning om Sven Nordmand være tilflydt Sakse fra en lokal Roskildetradition; hvor langt denne går tilbage i tiden, er vanskeligt at afgøre, men det forekommer mig dog, at de ord hvormed Roskildekrøniken karakteriserer Vilhelm: *vir strenuus viribus et fortis, impetuusus et qui sola virtute corporis debellaret potentes, sed et animi virtute, nullique parcens iratus*, i nogen grad taler for, at en fortælling om kongens ydmygelse overfor bispen har verseret blandt Roskildekannikerne allerede ved den tid, da krøniken affattedes (c. 1140); ti ved *potentes* forstår krøniken magthaverne, kongerne, jfr. dens ord om Harald Hén: *Hic silvas a solis potentibus obsessas communes fieri iussit*². Der er dog naturligvis også den mulighed, at Roskildekrøniken her kunde hentyde til Vilhelms indblanding i kongens skilsmissesag, men dette forekommer mig dog af forskellige grunde mindre sandsynligt. — Hvorvidt Sakse har hørt fortællingen i Roskildekannikernes kreds eller muligvis har fået den direkte af Absalon personlig, er ikke let at afgøre; for det sidste kunde til en vis grad tale den afgjort Absaloniske ånd, der præger hele fortællingen, idet man tydeligt føler venskabet

¹ Kr. Erslev i Hist. Tidsskr. 6. R. III.

² Jfr. Jhs. Steenstrup i Hist. Tidsskr. 8. R. I (1907).

mellem Absalon og Valdemar som dens egentlige baggrund; men på den anden side må det fremholdes, at fortællingen er kunstfærdigt udarbejdet af Sakse i en ordrig og overlæst stil, aldeles spækket med fraser fra Valerius Maximus — en stil, der lidet stemmer med de partier af værket, der om jeg så må sige mere er udarbejdet efter Absalons »diktat«, men derimod findes i 9. og 10. bog samt i adskillige afsnit af oldhistorien. Adskilligt kunde da tyde på, at skildringen af sammenstødet og udsoningen mellem de to venner hører til de sidst udarbejdede partier af Saksens værk og derfor kan antages nedskrevet en rum tid efter Absalons død, og at Saksens minder om venskabet mellem Absalon og Valdemar på en ualmindelig smuk måde genspejler sig i hans med kunstnerhånd udførte skildring af det til døden trofaste venskab mellem kong Sven og bisp Vilhelm. Dermed skal dog ikke være sagt, at Sakse selv har komponeret historien enten på grundlag af beretningerne om biskop Ambrosius' optræden overfor kejser Theodosius¹ eller som en slags dublet til Ulf jarls drab i Roskilde²; slige sagndannelser kan næppe opfattes som enkeltmandsværk, men forudsætter en kreds af ligesindede (i dette tilfælde formentlig Roskildekannikerne), blandt hvilke sagnet kan gå fra mund til mund og stadig blive »forbedret« undervejs, indtil det endelig havner hos en fortæller, der som Sakse forstod at give stoffet en fuld kunstnerisk udformning³.

Efter denne fortælling indskyder Sakse et stykke (kap. VIII) om Knud den helliges ungdom og hans vikingetog mod Sember og Ester, der snarere hører sammen med den påfølgende skildring af valgkampen på Isøre ting mellem brødrene Harald og Knud efter Sven Estridsøns død. Der tegnes her et idealbillede af en ung dådrig konge (i modsætning til Haralds dvaskhed), der

¹ Erslev i Hist. Tidsskr. 6. R. III.

² Laur. Weibull i Hist. Tidsskr. f. Skåneland IV.

³ Når Laur. Weibull vil gøre gældende, at Sakse i høj grad har benyttet *Decretum Gratiani* ved udformningen af fortællingens enkeltheder, er dette naturligvis ikke i og for sig umuligt, men lader sig dog ret vanskeligt forene med den her som sandsynlig antagne successive udformning af sagnet.

ikke mindst er bemærkelsesværdigt ved at have en række træk tilfælles med flere af de første oldtidskonger, som Sakse nævner. Det hedder således om Knud: *propitiæ fortunæ beneficio summis naturæ dotibus cumulatus, magno cum indolis experimento ætatem animo præcucurrit*; hertil svarer Sakses ord om Gram: *Corporis animique præstantissimis dotibus præditam adolescentiam ad summum gloriæ statum provexit* (Angersfragmentet: *cumulum perduxit*) samt om Skjold: *Præcurrebat igitur Skioldus virium complementum animi maturitate*; endnu nærmere ligger Angersfragmentets variant: *qui cum ætatis stabilimentum clarissimis indolis experimentis (vel: animi vigore) præcurreret*. Fremdeles hedder det om Knud: *rerumque quarum ob infirmam adhuc ætatem vix spectator esse potuit, auctor haberi præsumpsit*; hertil svarer Sakses ord om Skjold: *conflictusque gessit, quorum vix spectator ob teneritudinem esse poterat* (Angersfragmentet: *quorum eum vix spectatorem ætas esse patiebatur*). En anden parallel findes mellem Sakses skildring af den unge Knud og af Absalon som nyvalgt bisp; det hedder om Knud: *Pro amplificanda tuendaque patria iuges excubias gessit*; om Absalon: *quo patriam firmioribus vallaret excubiis, maritimam assidue stationem peragens*. Det er åbenbart Sakses hensigt her at tegne et idealbillede af den kraftige og krigerske fyrste, der gør sin kongemagt stærkt gældende til rigets gavn, i modsætning til den fredsommelige og lidet foretagsomme bondekonge (Harald Hén), og man kan vel næppe være i tvivl om, at det her er Absalons røst, som taler igennem ham, så han på grundlag af en simpel hjemlig overlevering om Knuds ungdomskampe i Østersøen maler et helt karakterbillede af den unge konge.

Det afsluttende stykke om Sven Estridsøns kongetid handler først om kongens død (IX 1) og bringer dernæst (IX 2—4) den skønne fortælling om, hvorledes bisp Vilhelm mødte ligtoget ved Topshøj i nærheden af Sorø og selv døde af sindsbevægelse ved mødet. Denne beretning kan dog ingenlunde som fremstil-

lingen af sammenstødet mellem de to venner støtte sig til ord eller vendinger i Roskildekrøniken, der tværtimod udtrykkeligt udtaler, at kong Sven selv indsatte Sven Nordmand til Vilhelms efterfølger. At kong Sven døde i Suddatorp i Sønderjylland, genfindes hos Ælnod, af hvis Knudslevned Sakse antagelig har øst sin viden herom. Derimod kunde stedfæstelsen af bispens møde med det kongelige ligtog til Topshøj ved Sorø nok siges at henhøre fortællingen til den gruppe af stedsagn fra Midtsælland, som det er fristende at antage meddelt Sakse af den i disse egne hjemmehørende Absalon.

Medens Sven Estridsøns historie, som nævnt, gør et broget og mosaikagtigt indtryk, kommer man med Saksesskildring af valgkampen efter hans død og det påfølgende kongevalg ind i et helt andet luftlag (X 1—8). Fra nu af former hans Danmarks-historie sig i det store og hele — fraregnet enkelte indskud — som en udpræget rigskrønike, der udførligt dvæler ved kongernes styresæt og forhold til stormændene og til almuen, alt set ud fra et bestemt politisk synspunkt, der i høj grad præges af Valdemarstidens idealer. Dette hænger antagelig sammen med det af mig i sin tid påpegede forhold¹, at Sakse kan formodes at have påbegyndt sin samlede Danmarkshistorie på dette sted, således som Sven Aggesøns ord om Svenssønnerne må forstås: *Quorum gesta plenarie superfluum duxi recolere, ne crebrius idem repetitum fastidium pariat audientibus, cum, illustri archipræsule Absalone referente, contubernalis meus Saxo elegantiori stilo omnium gesta exsecuturus prolixius insudabat*². Disse ord giver et be-

¹ Jfr. Hist. Tidsskr. 8. R. II.

² Gertz, Script. min. I 124. Jfr. Hist. Tidsskr. 8. R. II 215 ff. — Hvorvidt den absolute ablativ Absalone referente skal betyde: med Absalon som hjemmelsmand, hvad jeg har gjort gældende i overensstemmelse med Paludan-Müller, eller: som Absalon meddeler mig (o: Sven Aggesøn), som Gertz hævder, er i og for sig ikke så magtpåliggende; dog mener jeg, at den første fortolkning er den mest naturlige, og finder heri støtte hos Sofus Larsen (Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1925, 255 ff.) Hvis dette er rigtigt, har man her en samtidig kildes vidnesbyrd om at Absalon (i det væsent-

stemt samtidigt vidnesbyrd om at Sakse ved den tid, da Sven skrev — midt i 1180'erne — var ifærd med en udførlig fremstilling af Svenssønnernes historie, hvoraf man atter med en vis sandsynlighed kan slutte, at hans sammenhængende Danmarks-kronike tager sin begyndelse her¹; endvidere er der gode grunde for at antage, at Svens ord skal forstås således, at Sakses skildring af Svenssønnernes historie bygger på Absalons meddelelser, hvad også indre grunde sandsynliggør. Overfor det idealbillede af en ung, foretagsom og våbendjærv konge, som Sakse giver os i Knudsskikkelsen, opstiller han — med udgangspunkt i Ælnods skildring af brødrene — et politisk modstykke i broderen Harald, hvis manglende styreæвне punkt for punkt gennemgås og sammenstilles med Valdemarstidens ideale kongeskikkelse i Knuds person, der kraftigt optræder som landefredens væрге og rettens strænge håndhæver. Også i dommen over Haralds love hører man efterdønningen af den gamle, men ingenlunde glemte, partistrid mellem det jævne bondekongedømme og den kraftige fyrstemagt. At det her er Absalons stemme, der taler gennem Sakse, synes næsten umiddelbart indlysende². — Kuriøst nok har også denne valgkamp efterladt en genlyd i oldhistorien; til ordene om Harald: *impias se leges abrogaturum*, blandas placidasque pro eorum arbitrio laturum promittit svarer beretningen om Skjold: *impias leges abrogavit, salutares tulit*. — At rigsforsamlingen på Isøre for Absalon og Sakse har stået som et enhedsmærke midt i al den indre splid og ufred, der prægede årene inden Valdemarstiden, kan man ikke tvivle om (jfr. Ole Stams tale ved Sven

lige) er hjemmelsmand for Sakses fremstilling af Svenssønnernes historie — et resultat, som man vistnok også ved indre kriterier vil nå til. — Sofus Larsens teori om at ordene *prolixius insudabat* er senere tilføjede i det til grund for Lyschanders afskrift liggende manuskript af Sven Aggeson og hans deraf følgende fastholden af Lyschanders *executus* for Gertz' *executurus* forekommer mig ikke særlig sandsynlig; den er noget præget af samme vilkårlighed som mange andre af denne forfatters tekstforbedringer.

¹ Jfr. i det hele min udførligere begrundelse i Hist. Tidsskr. 8. R. II.

² Jfr. i det hele herom min udførligere begrundelse i Hist. Tidsskr. 8. R.

Eriksøns kongevalg), og det er ingen tilfældighed, at Sven Aggesøns ord om Isøretiget og dets betydning står i hans krønike lige efter den ovenanførte bemærkning om hans kortfattede omtale af Svenssønnerne og hans dermed sammenhængende henvisning til Sakses kommende udførlige behandling af æmnet¹; han giver sikkert hermed udtryk for den opfattelse (som han antagelig havde modtaget fra Valdemars og Absalons kreds), at med kongevalget på Isøre efter Sven Estridsøns død begyndte så at sige den nyere politiske historie i Danmark.

Enkelthederne i valgkampen genfindes ikke i nogen af de ældre kilder og må således helt stå for Sakses og hans hjemmelsmands regning; en noget beslægtet, men dog i enkeltheder stærkt afvigende tradition findes i den i Knytlingasaga indflettede Knudssaga. Efterretningen om at Knud ikke gjorde væbnet modstand mod sin broder (men fornyede sine vikingetog i Østersøen) kan Sakse eller hans hjemmelsmand have fra det kortere Knudslevned (Passio) eller fra Ælnod, hvis kirkelige idealiseren af Knudsskikkelsen på dette punkt muligvis ikke helt stemmer med sandheden, da et pavebrev til den norske konge Olaf Kyrre bebrejder ham hans understøttelse af Haralds brødre mod denne. — Om Haralds love henvises i det hele til min egen tidligere behandling af æmnet²; der er en ikke ringe sandsynlighed for, at det er Absalons uvilje mod partseden som forsvarsmiddel for den anklagede, der her taler igennem Sakses mund. — Det af Sakse opgivne tal på Haralds regeringsår stemmer ikke med de ældre kilders og stammer vel derfor ligeledes fra mundtlig overlevering.

Medens Sakses efterretninger om valgkampen på Isøre ting og om Haralds påfølgende lovgivning er ejendommelige for ham og ikke har noget modsvarende i de ældre kilder, viser hans almindelige skildring af Knud den helliges kongestyre (XI 1—6) i nogen grad tilbage til helgenlevnederne om denne; men den samlede fremstilling og hele dennes tendens er dog så afvigende

¹ Jfr. Anna Hude, Danchoffet s. 17 ff.

² Hist. Tidsskr. 7. R. II 191 ff.

fra disse, at selv de træk, Sakse kan have hentet fra dem, snarest kunde synes at være tilflydt ham gennem en mellemmand, der helt har ompræget forgængernes skildringer — hvis man da ikke med Curt Weibull¹ vil tillægge Sakse selv den stærke og tendentiøse omdannelse af helgenlevnedernes (i sig selv ligeså tendentiøse) kongebillede i det Absaloniske kongeideals ånd.

Efterretningen om Knuds giftermål med Edele (XI 2) findes hos Ælnod og er vel fra hans Knudslevned gået over i Saksens værk. Fortællingerne om Knuds forkærlighed for præstestanden (XI 4—5) kan ganske vist i al almindelighed gå tilbage til helgenlevnedernes beretninger, men er dog i enkeltheder udformede på en helt anden måde end i disse; det er væsentlig bispernes rang og sociale stilling og præstestandens retslige privilegier, som beskæftiger Sakse, i modsætning til helgenlevnedernes fremdragelse af de rent religiøse momenter. Hertil føjer Sakse (XI 3) en udmaling af Knuds strænge håndhævelse af lov og ret overfor stormændenes overgreb — et træk, der i beslægtede vendinger berettes om Erik Egode og Erik Emune og åbenbart har hørt med til det Absaloniske kongeideal. Fremstillingen af Knuds iver for at indføre tiende kan Sakse derimod have hentet direkte fra det ældre-Knudslevned (Passio). — Den samlede opfattelse af Knuds kongegering synes ihvertfald ikke at stride mod den antagelse, at det atter her er Absalon, som i hovedtrækkene har præget Saksens fremstilling.

Nu følger der et stykke af rent kirkeligt indhold ((XII 1—8), som netop ved sit æmnevalg er ret enestående hos Sakse og antagelig må opfattes som et af ham selv senere foretaget indskud². Hovedparten af dette formentlige indskud udgøres af en fortælling om, hvordan biskop Vilhelms genfærd efter døden værner om hans gravfred ved at omstyrte en del af Sven Nordmands kirkebygning (XII 1—2), samt i fortsættelse heraf en beretning (XII 3—5) om, hvordan hans ben alligevel blev flyttede, da bisp Asser, Absalons formand, skulde begraves — en helligbrøde, som dens ophavsmænd ved forskellige tilskikkelser kom

¹ Hist. Tidsskr. f. Skåneland VI (1915).

² Se mine bemærkninger herom i Hist. Tidsskr. 8. R. II 236 ff.

til at sone. Disse fortællinger, der ikke kendes andenstedsfra, er nøje knyttede til Roskilde domkapitel og må uden tvivl have verseret blandt kannikerne dér; de er prægede af en for Sakse ellers aldeles uvant kirkelig legendeluft, der er himmelvidt forskellig fra den ånd, der ellers præger hans værk, og må sikkert være tilflydt Sakse fra Roskildekannikernes kreds. Om dette er sket direkte eller gennem Absalon som hjemmelsmand, er ikke helt let at afgøre; for Absalon som Saksens kilde taler i nogen grad den omstændighed, at Sakse påberåber sig ærkebispens vidnesbyrd vedrørende den ene af gravflytternes, læsemester Arnfasts, sygdom og død; men i så fald er det rigtignok et helt andet ansigt, Absalon her viser, end ellers overalt i Saksens Danmarkshistorie — uden at man dog på nogen måde tør nægte, at også denne rent kirkelige tendens hørte med til Absalons personlighed. — Hertil er knyttet nogle efterretninger (XII 6) om Sven Nordmands store byggearbejder på Roskilde domkirke og om den kostbare krone, han smykkede den med — efterretninger, der øjensynlig går tilbage til Roskildekrøniken og sikkert er hentet direkte fra denne.

Herfra går Sakse ret naturligt over til at skildre de tilsvarende byggearbejder ved Lunds domkirke samt kongens gavmildhed mod denne. Disse efterretninger går vel delvis tilbage til det korte Knudslevned (Passio), men fremtræder dog i en noget udvidet skikkelse, der måske kan tilskrives Absalon selv. Karakteristisk for Saksens skødesløse omgang med kilderne er hans urigtige opfattelse af bisp Egin i Lund som samtidig med Knud den hellige; den virkelige Lundebisp på Knuds tid, Rikvald, omtales kun i en indskudt sætning længere fremme (12. bog I 5), der næppe hidrører fra Sakse selv. — Hertil slutter sig et referat af Knuds store gavebrev til Lunds domkirke. Referatet er langt fra korrekt i alle enkeltheder og tyder ingenlunde på at Sakse har udskrevet selve dokumentet; det synes snarere refereret ham efter hukommelsen af en hjemmelsmand, der kendte brevet; det ligger også her nær at tænke på Absalon selv; når referatet er mindre nøjagtigt, kan dette bl. a. hidrøre fra, at Sakse her må opfattes som talerør for ærkebiskoppelig poli-

tik overfor kongemagten¹; man kan også tænke sig muligheden af at der er gået en vis tid mellem meddelelsen og nedskrivningen, hvorved hukommelsesforvanskninger let kunde finde sted.

Efter dette indskud af væsentlig kirkeligt indhold fortsætter Sakse med sin almindelige skildring af Knuds regering. Han beretter først (XIII 1), at Knud optog sine mange brødre i sin hird, for at de ikke skulde ligge landet til byrde — med undtagelse af Olaf, der var jarl i Slesvig — og går efter denne underretning, der ikke kendes fra andre kilder og vel snarest må henføres til en tradition indenfor kongsmændenes kreds, over til at skildre hovedbegivenheden i Knuds kongetid: det strandede Englandstog (XIII 2—8). I stærk modsætning til legende-forfatterne, men i nøje tilslutning til Sven Aggesøn skildrer han Englandstoget som et rent og skært erobringsforetagende, hvorved kongen vilde tage arven op efter sin berømmelige navne Knud den store. Denne utvivlsomt rigtigere opfattelse af Knuds hensigter kan Sakse naturligvis, som Curt Weibull² mener, have fået fra Sven Aggesøn; nærmere ligger det dog måske at tænke sig begge forfatterne inspirerede af den omvurdering af fortidens begivenheder, der udgik fra Absalon og hans kreds og medførte et nyt syn på Danmarks historie.

Hvad enkelthederne angår, skyder Sakse straks (XIII 3—4) Olaf stærkt i forgrunden som den troløse broder, hvem Knud betroede sine planer, og som kun på skrømt støttede disse for at puste til den ulmende misfornøjelse hos folket; han synes her at bygge på det kortere Knudslevned (*Passio*), men udfører tanken langt mere i detaljer. Han går dernæst (XIII 5) over til at skildre flådesamlingen i Limfjorden og udmaler i nær overensstemmelse med Sven Aggesøn, hvorledes Olaf stadig lader vente på sig og trækker tiden ud, for at ledingen skal gå overstyr, og (XIII 6—8) hvorledes kongen omsider taber tålmodigheden og drager til Slesvig, hvor han fængsler sin troløse broder og sender ham i forvaring til Flandern; Sakse har her det ejendommelige

¹ Jfr. Laur. Weibull, Knut d. heliges gåvobrev, Hist. Tidsskr. 9. R. III. 142.

² Hist. Tidsskr. f. Skåneland VI (1915—16).

træk, at ingen af Knuds mænd vilde lægge hånd på Olaf, før hans broder Erik trådte til og udførte kongens bud; dette lille træk kan skyldes overlevering indenfor kongehuset eller hirden. — I Knuds fravær skilles så ledingsflåden ad, og folkene drager hjem, hver til sit.

Saksens beretning, der slutter sig så nær til Sven Aggesøns, strider her afgjort mod helgenlevnederne, især mod Ælnods Knudslevned, ifølge hvilket det var kongen der opholdt sig i Slesvig og trak tiden ud med sit komme, fordi han var optaget af forholdene hernede på sydgrænsen; ledingsmandskabet sendte så Olaf til ham som ordfører for den opståede misfornøjelse, men kongen fængsler Olaf som oprører og — giver dernæst ledingen hjemlov. Denne legendariske fremstilling kan ikke være rigtig i alle enkeltheder. Hvorvidt det var Knud selv eller Olaf, der opholdt sig i Slesvig og trak tiden ud med at komme til ledingsstævnet, er endda et forholdsvis underordnet spørgsmål; de fleste vil vel her være tilbøjelige til at give de mere samtidige kilder (hvormed iøvrigt også Knudssagaen stemmer) fortrinet. Det er især den tanke, at der overhovedet intet ledingsbrudd fandt sted, som passer så slet med de umiddelbart påfølgende begivenheder, at der er grund til at tro, at den senere overlevering, som Sven Aggesøn og Sakse repræsenterer, her kommer sandheden nærmere¹. At ledingsbruddet har været et hovedpunkt i overleveringen fra Valdemarstiden, ses også af den måde hvorpå det had, som Knud pådrog sig ved at inddrive bøderne for ledingsbrudd, bruges som advarende eksempel i slutningen af Saksens 15. bog, hvor høvdingerne (hvoriblandt Absalon) vedtager at give ledingen hjemlov netop for at undgå, at ledingsbrudd finder sted: *quæ (sc. expeditio) si in præripiendo reditu propriæ voluntatis motum ducis arbitrio prætulisset, evenire posse, quod divo Kanuto solutæ classis poenas a patria exigenti contigisse prodatur.* — At man også her snarest står overfor Absalon som den egentlige hjemmelsmand for denne i sig selv fornuftige opfattelse af situationen, synes da efter omstændighederne ingenlunde urimeligt.

¹ Jfr. Gertz, Knud den helliges Martyrhistorie (1907) s. 87 ff.

Sakse fortsætter nu sin skildring af ledingsbruddet og de deraf følgende bøder (XIV 1) med at udmale, hvorledes kongen tilbyder almuen at eftergive disse, hvis den vil vedtage at give kirken tiende; men bønderne afslår stivsindede hans tilbud for ikke at binde efterkommerne til evig tid, og kongen beslutter nu at gå frem mod ledingsbryderne efter lovens fulde strængthed (XIV 2—3). Denne skildring har intet tilsvarende hos Ælnod eller hos Sven Aggesøn; derimod opfatter det ældre Knudslevned (Passio) kongens krav om tiende som den egentlige årsag til udbruddet af oprøret mod ham; og at denne opfattelse ligeledes har været udbredt i Absalons og Valdemars kreds, ses af at Valdemar ifølge Saks 15. bog ved slutningen af det skånske oprør påberåber sig Knud den helliges skæbne som motiv for sin uvilje mod at støtte Absalons tiendekrav overfor Skåningerne: *summopere cavendum dicenti (sc. Waldemaro), ne sibi forte, quod olim Kanuto Othoniensi decimarum iura propagare nitenti acciderat, eveniret*. Også her har vi da et tydeligt indtryk af, at Saks 15. beretning går tilbage til den i Valdemars og Absalons kreds herskende opfattelse; interessant er det, at Knuds skæbne på to steder i Saks 15. værk bruges som afskrækkende eksempel (ligesom Fotevigslaget et par steder bruges til at motivere Jydernes uvilje overfor Skåningerne). Hvad realiteten angår, er det et spørgsmål, om ikke Sakse, der her stemmer med den ældste kilde, har ret på dette punkt; ialfald synes Roskildekrønikens ord: *populum quadam nova lege et inaudita ad tributum quod nostrates nefgiald vocant, coegit*, nok at kunne opfattes således, at Knud har gjort et alvorligt forsøg på at påtvinge folket tiende. Om dette i enkeltheder er forløbet som af Sakse skildret, er et andet spørgsmål; kombinationen af de to spørgsmål: ledingsbøder og tiende, kan tænkes at være Saks 15. egen.

Nu går Sakse over til (XIV 4—6) at skildre de kongelige ombudsmænds hårde fremfærd overfor Vendelboerne og disses påfølgende oprør, i ret nøje tilslutning til helgenlevnederne, men uden Ælnods mange karakteristiske enkeltheder. De kongelige ombudsmænds voldsfærd personificeres på folkesagnetts vis (lige-

som i Knudssagaen) i to enkelte skatteopkrævere: Toste med det karakteristiske tilnavn *peculator* og hans stalbroder Horte; Sakse bygger åbenbart på dette punkt på mundtlig folkelig overlevering. — Kongens flugt til Slesvig skildres kort, og det fortælles (uden egentlig hjemmel i helgenlevnederne), at han her efterlod sin hustru og sin lille søn og bød dem flygte til Flandern, hvis det gik ham galt; Sakse vidste fra Ælnod, at hun virkelig drog til Flandern efter Knuds død, og har vel heraf sluttet, at dette skete efter kongens egen anordning. Endelig skildres hans flugt til Fyn og oprørernes forfølgelse af ham til Odense, alt i ret nær overensstemmelse med helgenlevnederne.

Derefter følger (XIV 7—11) et længere afsnit, hvori kongens onde rådgiver, der forrådte ham til hans fjender, spiller hovedrollen. Saksens fremstilling viser i realiteten nær tilknytning til Ælnod (medens denne forræders Judasskikkelse ikke kendes i det ældre Knudslevned, *Passio*); men at han dog tillige bygger på en af Ælnod uafhængig overlevering, viser forræderens navn Blakke, der mere ser ud som et folkeligt tilnavn end som et virkeligt egennavn; hos Ælnod hedder han Piper (hvormed Knudssagaens Eyvind Bifra delvis stemmer overens).

Nu følger (XIV 12—15) skildringen af selve kampen i Albanskirken i Odense, der åbenbart i hovedtrækkene går tilbage til Ælnods fremstilling, men på en række punkter bærer præg af at være suppleret med en yngre overlevering, der har omdannet Ælnods skildring og forøget den med en række småtræk. Saksens fremstilling af, hvorledes hirdmændene samt Knuds broder Benedikt trofast fulgte Knud til den sidste kamp i Albanskirken, stemmer vel i hovedsagen med Ælnod; men hans udtrykkelige omtale af, at Erik (Egode) banede sig vej gennem fjendernes klynger og således undveg, genfindes ikke hos Ælnod, der kun i al almindelighed taler om, at de andre søgte skjul som de kunde bedst; Saksens underretning om Eriks optræden bygger vel snarest på overlevering indenfor kongehuset.

Derefter læses hos Sakse en skildring af, hvorledes forræderen Blakke i spidsen for den væbnede almue søger at tiltvinge sig adgang til kirken; det kommer til en voldsom kamp i kirkedøren,

hvorunder Blakke falder, men først efter at have tilføjet Benedikt ulivssår. Grundlaget for denne fortælling er åbenbart Ælnods udmaling af den samme kamp i kirkedøren; ifølge Ælnod falder Piper (Blakke) dog ikke, men tager efter kampen sig selv af dage i afsind; denne helt legendeagtige afslutning er åbenbart ikke faldet i Saksens (og hans hjemmelsmands) smag, der mere går i retning af det heroiske (tvekamp, hvori begge falder). Betydningsfuldere er det dog, at ifølge Ælnod var det slet ikke Benedikt, men kongens bryde, som Piper fældede ved indgangen til kirken; kongesønnen har således fortrængt kongsbryden fra hans helterolle i kirkedøren. Ifølge Ælnod stod Benedikt ved Knuds side, da denne opgav ånden, og blev senere fundet, hårdt såret, af bønderne i et herberg, hvor han blev sønderlidt led for led af oprørerne; denne for en kongesøn lidet værdige døds måde har åbenbart ikke tiltalt den senere overlevering fra Valdemars-tiden; både Sakse og Knudssagaen lader ham falde i kirkedøren. — Selve drabet på Knud skildres derimod ikke meget afvigende fra Ælnods fremstilling. — At det atter her snarest er den i Absalons kreds rådende tankegang, der har sat sit præg på denne for kongehuset mere sømmelige udgave af helgenlegenden, melder sig så at sige af sig selv.

Hertil føjer Sakse (XIV 6) en meddelelse om at dronningen flygtede med sin unge søn, hvad der stemmer med Ælnod; men når han dertil lægger, at hun efterlod to døtre i Danmark, og gør rede for disses giftermål og efterkommere, sporer vi atter den for kongehusets genealogi interesserede hjemmelsmand, der med nogen grund kan antages for identisk med Absalon. At Sakse i denne sammenhæng kalder datteren Ingrid's barnebarn Birgerus qui et nune exstat Suetiæ dux, er af betydelig interesse, fordi det er en af de få sikre tidsbestemmelser for affattelsen af et bestemt parti af hans værk, der rummes i dette; Birger Brosa døde nemlig i året 1202.

Slutningen af 11. bog (XV 1—3) optages af et stykke om Knuds eftermæle hos folket og om dettes sene og langsomme erkendelse af hans hellighed. Der tales her bl. a. om de jærtegn, der skete ved Knuds grav; men i overensstemmelse med Saksens

sædvanlige, ret rationalistiske tankegang gøres disse ikke til genstand for nærmere omtale, men nævnes kun i al almindelighed. Af særlig interesse er Sakses udtalelse om, at en stor del af folket, da de ikke længere kunde nægte Knuds øjensynlige helighed, vel indrømmede denne, men påstod, at den ikke skyldtes hans færd i levende live, men kun hans anger i dødsstunden; ti der kan ikke godt være tvivl om, at Sakse her polemiserer direkte mod den til grund for Roskildekrønikens ord om Knud liggende tankegang, aldeles svarende til Sven Aggesøns ord om Knud i begyndelsen af det kapitel, der omhandler ham: *non, ut quidam arbitrantur, propter nimiam crudelitatis sævitiam vel iugum intolerabile, quod plebi crudelis irrogaverat, necatum*. At det atter her væsentlig er den Absaloniske tankegang, der står bagved denne vurdering af Knuds eftermæle, synes ret umiddelbart indlysende.

IV. Kilderne til Sakses tolvte bog.

Sakses 12. bog begynder (I 1) med at skildre, hvorledes Jyderne satte Olafs valg til konge igennem med forbigåelse af de andre brødre, hvem de mistænkte for at holde med Knud. De aftalte derfor en indløsningssum og sendte Nils som gidsel til Flandern i Olafs sted; Nils' broderkærlighed fremhæves stærkt i den anledning. Så snart Olaf kom hjem, viste sig himlens straf for oprøret mod Knud i form af uår og misvækst. — Disse efterretninger stemmer delvis med helgenlevnederne; dog synes fremhævelsen af Jydernes rolle ved kongevalget og af brødrenes forbigåelse snarest at skyldes Sakses eget raisonnement. Medens Roskildekrøniken (og til en vis grad Sven Aggesøn) stiller sig skeptisk til den tanke, at Olaf var skyld i misvæksten, fremstiller Sakse (i overensstemmelse med Ælnod) denne som himlens straf for Olafs holdning overfor Knud. Efterretningen om Nils' indtræden som gidsel i Olafs sted er ejendommelig for Sakse og må sikkert skyldes overlevering indenfor kongehuset; den stadfæstes af Radulfus Nigers af sønnesønssønnen bisp Valdemar af Slesvig

inspirerede krønike¹. — Ind i dette afsnit er senere (af Sakse selv?) skudt et par sætninger, hvori meddeles, dels at hans broder Erik med sin hustru Bodil af frygt for Olafs hævn flygtede til Sverige, dels at Danerne skød den til Nils' indløsning nødvendige sum sammen. At dette må være et senere indskud, fremgår deraf, at ordene: *Quem Flandrensi custodia liberatum infesta parricidis fortuna veluti cladem aliquam agrorum nostrorum abundantiae ac fertilitati iniecit*, således som ordene nu står, må gælde Nils, ikke Olaf, hvad der jo ikke kan være den oprindelige mening. Kilden til disse efterretninger, særlig den om Eriks flugt sammen med sin hustru, hvis stamtræ opregnes, må være overlevering indenfor kongehuset.

Derefter følger (I 2—4) en sagnagtig skildring af hungersnøden på Olafs tid, der vel i hovedtrækkene bygger på Knudslegenderne og Roskildekrøniken, men dog indeholder adskillige småtræk, der næppe kan anses for retorisk udmaling af Sakse, men efter hele deres art må hvile på folkelig overlevering (bønderne, der i både roer rundt på de oversvømmede agre og høster de smuler, der stikker op over vandet, tørrer dem i ovnene og koger grød deraf; kongen, der må sælge sit gods for at skaffe brød i huset). Sakse fremhæver yderligere (ikke just helt i overensstemmelse med den historiske sandhed), at disse uår kun herskede i Danmark og ikke i dets nabolande.

Nu følger (I 5) et stykke, der næsten helt igennem går tilbage til Roskildekrønikens skildringer. Det fortælles, at bisp Sven (Nordmand) havde forudsagt denne landeplage, hvad også Roskildekrøniken beretter, og der gives en karakteristik af ham, der i realiteten ikke afviger stærkt fra Roskildekrønikens (der atter er udskrevet efter Adam af Bremens ord om ærkebisp Bescelin Alebrand af Hamborg). Videre berettes, stadig i overensstemmelse med Roskildekrøniken, at han byggede Roskilde domkirke færdig og opførte korsgangen ved den (Sakse taler om *ambitus*, Roskildekrøniken om *claustrum*, men der menes åbenbart det samme). Endvidere fremhæves det, ganske som i Roskildekrøniken, at han byggede Fruekirker i Ringsted og

¹ Jfr. Jørgen Olrik i *Hist. Tidsskr.* 7. R. II 203. 211.

Slagelse, og endelig fortælles efter samme kilde om hans pilegrimsfærd til det hellige land og død på Rhodos. Det eneste træk, som ikke findes i Roskildekrøniken, er, at han samlede relikvier i Byzants og sendte dem hjem til de ham underlagte kirker; Sakse bygger her antagelig på lokal overlevering blandt klerkene i Roskilde.

Efter en retorisk bemærkning om, at de lykkeligere stillede naboer så ned på Olaf for hans usseldoms skyld, går Sakse over til at fortælle om hans død (II 1—3). Hans omhyggeligt udarbejdede skildring, der er spækket med vendinger fra Valerius Maximus, går ud på, at Olaf ikke havde mad nok at sætte på bordet til julegildet; sønderknust herover bad han Gud vende den vrede, han bar mod folket, mod ham personlig og udfri hans undersætter af nøden. Herren hørte også hans bøn og lod ham dø som sonoffer for folket, og med hans død hørte hungersnøden op. — Denne skildring af, hvordan Olaf døde af sorg over folkets ulykke, bygger ganske vist i hovedtrækkene på Ælnod, men er hos Sakse udstyret med forskellige sagnagtige træk, der ganske vist savner historisk værd, men dog er af interesse, fordi de viser, hvor let folkeligt religiøse forestillinger kan vinde indpas selv i kirkeligt legendestof. Den uhistoriske henlæggelse af Olafs død til juletiden er åbenbart sket på grund af den stærke kontrastvirkning mellem denne hedenske midvinterfest (med dens sædvanlige oversflod af mad og drikke) og den forhåndenværende hungersnød; og bag skildringen af Olafs død ligger de gamle hedenske forestillinger om kongen som ansvarlig for gode åringer i landet — forestillinger, der også førte til at give Erik skylden for de påfølgende gode tider — vistnok tilsat med dunkle reminiscenser om hedensk kongeofter som sonebod for hungersnød¹. Denne sagdannelse er naturligvis ikke Saksers personlige påhit, men frugten af en udvikling gennem hele det 12. århundrede.

Saksers fortælling om Erik Egede begynder med (i overensstemmelse med Ælnod og med Knud Lavards levned, der her for første gang spores blandt Saksers kilder) at udmale de gode

¹ Curt Weibull i Hist. Tidskr. f. Skåneland VI s. 113.

åringer, der straks afløste misvæksten under Olaf; der var en sådan overflod på korn, tilføjer Sakse, at en skæppe kun kostede en penning (III 1). Sakse fortsætter (III 2) med at give en skildring af Eriks usædvanlige størrelse og legemsstyrke, der illustreres ved prøver på hans overlegenhed i brydning og tovtrækning. — Curt Weibull¹ har udfundet, at denne skildring i sidste instans går tilbage til en sibyllinsk spådom om de sidste gode år før verdens undergang; her møder man nemlig både det træk, at kornet kun kostede en penning skæppen, og en udmaling af den sidste konges skønhed. At Sakse aldeles vilkårligt her skulde have udskrevet Sibyllens spådom, forekommer mig dog aldeles usandsynligt; hans skildring af Eriks legemsskønhed og styrke er isprængt med en række småtræk, der røber det nordiske mandsideal i idrætsøvelser og legemsfærdigheder, og som han ikke har kunnet læse sig til hos Sibyllen; han har åbenbart haft en bestemt overlevering at bygge på, snarest vel tradition indenfor kongehuset. Desuden indeholder overleveringen om, at en skæppe korn kun kostede en penning, utvivlsomt en realitet, da den nøje overensstemmelse mellem Middelalderens kornmål og møntregning må bygge herpå². Det er en miskendelse af sagnoverleveringens levende liv at tænke sig sådanne sagn opståede på den måde, at en lærd og fantasirig historiker som Sakse finder disse træk i en helt anden sammenhæng og straks slår ned på dem, i den tanke, at her er noget han kan bruge (jfr. bemærkningerne ovenfor angående fortællingen om Ambrosius og Theodosius og dens eventuelle indflydelse på Saksers skildring af sammenstødet mellem kong Sven og bisp Vilhelm).

Også Saksers fortsatte karakteristik af Erik indeholder en række træk, der nødvendigvis må skyldes mundtlig overlevering. Således den bekendte fortælling (III 3) om, at han på tinge talte så højt, at selv de fjærneste kunde høre ham, og at han plejede at slutte sine taler med at bede bønderne hilse hjemme, hvorved han vandt stor folkeyndest; endvidere hans fortælling (III 5) om Eriks frillelevned og hans hustru Bodils overbærenhed hermed

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

² Erslev, Valdemarenes Storhedstid s. 10.

(i Saksens noget overdrevne ros over hende i den anledning fristes man til at se en skjult hentydning til senere dronningers modsatte forhold). Hans tilnavn udleder Sakse (III 1) i modsætning til Knud Lavards levned ikke alene af hans vennesælhed, men også af de gode åringer, der herskede i hans kongetid. Desuden skildres Eriks kongegerning (III 4) med lignende farver som hans broder Knuds i overensstemmelse med det Absaloniske kongeideal: han var stræng mod de store, der overtrådte loven, men huld mod de små i samfundet.

Sakse fortsætter (III 6) med at opregne Eriks sønner: Harald, Knud og Erik; navnene kan han have fra Roskildekrøniken, som dog tillige nævner en fjerde søn Bent. Hans svigersøn Håkon, der hævnede Eriks broder Bjørns drab, nævnes derimod ikke i andre kilder i denne sammenhæng; Sakse bygger åbenbart både her og m. h. t. efterretningen om at Bjørn havde befæstet Ejderøen, på mundtlig overlevering, antagelig i det danske kongehus; der er her særlig grund til at tænke på Valdemar I, der som hertug i Sønderjylland sikkert vidste en del om forholdene herovre; Sakse kan have fået traditionen direkte eller måske snarere med Absalon som mellemmand.

Derefter følger hos Sakse et stykke (IV 1), hvis kilde aldeles øjensynligt er Absalonisk slægtsoverlevering: han beretter om, hvordan Skjalm Hvides broder Avte blev dræbt af vendiske vikinger, og hvordan Skjalm Hvide organiserede et ledingstog mod dem til hævn derfor; at dette udgik fra privat initiativ, har øjensynlig undret Sakse, og han giver også sin forundring derover tydeligt udtryk.

Sakse fortsætter (IV 2) med en skildring af, hvorledes to skånske kæmper Alli og Herri sætter sig i spidsen for Jomsvikingerne og hjem søger moderlandet; til gengæld erobrer de Danske Jomsborg (Julin) og straffer sørøverne med grusomme pinsler: de vinder tarmene ud af livet på dem. — Også her må mundtlig, sikkert skånsk, overlevering ligge til grund for Saksens meddelelser; den kan skønnes at have været af en lidt mager og skematisk art; dog stadfæstes den sidste efterretning på en måde af Helmold (I 52), der beretter, at Venderne ofte mis-

handlede de kristne på samme måde; de har da af de Danske fået samme behandling som de selv gav deres kristne fanger.

Sakse går nu (V 1—2) over til at skildre kongens og det lundske bispesædes forhold til oprettelsen af den nordiske ærkebispestol. Han gør ved en mærkelig fejltagelse Asser til Eginas umiddelbare efterfølger (jfr. ovenfor s. 196 om hans uvidenhed om Rikvalds eksistens) og skildrer dernæst, hvordan den hamborgske ærkebisp »på grund af en falsk mistanke« truede kongen med band; Erik appellerede til paven og drog selv til Rom for at tale sin sag, hvad han også udførte med stort held. Men for at hævne sig på den hamborgske ærkebisp og for at befri den hjemlige kirke fra det udenlandske åg drog han på ny til Rom og opnåede pavestolens samtykke til oprettelse af et indenlandsk ærkesæde. — Man tager næppe meget fejl ved heri at se den fremstilling, som Absalon har ønsket at give af sammenhængen med det lundske ærkesædes oprettelse; det falder stærkt i øjnene, at tendensen navnlig går ud på at fremstille Hamborgsædet som den angribende part og Eriks optræden som berettiget nødværge. Den ubestemte måde, hvorpå den egentlige årsag til striden omtales (»ugrundet mistanke«) synes at udelukke den tanke, at Sakse her refererer en virkelig mundtlig (sagnagtig) overlevering; snarere får man et vist indtryk af, at hjemmelsmanden måske har vidst mere end han vilde sige derom. Sakses fremstilling strider mod Knud Lavards levned, hvor Eriks virksomhed i Rom for oprettelsen af ærkesædet i Lund henlægges til hans sidste pilegrimsfærd (til det hellige land), men stemmer derimod i hovedtrækkene overens med Markus Skæggesøns Eriksdrapa. At den pilegrimsfærd, hvorpå Erik fandt sin død, var hans tredje udenlandsrejse, stemmer dog med Knud Lavards levned (men ikke med Knytlingasaga). Når Curt Weibull antager¹, at Sakse skulde have kendt en fra Markus Skæggesøns lovkvad udgået »tradition«, forekommer dette dog mindre rimeligt; et skjaldekvad kan indenfor en vis tidsfrist blive husket ord til andet, men om nogen mundtlig overlevering udgående fra

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

en sådan kunstdigtning kan der ifølge sagens natur næppe i større omfang være tale.

Nu følger Saksess skildring (kap. VI—VII) af Eriks sidste pilegrimsfærd, der indledes med en andenstedsfra ukendt fortælling (VI 1—2) om den manddrabsbrøde, han ønskede at sone ved denne rejse. Denne beretning går som bekendt ud på, at Erik ved en strengelegs magiske virkning i den grad var blevet bragt til afsind og raseri, at han sprang op og dræbte fire huskarle, uden at de omstående kunde hindre ham deri. — Man behøver sikkert ikke med Curt Weibull at ty til Plutarch for at finde kilden til denne historie; forestillinger om musikkens magiske kraft havde dyb rod i datidens tankeverden, og Sakse har snarest fået fortællingen herom fra et folkesagn eller måske en folkevise; der er for den umiddelbare poetiske betragtning noget folkeviseagtigt over hele æmnet.

Saksess påfølgende skildring (VI 3—4) af Eriks kundgørelse af sin beslutning på Viborg ting, af folkets ydmyge bøn til ham om at blive hjemme og af dets tilbud om tredjedelen af sit løsøre, hvis han vilde indvilge heri, bygger i hovedtrækkene på Knud Lavards levned; dette kender dog intet til, at scenen foregik på Viborg ting. Sakse har på en for ham langt fra usædvanlig skødesløs måde gengivet sit forlæg ved at fortælle, at almuen tilbød at skænke de fattige (skal være: Erik selv) en tredjedel af sit gods.

Også det påfølgende stykke (VI 5) om Eriks indsættelse af den ældste søn Harald til rigsforstander samt om hans udvælgelse af Skjalm Hvide til fosterfader for hans søn Knud genfindes i Knud Lavards levned; ligeledes efterretningen om, at dronning Bodil fulgte sin mand på pilegrimsfærden. Derimod står meddelelserne om sønnen Eriks opfostring hos mindre anselige mænd samt om kongens udvælgelse af lutter høje og anselige mænd til sine følgesvende (for at han ikke skulde rage for stærkt op blandt disse) for Saksess egen regning; de skyldes muligvis tradition indenfor kongehuset; dog kan bemærkningen om Erik Emunes mindre anselige fosterfædre også tænkes at være en frugt af Saksess eget raisonnement.

Nu følger hos Sakse et stykke (VI 6) om den endelige oprettelse af ærkestolen i Lund: Erik sender bud til Rom efter palliet, og paven skikker efter løfte en legat op til Danmark, der tildeler bisp Asser af Lund dette og således gør ham til Nordens primas. — Om dette stykke gælder det samme som om det ovenfor s. 207 omtalte angående forberedelserne til ærkesædets oprettelse: det gør indtryk af at indeholde den skildring af disse forhold, som Absalon ønskede at give efterverdenen. Palliets erhvervelse ved Erik omtales også ganske kortfattet i Knud Lavards levned; helgenlevnedet lader Erik selv udvirke dette i Rom på vej til Byzants, men Sakse, der andenstedsfra vidste bedre besked om vejen for kongens pilegrimsfærd, nøjes med at lade ham udvirke det ved en sendefærd til Rom.

Sakses meget udførlige fremstilling af Eriks besøg hos kejseren i Byzants (VII 1—5) går i hovedtrækkene ud på, at kejseren havde hans hensigter mistænkt og derfor ikke straks lod ham slippe ind i byen, men sendte mænd ud til Væringernes lejr for at udspejde, hvad den danske konge havde at sige disse. Da Erik havde holdt en tale, der kun indeholdt en opfordring til Væringerne om at tjene kejseren med troskab, førte denne ham med stor hæder ind i byen og stillede sit palads til rådighed for ham; af ærbødighed for den danske konge har ingen af hans efterfølgere senere villet bo i dette. Desuden lod han ham afmale i legemsstørrelse og skænkede ham efter hans ønske relikvier, der sendtes til Lund, Roskilde og Slangerup (Eriks fødeby), og pånødte ham desuden en stor mængde guld; endelig gav han ham skibe til at fortsætte pilegrimsfærden tilsøs.

Til grund for disse i enkelthederne stærkt overdrevne og sagnagtige skildringer må åbenbart ligge en mundtlig overlevering, hvis oprindelse det dog ikke er helt let at efterspore. Curt Weibull¹ taler også her om en på Markus Skæggesøns lovkvad bygget tradition, hvis eksistens dog må kaldes temmelig problematisk. Desuden mener han, at Saksers skildring har lånt forskellige træk fra Karl den stores legendariske rejse til Konstantinopel, navnlig kejserens forhåndsmistanke til gæsten og

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

udspionering af ham, samt hans gyldne skænk til kongen. Begge disse træk er dog af en så almindelig art, at der næppe er grund til at tænke sig, at Sakse har fået dem ad skriftlig vej; de hørte så at sige til sagnenes og æventyrenes fællesgods, der kunde sætte sig fast overalt hvor der gaves anledning dertil. Derimod er der nogen grund til at fæste sig ved Sakses beretning i 16. bog om, hvorledes rygtet om Absalons store sejr over Bugislav 1184 forplantede sig helt ned til Byzants; den viser, at der endnu på denne tid stadig bestod forbindelse mellem Væringerne og Danmark, og her kunde man snarest tænke sig grundlaget for dannelsen af det af Sakse gengivne sagn om Eriks besøg i Byzants: de hjemvendende Væringer udmalede naturligvis alt hvad der vedrørte »Myklegård« så æventyrligt og storslået som muligt og kan meget vel tænkes at have udsmykket den nordiske konges besøg i staden med de forskellige sagnagtige træk, som Sakse beretter. Til grund for beretningen om relikviernes hjemsendelse og fordeling må dog ligge lokale kirkelige traditioner.

Sakse ender sin beretning om Eriks pilegrimsfærd (VII 6) med skildringen af kongens død på Cypren (som også Sven Aggesøn beretter om) og indfører her det fra Knud Lavards levned kendte legendariske træk, at jorden på øen, som hidtil havde udspytet de i den begravede lig, fra nu af beholdt dem. Endvidere beretter han kort, at dronning Bodil også døde på pilegrimsfærden. Bortset fra det nævnte legendariske træk bygger Sakse vel her på overlevering indenfor kongehuset; Cypren som kong Eriks dødssted kan han dog kende fra Sven Aggesøn.

Sakse slutter 12. bog med en skildring (VIII 1—3) af kongevalget efter Eriks død (der med en betydelig overdrivelse siges først at være rygtedes i Danmark efter to års forløb). Han udmaler her først den svagelige Sven Svensøns fortvivlede kapløb med døden til Viborg ting og skildrer dernæst, hvorledes valget på Isøre ting efter Svens død kun stod mellem brødrene Ubbe og Niels; men Ubbe trådte frivillig tilbage (hvorved han efter Sakses mening først rigtig gjorde sig fortjent til kongekronen), og valget faldt da på Sven Estridsøns yngste søn Nils, da Erik Egodes voksne søn Harald havde gjort sig forhadet af alle ved

sit slette styre. — Disse efterretninger, der ikke findes i andre kilder, må gå tilbage til den samme rigshistoriske overlevering, som vi sporer lige fra det første kongevalg på Isøre efter Sven Estridsøns død; denne tradition har åbenbart ifølge hele sin art været nær knyttet til kongehuset og hirden og kan, som ovenfor antydet, meget vel tænkes at være tilflydt Sakse gennem Absalon.

V. Kilderne til Saksess trettende bog.

Saksess trettende bog udfyldes helt af kong Nils' historie, og han begynder den da ganske naturligt med (i kap. I) at give en karakteristik af denne fyrste og omtale hans familie og huslige forhold. Sakse beretter (I 1) om Niels' lidet fyrstelige optræden og om, hvordan han indskrænkede sin daglige hird til 6—7 skjolde; han fortæller dernæst om hans ægteskab med Margrethe (ved omtalen af hendes tidligere ægteskab med Magnus Barfod gives (I 2) til forklaring af denne konges tilnavn et dansk sagn tilbedste om hans hovedkulds flugt for Hallandsfarerne, der næppe har rod i virkeligheden) og (I 3—4) om deres to sønner Inge og Magnus, af hvilke Inge kom ulykkeligt af dage som dreng. Endvidere skildrer han Margrethes iver for at skaffe Magnus hans frænders støtte ved at stifte ægteskaber mellem sine niæcer og kongeætlingerne Knud Lavard og Henrik Skadelår, og fortæller, at hun gav hver af disse en tredjedel af sit fædrengods i medgift, hvoraf der opstod splid mellem Daner og Sveer. Endelig udmales (I 5) dronningens iver for at tilvejebringe skønne messeklæder.

At Nils var uskikket til at styre land og rige, kunde Sakse læse sig til i to så forskelligartede kilder som Knud Lavards levned og Roskildekroniken. Det er dog tydeligt, at han ikke alene bygger på disse, men også på en mundtlig overlevering, antagelig knyttet til kongehuset og til hirden; herpå tyder såvel de genealogiske efterretninger om kongens familieforhold og om de svogerskaber, hans dronning fik stiftet, som den karakteristiske fortælling om hans indskrænkning af hirdmændenes an-

tal; intet af dette kendes fra de ældre kilder. Også efterretningen om Margrethes iver for at udstyre kirkerne med messerede synes at måtte gå tilbage til en mundtlig tradition, her dog sikkert af kirkelig art.

Nu følger (kap. II) et længere afsnit hos Sakse, der uden tvivl går tilbage til mundtlig overlevering, da dets indhold så godt som slet ikke kendes af ældre danske kilder. Sakse skildrer først (II 1) Venderfyrsten Henriks plyndringstog i »landet mellem Elben og Slesvig«, der påstås at være en følge af, at Nils nægtede ham hans mødrene arv. Kun det lille træk, at kongen ikke kunde opholde sig i Slesvig by uden særskilt livvagt, er lånt fra Knud Lavards levned, der dog taler om frisiske vagthold. — Nils gik for en gangs skyld angrebsvis til værks, udbød leding og landede ved Ljutka, men understøttedes ikke med rytteriet af grænsejarlen Eliv, der havde ladet sig underkøbe af Henrik; og slaget, der skildres med mange strategiske og taktiske enkeltheder (II 2—6), forløb derfor ugunstigt for Danerne; Harald (Kesje) og Knud (Lavard) slap kun med nød og næppe fra fjenderne. Kun Skåningernes ankomst med friske tropper afværgede et tilintetgørende nederlag. — Hertil føjer Sakse (II 7) en ytring af Henrik, som lignede kong Nils med en stor og stærk hest, der ikke kendte sine egne kræfter og derfor var let at tumle; endvidere meddeler han, at Eliv blev afsat og måtte bøde med sin boeslod for sin forræderiske optræden, og udmaler (II 8—9) med en række småtræk den frygtelige retsløshed i grænseegnene, hvor ikke alene Venderne, men nu også Friserne, Holstenerne og Ditmarskerne optrådte som røvere; ja endog en fornem dansk mand fulgte deres eksempel.

Kun den almindelige skildring af retsløsheden i grænseegnene samt af den sidstnævnte røver af fornem byrd kan Sakse have hentet fra Knud Lavards levned; alt det øvrige beroer åbenbart på mundtlig overlevering, og man ledes også her uvilkårligt til at tænke på den oftere anførte, til kongehuset og hirden knyttede rigshistoriske tradition, hvortil Sakse måske dog tillige har føjet nogle sønderjydske lokalsagn om, hvordan man søgte at hjælpe sig mod røverne. Efterretningen om Elivs af-

sættelse strider direkte mod Knud Lavards levned, der meddeler, at Knud først fik hertugdømmet efter Elivs død. Interessen for kongesønnerne Haralds og Knuds skæbne tyder afgjort hen på overlevering indenfor kongehuset; efterretningen om, at de Danske i deres nød lovede at faste på Laurentius' aften, Allehelgens aften og på Langfredag — et løfte, som eftertiden ifølge Sakse nøje har overholdt — er af et hos Sakse stundom forekommende nationalt kirkeligt præg, der nok kunde tænkes at gå tilbage til Absalon personlig (ligesom den til kongehuset og hirden knyttede rigshistoriske tradition naturligvis godt kan være meddelt Sakse af denne). Karakteristisk for Sakses tankegang er hans undskyldning for sine landsmænds nederlag (*crediderim hanc pugnae fortunam ab instrumentorum magis quam animorum inopia profectam*), der som sædvanligt er udpræget nationalistisk formet.

Sakse går nu over til at skildre Knuds overtagelse af grænsehertugdømmet efter Eliv. Han begynder (III 1) med en anekdote, der giver ham lejlighed til at fremstille Nils' gerrighed i modsætning til Knuds gavmildhed og foragt for rigdomme: Knud mister ved vendisk overfald i Storebælt en betydelig skat, men tager sig det ikke nær, og da kongen bebrejder ham hans letsind, svarer han, at han betragter det skete som en yderligere spore til at skænke sine skatte bort, da rigdom er gerrigheds rod. — Denne lille historie, der vel skyldes mundtlig overlevering indenfor kongehuset, danner optakten til hans fremstilling (III 2) af, hvorledes Knud må tilkøbe sig hertugdømmet af sin farbroder; opgivelsen strider mod Knud Lavards levned (*cum prece petitum obtinuit*); når Curt Weibull¹ mener, at Sakses efterretning måske stammer fra en misforståelse af helgenlevnedets udtryk (*prece* og *pretio* forvekslet), er hertil at sige, at Sakse vistnok kunde bedre latin end som så, ligesom sammenhængen med den foregående anekdote om Nils' gerrighed bestemt taler for, at Sakse her følger en mundtlig overlevering.

Sakse går nu over til at skildre Knuds afgørelse af mellemværendet med Henrik, hvad der giver ham lejlighed til ret at

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

fremstille Knud som en ridderlig heltetype (i modsætning til helgenlevnedets strængt kirkelige fyrsteideal). Skildringen af Knuds åbne undsigelse af Henrik (III 3) og derefter påfølgende hastige overrumpling af denne, som Henrik kun unddrager sig ved at svømme over floden (antagelig Ejderen), med det kendte morsomme ordskifte mellem de to fætre (III 4), må nødvendigvis gå tilbage til mundtlig dansk overlevering; den har intet tilsvarende i helgenlevnedet eller i andre ældre danske kilder. Det samme gælder om den påfølgende fremstilling (III 5—6) af Knuds hærgninger i Henriks rige og af den sluttelige forsoning imellem dem, idet Knud med et ringe følge begiver sig til Henrik og slutter venskab med ham; for denne episodes vedkommende kan måske udgangspunktet for sagndannelsen søges i helgenlevnedets ord om, hvordan hertugen med et ringe følge trængte ind i Venderlandet, idet han fæstede mere lid til Guds end til menneskers magt. Måske kan disse sagn om grænsekampene være meddelt gennem kong Valdemar I som mellemed, der jo som sønderjydsk hertug kendte forholdene på grænsen. Mundtlig overlevering (indenfor kongehuset) må også ligge til grund for skildringen af, hvorledes Knud udsonede Henrik med kongen og skaffede ham hans mødrene arv.

Til samme mundtlige overlevering indenfor kongehuset må sikkert også henføres den følgende, uden tvivl historisk urigtige fortælling (III 7) om, hvordan Henrik testamenterede Knud herredømmet over Vendland; for Valdemarerne måtte det jo være af stor politisk betydning at kunne retfærdiggøre deres krav på disse lande med, at deres helgenstamfader i sin tid havde fået herredømmet i disse egne lovformeligt overdraget. Da der var lidet berømmeligt at melde om Henriks sønner, er dette hos Sakse blevet til, at de var udygtige til at styre; et lignende udsagn fremsætter han om adskillige af de oldtidskonger, som han intet vidste at fortælle om. Fra samme kilde må Sakse sikkert have efterretningen om, at Knud sendte kejseren en guldskoet hest i lensgave (III 8); kuriøst nok lader han Henrik selv opfordre Knud til at vise kejseren som Vendlands lensherre denne hyldest.

Nu følger (kap. IV) hos Sakse en skildring af Knuds to brødrer, Haralds og Eriks, optræden og indbyrdes forhold. Fremstillingen af Haralds røveriske levned på Haraldsborg ved Roskilde og befolkningens reaktion herimod (IV 1) synes at bygge på lokal Roskildeoverlevering; men hertil er (IV 2) knyttet efterretninger om det slette forhold mellem de to brødre og om Knuds retfærdige fordeling af deres fædrearv mellem dem, der (ligesom den Knud tillagte karakteristik af Harald) må gå tilbage til den noksom omtalte overlevering indenfor kongehuset eller kongsmændene, som Sakse for denne periodes vedkommende ofte bygger på. Det samme gælder om de personalia om Henrik Skadelårs hustrus utroskab, som Sakse derefter beretter (IV 3); hvorfor Henrik giver Knud skylden for disse for ham selv så uheldige forhold, fremgår ikke tydeligt af Sakses fortælling.

Sakse går nu over til at skildre, hvorledes Magnus Nilsson vinder kongenavn i Götland (V 1), fæster sig en datter af hertug Bugislav af Polen til brud og sammen med Nils drager med en ledingsflåde til Vendland, hvis fyrste Vartislav var Danernes og Polakkernes fjende; Vartislav må indlede underhandlinger og bliver forræderisk taget til fange på Strelø; herimod protesterer Knud og får ledingshæren til at billige sit standpunkt. (V 2—3). — Alt dette kendes ikke af den ældre danske overlevering og må antagelig gå tilbage til mundtlig tradition, vel snarest indenfor kongehuset eller hirden. Det samme gælder om den påfølgende lille anekdote (V 4) om sammenstødet mellem Knud og Henrik Skadelår ved Magnus' bryllup i Ribe; Knud optræder i pragtfuld saksisk dragt, og Henrik spotter ham med, at purpur ikke skærmer mod sværdhug; Knud svarer ham, at det gør fåreskind heller ikke. — Også den påfølgende fortælling (V 5) om Knuds og om Magnus' vikingetog i Østerleden, hvorfra Magnus hjembragte nogle svære Thorshamre som bytte, må gå tilbage til samme mundtlige overlevering, ligesom beretningen om, at Nils beklagede sig over at Knud havde plyndret på svensk grund.

Sakse går nu over til at skildre sammensværgelsen mod Knud, hvorved han i stor udstrækning bygger på helgenlevnedet om denne. Misundelsen skildres (som i legenden) som de sammen-

svornes egentlige drivfjeder; dronning Margrethes mægling mellem Knud og Magnus samt det løfte, hun på sin dødsseng tager af Knud om af al magt at fremme enigheden i kongehuset (V 6), har Sakse ligeledes hentet fra helgenlevnedet, hvor disse forhold dog omtales på et noget tidligere tidspunkt. Ejendommeligt for Sakse er det derimod, at han (V 7) lader sammensværgelsens tre hovedmænd Henrik Skadelår, Ubbe jarl og dennes søn Håkon overfor kong Nils beskyldte Knud for at tragte efter kongekronen, medens legenden kun i al almindelighed taler om, at hertugen blev anklaget for kongen, og først senere anfører de tre mænd som sammensværgelsens hoveddeltagere. Det synes dog tvivlsomt, om Sakse på disse punkter har haft en fra helgenlevnedet lidt afvigende overlevering at bygge på; snarere foreligger der her en af hans egne omgrupperinger og nykombinationer.

Sakse går nu (V 8) over til udførligt at referere den anklage-tale, som Nils holder imod Knud på offentligt ting (ifølge legenden i Ribe, hvad Sakse ikke nævner noget om). Sakse har udover helgenlevnedet det lille træk, at Knud med tysk høviskhed løber kongen i møde uden kappe og holder stighbøjlen for ham, mens han står af hesten; men selve Nils' tale er kun en retorisk omskrivning og udvidelse af helgenlevnedets referat. Det samme gælder om Knuds store svartale (V 9—13), der retorisk og poetisk set hører til de bedste og mest omhyggeligt udarbejdede partier af Saksens værk; den må betegnes som et oratorisk glansnummer, der i de væsentlige realiteter næsten helt igennem bygger på helgenlevnedets referat, men unægteligt stiller argumenterne op med en anderledes glimrende effekt end legendens mere jævne fremstilling. At Sakse her skulde bygge på mundtlig overlevering, er højst usandsynligt; han har åbenbart fra legenden overtaget talens overleverede hovedindhold og givet det en ypperlig retorisk bearbejdelse, hvori han har nedlagt hele sin enestående stilkunst; Knuds store forsvarstale vil altid blive stående som et af de ypperste vidnesbyrd om hans fremragende kunstneriske og stilistiske ævner. — Også den foreløbige gode virkning af Knuds tale på Nils berettes hos Sakse (V 14) aldeles som i helgenlevnedet.

Sakse lader nu påny (V 14) Henrik tude Nils ørene fulde om, at sønnens tronfølge er truet, hvis Knud ikke ryddes af vejen, og lader på dette tidspunkt (VI 1) Magnus indgå en formelig sammensværgelse med de tre ovennævnte mænd, hvad der nærmest må kaldes en videreførelse af legendens beretning om, at Henrik ved indgåelsen af sammensværgelsen rettede sig efter Magnus' råd. Derefter fortæller han (VI 1—2) i nøje overensstemmelse med legenden, at de tre sammensvorne optog Håkon Jyde (i legenden kaldes han Håkon Nordmand), Knuds svoger, i laget som fjerde medlem, og at de forhandlede liggende på jorden, for at de i påkrævet fald kunde aflægge ed på, at de hverken stående eller siddende havde lagt onde råd op mod Knud; da Håkon Jyde (i legenden urigtigt: Håkon Skåning) mærkede, at Knuds liv var alvorligt truet, trak han sig dog ud af forhandlingen, men med løfte om ikke at røbe de andre.

Sakse fortsætter, stadig i nøje overensstemmelse med helgenlevnedet, med at skildre (VI 3), hvorledes Magnus søger at lokke Knud i fælden ved skrømtet venskab og lader som om han agter sig på pilegrimsrejse; hertil føjer Sakse det muligvis fra Robert af Elys ældre (nu tabte) helgenlevned hentede træk, at Magnus indsætter Knud til formynder for sin hustru og sine børn i sin fraværelse. Efterretningen om, at Magnus indbyder Knud til julegilde i Roskilde for at fremme sin svig, kan Sakse derimod godt have fra det yngre Knudslevned, hvori også Knuds hustrus, Ingeborgs, advarsel til ham mod at drage derover fortælles aldeles som hos Sakse.

I den følgende fremstilling af forberedelserne til drabet afviger Sakse derimod på forskellige punkter fra helgenlevnedet, så at det kan skønnes, at han foruden på dette må bygge på mundtlig overlevering, måske indenfor kongehuset eller snarere indenfor Skjalm Hvides æt, der jo spillede så betydelig en rolle ved udbredelsen af Knuds helgenry. Således beretter Sakse (VI 5) uden hjemmel i legenden, at efter at det fælles julegilde i Roskilde havde varet i 4 dage, tilbragte Knud og Magnus resten af julehelgen hver for sig; endvidere at en af Knuds mænd, der under et klammeri dræbte en mand, blev bortvist af Knud

og søgte til Magnus; men denne var så forsigtig ikke at tage ham med til morddåden, da han havde ham mistænkt på grund af hans tidligere tjeneste hos Knud. — Derimod er Sakse på ny i overensstemmelse med legenden, når han (VI 6) lader Magnus sende bud til Knud, som da opholdt sig i Haraldsted, om at møde ham; han nævner dog ikke som helgenlevnedet Knuds frænke Cecilie som hans værtinde, men siger, at Knud boede hos Erik Falsterjarl; Cecilies advarsel til Knud, som omtales i legenden, forbigås af Sakse. Knud begiver sig på vej med kun to ledsagere (ligesom i legenden; hertil føjer Sakse dog to hestesvende); hans mænds opfordring til ham om at væbne sig, der fortælles i legenden, genfindes hos Sakse; men medens legenden virkelig lader ham drage afsted våbenløs og falde som et slagtoffer, fornægter Sakses helteideal sig heller ikke her: Knud lader sig nøde af en af sine mænd til at binde sværd ved lænd. — Også Sakses skildring (VI 7) af den advarsel, som Magnus' sendemand gav Knud undervejs ved at kvæde en vise om frændesvig, bygger på legenden; ud over denne har han dog den oplysning, at sendemanden var en saksisk sanger, at han kvad om Grimilds svig mod sine brødre, og at han yderligere søgte at vække hans mistanke ved at vise ham, at han var hærlædt. — Selve drabs-scenen skildrer Sakse (VI 8—9) atter i det hele og store i nøje overensstemmelse med legenden (og med Sven Aggesøn, der her også bygger på legenden); dennes langt udspundne beretning har han dog forkortet en del; fra helgenlevnedets fremstilling af Knud, der som et lam føres til slagterbænken, afviger han dog ved at lade Knud få sværdet draget halvt ud af skeden, inden han bliver fældet af Magnus (i Knytlingasaga er denne sagnudvikling videreført, idet Knud her først dræbes efter tapper modstand). Ejendommeligt for Sakse er det træk, at der sprang en kilde frem på drabsstedet; Sakse synes her snarest at bygge på lokal legendarisk overlevering, som kan være tilflydt ham gennem Absalon.

Medens Sakse i skildringen af selve den blodige udåd i skoven ved Haraldsted overvejende følger legenden og kun tilføjer nogle få træk, som delvis går ud på at tillægge Knud en mere

heltemæssig optræden end i helgenlevnedet, ligger forholdet i det hele anderledes med hensyn til skildringen af borgerkrigen efter Knuds død. Vi møder her den samme righistoriske overlevering, som vi flere gange tidligere har stødt på, blandet med slægtstradition fra Hvideætten og en lokal Roskildeoverlevering; for alle tre grupper af overleveringer kan Absalon med en vis sandsynlighed antages for fællesnævner, i hvert fald for de fleste af efterretningerne.

Straks efter Knuds drab skydes Skjalmssønnerne i forgrunden som hans eftermålmænd (VII 1): det er dem, der kræver af Nils, at Knud skal jordfæstes i Roskilde, og får afslag af kongen, medens legenden kun i al almindelighed taler om stormændene, der af frygt for tyrannen så sig nødsagede til at opgive denne tanke; det er ligeledes dem, der jordfæster ham i Ringsted; Sakse giver atter her en legende til bedste om, at der udsprang en kilde, hvor bærerne holdt hvil med hans ligbåre; han må vel atter her bygge på lokal overlevering (snarest indenfor Hvideætten). Derefter følger (VII 2) en retorisk udmaling af folkesorgen ved Knuds båre, medens Magnus triumferer (VII 3); hertil føjer Sakse efterretningen om Valdemars fødsel otte dage efter faderens død, som naturligvis enten skyldes tradition indenfor kongehuset eller snarere personlig meddelelse fra Absalon, der som hans ungdomsven måtte vide besked herom.

Nu lader Sakse (VII 4) Håkon Jyde (det er karakteristisk for hans noget skødesløse arbejdsmåde, at han her kalder ham *Haquinus quem superius Sunniva ortum significavi*, uagtet han slet ikke har omtalt Sunniva i det foregående) samt Peder Bodilsøn og Skjalmssønnerne rejse sag mod Knuds mordere på tinge hos Sællandsfarerne, og hertil slutter Harald sig nødtvungen og Erik drevet af hævngherrig iver. Nils tager nu ærkebisp Asser med på råd og lader Magnus blive i Roskilde, men drager selv til landstinget i Ringsted for at stille folket tilfreds (VII 5). Tingalmuen synes i førstningen tilbøjelig til at tage hensyn til kongens grå hår, men bliver dernæst forbitret over, at kongen ikke personlig er tilstede på tinget, og beslutter at hjem søge ham i kongsgården (VII 6). Det lykkes dog Asser

at dæmpe almuens harme og mægle forlig, hvorefter kongen lover at landsforvise Magnus; denne drager virkelig også kort efter til Götland, hvis konge han var (VII 7—8). — Alle disse tildragelser, der ikke kendes fra de ældre kilder (med undtagelse af, at Roskildekrøniken lader Harald og Erik i fællesskab rejse oprørsfanen mod kong Nils) må Sakse have kendskab til fra samme rigshistoriske, her åbenbart af Hvideættens traditioner prægede overlevering, som vi så ofte i det foregående har set prøver på.

Det samme gælder også om Saksers fremstilling af de følgende begivenheder: Nils kalder Magnus tilbage (VIII 1); Harald og Erik rejser åbent oprør mod kongen (VIII 2); da Harald er forhadet på grund af sin havesyge og sit frillelevned, foretrækker almuen Erik (VIII 3); denne nægter dog foreløbig at tage kongenavn og fører sin hær til Jylland, hvor han ved Ribebispen Thores forræderi bliver overrumplet af Nils og lider nederlag. Vendt tilbage til Sælland lader han sig ved sællandske og skånske stemmer vælge til konge og fortsætter kampen mod Nils (VIII 4). — Hele denne skildring, der i modsætning til Roskildekrønikens fremstilling går ud på at fremstille Eriks oprør som fuldt lov-mæssigt, må Sakse have fra samme rigshistoriske overlevering som ovenfor anført. Fra Roskildekrøniken afviger hans fremstilling også ved kun at tale om ét nederlag i Jylland, medens Roskildekrøniken beretter, at Erik efter mange nederlag mod Nils flygtede til Slesvig (se lige nedenfor).

Sakse går nu over til (VIII 5—6) at fremstille kejser Lothars indgriben i den danske borgerkrig, og hans skildring er naturligvis i høj grad præget af de nationalistiske og tysk fjendtlige synspunkter, der går igennem hele hans værk. I selve realiteterne viser han dog en ikke ringe overensstemmelse med tyske kilder, navnlig Helmold, men synsvinkelen er unægteligt en anden. Da disse tildragelser overhovedet er de ældre danske kilder ukendte, må Sakse her bygge på samme mundtlige rigshistoriske overlevering, som vi før har nævnt, måske tilsat med lokal slesvigsk tradition; man kunde naturligvis også tænke sig den mulighed, at Saksers hjemmelsmand (næppe han selv) på

en eller anden måde havde været bekendt med hovedpunkterne i Helmolds efterretninger.

Ifølge Sakse (VIII 5) blev Lothar indkaldt af Erik for at hævne Knud (således også Helmold), men havde mest lyst til at nytte lejligheden til at bemægtige sig Danmark. Erik møder ham i Slesvig med en flåde, men Magnus besætter Danevirke, og Nils kommer til med en stor hær af Jyder; kejseren tør ikke indlade sig i kamp, men finder så på nogle fredsvilkår, der tillader ham at tiltræde et ærefuldt tilbagetog. Han lover nemlig at hæve belejringen mod at Magnus hylder ham som lensherre (VIII 6). — Lenshyldingen genfindes hos Helmold; Sakses betragtninger over hele situationen er naturligvis i høj grad prægede af hans dansk-patriotiske synsmåder. Om iøvrigt Magnus' lenshylding af kejseren virkelig fandt sted ved denne lejlighed, er mere end tvivlsomt; de samtidige tyske årbøger henlægger den til Halberstadt i påsken 1134.

Hertil knytter nu Sakse den efterretning, at Magnus også her viste sin troløshed ved at overfalde kejserens bagtrop under grev Adolfs førerskab; dette genfindes i en noget anden skikkelse hos Helmold, der lader borgerne i Slesvig tilkøbe sig Adolfs hjælp mod Nils og Magnus, hvad der dog intet nyttede dem, da Magnus slog Adolfs undsætningshær; men Helmold henlægger ganske vist denne tildragelse samt Eriks påfølgende belejring i Slesvig by til vinteren 1133—34; Sakse har muligvis ved henførelsen af denne episode til 1131 ladet sig lede af Roskildekronikens ord om at Erik efter nederlagene i Jylland søgte tilflugt i Slesvig. At Sakse lader Erik i de stærkeste ord beklage sig over Lothars troløshed, er en følge af hele hans opfattelse af situationen.

Sakse beretter dernæst (VIII 7), at Erik fæstede Knuds ældste datter som brud til den norske kong Magnus og selv tog Sigurd Jorsalfarers enke Malmfrid til ægte; han må åbenbart her bygge på tradition indenfor kongehuset.

Om det følgende års felttog beretter Sakse (IX 1), at om våren blussede kampen atter op; Erik førte Østdanerne, Nils Vestdanerne; men den ansete jydsk høvding Kristiern sluttede

sig dog til Erik, medens bisp Peder af Roskilde i smug holdt med Nils; Harald vaklede mellem begge parter, men stod dog endnu officielt på Eriks side. — Dette stemmer mindre godt med den samtidige Roskildekronike, der lader Harald gå over til Nils allerede i borgerkrigens første år; Sakse må åbenbart her bygge på en positiv overlevering om, at Harald endnu havde stået på Eriks side i slaget ved Sejrø (se nedenfor); om denne overlevering er rigtig, er et andet spørgsmål.

Sakse lader (IX 2) Nils selv drage mod Kristiern, medens Magnus møder Erik til søs. Det lykkes Erik at omringe en del af Magnus' flåde ved Sejrø og anrette et stort nederlag på den; slaget skildres (IX 3) ret indgående i enkeltheder, i hovedtrækkene overensstemmende med Roskildekroniken; Sakse må dog ved siden af denne have haft en mundtlig overlevering at bygge på. — Sakse fortsætter (IX 3) med at fortælle om Kristierns nederlag overfor Nils og om Eriks uforsigtige landgang i Limfjorden, hvor nogle af hans landsmænd blev nedhugget af Nils' mænd; han kan her bygge på Sven Aggesøns kronike og følger ham nøje m. h. t. Kristierns nederlag (der dog ikke som hos Sven Aggesøn stedfæstes til Rønbjerg ved Skive); karakteristisk for Sakse er det, at han reducerer kampen ved Onsild bro, hvor ifølge Sven Aggesøn Harald Kesjes søn Bjørn Jærnside og Svens fader Agge udmærkede sig ved en glimrende modstand mod Nils' hær, til en ret ubetydelig bagtropsfægtning; det var jo den med Hvideätten konkurrerende stormandsæt, der havde udmærket sig her.

Først efter dette uheldige felttog lader Sakse (IX 5) Harald offentligt svigte Eriks sag og befæste sin borg ved Roskilde mod denne bys borgere. Der gives nu (IX 6—7) en meget udførlig fremstilling af Eriks belejring af Haraldsborg, ved hvilken de tyske indbyggere i Roskilde hjælper ham med blidekast mod borgen; det lykkes også at indtage denne, men Harald undviger dog over til Jylland. — Til grund for denne med mange interessante enkeltheder spækkede beretning ligger åbenbart en lokal Roskildeoverlevering, der med stor rimelighed kan antages meddelt Sakse af Absalon personlig. — Sakse slutter beretnin-

gen om dette års tildragelser med at fortælle (kap. X), at Sverker blev valgt til konge i Sverige og lokkede Nils' anden hustru Ulvild fra ham; hun blev ved ham moder til kong Karl af Sverige; endvidere beretter han, at Knud Lavards ældste datter, der var trolovet med kong Magnus af Norge, blev hentet hjem til hans rige af hans sendemænd. — Disse dynastiske meddelelser, der ikke kendes fra ældre kilder, bygger naturligvis på tradition indenfor det danske kongehus.

Skildringen af det tredje borgerkrigsår begynder Sakse (XI 1) med i nær tilslutning til Roskildekrøniken at berette om Eriks afgørende nederlag mod Nils ved Værebro. Derefter fortæller Sakse (XI 2), øjensynligt atter byggende på lokal Roskildeoverlevering, om de hårde straffe, som Nils på Haralds forlangende tog over de i Roskilde bosatte Tyskere, og der knyttes hertil en anekdote om, hvordan en af dem reddede sig ved listigt at udgive sig for en boglærd mand. Efterretningen om Roskildes indtagelse stadfæstes af Roskildekrøniken, og fortællingen om straffedommene over Tyskerne i Roskilde støttes af samtidige tyske årbøger.

Sakse beretter (XI 1) i overensstemmelse med Roskildekrøniken, at Erik flygtede med hustru og barn til Norge (Roskildekrøniken fortæller dog, at han først forsøgte sin lykke i Skåne, men blev fordrevet af Skåningerne, hvad Sakse intet beretter om). Han indskyder (XI 3) en beretning om Harald Gilles komme til Norge som tronkræver, hvad der blev årsagen til de langvarige norske borgerkrige; denne skildring kan med Absalon som mellemmand antagelig føres tilbage til de landflygtige norske prælater, der i 1190'erne opholdt sig hos Absalon i Lund.

Sakse går nu i nøje overensstemmelse med Roskildekrøniken over til at skildre (XI 4—6), hvordan den norske konge Magnus, til hvem Erik havde taget sin tilflugt, vilde forråde ham og satte ham under skarp bevogtning; Sakse lader ham være underkøbt af Nils hertil. Sakse skildrer nu, hvorledes Erik sender bud til sine venner på Lolland om hjælp; disse sender også et skib derop, Erik drikker vogterne fulde og undslipper. — Sakses beretning bygger i hovedtrækkene på Roskildekrøniken, men indeholder

tillige en række karakteristiske småtræk, som viser, at han ved siden af den må have haft en mundtlig overlevering at bygge på (præsten, der hjælper Erik med at drikke vogterne fulde; Eriks forglemmelse af sønnen Sven og tilbagevenden for at hente ham; Eriks udboring af Magnus' skibe, der volder, at forfølgelsen mislykkes). Atter her ledes tanken nærmest hen på tradition indenfor kongehuset eller kongsmændene.

Sakse beretter dernæst (XI 7), at Erik straks drog til Lolland, hvor han klyngede Nils' jarl Ubbe op, og derefter drog til Skåne og holdt jul i Lund, hvor alt var beredt til at tage mod kong Nils. — Disse efterretninger, der ikke findes i andre kilder, må gå tilbage til samme mundtlige overlevering. Det er iøvrigt ret karakteristisk for Sakse, at han ikke med et ord omtaler den direkte understøttelse fra ærkebisp Assers side, som Erik nu for første gang synes at få, og som åbenbart må have været af afgørende betydning for den vending i begivenhedernes gang, der snart efter fandt sted, medens Roskildekrøniken udførligt dvæler herved.

Sakse går nu (XI 8—11) over til at skildre det afgørende slag ved Fotevig, hvor Erik med sit fremstormende rytteri knuste Nils' og Magnus' ledingshær, inden denne ret havde nået at udskibe sig. — I hovedtrækkene bygger han på Roskildekrøniken (Magnus' og de seks bispers fald; kongens flugt på en hest, som en kongsbryde skaffede ham), men synes dog tillige at have benyttet mundtlig overlevering (Magnus' tapre kamp sammen med bisp Peder af Roskilde; udmalingen af skibenes overfyldning ved flugten), og synspunktet er naturligvis det stik modsatte af Roskildekrønikens, der i de stærkeste udtryk begræder Magnus' fald; efter Sakse må slagets udfald opfattes som Herrens hævn for Knuds drab.

Lige efter slagskildringen beretter Sakse (XI 12), at Magnus af Norge forskød sin hustru, Knud Lavards datter, og sendte hende tilbage til Erik. — Vi møder her samme dynastiske overlevering som flere steder ovenfor omtalt.

Sakse lader nu (XI 13) i nøje overensstemmelse med Roskildekrøniken Nils flygte til Jylland og her tage Harald (Kesje) til

medregent. Han skildrer dernæst (XI 14), stadig i lighed med Roskildekrøniken, kongens indtog i Slesvig by; men i overensstemmelse med sit partistandpunkt går han let hen over krønikens (og Sven Aggesøns) påstand, at borgerne først svor ham troskabséd og dernæst brød den, og indskrænker sig til at meddele, at kongen håbede, at borgerne vilde have medlidenhed med hans alder og skæbne, og drog ind i byen for at tage gidsler af dem og forhandle om fred med dem; da han dog trods alt var i tvivl om borgernes troskab, lod han sig af en mand ved navn Boje overtale til at tro det bedste. — Sakse har her åbenbart, som den sidste enkelthed viser, haft en af Nils' modparti præget overlevering at bygge på. — Han beretter dernæst, at præsteskabet tog venligt imod ham, medens borgerne snart viste ham deres fjendtlige sindelag; hans mænd rådede ham til at ty til domkirken, men han vilde hellere dø i sin fædrene kongsgård, og her blev han da ramt af Slesvigborgernes hævn, efter at de først over hans trofaste mænds lig havde banet sig vej frem til kongen. — Også for denne ret detaillerede skildrings vedkommende må Sakse væsentlig bygge på mundtlig overlevering, vel snarest af lokal slesvigsk oprindelse, som nævnelser af Bojes navn nærmest kunde tyde på; dog kan også den ofte omtalte konge- og rigshistoriske overlevering spille ind med.

VI. Kilderne til Saksess fjortende bog I: Erik Emunes og Erik Lams historie.

Vi går nu over til Saksess fjortende bog, der alene ved sin længde — den udgør henved en fjerdedel af hele værket — indtager en afgjort særstilling. Dette forhold har ført Paludan-Müller (og efter ham Knabe) til at antage denne bog for at være først affattet; den skulde så at sige udgøre den kerne, hvormed det øvrige værk har dannet sig. Denne antagelse kan dog umuligt opretholdes i sin fulde udstrækning, ti begyndelsen af 14. bog forudsætter i alle henseender de foregående partier af den 13.; fortællingen fortsættes i virkeligheden aldeles som om intet

nyt afsnit begyndte her; der foregår i begyndelsen af bogen in- gensomhelst præsentation af hovedpersonerne: Erik Emune og Harald Kesje, der forudsættes kendte fra det foregående.

Noget andet er, at Paludan-Müllers hypotese om det egentlige Absalonsparti (3: de løst sammenkædede enkeltskildringer fra den første del af Valdemar I.s regeringstid) som værkets egentlige og oprindelige kerne efter min mening stadig bør tages i betragtning som en mulighed, der ikke uden videre tør afvises; jeg må på dette punkt i nogen grad tage afstand fra mine tidligere ytringer i dette tidsskrift 1909; der forekommer mig virkelig at være adskilligt, der kan tale for, at Sakse kan være begyndt med optegnelser af disse episodiske tildragelser og først efter at have øvet sin pen på sådanne enkeltskildringer har givet sig i lag (c. 1185) med den sammenhængende udarbejdelse af Danmarks historie efter 1076, som han var igang med, dengang Sven Aggesøn skrev sin krønike. Vi vil senere vende tilbage til dette problem ved behandlingen af Saksess skildringer fra Valdemar I.s regering.

Sakse indleder fjortende bog med at berette, at Erik var undervejs til Jylland og lå ved Sejro, da han fik tidende om Nils' drab. Han går dernæst over til at fortælle, at af Haralds sønner havde Erik og Bjørn sluttet sig til deres farbroder; de modtog ikke des mindre om natten lønbud fra deres fader. Erik fattede derfor mistanke til dem, bebrejdede dem i hårde ord deres troløshed og satte dem i tårnet ved Slesvig (I 1). Her vakte de Eriks medlidenhed, da han en dag i noget beruset tilstand trådte ind til dem; men den jyske høvding Kristiern fik nys herom og drillede den næste morgen kongen med, at han nok ikke var bange for at skænke fjenderne hele Danmark, og Erik lod dem da drukne i Slien (I 2). Imidlertid var Harald Kesje kommet tilbage fra Norge, hvortil han var flygtet, og lod sig kære til konge på Urnehoved ting. Da Erik Emune spurgte dette, stak han trods den strænge frost straks i søen, overfaldt Harald med hans endnu levende sønner i Skibetorp og lod dem henrette; kun én søn, Olaf, undslap i kvindekæder (I 4).

Til denne fremstilling synes Sakse at have benyttet både

Roskildekrøniken og Sven Aggesøns Danmarkshistorie; han følger dem navnlig ved skildringen af overfaldet på Harald og hans sønner i Skibetorp eller Skiping, som Roskildekrøniken har; men han har rigtignok udeladt krønikens påfølgende fortælling om, hvordan Haralds fangne sønner førtes til Skåne og her toges af dage; heller ikke Sven Aggesøn beretter om deres overførelse til Skåne. Bjørns og Eriks drukning i Slien omtales ligeledes af Roskildekrøniken, men ganske kortfattet, medens Sven Aggesøn kun nævner Bjørn i denne sammenhæng; med hensyn til de nærmere omstændigheder, som Sakse beretter herom, må han da antages at bygge på en mundtlig overlevering, nærmest den samme i kongehuset eller hirden opbevarede rigshistoriske tradition, der stadig gør sig gældende. At det var Kristiern, der bar hovedskylden for kongens grusomme optræden mod de to Haraldssønner, kan man måske finde en svag antydning af hos Sven Aggesøn, hos hvem meddelelsen om kongens grumhed mod sine nærmeste følger lige efter fortællingen om, at Erik udfriede Kristiern af hans fangenskab; Sven har dog ihvertfald ikke villet gå nærmere ind herpå og derved sværte sin egen farfader, medens Sakse, der stod den konkurrerende stormandsslægt, Hvideætten, så nær, ikke havde nogen grund til at lægge dølgsmål på hvad han havde hørt herom.

Ind imellem efterretningerne om drabene i Slesvig og i Skibetorp skyder Sakse (I 3) en meddelelse om, at borgerkrigen mellem Magnus (Sigurdsøn) og Harald (Gille) på den tid brød ud i Norge, og at de kæmpede med hinanden på Fridlev mark (o: Fyrileif). Efter beretningen om tildragelserne i Skibetorp tager han atter denne tråd op (I 5) og fortæller, at Harald (Gille) blev fordrevet fra Norge og søgte tilflugt hos Erik Emune, der lovede at hjælpe ham, men dog først måtte have udført et planlagt tog til Rygen. Hertil knyttedes en karakteristik af den norske kong Harald som en ypperlig idrætsmand og gavmild herre, men iøvrigt ringe begavet, og der gives nogle prøver på hans fænomenale legemsfærdigheder. — Disse meddelelser ser for største delen ikke ud til at bygge på en særlig norsk overlevering (alene den forvanskede navneform Fridlev synes at tale herimod), men

snarere at gå tilbage til samme mundtlige kilde som de foregående fortællinger om brødrene Eriks og Bjørns tragiske skæbne.

Noget lignende gælder om den udførlige skildring af Eriks tog til Rygen, som nu følger (I 6—7). Der berettes forskellige enkeltheder fra Arkons belejring; en af de vigtigste, nemlig at Erik afskar besætningen fra drikkevand, har Sakse dog øjensynlig glemt at fortælle, skønt den må forudsættes til forståelse af hans påfølgende ord om at Arkonboerne strømmede til for at lade sig døbe, dog mere af iver for at slukke deres tørst end for at tage ved troen; dette træk med kilden, som Erik afskar byboerne fra at bruge, fortælles først rent parentetisk ved skildringen af Valdemars indtagelse af Arkon (XXXIX 2).

Sakse tager nu den norske tråd op igen (I 8) og beretter, at Erik Emune gjorde to tog til Norge for at hjælpe Harald Gille; på det første opnåede han ikke andet end at brænde Oslo, på det andet førte han hele den danske ledingsflåde derop, og nu blev Magnus overvundet samt blindet og gildet af Harald; en af Magnus' mænd tilbød frivillig at dele hans skæbne, og Sakse dadler skarpt, at man tog imod hans tilbud og lønnede hans ædelmod så ilde. — Denne fremstilling strider aldeles mod sagaernes, ifølge hvilken Harald vel fik hjælp fra Erik til sin krig med Magnus, men Eriks egentlige Norgestog, på hvilket Oslo blev brændt, først henlægges til året 1137, længe efter at Magnus var blindet af Harald, og denne dræbt af Sigurd Slembe; det var ifølge sagaerne for at hjælpe Magnus den blinde og Sigurd mod Haralds sønner, at Erik gjorde dette tog til Norge. Sakse må åbenbart have haft mundtlig overlevering at støtte sig til, måske både af dansk og norsk oprindelse; men det er jo nok muligt, at denne i det væsentlige kun har gået ud på, at Oslo blev plyndret, at Erik gjorde et stort tog til Norge, og at Magnus blev blindet og gildet; rækkefølgen af disse tildragelser kan muligvis, som allerede P. E. Müller har bemærket¹, skyldes Sakses egne kombinationer. Efterretningen om at en af Magnus' mænd frivillig ønskede at dele hans skæbne, kunde nok se ud som en

¹ Critisk Undersøgelse af Saxos syv sidste Bøger (Vidensk. Selskr. Skr.) Kbh. 1830.

sagnagtig overdrivelse, udviklet på grundlag af, at der virkelig var en af hans mænd som delte skæbne med ham.

Der følger nu (I 9) et lille stykke hos Sakse, hvori Eriks indre styrelse lovprises i høje toner; han skildres i ord, der røber nært slægtskab med Sakses karakteristikker af Knud den hellige og Erik Egode, som den strænge retshåndhæver, stormænds skræk og småfolks ven; af nedsættende ytringer om ham har Sakse kun den ene, at han var noget slem til at prale af sine storværker. — Denne Sakses karakteristik af Erik er i ét og alt et fuldstændigt modstykke til Roskildekrønicens, der fælder en tilintgørende dom over ham; men også Sven Aggesøn betegner ham som en grusom og ryggesløs tyran. Sakses modsatte vurdering af ham er vel næppe hans eget påfund; den stemmer antagelig med den bedømmelse, som Valdemarernes kongehus og vel også Absalon anlagde overfor Knud Lavards hævner, og er således udpræget politisk orienteret. — Sakse beretter dernæst (I 10), hvordan Erik engang lod sig advare af en drøm og derved undgik at komme ombord i et skib, der forliste; denne lille anekdote må åbenbart skyldes overlevering indenfor kongehuset eller hirden.

Sakse går nu (I 11) over til at skildre den strid, der udbrød mellem kongen og bisp Eskil af Roskilde; støttet til høvdingen Peder Bodilsøn fordrev bispen kongen fra Sælland og truede Skjalmssønnerne, der holdt med Erik, med at inddrage deres gods. Bladet vendte sig dog snart, da kongen kom tilbage med en jydsk flåde; Eskil måtte bøde 20 mark guld til kongen, og Peder Bodilsøn undslap kun ved sin rettidige død kongens hævn. — Denne fremstilling kendetegner sig selv som overlevering indenfor Hvideætten, meddelt Sakse af Absalon; uviljen overfor Eskils holdning er typisk for Sakses hele fremstilling af denne fremragende kirkefyrstes optræden og må sikkert gå tilbage til samme kilde. Sakses henføren af Peder Bodilsøns død til tiden inden Erik Emunes drab strider iøvrigt mod den samtidige Roskildekrønike, der lader Peder Bodilsøn mægle i den påfølgende strid mellem bisperne Rik og Eskil i begyndelsen af Erik Lams regering.

Sakse omtaler dernæst (I 12) ærkebisp Assers død og beretter, at Skåningerne, der gerne vilde bevare embedet indenfor den samme æt, ønskede Eskil til ærkebisp, medens kongen foretrak sin ivrige tilhænger bisp Rik af Slesvig. Skåningerne turde dog ikke åbenlyst lægge deres ønsker for dagen. — Denne fremstilling synes der også at være nogen grund til at føre tilbage til Absalons personlige meddelelser til Sakse; den strider ret direkte mod Roskildekrøniken, der først henfører striden mellem Rik og Eskil til Erik Lams tid og påstår, at Rik (eller Ruk, som krøniken kalder ham) var valgt af Skåningernes præsteskab og almue.

Sakse går nu (I 13) over til at skildre Erik Emunes fald for Plogs hånd. Han udmaler, hvorledes Plog, der var kongens mand, kom til ham i Ribe og modtog sin hærmandssold, hvad han opfattede som håndpenge på drabet. Plog mødte nu på tinge, hvor kongen var tilstede, og da han opfordredes til at svare på en bondes kæremål imod ham, trådte han frem med spyd i hånd og æskede ørenlyd; da han opdagede, at kongen ikke bar brynje, stak han spydet igennem ham og råbte: Kongen slog jeg, dræb I nu hans mænd! Kongens hovmænd flyede til alle sider; kun Erik Lam stod fast og værgede mandeligt sin morbroders lig. — Denne beretning må i det hele også skyldes mundtlig overlevering, snarest den rigshistoriske tradition, knyttet til kongehuset og hirden, som vi træffer så mange spor af hos Sakse; den stemmer i sine hovedtræk med Roskildekrøniken, der henlægger drabet til et ting i nærheden af Ribe (medens Sven Aggesøn nævner Urnehoved ting som drabsstedet), men indeholder en række detaillerede træk, der ikke genfindes i krøniken. En videre sagnagtig udvikling af traditionen findes i Knytlingasaga.

Sakse går nu (II 1—2) over til at skildre kongevalget efter Erik Emunes død og nævner de tre mindreårige kongsemner: Sven, Knud og Valdemar. Høvdingen Kristiern, fortæller han, vilde arbejde for Valdemars valg, men dennes moder Ingeborg forbød ham det; Kristiern nøjedes da med at fremstille drengen på tinge for folket og minde om hans faders store fortjenester,

der til sin tid burde skaffe hans søn riget; men da han endnu var mindreårig, burde Danerne vælge en rigsforstander, der kunde føre styret, indtil Valdemar var blevet voksen. På denne måde blev Erik Lam kåret til konge. — Denne fremstilling er øjensynligt inspireret af en kong Valdemar meget nærstående hjemmelsmand, vel snarest Absalon; typisk for dens ensidige synspunkt er den fremskudte stilling, som den lader Valdemar indtage allerede på dette tidlige tidspunkt, og som står i en besynderlig kontrast til stilheden om hans navn ved kongevalget efter Erik Lams tronfrasingelse. Noget tilsvarende kendes ikke fra de ældre kilder; kun i Knytlingasaga møder man en lignende, sikkert af Sakses fortælling påvirket fremstilling. — Sakse fremsetter i tilslutning hertil (II 3) en kort karakteristik af Erik Lam, der vel delvis tør antages at stamme fra samme kilde; han betegnes som værende i besiddelse af et dumdrigt mod, men iøvrigt ringe begavet. Den sidste del af karakteristikken stemmer vel overens med Roskildekrønikens bedømmelse af ham.

I det følgende stykke (II 4) vender Sakse tilbage til striden mellem Eskil og Rik om ærkesædet i Lund. Erik, fortæller han, ønskede ligesom sin forgænger og navne at støtte Rik; men da Skåningerne indtog en truende holdning, lod han Eskil overtage ærkesædet og fik Rik valgt til bisp over Sælland ved præsteskabets stemmer. — Fremstillingen danner fortsættelsen af den under Erik Emune omtalte, påbegyndte skildring af striden (I 12) og må sikkert stamme fra samme kilde; den strider i næsten alle enkeltheder mod den samtidige Roskildekrønikes skildring, der lader det være den sællandske høvding Peder Bodilsøn (hvem Sakse antager for død inden Erik Emunes drab), som mægler i striden og tilvejebringer det forlig, at Eskil skal have ærkesædet, Rik Roskilde bispestol, som Rik, »skønt valgt af det skånske præsteskab og almue«, ifølge krøniken bemægtigede sig mod klerkes og lægmænds indsigelse.

Iøvrigt optages den allerstørste del af Sakses afsnit om Erik Lam (II 5—13) af en udførlig skildring af alle de indre fejder, der opstod som følge af Olafs, Harald Kesjes søns, tronkrav, hvorved både Sælland og Skåne kom i oprør. Skildringen, som

er fuld af enkeltheder, der ikke kendes andenstedsfra, bygger åbenbart på såvel sællandsk som skånsk lokaltradition, mange steder sammenvævet med den oftnævnte rigshistoriske overlevering; alle tre grupper af kilder finder snarest deres fællesnævner i Absalons person. — Sakse skildrer først, hvorledes Erik møder Olafs arvekrav med en henvisning til, at landsforrædere efter loven har deres boeslod forbrudt; Olaf overfalder så om natten Erik i Arvelund i Skåne, men overfaldet mislykkes (II 5), og Olaf flygter til Sverige, men vender atter tilbage til Skåne og tager kongenavn; Eskil fører Lunds borgere imod ham, men uden held, og må hylde Olaf, men flygter så over til Erik på Sælland (II 6). Erik lønner hans trofasthed med jordegods (hvorom jo Absalon som Eskils efterfølger måtte vide særlig god besked). Erik samler nu en flåde, men tør af overtroiske grunde ikke selv gå i land i Skåne ved Landøre og overlader derfor Eskil førerskabet, hvoraf følgen bliver, at Eriks hær lider nederlag (II 7). Olaf afsætter nu Eskil, udnævner en ny ærkebisp af samme navn, og drager sorgløs på gæsteri; men Erik benytter sig heraf til at overrumple ham og klynger den ny ærkebisp op; dernæst overvinder han Olaf i åben mark ved Glumstorp (II 8). Olaf flygter, men vender atter tilbage og overvindes påny; dog tilføjer han på sit tilbagetog fjenden betydelige tab, navnlig går det ud over Lunds borgere. Olaf fører nu krigen over til Nordsælland (her gør åbenbart en lokal sællandsk overlevering sig gældende hos Sakse); han overvindes af biskop Rik ved Bydinge å (ved Arresø) og flygter til Halland (II 9), men vender atter tilbage og overrumpler og dræber bisp Rik i Ramløse ved Arresø (II 10); overfaldet på bispen skildres med en række malende enkeltheder. Dette bispedrab pådrager Olaf en pavelig bandstråle, som paven tilskrev de jydskes bisper om at bringe til udførelse (II 11) — noget, hvorom jo også Absalon som ærkebiskop måtte vide særlig besked. Olaf flygter til Halland, forfulgt af Erik; han afskærer forfølgerne ved at bryde broen ved Årstad af efter sig; en af Eriks mænd ved navn Ingemar gør et forgæves forsøg på at dræbe ham (II 12). Omsider lykkes det dog

Erik at overvinde og fælde Olaf ved Thjutå (II 13). — Enkelte af de skildrede fakta kan Sakse naturligvis have kendt gennem årbogsoptegnelser (de bevarede yngre årbøger har adskillige notitser om disse kampe, delvis dog med andre enkeltheder end Sakses), men hele den sammenhængende fremstilling med dens mange malende enkeltheder må åbenbart, som nævnt, gå tilbage til mundtlig overlevering.

Hvad Sakse herudover har at berette om Eriks styre, er ikke meget. Eriks ægteskab med en søster til ærkebisp Hartvig af Bremen (II 13) kan Sakse kende fra årbøgerne; men når han tilføjer, at hun var mere højbyrdig end kysk i sin vandel, bygger han åbenbart atter på mundtlig meddelelse. — Fortællingen om Eriks uddeling af krongods til de krigere, der havde hjulpet ham mod Olaf (II 13), må bygge på rigshistorisk tradition, måske snarest overlevering indenfor hirden. Det samme gælder om, hvad Sakse beretter om hans uheldige Vendertog (II 14): han gav hæren hjemlov, såsnart bare nogle madsvende råbte på, at de vilde hjem; hvortil svarer Sakses fortælling om, hvordan han lod sig jage af nogle vendiske sørøvere i Bæltet. Sakses omtale af Eriks styre er i det hele præget af uvilje imod ham; han omtaler bl. a. ikke de gode åringer, som Sven Aggesøn roser hans kongetid for. Heller ikke har han et ord om Svens og Valdemars egenmægtige skrinlæggelse af Knud Lavards ben, hvorom dennes helgenlevned beretter; denne udeladelse har han vel haft sine grunde for.

Efterretningen om, at Erik til slut gav sig i kloster i Odense og døde (II 15), kan Sakse have hentet fra årbøgerne og Knuds helgenlevned; han beretter dog tillige i denne sammenhæng forskellige træk, der må stamme fra mundtlig meddelelse, såsom at kongen først klostergav sig, da han følte sig dødssyg, og at Eliv fra Vissing, der sad ved kongens sygeseng med flere andre af hans mænd, opfordrede alle til at se sig om efter en ny konge — hvad der ifølge Sakse bidrog til at gøre det af med den smule liv, der endnu var i Erik. — Vi sporer her den samme rigshistoriske tradition, snarest indenfor hirden, som vi ofte i det fore-

gående har omtalt. — Den noget hånlige måde, hvorpå Sakse omtaler Eriks given sig i kloster, røber hans egne følelser overfor munkelivet, men er vel også en genklang af Absalons og Valdemars dom over slig svagthed hos en konge.

VII. Kilderne til Saksess fjortende bog II: borgerkrigene under Sven, Knud og Valdemar.

Vi kommer nu til det første af de hovedafsnit i den historiske del af Saksess *Gesta Danorum*, hvor han øjensynligt i aldeles overvejende grad bygger på mundtlige meddelelser, idet hans anvendelse af ældre skriftlige kilder indskrænker sig til et rent minimum. Ganske vist har Curt Weibull i sine *Saxostudier* 1915¹ søgt at godtgøre, at Sakse netop for denne periodes vedkommende (1146—1157) i høj grad bygger på en tabt skriftlig kilde, idet han af de umiskendelige ligheder og overensstemmelser mellem Saksess og *Knytlingasagas* efterretninger drog den slutning, at de begge havde benyttet en nu tabt skreven fælleskilde, nærmest en art rigskrønike. Denne antagelses urigtighed mener jeg at have godtgjort i min afhandling om forholdet mellem Sakse og *Knytlingasaga* i dette tidsskrift (1931), hvor det udførligt påvises, at lighederne må skyldes den omstændighed, at *Knytlingasagas* forfatter på en eller anden måde har benyttet Saksess fortællinger, og hvor jeg opstiller den hypotese, at dette kan være sket med kong Valdemar II og den islandske skjald Olaf Thordson (*Hvitaskáld*) som mellemlid. Jeg skal derfor ikke på dette sted komme nærmere ind på disse forhold. — Hvad nu selve den af Sakse benyttede mundtlige overlevering angår, er det øjensynligt, at den ligesom for de foregående afsnits vedkommende spalter sig i forskellige grupper, som det ofte kan være yderst vanskeligt at holde bestemt ude fra hverandre. En af disse grupper er nær knyttet til kongernes, specielt Valdemars, personlige skæbne og oplevelser; en anden, hermed nær beslægt-

¹ *Hist. Tidsskr. f. Skåneland* VI (1915—16).

tet, indeholder nærmest fortællinger, der snarest kan tænkes overleverede indenfor kongsmændenes (hirdens) kreds; adskil­ ligt af Saksers meddelelser kan skønnes at gå tilbage til slægts­ tradition indenfor Hvideætten, ligesom også en særskilt Roskilde­ overlevering kan spores på enkelte punkter. For alle disse grupper er Absalon i det hele og store den naturlige fællesnævner, ligesom det sikkert også gennemgående er hans personlige synspunkter, der har været bestemmende for Saksers sympati for eller uvilje imod de i hans skildringer optrædende hovedpersoner.

Sakse begynder dette afsnit med at berette om det dobbelte kongevalg efter Erik Lams tronfragigelse. Iøjnefaldende er det udpræget sællandske synspunkt i hans skildringer: medens både Sven Aggesøn og Roskildekrønikens fortsættelse beretter, at Knud valgtes af Jyderne, Sven af Skåningerne, skyder Sakse Sællandsfarerne i forgrunden og fortæller (III 1), at Knud stræbte efter kronen i Jylland, Sven på Sælland; Olaf Stam talte ganske vist mod Svens kandidatur og mindede om, at valgstedet ganske vist var på Sælland (Isøre), men valgretten tilkom det hele folk; men en mand ved navn Sten overtalte Sællandsfarerne til at hylde Sven. — Først efter omtalen af denne hylding går Sakse over til at tale om Skåningernes stand­ punkt og fortæller (III 2), at den sællandske almue sendte den snedige og veltalende Jakob Kolssøn over til Skåne for at tale Svens sag (uden at røbe, at Sællandsfarerne alt havde valgt ham), hvad han også gjorde så godt, at han vandt alles stemmer for Sven. — Denne stærke fremhævelse af Sællandsfarernes initiativ er typisk for Absalons og Saksers forkærlighed for denne landsdels befolkning.

Sakse beretter dernæst (III 3), at Knud drog til Sælland og fik lokket ærkebisp Eskil over på sin side; medens Sven under­ handlede med Eskil i Lund, kom der bud om at Knud var lan­ det; Eskil afbrød straks forhandlingen og drog Knud imøde, men denne var allerede afsejlet igen, da han ikke straks havde truffet ærkebispem. — Sakse fortæller nu (III 4), hvordan Sven tog ærkebispem til fange og indespærrede ham i domkirken, men da han frygtede bandbullen til straf herfor, slap han ham atter

ud og skænkede ham en stor del af Bornholm til sonebod. Derefter satte han over til Sælland og overvandt Knud ved Slangetorp. — Denne Saksers fremstilling med dens mange livlige enkeltskildringer bygger aldeles øjensynligt på mundtlig overlevering; den strider mod Lundeårbogen, der sætter slaget ved Slangetorp til 1147, men Eskils tilfangetagelse til 1149, og denne rækkefølge af begivenhederne genfindes også i Knytlingasaga, hvis forfatter var kendt med danske årbøger. I andre årbøger sættes derimod Eskils tilfangetagelse vel til 1149, men slaget ved Slangetorp til 1150; dette kan dog muligvis bero på en forveksling af de to slag ved Slangetorp og ved Thorstenstorp. — Rigshistorisk overlevering, parret med en særlig skånsk tradition om Svens og Eskils mellemværende, synes at være Saksers kilder; muligvis har han m. h. t. begivenhedernes rækkefølge holdt sig til kilden til den sidstnævnte gruppe årbøger. Om Svens gave af jordegods til Lundekirken måtte Absalon som ærkebiskop jo vide særlig god besked.

Sakse går nu over til at skildre kongernes fælles korstog til Vendland (III 5—9). Han indleder (III 5) med at skildre den verdenshistoriske baggrund for toget, nemlig pavebullen med opfordring til at tage korset (også mod de nærmest boende hedenske folkeslag), der sendtes rundt til landene i Evropa. Der er ingen nødvendighed for at antage, at Sakse selv har set sådanne pavebreve; han kan have fået deres indhold refereret af en kirkens mand, som kendte dem. Han fortæller dernæst (III 6), hvordan den danske flåde stævner til Vendland og møder Saksernes forbundne hærstyrke på stranden; de indeslutter i fællesskab byen Dobin. Rygboerne overfalder og slår Skåningernes flåde, der ligger yderst, mens Jyderne skadefro ser til; bisp Asser af Roskilde flygter også. Sakse beretter dernæst (III 7—8), hvordan Rygboerne erobrer flere skånske skibe og anvender forskellige krigspuds for at imponere de Danske; omsider kommer disses hovedhær til og driver fjenden på flugt. — Sakse beretter nu (III 9), at da Sven under alt dette havde mistet sit skib, vilde Knud overlade ham sit, men Sven frygtede, at der lå svig under; han forlod lejren og drog til Slesvig og derfra tli

Sælland, hvor han befæstede Roskilde og satte Ebbe Skjalmsøn til høvedsmand dér. — Sakse fortæller ikke direkte, at belejringen af Dobin ophævedes, men det følger umiddelbart af hele hans beretning.

Sakse skildrer her de samme kampe, som Helmold (I 65) fortæller om fra holstensk synspunkt. I realiteterne stemmer Helmolds skildring ikke dårligt med Saksens, der dog naturligvis er præget af hans nationale sympatier og synspunkter. Skildringen af bisp Assers uheldige optræden må stamme fra en mod denne lidet gunstig sællandsk overlevering; man kunde meget vel tænke sig Absalon som bærer af denne. Det samme gælder om den rigshistoriske overlevering, som Saksens skildring i hovedtrækkene må bygge på.

Sakse fortsætter med at berette (III 10), at Knud tog sig Skåningernes tab i Vendland til indtægt og gjorde et nyt forsøg på at sætte sig i besiddelse af Sælland. Han fortæller dernæst (III 11), at her lukkede Roskilde sine porte for ham, og skildrer hvordan det lykkedes borgerne at fange den underhandler ved navn Sune, som Knud havde sendt ud at møde disse. Han beretter dernæst (III 12), at Knud under disse omstændigheder vendte tilbage til Jylland, men snart atter kom igen, overrumplede Roskilde og lod Ebbe Skjalmsøns gård gå op i luer; Ebbe selv undslap over til Sven. Derpå skildrer han (III 13), hvordan en skare højbårne Jyder kom Sven til hjælp med to skibe, og hvordan det ved Thorstenstorp kom til slag mellem hans og Knuds hære; Sven selv flygtede, men hans mænd vandt sejr for ham, og Knud veg atter tilbage til Jylland. — Atter i disse skildringer møder vi åbenbart et konglomerat af den rigshistoriske tradition, den særlige Roskildeoverlevering og de til Hvideætten knyttede frasagn, som Sakse stadig her bygger på.

Sakse beretter nu (IV 1), at kort efter kom Valdemar til Sven og blev hans mand; Sven gjorde ham til hertug i Sønderjylland, og han udfægtede her mange, i det hele sejrige, kampe med Henrik Skadelårs søn Knud, hvem Knud Magnussøn havde givet samme forlening. — Saksens beretning er øjensynligt bygget på en til kongehuset nær knyttet mands fortælling, sikkert Absalons.

Nu følger hos Sakse (IV 2) en skildring af den landflygtige Ditmarsker Edlers komme til Sven og deres fælles optræden i Holsten. Sakse har dog ikke fået fat på den bagved disse tildragelser liggende udenrigspolitiske situation, der skildres af Helmold (I 67); men hvad han beretter om de Danskes uheldige kamp ved overgangen over Ejderen, stemmer meget vel med Helmolds fortælling og går uden tvivl tilbage til dansk overlevring, måske snarest en lokal slesvigsk tradition.

Sakse beretter dernæst (IV 3), at Sven drog tilbage til Skåne, hvorfra han dog snart efter gjorde et nyt fremstød mod Knud; men da han på Fyn erfarede sin gode vens og rådgivers, Ebbe Skjalmsøns, død, opgav han toget. Han skildrer så (IV 4), hvordan det ikke varede længe, førend han atter drog mod Knud; han vandt borgerne i Viborg for sig, og det kom til et slag mellem kongerne i byens nærhed. Af denne kamp gives der (IV 5—9) en indgående, med mange taktiske enkeltheder udstyret skildring; det fremhæves bl. a. (IV 5), at Valdemar var mester for Svens slagplan, og der indflettes (IV 8) en lille anekdotisk episode om en af Valdemars mænd ved navn Barke. Endvidere omtales (IV 9) Svens mildhed mod fangerne, tværtimod Ribebispen Elias' råd om at bære sig ad som en klog urtegårdsmand og luge alt ugræsset op med rode; endelig berettes om Knuds flugt over Ålborg og Ljudhus til sin stiftfader kong Sverke i Sverige. — Fortællingen skyldes øjensynlig aldeles overvejende en mand, der har stået Valdemar meget nær og vistnok må have fået sine oplysninger om slagets gang fra ham; tanken ledes således atter her hen på Valdemars nære ven og stalbroder Absalon, selv om den almindelige rigshistoriske tradition måske også i nogen grad spiller ind med.

Nu følger hos Sakse (V 1) først et lille stykke om Svens uheldige Vendertog, der dog ikke skildres i enkeltheder. Efter en kort bemærkning om, at Sven befæstede Viborg, går Sakse (V 2) over til at skildre Knuds skæbne i landflygtigheden. Han beretter her, hvordan Knud snart begyndte at falde Sveerne til byrde, og da tilmed Sverkes søn Jon lagde en nidvise om ham, flygtede han til Polen. Sakse fortæller dernæst (V 3), hvordan han

også mødte mistanke her og derfor begav sig til hertug Henrik af Saksen; fremdeles (V 4), hvordan han heller ikke hos ham fandt den ønskede hjælp, hvorfor han tyede til ærkebisp Hartvig af Bremen, der gav ham den ønskede understøttelse; med denne saksiske hjælpehær faldt Knud nu atter ind i Jylland. Det kom her på ny til et slag i Viborgeggen (if. Knytlingasaga ved Gedsbæk), der ligesom det forrige skildres udførligt af Sakse (V 5—10); hovedepisoden er Valdemars heldige kamp med en skare saksiske ryttere tværs over bækken (V 8); sejren tilfalder ved Valdemars fortjeneste Sven. Af de saksiske riddere faldt bl. a. Folrad; de andre nedhuggedes i deres skjul i byen; Knud flygtede tilbage til Saksland (V 9). Brune, som Knud havde sendt til Ribe, blev fanget af borgerne dér i byen og overgivet til Sven, der dog frigav ham; Brune blev for den sags skyld mistænkt for forræderi af sine landsmænd og senere taget af dage af disse (V 10).

Fremstillingen af Knuds landflygtighed og af denne kamp, der i sine hovedtræk stemmer med Helmolds meget kortfattede beretning, må Sakse have hentet af samme mundtlige overlevering som den foregående slagskildring; en del af fortællingen må antagelig gå tilbage til Valdemars personlige meddelelse om sine oplevelser. Atter her er da snarest Absalon fællesnævneren for den gruppe af kilder, som Sakse har benyttet.

Sakse beretter dernæst (VI 1) om Svens opførelse af to borge ved Bæltet til værn mod Venderne og om en stor sejr, han vandt over dem på Fyn; han bygger her åbenbart på samme righistoriske tradition som tidligere. — Dernæst omtaler han stiftelsen af Vedemans vikingelag i Roskilde og giver en nærmere redegørelse for lagets love (VI 2); han må her have haft en særlig lokal Roskildeoverlevering at bygge på, som jo godt kan være tilflydt ham med Absalon som mellemmand.

Sakse omtaler dernæst (VII 1), hvordan Knud tog sin tilflugt til Nordfriserne i Sønderjylland, og benytter lejligheden til at give en udførlig etnografisk skildring af dette ejendommelige folkefærds hjemland, sæder og levemåde — en skildring, der åbenbart støtter sig til en kyndig og lokalt bevandret hjemmels-

mands meddelelser; tanken falder naturligt på den senere kong Valdemar, der jo som hertug i Sønderjylland utvivlsomt kendte disse egne af selvsyn; Sakse må vel snarest tænkes at have fået skildringen gennem Absalon som mellemmand. En vis mulighed for at Sakse kan have kendt disse egne af selvsyn, tør dog ikke lades ude af betragtning. Han fremstiller dernæst (VII 2), hvordan Knud vinder Friserne for sig ved at love dem eftergivelse af en del af deres skat, og fortæller om opførelsen af Mildeborg. Videre skildrer han (VII 3), hvordan Sven lejrer sig for borgen, og giver (VII 4—8) en meget indgående skildring af de kampe, der udvikler sig i byens omegn. Han beretter bl. a., at Knud flygtede derfra med nogle få ledsagere, og udmaler udførligt, hvordan det omsider lykkes Sven at indtage borgen og ved den lejlighed bl. a. tage sin faders banemand Plog til fange; han lod ham dog slippe derfra med livet (VII 7). Friserne måtte udrede kongen en bøde, men havde dog mod til at foreslå Valdemar, at de endnu engang skulde tage kampen op på det vilkår, at de skulde give dobbelte bøder, hvis de tabte, men helt slippe for bøder, hvis de vandt; Valdemar afværgede dog klogelig kampen (VII 8). — Hele denne kampskildring må ligeledes gå tilbage til en med slagets episoder fortrolig og stedkendt hjemmelsmand; det ligger også her nærmest at tænke på Valdemar selv, der spiller en betydelig rolle i fortællingen, og hvis meddelelser om kampen kan være tilgået Sakse gennem Absalon.

Vi kommer nu til Saksens skildring (VIII 1—5) af den tyske kejsers indgriben i de danske tronstridigheder. Ifølge Sakse var det først Knud, der tyede til den nyvalgte kejser Frederik om hjælp; kejseren greb beredvillig lejligheden til at blande sig i de danske forhold og indbød Sven til at besøge sig, idet han mindede om deres gamle venskab (VIII 1). Sven, der gerne vilde vise sig for Tyskerne, efterkom indbydelsen og gav møde i Merseburg. Her måtte han gå ind på kejserens forslag om, at han skulde hylde kejseren som lensherre, og Knud igen modtage Sælland til len af ham (VIII 2). Tvungen af omstændighederne adlød Sven

og forbeholdt sig kun sine fædrene godser på Sælland, hvad kejseren indrømmede ham, da det stemmede med tysk ret. Knud bad Valdemar indestå for forliget, hvad denne også gjorde, skønt nødig, fordi han kendte Svens troløshed (VIII 3). Dermed drog de hjem; men efter hjemkomsten erklærede Sven fluks i brev til kejseren de antagne vilkår for aftvungne ham og undrog Knud kongsgårdene på Sælland. Knud tyede til Valdemar om hjælp, og denne, der nødig vilde forråde Svens sag og på den anden side ugerne svigte sit ord til Knud, mæglede et nyt forlig, hvorefter Knud skulde have ikke Sælland, men et i størrelse og indkomster jævnbyrdigt len; dette kom så til at ligge fordelt i Jylland, på Sælland og i Skåne, og Valdemar gik atter i borgen for denne nye ordning (VIII 4—5).

Hele denne skildring med dens ejendommelige indgående redegørelse for Valdemars rolle som mellemmand mellem de stridende konger og med dens begyndende sympati for Knud (det er første gang, vi hos Sakse hører om Svens troløshed) er øjensynligt helt igennem bygget på Valdemars synspunkter¹ og må på en eller anden måde gå tilbage til hans fortælling om forliget mellem kongerne. Som andensteds føres man snarest til at tænke på Absalon som den, der har meddelt Sakse den viden, han havde fra Valdemar selv; Absalons egen indsats synes man derimod snarest at spore i den måde, hvorpå lenshyldingen af den tyske kejser omtales som aftvungen Sven, hvad der øjensynligt ikke stemmer med de faktiske forhold. Derimod synes der ikke at være nogen grund til med Curt Weibull² at tilskrive Sakse direkte benyttelse af et i samtidens kilder ellers ukendt brevstof vedrørende disse tildragelser; mellem Svens bevarede brev til kejser Konrad (ikke Frederik) og Sakses skildring af lenshyldingen skønnes der ikke at være en sådan hverken verbal eller reel overensstemmelse, at den nødvendigvis forudsætter,

¹ Om Sakses partiskhed for Valdemar imod Sven kan jævnføres Kjeld Galster, *Sven Grate* (Viborg Amts histor. Aarb. 1931) — en afhandling, som først er blevet mig bekendt efter udarbejdelsen af nærværende afhandling.

² Hist. Tidskr. f. Skåneland VI s. 225.

at Sakse har kendt en brevveksling imellem dem; derimod er det nok muligt, at Saksers hjemmelsmand ikke har været ukendt med den.

Sakse går nu (IX 1—4) over til at skildre de uheldige sider ved Svens styre: hans foragt for de simple hjemlige sæder og efterligning af tysk manér, hans forkærlighed for tysk dragt (det samme træk fortælles om Knud Lavard, men uden et dadlende ord) og for tysk bordskik (IX 1); endvidere hvordan han fjær-nede stormændene fra sin omgang og erstattede dem med spyt-slikkere (IX 2); hvordan han atter efter vedkommende gave-modtagers død inddrog det gods, han havde skænket ham, og således gjorde hans børn fattige, og hvordan han tyngede landet ved et omfattende og ødselt hofhold (IX 3); hvordan han ind-førte tvekamp i steden for éd som retsligt afgørelsesmiddel (hvad der dadles med hårde ord, skønt Sakse nys har bebrejdet Harald Hen den modsatte reform: at tvekamp afløstes af tylv-teréd), og hvordan han på tinge optrådte fra et ophøjet stade for at imponere almuen; endelig omtales ganske kort hans stridig-heder med Eskil (IX 4). Det omtales iøvrigt lidt længere fremme (kap. X), at almuen med urette gav Svens tyskfødte hustru, som han nys havde ægtet, skylden for Svens forkærlighed for frem-medes sæder. — Hele denne skildring gør nærmest indtryk af at bygge på Absalons fortællinger, der her vel nok i nogen grad går tilbage til Valdemars meddelelser, men måske også til en vis grad hviler på en art rigshistorisk tradition. Iøvrigt har man en tydelig fornemmelse af, at Sakse her rigtigt benytter lejlig-heden til at lufte det Tyskerhad, som han har måttet holde i tømme ved skildringen af Knud Lavards forkærlighed for tysk sæd og skik, og som han ligeledes har givet fulde tøjler i oldhi-storien, især i sin skildring af Ingilds hof i 6. bog; karakteristisk er det, at end ikke indførelsen af tvekamp, som Sakse ellers nærer den største forkærlighed for, her finder nåde for hans øjne. Det er ikke urimeligt at antage, at Saksers ord her som i oldhistorien også har en skjult adresse til hans egen samtid.

Sakse fortæller nu (kap. X) om, hvordan den svenske kongesøn Jon Sverkesøn bortførte den hallandske høvding Karls

søster og enke, hvad der indgav kong Sven tanken om et hævn-tog mod Sverige; dette blev dog opsat noget som følge af kongens bryllup. — Dernæst beretter han (XI 1) om kardinal Nicolaus' (Breaksperes) ankomst til Norge for at oprette et ærkesæde i Throndhjem; det var også meningen at oprette et lignende i Sverige, men da Sveer og Gøter ikke kunde enes om hvor det skulde være, opgav han at få udnævnt en svensk ærkebisp og lagde hjemvejen over Danmark, hvor han lovede Eskil primatet over Sverige (til erstatning for hans magtområdes forringelse), idet han efterlod den kommende svenske ærkebiskops pallium hos ham. Da kardinalen snart efter selv blev pave, havde han let ved at ratificere hvad han selv som legat havde anordnet. — Nu går Sakse over til at skildre (XI 2), hvorledes kardinalen søgte at få Sven til at opgive det planlagte Sverigestog; men kongen lod sig ikke sige, og legaten lignede ham da ved en edderkop, der med fare for sit liv spandt sit fine væv ud af sit eget indre og dog ikke fangede andet deri end rådne skarnbasser og andet kryb. — Men Sven, tilføjer Sakse (XI 3), følte sig så sikker på sejren, at han forud fordelte de svenske landskaber mellem sine mænd.

Hvad Sakse her beretter om oprettelsen af det norske ærkesæde og om Eskils ophøjelse til Sveriges primas, har han efter alt at dømme snarest erfaret af Absalon, der jo som Eskils efterfølger måtte være inde i disse forhold; muligvis har der dog hos hans hjemmelsmand fundet en vis erindringsforskydning sted¹; men iøvrigt tør det vel ikke anses for umuligt, at kardinalen som legat kan have givet Eskil et foreløbigt løfte om primatværdigheden, som han senere som pave realiserede. — Fra samme kilde stammer muligvis også efterretningen om kongens ulyst til at lytte efter legatens råd; der er dog her den mærkelighed, at lignelsen med edderkoppen synes hentet fra Valerius Maximus, hvorfor man får en vis mistanke om, at det er Sakse selv, der har indføjet den her. Resten af efterretningerne i dette stykke synes snarest at stamme fra den oftnævnte rigs-

¹ Jfr. Laur. Weibull; Hist. Tidskr. f. Skåneland V 235 ff.

historiske tradition indenfor kongsmændenes (hirdens) kreds, som vi stadig støder på.

Nu følger (XII 1—7) den udførlige skildring af Svens vinterfelttog i Sverige, hvor både ven og fjende led hårdt af kulden. Ret vidtløftigt fortælles (XII 4—5) episoden med den danske hærmand Nils (Dotta), der ægget af kongens hånende ord om nygifte ægtemænds kærlingesind dumdristig stormede Værendboernes forhugning og fandt sin død i kampen. Dernæst skildres mere kortfattet (XII 6) hærens successive opløsning som følge af frostens strængthed, og dens påfølgende tilbagetog; udførligere fortælles (XII 7) om Finvedboernes overfald på de hallandske høvdinge Karl og Knud samt deres mænd, i nærheden af Hallands grænse. — Også hele denne skildring synes overvejende at gå tilbage til fortællinger, der var i omløb blandt kongsmændene (hirden), måske tilsat med nogen lokal tradition fra grænseegnene.

Sakse går nu (XIII 1—2) over til at skildre Skåningernes oprørsbevægelse mod Sven, der dog med snildhed blev dæmpet af Toke Signessøn; kongen hævnede sig ved at skænde og brænde i Skåne og lod end ikke Toke selv slippe for bøde. — Dette lille stykke, der udmærker sig ved, at Saksens sympati (i modsætning til hans standpunkt i 15. og 16. bog) nærmest er på den skånske almues side, må vel snarest bygge på lokal skånsk overlevering; om Sakse har fået denne gennem Absalon, kan være mere tvivlsomt.

Nu følger (XIV 1—5) beretningen om Knuds og Valdemars indbyrdes tilnærmelse: Knuds rådgivere vil benytte sig af Svens upopularitet og søger at få en trolovelse bragt i stand mellem Valdemar og Knuds halvsøster Sofie; Valdemar vægrer sig dog i førstningen ved at ægte hende, da hun intet fædrenegods ejer i Danmark, og først efter at Knud har tilsagt søsteren tredjedelen af sit fædrene arvegods i medgift, trolover han sig med hende og overlader sin endnu ikke voksne fæstemø til opfostring til en anset kvinde ved navn Bodil (XIV 1—2). — Sven ser skævt til det nye svoger- og venskabsforhold mellem Knud og Valdemar,

men tier dog foreløbig dertil. Knud og Valdemar drager til kong Sverke i Sverige, og Knud bejler til Sverkes datter. Efter deres hjemkomst vokser kong Svens hadefuldhed overfor medbejlerne (XIV 3). Da Knud var draget til Jylland, opsøgte Sven Valdemar i Ringsted, bebrejdede ham hans troløshed og overrakte ham et (falsk) brev om deres forbund med hans fjende kong Sverke. Valdemar blev ude af sig selv af vrede og svarede kongen så forbitret igen, at han kun undgik at blive fængslet derved, at ingen af kongens mænd vilde lægge hånd på ham (XIV 4). Han førte siden ovre i Jylland på tinge klagemål over den behandling, han havde fået; sammen med Knud drog han dernæst med en stor flåde til Sælland og lagde sig ved Sundby i Roskilde fjord; her forhandlede de hele dagen med Sven om forlig og kom til slut også overens, hvorefter Sven vendte tilbage til Roskilde (XIV 5).

Hele denne fremstilling bærer de stærkeste spor af at skyldes en hjemmelsmand, der har stået Valdemar overordentlig nær og af Valdemar selv har fået skildret sammenhængen med hans tilnærmelse til Knud; flere af trækkene (Valdemars holdning overfor spørgsmålet om Sofies medgift, Valdemars ordskifte med Sven i Ringsted) må vel i sidste instans gå tilbage til Valdemars personlige meddelelser. At denne hjemmelsmand har været Absalon, er der vel næppe nogen særlig grund til at tvivle om. Kuriøst er det iøvrigt, at Sakse ikke mæler et ord om vilkårene for det i Sundby sluttede forlig; lidt påfaldende er det også, at Knytlingasaga i modsætning til Sakse lader Valdemars fæstemål med Sofie gå forud for Sverigestoget.

Sakse går nu (XV 1—4) over til at fortælle om den kamp med Venderne, der fandt sted i omegnen af Roskilde omtrent samtidig med mødet i Sundby. Venderne overfaldt uventet Roskilde om natten, og kongens mænd kom først efterhånden i marken mod dem; Sakse udmaler særlig Radulfs bedrifter i denne kamp mod Venderne (XV 2—3); det lykkes snart at få bugt med fjenderne, hvis rytteri for en stor del styrtede ned af klinterne (ved Mosede) og således omkom. — Denne beretning går åbenbart snarest tilbage til en i hærmandskredse (blandt kongsmændene) verserende tradition om kampen, hvori Radulfs bedrifter har

været særlig fremhævede; spor af en lokal Roskildetradition skal man næppe søge i den.

Sakse giver nu (XV 5) en almindelig skildring af Vendernes ødelæggende hærgninger på Danmarks kyster og beretter (XV 6), at Sven, der ikke selv kunde magte at få bugt med dem, betalte hertug Henrik af Saksen en sum penge for at bekæmpe dem. Henrik udrettede dog ikke stort, og kongen pådrog sig kun bøndernes had ved sit mislykkede forsøg på at tilkøbe sig hjælp. — Det er vel her nærmest som ved det foregående stykke en almindelig rigshistorisk tradition, vel særlig båret af kongsmændene, som refereres; om Sakse har modtaget denne gennem Absalon, kan være tvivl underkastet.

Nu følger (XVI 1—3) Saksens beretning om Svens mislykkede forsøg på at få Valdemar sat i fængsel hos sin svigerfader markgreve Konrad af Meissen; Valdemar har fået nys om sagen og bebrejder Sven hans troløshed på et møde med ham i Slesvig; scenen mellem dem er på en mærkelig måde et sidestykke til deres forrige sammenstød i Ringsted, ja, ligheden strækker sig endog så vidt, at Valdemar, da Sven benægter sine onde hensigter, fremtager et brev som bevis for sin påstand (men her er brevet naturligvis ægte). Valdemar vil dog ikke nægte ham følgeskab til Tyskland (XVI 1). I Bremen bliver han af ærkebisp Hartvig advaret mod Svens svig, og hertug Henrik, af hvem Svens og Valdemars sendemænd i fællesskab begærer lejde, advarer også de sidste mod Svens hensigter (XVI 2). Sven sender så bud til Konrad, men denne nægter at være med til svigen, og planen falder dermed bort (XVI 3). — Atter her er det iøjnefaldende, at Saksens beretning må skyldes en hjemmelsmand, der har stået Valdemar meget nær; flere af de fortalte træk må gå tilbage til Valdemars personlige meddelelser. Det ligger da nær også her at tænke sig Absalon som Saksens hjemmelsmand.

Sakse går nu (XVI 4—11) over til at skildre det endelige og afgørende brudd mellem kongerne. Han fortæller, at Sven i løn satte over til Fyn for at overrumple Knud og Valdemar i Jylland (ifølge Sakse opholdt de sig i Viborg, ifølge Knytlingasaga i Ribe, hvad der synes rimeligere); men da disse fik nys om sagen,

lod de sig udråbe til konger i Jylland. Som et modtræk herimod tog Sven i Odense på ny sine mænd i éd (XVI 4). Af kongsmændene vægrede kun Sune Ebbesøn sig ved at aflægge eden og gik over til Valdemar (XVI 5). Sven trak sig tilbage til Sælland, og Knud og Valdemar med den jydsk flåde fulgte efter. Sven sendte nu fra Roskilde bud til Eskil og Skåningerne om hjælp, idet han kastede vrag på Peder Thorstensøns råd om hellere at trække sig tilbage til Skåne. Bruddet mellem Sven og Peder Thorstensøn illustreres ved et referat af et ældre ordskifte imellem dem; Sven rev ham nu ved denne lejlighed hans stilling som fosterfader for Valdemars unge søn Kristoffer i næsen (XVI 6—7). Sven forblev altså i Roskilde; Eskil faldt nu fra ham efter at have betinget sig en høj belønning af Knud og Valdemar herfor, og Sven truede ham forgæves på livet ved hans bortgang (XVI 8). Efterhånden smeltede Svens hær sammen, og han drog omsider til Falster med levningerne af sit mandskab. Her bad hans mænd ham om dog ikke at flygte uden kamp, men Sven undveg alligevel til Tyskland (XVI 9). Hans mænd biede nu en tid lang forgæves på fjenden, og omsider gik de på Peder Thorstensøns råd hver til sit; de fleste overgav sig fredeligt til sejrherrene og fik også tilgivelse; kun Ulf og Thorbern vilde ikke godvilligt overgive sig og blev da taget til fange og ført til kong Sverke i Sverige (XVI 10—11).

Denne fremstilling kan i modsætning til det foregående stykke næppe føres tilbage til kong Valdemars personlige meddelelser om tildragelserne, idet hans andel i disse kun refereres i største korthed; Sunes frafald har naturligvis hans frænde Absalon snarest fortalt Sakse om, medens hele udmalingen af kong Svens forhold til sine mænd vel snarest må bero på hvad traditionen indenfor kongsmændenes kreds havde at berette herom; ordskiftet mellem Sven og Peder Thorstensøn må vel snarest være refereret efter hvad denne havde fortalt Absalon om sagen, og Absalon kan naturligvis også godt have været Sakses hjemmelsmand for de andre efterretninger om frafaldet fra kong Sven.

Sakse går nu henved tre år frem i tiden, idet han (XVII 1) giver sig til at fortælle om Svens forsøg på efter sin landflygtighed at vinde riget tilbage med hjælp fra hertug Henrik af Saksen. Den saksiske hjælpehær kom gennem Danevirke ved at bestikke portvogteren, og ærkebisp Hartvig af Bremen udtalte ved den lejlighed, at denne havde fortjent at hænges med stikpengene ved siden. Svens plyndringer lagde Hedeby's handel helt øde. Sakserne rykkede nu op gennem Sønderjylland, idet Sønderjyderne på grund af deres fåtal ikke turde sætte sig til modværge, men trak sig op i Nørrejylland. — Sakse gør nu (XVII 2) et spring over til de svenske forhold og fortæller, at ved den tid var kong Sverke blevet myrdet af sin kammersvend, og Magnus (Henrik Skadelårs søn), der søgte at opkaste sig til konge af Sverige, blev også snart efter taget af dage. Knud var i anledning af disse begivenheder draget til Sverige (Knytlingasagas fremstilling, hvorefter mordet først fandt sted under Knuds ophold heroppe, ser rimeligere ud). Imidlertid, fortæller Sakse (XVII 3), havde Valdemar på Sælland fået nys om det fjendtlige indfald og ilede til Jylland for at samle en hær, efter at have bedt Absalon fremskynde Knuds komme. Desuden sendte han bud til sin måg grev Henrik (af Ratzeburg), der opholdt sig ved Henriks hær, og bad ham fremskynde Saksernes fremmarche. Dernæst, beretter Sakse (XVII 4), kom Knud tilbage fra Sverige og forefandt et rygte om, at Valdemar havde sluttet fred med Sakserne; for at få vished om usandheden heraf satte Esbern (Snare) under stor livsfare i storm og uvejrs over til Jylland. Sakse fortæller nu (XVII 5—6), at da rygtet om Valdemars rustninger nåede Henrik Løves hær, blev denne bekymret og spurgte grev Henrik (af Ratzeburg) til råds, og da denne, hårdt trængt af sin lensherre, til slut måtte stadfæste rygtets rigtighed, brød Sakserhertugen op og tiltrådte i stor hast tilbagetoget; den vejstrækning, som de på udvejen havde brugt 14 dage om, tilbagelagde de nu på 3. Nu bragte Esbern også bud til Knud om sagens rette sammenhæng.

Denne fremstilling synes Sakse at have øst af forskellige, indbyrdes beslægtede, kilder, der dog meget vel alle kan tænkes at

have haft Absalon til fællesnævner. Hans skildring af Saksernes indmarche, portvagtens bestikkelse ved Danevirke, Slesvig bys ødelæggelse samt Sønderjydernes tilbagetog nordpå synes snarest at bygge på en lokal slesvigsk overlevering, som vi også et par gange i det foregående er stødt på, og som muligvis gennem Absalon kan gå tilbage til kong Valdemar, der jo som hertug kendte disse egne særlig godt. Skildringen af de dynastiske forhold i Sverige og disses betydning for begivenhedernes udvikling i Danmark kan vel også snarest føres tilbage til kong Valdemar personlig. I efterretningerne om, hvordan Valdemar på Sælland fik nys om det fjendtlige indfald i Jylland og bad Absalon fremskynde Knuds komme, spiller Absalons personlige oplevelser for første gang ind med i Saksers tidshistorie; fortællingen om broderen Esberns livsfarlige Jyllandsfærd må selvfølgelig gå tilbage til samme kilde. Valdemars hemmelige budsending til grev Henrik af Ratzeburg og ordskiftet mellem denne og Henrik Løve må derimod åbenbart i sidste instans være refereret efter hvad Valdemar selv havde berettet herom, og det falder atter her naturligt at tænke på Absalon som den hjemmelsmand, der har bragt Valdemars fortællinger videre til Sakse. Beretningen om Saksernes hastige tilbagetog synes ikke upåvirket af danske årbøgers fremstilling heraf.

Efter nogle ord (XVII 7) om, hvor frygteligt Fyn havde lidt under Vendernes indfald, går Sakse dernæst (XVII 8) over til at skildre Svens sidste forsøg på at vinde indpas i Danmark ved hjælp af de Vender, der lød under Henrik Løve. Fynboerne tog med glæde mod Sven, der under borgernes jubel holdt sit indtog i Odense. Sakse skildrer nu (XVII 9), hvordan Knud og Valdemar trak en stor hærstyrke sammen mod Fyn, men Valdemar fattede medynk med den ødelagte ø og foretrak at forhandle med Sven; han blev så foreløbigt enig med Sven om, at denne med sin hird skulde drage til Lolland og bide dér, indtil der kunde blive sluttet et formeligt forlig mellem kongerne. Næste dag kom Valdemar til Odense for at tage bad, og der udspandt sig i Albanskirken en samtale mellem ham og Sven, hvorved ingen andre end Absalon var tilstede. Denne samtale, der former

sig som et stort opgør mellem Sven og Valdemar, refererer Sakse meget udførligt (XVII 10—12); han fortæller dernæst (XVII 13), at Sven mod sit løfte samlede yderligere mandskab om sig på Lolland for at kunne møde mere mandstærk til forhandlingerne.

Hele det centrale parti af denne beretning, nemlig referatet af Svens og Valdemars samtale i Albanskirken i Odense, må åbenbart ifølge sagens natur gå tilbage til Absalons fortælling herom, da han var den eneste, der overværede ordskiftet; og der er da nogen grund til at tro, at det også er Absalons synsmåde, der præger hele den øvrige del af skildringen. Sakse fremhæver i modsætning til Knytlingasaga, at Fynboerne tog venligt mod Sven (hvad der sikkert er det rette), men lader det ikke desmindre udelukkende være en nådessag fra Valdemars side, at han går ind på at forhandle med ham, medens det af Helmold (I 84) synes at fremgå, at Sven havde fået så betydeligt et tilløb fra Fyn og de mindre øer, at han indtog en ret stærk stilling overfor sine medbejlere; den for Valdemar noget partiske synsmåde kan vel med grund føres tilbage til hans barndomsven Absalon, Efterretningen om Svens vendiske hjælpehær stadfæstes iøvrigt af Helmold.

Sakse beretter nu (XVII 13—14), at til den aftalte tid kom Knud og Valdemar sejlene til Lolland med hele den danske adel, og fortæller, at Sven havde forberedt et overfald på dem, som han dog opgav, fordi Knud ikke kom til mødestedet sammen med Valdemar. Han går dernæst (XVII 15) over til at skildre selve forliget mellem kongerne, hvorved Danmark blev delt i tre dele ved Valdemars mægling; Valdemar gav sig selv ret til at kære først og valgte Jylland, Sven tog Skåne, og Knud fik øerne; forliget stadfæstedes med éd, og bisperne bandlyste dem, der brød det. — Denne skildring må vel formodes i sidste instans at gå tilbage til Valdemars egen fortælling (såvel om det planlagte overfald som om forliget) og kan med en vis sandsynlighed formodes meddelt Sakse af Absalon, der jo forøvrigt selv rimeligvis har været med ved forligets afslutning, så at hans egne minder herom har kunnet spille ind med. Forligets hovedtræk kan Sakse iøvrigt have fundet såvel i Knudslegenden som hos Sven Agge-

søn; men den fremskudte plads, han tildeler Valdemar ved dets afslutning, viser tydeligt, at han tillige bygger på mundtlig, af Valdemars synspunkter præget, overlevering.

Nu følger (kap. XVIII) Saksers udførlige skildring af blodgildet i Roskilde. Den indledes (XVIII 1—2) med en fortælling om, hvordan Knud og Valdemar drog i forvejen til Sælland, medens Sven kom lidt senere og tog ind i Ringsted. De to konger vilde ride ud at møde ham, men advaredes af den Ringsted provst og af Svens ridder Radulf; Knud tog derfor vejen til landstinget, og Valdemar red alene Sven imøde. Dennes mænd stod rede til at dræbe de to konger, men da Knud ikke var med, gav Sven dem ingen tegn; Valdemar bebrejdede Sven hans troløshed, og denne benægtede alt. — Beretningen om denne gentagelse af mordforsøget på Lolland må øjensynligt ligeledes gå tilbage til Valdemars fortælling herom. — Sakse fortæller dernæst (XVIII 2—3), hvordan de stævnedes til Roskilde, hvor Knud havde indbudt dem til gilde, og tilbragte natten med drikkelag; om morgenen drog Sven ud til Thorberns gård for at se til sin lille datter, som opfostredes dér, og kom først sent til stede ved gildet; Thorbern gav som grund for Svens forsinkelse, at han havde fået hovedpine i badet, medens Sven undskyldte sig med, at han havde leget så længe med sin lille pige — en forskel i forklaringen, der ikke undgik gæsternes opmærksomhed. En saksisk sanger kvad nu ved gildet en nidvise om Svens landflygtighed, hvad gæsterne tog ham ilde op; men Sven søgte at holde gode miner med slet spil. — Beretningen om disse indledende optrin kan gå tilbage til fortællinger, der verserede blandt kongsmændene; dog kan Valdemars meddelelser og Absalons personlige minder også tænkes at spille ind med.

Om kilderne til den følgende skildring af den egentlige bloddåd i Roskilde (XVIII 4—8) gælder i det hele det samme; det er som oftest ikke så vanskeligt at udregne, hvor omtrent kong Valdemars personlige minder hører op, og Absalons eller de andre kongsmænds fortællinger tager fat. Således er det givet, at hvis Knytlingasaga har ret i sin påstand, at Absalon ikke var tilstede i hallen, da mordet foregik (hvad der kan have megen

sandsynlighed for sig), men først senere kom til, kan beretningen (XVIII 4—5) om Knuds bange anelser før mordet og om Valdemars snarrådige optræden, hans brydekamp med Thetlev og undviggen fra gildeshallen ikke hvile på Absalons personlige minder, men må formodes at gå tilbage til hvad Valdemar selv havde fortalt herom. Absalons personlige erindringer begynder øjensynligt på det sted i fortællingen (XVIII 6), hvor han opfanger den af Thetlev fældede Knud i sine arme, i den tro at det er Valdemar, men dog til slut af dragten opdager, at det er Knud. Beretningen (XVIII 7—9) om aftalen mellem Absalon og Knuds frænde Konstantin om at søge at slippe ud hver ad sin dør, om Konstantins drab og om Absalons undviggen, med de forskellige herhen hørende enkeltheder (hans møde med Radulf og Peter Thenja, hans flugt til Ramsø og derfra til Fjenneslev) hører ligeledes afgjort til de af Absalons personlige erindringer prægede afsnit af værket. Derimod må fortællingen (XVIII 10) om Valdemars flugt til Ramsø og derfra videre til Fjenneslev i sidste instans gå tilbage til kongens egne meddelelser herom, medens bemærkningen om, at han her blev plejet og fik sit sår forbundet, atter nærmest hører til Absalons personlige minder. Endelig hører referatet af Svens tale til Roskilde borgere om morgenen efter mordnatten (XVIII 11) hverken til den ene eller den anden af de to her nævnte kildegrupper, men må skyldes en lokal Roskildeoverlevering eller måske en mellem kongsmændene verserende tradition.

Sakse fortæller dernæst (XIX 1), hvordan Valdemar med tre ledsagere opholdt sig i de små åbne lunde, medens Esbern færdedes ude på sletten for at give det udseende af at han var Valdemar; endvidere om, hvordan Esbern ved skrømtede trusler fik en tømrer til at sætte det skib i stand, som Valdemar skulde sætte over til Jylland med. Disse meddelelser stammer øjensynligt fra Absalon og må i hovedsagen hvile på hvad hans broder havde fortalt ham. — Den påfølgende fremstilling (XIX 2) af den frygtelige storm, Valdemar måtte kæmpe med undervejs, må derimod ifølge sagens natur gå tilbage til kongens (eller en af hans rejsefællers) fortælling herom. Det samme gælder

om skildringen (XIX 3) af Valdemars fremtræden på Viborg ting og kæremål over Sven. Derfor kan det jo godt være gennem Absalon, at Sakse har modtaget disse beretninger, men Absalons personlige minder synes ikke her at spille ind med. Dette er derimod snarest tilfældet med skildringen (XIX 4) af Svens mislykkede forfølgelse, fordi Absalons moder og hans søster havde boret huller i hans skibe.

En mere almindelig rigshistorisk tradition, vel snarest blandt kongsmændene, synes derimod at spille ind i skildringen af det jydsk felttogs begyndelse (XIX 5—6), dog sikkert isprængt med Valdemars personlige meddelelser til Absalon; derimod sporer man ikke Absalons egne minder i Sakses fremstilling af kampene i Jylland, og det synes derfor tvivlsomt, om han har deltaget i disse. — Sakse fortæller, hvordan Valdemar holder bryllup med Sofie og dernæst rykker frem til Randers for at opsøge Sven på Sælland; denne kommer ham dog i forkøbet, lander i Djurså med en hær og stævner lige mod Viborg. Valdemar får nys herom af overløbere og sender de to hærmænd Sakse og Juris ud mod fjendernes flåde; det lykkes disse to (uden tvivl sællandske) stormænd at lokke Sællandsfarerne til frafald, og da Fynboerne gør indsigelse, får de bank. Efterretningen om Sakses og Juris' vellykkede ekspedition går vel i sidste instans tilbage til hvad de to stormænd selv har fortalt herom; hvis den nævnte Sakse har været en frænde af historieskriveren, kan denne have fået beretningen direkte fra ham eller gennem slægtsoverlevering; Juris tilhørte iøvrigt efter sit navn at dømme en anset midtsællandsk stormands-slægt, der ifølge sagens natur må have haft adskillig forbindelse med Hvideætten.

Vi kommer nu til den udførligst skildrede episode i hele felttoget, nemlig Esbern Snares spejderfærd fra Randers ad Viborg til og hans møde med Svens fortrop (XIX 7—9). Der er ingen grund til at gennemgå den nøjere i enkeltheder; det er umiddelbart indlysende, at beretningen må gå tilbage til Esberns egen fortælling om den vovelige færd, hvad enten nu Sakse har hørt denne af Esbern selv eller måske snarere af hans broder. Karakteristisk for Sakses forkærlighed for Hvideætten er det ufor-

holdsmæssige omfang, som denne i og for sig mindre betydelige episode indtager i hele felttogsskildringen. — Den følgende beretning (XIX 10) om, hvordan Valdemar brød broen ved Randers af, og hvordan de unge krigere fra brostumperne kæmpede med skydevåben med hverandre, kan meget vel skyldes samme kilde og går i hvert fald sikkert tilbage til meddelelser fra deltagere i kampen.

Nu følger Saksess skildring (XIX 11—15) af selve det afgørende slag på Grade hede. I betragtning af den ringe rolle, som kongen selv spiller i hans fremstilling af kampen, tør man vistnok gå ud fra, at kongens personlige meddelelser intet betyder som kilde for Saksess beretning; dennes enkelte træk stammer snarere fra fortællinger, der har været i omløb blandt kongsmændene, og disse træk berører kun det periferiske i kampen, ikke dennes taktiske og strategiske forløb; dette gælder således om den noksom kendte fortælling (XIX 14) om at Svens heste var forædte, Valdemars mere rørige, og ligeså om beretningen (XIX 13) om, at Svens mænd i førstningen forvekslede en del af bøndernes fylking med jærnkledte mænd, samt om sangeren, der ved en nidvise opflammede Valdemars mænd til kamp. Agge Kristiernsøns dårlige råd til Sven (XIX 12) om straks at indlade sig i kamp må Sakse vel kende fra overlevering indenfor Svens hærmænds kred; mærkesmandens tapre kamp (XIX 14) — han navngives underligt nok ikke hos Sakse — kan være blevet fortalt af begge parter. Fortællingen om Svens flugt og fald for den ukendte bondes hånd (XIX 15) med dens mange konkrete småtræk synes at gå tilbage til et øjenvidnes beretning derom.

Saksess fortælling om Ulfs og Thetlevs henrettelse (XIX 16) kan gå tilbage til Esbern Snare, om hvem det berettes, at han forgæves søgte at mildne Ulfs skæbne. — Saksess meddelelser (XIX 17) om Valdemars mildhed mod kongsætlingen Magnus Eriksøn og om hans belønning af Buris' og hans broder Knuds troskab kunde tænkes at gå tilbage til samme kilde, men skyldes dog snarere overlevering indenfor kongsmændene; også Valdemars egne meddelelser til Absalon kan spille ind med. Noget lignende gælder om hvad Sakse fortæller (XIX 18) om Knuds

mænds hævngræde og Valdemars uvilje herimod, hvorfor han kun nødtvungen går med til at landsforvise Thorbern. — Også for disse efterretningers vedkommende kan man med en vis sandsynlighed tænke sig Absalon som fællesnævner for de forskellige grupper af kilder, hvoraf Sakse har øst.

VIII. Kilderne til Saksess fjortende bog III: Tiden 1157—1171.

Det er ofte blevet fremhævet, at med året 1157 skifter Saksess værk i nogen grad karakter. Medens rigets og kongestyrelsens vekslende historie trods alle de udførligt fortalte episoder og biomstændigheder hidtil har været det centrale, antager Saksess meddelelser fra dette år at regne mere og mere præget af væsentlig at bygge på Absalons (og muligvis andre krigsdeltageres) personlige minder, der mange steder næsten giver værket et præget af »Absalons memoarer«. Der fortælles en mængde småtræk, der ofte er uden væsentlig betydning for helheden, men unægteligt i høj grad bidrager deres til det glimrende livfulde billede af krigerliv paa Valdemarstiden, som Sakse opruller. Stort og småt sammenblandes på en ejendommelig måde; ofte breder en enkelt episode sig uforholdsmæssig stærkt, medens man får yderst lidt eller slet intet at vide om de virkelige hovedbegivenheder. Dette kan næppe forklares på anden måde end at Sakse i stedse stigende grad lægger Absalons (og hans nærmestes) personlige erindringer til grund for sin fremstilling; allerede Saksess skildring af det jydsske felttog 1157 er i nogen grad præget heraf (den uforholdsmæssige rolle, som Esberns spejderfærd spiller sammenlignet med de øvrige enkeltheder i fortællingen). At herved Absalons optræden sættes stærkt i forgrunden, ikke sjælden på bekostning af kong Valdemar selv, kan i og for sig ikke undre. Adskilligt kan tyde på, at Paludan-Müller muligvis kan have ret i at opfatte dette »Absalonsparti« med dets spredte, men glimrende enkeltskildringer som det først optegnede afsnit af værket. Hvor langt Saksess egne minder går tilbage i tiden, er et spørgs-

mål, som der senere vil blive lejlighed til at drøfte. For de egentlige og udprægede Absalonspartiers vedkommende vil gennemgangen i det følgende blive gjort noget mere summarisk end hidtil, da stoffet ifølge hele sin art ikke kræver nogen så udførlig redegørelse, ligesom det på grund af Sakses overlegne fortællekunst ofte kan være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at afgøre, hvad der hidrører fra Absalon og hvad der stammer fra andre øjenvidners fortællinger.

Det udprægede (og ensidige) Absaloniske standpunkt kommer frem straks i beretningen (XX 1—2) om det første mislykkede forsøg på Vendertog, kendetegnet ved at kongen gav ledingen hjemlov inden toget var kommet istand. Beretningens egentlige pointe er den i Absalons ironiske tiltale til kongen indeholdte drøje irettesættelse for hans vankelmod, der øjensynligt må være blevet fortalt Sakse af Absalon selv. — Det samme gælder om beretningen om Absalons valg til bisp i Roskilde (XXI 1—2), der åbenbart ligeledes må være inspireret af Absalon selv og bl. a. på en ejendommelig måde søger at tilsløre det valgtryk, som Valdemar øjensynligt har udøvet for at få sin ven valgt. — Den påfølgende udførlige lovprisning af Absalons fremragende egenskaber (XXI 3) er åbenbart et udtryk for Sakses personlige beundring og naturligvis også for de erfaringer, han havde gjort i sin mangeårige tjeneste hos ærkebispem. — Beretningen om hans sejr over Venderne ved Boeslunde (XXI 4) med dens noget overdrevne talopgivelse må vel gå tilbage til Absalons egen skildring eller måske snarere til hvad der fortælles herom i hans hærmænds kreds.

I den følgende fortælling (XXII 1—3) om, hvordan kongens mundskænk benytter en ubesindig ytring af Falstringerne til at sætte ondt for disse hos kongen, og hvordan kongen udbyder leding af Sælland for til straf at lægge Falster øde, står Absalon ikke personlig så stærkt i forgrunden som i de foregående skildringer; dog taler sammenhængen med den følgende beretning nærmest for, at Absalon også her er Sakses direkte hjemmelsmand, selv om hans meddelelser må antages at bygge på fortællinger, der har verseret blandt kongsmændene. — Til Absa-

lons personlige erindringer hører absolut den følgende fortælling (XXII 4—6) om, hvordan Valdemars alvorlige sygdom hindrede det påtænkte tog til Falster, og hvordan Absalon også selv blev syg, hvad de begge opfattede som et fingerpeg fra oven, der kom deres ugudelige forsæt i forkøbet.

Nu følger (kap. XXIII) fortællingen om det første Vendertog, der virkelig blev gennemført. Saksers overordentlig udførlige skildring af såvel toget selv som de fødselsveer, hvorunder det kom i stand, synes aldeles overvejende bygget på Absalons meddelelser og for en meget væsentlig del på ærkebispens personlige minder. Dette gælder f. eks. om indledningsordene (XXIII 1), hvori det skildres, hvorledes kongen efter Absalons, Peder Thorstensøns, Sune Ebbesøns og Esbern Snares råd nøjes med at udbyde en mindre styrke, af hvilken man ikke kunde vente sig så megen opposition som af den samlede ledingsflåde; det gælder sikkert også om skildringen af Eskils begyndende indvendinger og påfølgende omslag (XXIII 2), samt af hærskuet ved Landøre (XXIII 3); det gælder i ganske særlig grad om den følgende fortælling (XXIII 4—8) om, hvordan flåden endelig kom under sejl, og Absalon sendtes i forvejen for at spejde, og hvordan kongen bøjede af, da de var godt undervejs, og lagde ind under Møn for at overnatte, hvad der pådrog ham en drøj tilrettevisning fra Absalons side. At alt dette er skildret efter Absalons egne personlige minder, behøver ingen nærmere påvisning. Det samme gælder om skildringen af den påfølgende storm, der varede i fire dage, i hvilken tid kongens vrede over Absalons frisprog lagde sig noget; endvidere om referatet af kongens forsonlige ord til de fire venner samt af Peders mæglende råd (XXIII 9—11); fremdeles om skildringen af opbruddet og sejladsen til Vendland i de stærke efterdønninger af stormen, under Absalons førerskab, samt om kongens dristige spring fra Eskils lække skude ombord i Ingemars skib, og om ankomsten til Hidensø (XXIII 12—14). Absalons skarpe ordskifte med de to Hallandsfarer, der vil rømme af leding (XXIII 15—17), er ifølge sagens natur refereret efter hans egen meddelelse; men det samme gælder sikkert også om skildringen af Vedemans

spejderfærd og vikingagtige råd til kongen (XXIII 19) og referatet af Gnermer Falstrings råd om at overfalde landskabet Barth, som kongen foretrak at følge (XXIII 20). På Absalons erindringer bygger sikkert også i alt væsentligt fortællingerne om plyndringen i Barth (XXIII 21—22), om Rygboernes overfald på det under Skjalm Skægges anførsel efterladte flådemandskab (XXIII 23), om Danernes forfølgelse af Rygboerne og påfølgende skærmydsler med disse, om det successive frafald af det meste af flåden og om Peders kloge råd om tilbagetog (XXIII 24—26); endvidere om Vendernes forgæves angreb på de bortsejlende Danske (XXIII 27), og endelig om det lille drilske ordskifte mellem Peder og Rane under Sællands kyst (XXIII 28). — Absalon kan naturligvis næppe have været øjenvidne til samtlige de refererede småtræk, men har dog sat sit personlige præg på hele skildringen, selv om et og andet i denne muligvis bygger på andre hærmænds meddelelser.

På ganske lignende måde forholder det sig med skildringen af det tog til Rygen, der fandt sted samme år om høsten (XXIV 1—5). De malende enkeltskildringer bærer gennemgående præg af at bygge på Absalons personlige erindringer: tågen, der hindrer de to parter i at holde øje med hinandens bevægelser (XXIV 1), Prislavs manende ord, kongens fald af hesten (XXIV 2), Vendernes flugt ud i vandet og forfølgelsen af dem, ved hvilken lejlighed Esbern Snare nær var druknet (XXIV 3—4), samt en unavngiven dansk ridders tapre kamp og fald iblandt dynger af fjendtlige lig (XXIV 5).

Nu følger (XXV 1—3) beretningen om Venderen Dombors sendefærd til Absalon for at bede om fred; det skildres, hvordan den snedige Vender, da den danske ledingsflåde holdes tilbage af modvind, sporer indre uenighed blandt Danerne og derfor slår om fra at bede om fred til at kræve fred på lige vilkår samt danske gidsler til sikkerhed herfor (XXV 1—2). Da Absalon afviser ham, holder Dombor en lang tale til ham (XXV 3), hvori han giver udtryk for Vendernes selvfølelse overfor de Danske. Denne tale er naturligvis et retorisk produkt af Sakse selv,

men må dog åbenbart være komponeret på grundlag af hvad Absalon havde meddelt ham.

Derefter beretter Sakse (XXV 4) om Valdemars forbund med Henrik Løve til Vendernes bekæmpelse (hvad Absalon naturligvis godt kan have fortalt ham om) og går dernæst over til felttoget om høsten 1160 (XXV 4—25), hvis skildring i højeste grad er præget af at bygge på Absalons personlige minder, idet de små episoder, hvori denne har deltaget, er fortalt med en uforholdsmæssig bredde, medens selve felttogets egentlige forløb kun gøres til genstand for en yderst knap og kortfattet omtale. Alle-rede indledningsepisoden (XXV 5—7), som Paludan-Müller med grund har fremdraget som særlig karakteristisk for »Absalons-partiet«s ejendommeligheder, bærer helt igennem præg af Absalons »memoirer«: Absalon har fået det hverv at føre kong Valdemars norske drageskib til flådestævnet ved Masnedø, men holdes tilbage ved Isøre af modvind; han har da en (udførligt refereret) drøm, som lover ham gunstig bøl næste dag, og dette slår også godt nok til; han har den triumf, at han får god vind og kommer afsted førend de andre. Episoden er aldeles uden betydning for det følgende og fortælles åbenbart kun, fordi Absalon havde husket den således og fundet den værd at meddele sin klerk: det har moret ham at mindes, hvor godt han havde klaret skærene.

Nu følger der et lille stykke (XXV 8), der i temmelig god overensstemmelse med Helmold beretter om Venderhøvdingen Nuklets (Niklots) fald for nogle forklædte tyske rytteres sværd. Der er her naturligvis ikke tale om Absalons egne oplevelser, men om en gengivelse af hvad der fortaltes om disse begivenheder blandt kongsmændene; måske kan der også være tale om, at et mundtligt referat af Helmolds skildring kan være Sakses kilde; at Sakse selv skulde have benyttet Helmold, er næppe sandsynligt. — Den følgende fortælling (XXV 9) om Nuklets søn Prislavs store selvbeherskelse ved modtagelsen af efterretningen om den hedenske faders drab må vel i sidste instans stamme fra en af de mænd, der havde overværet denne scene, og til disse kan Absalon have hørt; men selv om han ikke har været vidne

dertil (så lidt som til selve Nuklets død), er det dog ikke urimeligt at antage, at Sakse har fået begge efterretninger meddelte af Absalon.

I den følgende skildring (XXV 10—15) er det aldeles givet Absalons personlige oplevelser, der helt igennem er de fremherskende. Sakse beretter først, hvorledes Valdemar mødes med Henrik til fortrolig samtale, kun i Absalons nærværelse, og hvorledes Sakserhertugen beværtede dem i sit telt; desværre synes Absalon intet at have fortalt ham om selve de fortrolige underhandlinger, som han overværede, og som vi gerne havde vidst nøjere besked om; i hvert fald indskrænker Sakse sig til at beskrive den fornemme opvartning ved gildet. Men har Absalon her været tavs, så har han åbenbart til gengæld udfoldet alle sine fortælleevner i den følgende skildring. Efter sin hjemkomst, hedder det hos Sakse, kom Valdemar i tanker om, at han kunde ønske en ny samtale med Henrik, og meddelte derfor, at han havde brug for en sendemand, der kunde skaffe ham at vide, hvor han atter kunde træffe hertugen. Da de andre undslog sig, meldte Absalon sig til tjeneste; og det skildres nu med største udførlighed indtil de mindste enkeltheder, hvorledes Absalon i fællig med Prislav drog til Henrik. Hvorledes han udrettede selve sit ærinde, meddeles ejendommeligt nok ikke; derimod fortælles det, at Absalon af hensyn til den ventende konge vægrede sig ved at overnatte hos hertugen og til trods for den utvivlsomme fare for fjendtligt overfald begav sig på hjemvejen om aftenen. Uagtet der slet intet usædvanligt hændte dem på hjemturen, skildres denne dog yderst udførligt, med en lang indføjet opmuntringstale af Prislav — åbenbart en retorisk komposition af Sakse på grundlag af Absalons meddelelser. Det er aldeles øjensynligt helt igennem Absalons personlige erindringer om denne for selve felttogets gang lidet betydningsfulde episode, som Sakse her gengiver; fortællingen har hele oplevelsens friskhed over sig, også i skildringen af kong Valdemar, hvem de ved hjemkomsten fandt læsende i Davids psalter, hvormed han søgte at trøste sig i sine bekymringer.

Også den følgende, særdeles malende skildring (XXV 16—17) af de mindre fartøjers sejlads op ad floden Goderak (Warnow) under Absalons ledelse bygger åbenbart aldeles overvejende på dennes personlige erindringer (også her sidder kongen ængstelig og venter på Absalons tilbagekomst), vistnok isprængte med hans fætter Sune Ebbesøns minder om sine oplevelser. Det følgende referat af Prislavs ordskifte med sin hedenske broder Pribislav tværs over floden (XXV 18) går vel snarest tilbage til hvad denne selv havde fortalt herom til Absalon og andre interesserede. De følgende fortællinger (XXV 19—21) om den danske flådes tilbagetog af frygt for vendisk overfald, om Magnus' (Erik Lams søns?) hærgninger på kysterne af Rygen for at aflede Vendernes opmærksomhed, om den rygiske flådes forgæves forsøg på at overfalde Danerne, om flådemandskabets middagsdøs og Eskils ironiske opmuntringsord til folkene samt om sejladsen til Valung, bærer helt igennem præg af at bygge på øjenvidneskildringer, hvoriblandt selve Absalons erindringer sikkert indtager en fremragende plads, selv om det næppe alt sammen er hans personlige oplevelser; skildringen er fuld af sådanne i sig selv betydningsløse småtræk, der synes grebne lige ud af livet, f. eks. den lille episode (XXV 21) med den danske kriger, der hugger et stykke af sit spydskaf for at gøre det mere håndeligt, hvad de andre straks efterligner.

Derefter følger beretningen (XXV 22—25) om, hvordan Rygboerne atter sender Dombor til Danerne for at forhandle om fred. Denne fredsforhandling består væsentlig i en dialog mellem Absalon og Dombor, for hvilken ifølge sagens natur Absalons personlige erindringer må ligge til grund; Sakse har dog på dette grundlag givet Dombors taler en stærk retorisk-stilistisk overarbejdelse. Et ejendommeligt modstykke til al denne vidtløftighed er Sakses ordknaphed om selve overenskomsten; den affærdiges med de fire ord: *Rex acceptis obsidibus redit.* — Lige til det sidste sporer man da i dette afsnit Absalon som Sakses væsentlige hjemmelsmand; navnlig de afsnit, der direkte bygger på Absalons personlige erindringer, har

Sakse genfortalt med en i sammenligning med de enkelte episoders betydning ofte uforholdsmæssig udførlighed — en udførlighed, som desværre ikke udmærker fortællingen på en række andre, tildels vigtigere punkter.

Vi kommer nu til det afsnit af Sakses værk, der omhandler Danmarks indblanding i den store kirkestrid, og som unægteligt lider af ret iøjnefaldende mangler. Fremstillingen synes ganske vist for den overvejende dels vedkommende at gå tilbage til Absalons meddelelser; men disse kan næppe tænkes at være tilgået Sakse i sammenhængende rækkefølge; i hvert fald er den orden, hvori de fortælles, meget kaotisk, og det hele gør et underligt fragmentarisk indtryk. Hertil kommer, at der næppe er noget afsnit af værket, der i højere grad er præget af ensidige partistandpunkter; det har åbenbart været Sakse og hans hjemmelsmand om at gøre at glatte over kongens konflikt med Eskil og udprægede tagen parti for Octavian i den strid, det pavelige skisma affødte. Sakses fremstilling afspejler uden tvivl i det væsentlige det syn, som den store ærkebisp ønskede anlagt på disse begivenheder; men Absalon har næppe sagt ham alt hvad han vidste derom, og fortællingen farves stærkt af den noget haltende stilling, som Absalon selv må have indtaget under hele striden, idet hans venskab for kongen holdt ham fast på dennes side, medens hans kirkelige sympatier afgjort (ligesom Eskils) var for Alexanders sag. Sakses fremstilling søger unægteligt i nogen grad at fortone det centrale i konflikten mellem Valdemar og Eskil, men indeholder selvfølgelig ikke des mindre en række værdifulde enkeltheder, der dog må benyttes med en vis kritik.

Allerede i anslaget af konflikten skildring sporer man en vis skævhed og ensidighed i betragtningsmåden, der efterhånden mere og mere gør sig gældende. Sakse begynder (XXVI 1) ganske vist meget rigtigt med at fortælle om kirkestridens europæiske baggrund: striden mellem Alexander III og den af kejseren begunstigede modpave Octavian. Men i stedet for at fortsætte skildringen med at denne strid også bredte sig til Danmark, idet

Valdemar holdt med den kejserlige modpave, Eskil med Alexander, søger Sakse at tilsløre Valdemars holdning ved (XXVI 1—3) at give en historie til bedste om, hvorledes en af Eskils sendemænd på hjemvejen fra Frankrige blev udplyndret i Holsten; Eskil søgte at få Valdemar til at skaffe ham kosterne tilbage, men Valdemar var uvillig hertil og spottede tilmed over sendemandens uheld. At denne tildragelse skulde være det egentlige grundlag for bruddet mellem kongen og ærkebispens, lyder, som med grund af Curt Weibull fremhævet¹, lidet troligt; og Sakse kommer da også i det næste afsnit af sin fortælling nærmere ind på den virkelige årsag, idet han (XXVI 4) beretter, at Valdemar anerkendte den skismatiske Okke som bisp i Slesvig og herved vakte Eskils højeste vrede. Den påfølgende dialog (XXVI 4—6) mellem Eskil og Absalon må jo nødvendigvis være refereret efter Absalons meddelelser til Sakse, da ingen andre kunde vide besked om, hvordan ordene var faldet dem imellem; men ifølge sagens natur er det en yderst ensidig fremstilling, der gives af ordskiftet, selv om man ikke af den grund tør frakende Sakses skildring en vis værdi. At samtalen er endt med, at Eskil i kraft af sin kirkelige myndighed befalede Absalon at sige kongen skarp besked, lyder dog ingenlunde utroligt i betragtning af ærkebispens hæftige sind; og at Eskils vrede slog over i frygt, da han erfarede kongens trusler (XXVI 7—8), forekommer heller ikke usandsynligt.

Nu følger hos Sakse (XXVI 9—12) en ret udførlig skildring af Valdemars belejring af Søborg; det lykkes kongen at indtage borgen ved en krigslist, hvis underfundige karakter Sakse har noget ondt ved at undskylde. De nærmere enkeltheder i fortællingen må vel gå tilbage til beretninger af øjenvidner blandt kongsmændene; Absalon har jo sikkert ikke været personlig tilstede ved belejringen, selv om han nok kan tænkes at have været den mellemmand, hvorfra Sakse har fået disse efterretninger. Sakse føjer hertil (XXVI 13) en skildring af Eskils hovedkulds udsoning med Valdemar, der kostede ham meget af Lundekirkens jordegods; »quod parum licite gestum postera regum usurpavit auctoritas«. Man synes gennem

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16).

disse ord at høre Absalons beklagelse over at kirken endnu ikke havde fået sit gods tilbage. — Derefter, fortæller Sakse, drog Eskil på pilgrimsfærd til Jerusalem for ikke at indvikles i skismaet. At dette er en (sikkert af Absalon inspireret) evfemisme, hvorved der dækkes over det virkelige forhold, nemlig Eskils mangeårige landflygtighed fra hjemmet, er vistnok indrømmet af alle¹.

Nu følger hos Sakse et afsnit (XXVI 14), der hellere burde have stået forud for skildringen af krisens udbrud, nemlig beretningen om den senere ærkebisp Kristiern af Mainz, der kom til Danmark for at vinde stemningen for Octavian, og i forbindelse dermed en skildring af fejden mellem bisp Esbern af Slesvig og kongens ombudsmand Nils Rassesøn, der ligeledes danner forudsætningen for hvad Sakse tidligere har fortalt om kongens begunstiggelse af Okke som bispeæmne i Slesvig. Enkelthederne i disse fortællinger kan Sakse have fået fra Absalon; bagved må dog ligge en særlig slesvigsk overlevering om disse tildragelser.

Her indskyder Sakse (XXVII 1—2) en kortfattet beretning om et Vendertog, hvis hovedbegivenhed er belejringen af Volgast; hertug Bugislav af Pommern mægler forlig mellem bymændene og kongen. Hertil knyttes et referat af et ordskifte mellem grev Bernhard af Ratzeburg og Rygboerne, der danner optakten til konflikten mellem Valdemar og Henrik Løve om herredømmet over Rygen. — Absalon synes ikke at have været med på dette tog, i hvert fald nævnes hans deltagelse deri ikke af Sakse, og episoden mellem Bernhard og Rygboerne har han selvfølgelig ikke overværet. Hvis han alligevel er Sakses hjemmelsmand for disse efterretninger, har han således haft sin viden om dem fra anden hånd.

Derefter følger hos Sakse et nyt afsnit (XXVIII 1—3), hvis indhold i virkeligheden hører til den kirkelige konflikts forhi-

¹ Det står bl. a. med rene ord at læse i H. Olrik, Konge og præstestand II s. 56, så at Curt Weibulls forsøg i den ofte citerede afhandling (1915) på at tilskrive sig selv hele æren for at have afsløret Sakse på dette punkt er mildt talt misvisende.

storie og derfor hellere burde have været fortalt tidligere; det omhandler Valdemars kansler Radulfs sendefærd til kejseren og deltagelse i det Octavianske partis kirkemøde i Pavia. Skylden for Valdemars hælden til den kejserlige modpaves sag lægges her helt og holdent på Radulf, der lod sig lokke af kejserens falske løfter. — At denne fremstilling er såre ensidig, siger sig selv; dette hindrer dog ikke, at Sakse kan have sine efterretninger derom fra Absalon, der sikkert var godt inde i sagens forhistorie, og som gerne har villet undskylde Valdemar så meget som muligt for hans vedhængen ved den kejserlige modpave.

Det følgende afsnit (XXVIII 4—5) om ordskiftet mellem Absalon og Valdemar angående den førstes følgeskab med kongen på den af denne planlagte udenlandsrejse, hvis mål var at mødes med kejseren, må ifølge sagens natur gå tilbage til hvad Absalon har fortalt Sakse herom. Det samme gælder i det store og hele om hvad der dernæst berettes (XXVIII 6—13) om kongens udvælgelse af rejsefæller, om rejsens begyndelse og mødet med grev Adolf i Holsten, om Esbern Snares forgæves indsigelse mod rejsen, om følgeskabet med forskellige af de saksiske fyrster, og om Valdemars gunstige modtagelse hos den tyske almue; til det allermeste af dette har Absalon åbenbart været øjenvidne.

Også den udførlige og kirkehistorisk set meget interessante beretning om selve mødet i Dôle (XXVIII 14—23) må Sakse væsentlig have øst af samme kilde, da Absalon spiller hovedrollen i hans skildring og åbenbart må have været øjenvidne til de fleste af de fortalte optrin. Dette hindrer naturligvis ikke, at meddelelserne er prægede af en bestemt tendens; i fremstillingen af, hvorledes Valdemar kun ved kejserens løfter om overherredømme over Vendland lader sig bevæge til at anerkende ham som lensherre, sporer man således tydeligt den senere Absaloniske tankegang, der i begyndelsen af Knud Valdemarsøns regering førte til den danske konges afgørende brudd med den tyske kejser og hans krav om lenshøjhed over Danmark. — Også skildringen af hovedoptrinnet: Valdemars opbrudd fra forsamlingen i følge med Absalon, inden den højtidelige bandlysning af Alexander fandt sted (XXVIII 19), bygger øjensyn-

ligt på Absalons personlige erindringer. Det samme gælder antagelig også i det væsentlige om skildringen af hjemrejsen samt af den af Absalon iværksatte udsoning mellem Valdemar og grev Adolf af Holsten, der blev den danske konges lensmand, samt om beretningen om Knud Valdemarsøns fødsel og dåb (XXVIII 22—23)¹.

Det næste afsnit hos Sakse begynder med en redegørelse for de norske borgerkrige (XXIX 1—14), der øjensynligt må skyldes en norsk hjemmelsmand, som i det hele har vidst god besked om begivenhedernes forløb. Det vil ikke være urimeligt (som ved andre af Saksens norske efterretninger) at søge denne norske hjemmelsmand mellem de af Sverre fordrevne landflygtige norske prælater, der i 1190'erne søgte tilflugt hos Absalon. Om Sakse har fået disse meddelelser direkte fra vedkommende Nordmand eller gennem Absalon som mellemed, er ikke helt let at afgøre. Ejendommeligt er Saksens stærkt udtalte sympati for Sigurd Slembe på grund af hans modige og raske optræden, ikke mindst hans udholdenhed overfor de pinsler, han blev underkastet; den udgør åbenbart et led i Saksens (sikkert af Absalon inspirerede) personlige beundring for manddomsdåden og mandsmødet. — Den påfølgende, ret kortfattede skildring (XXIX 15—18) af Valdemars første Norgestog synes ikke bygget på Absalons personlige erindringer, da ikke et eneste træk synes at tyde på,

¹ At Sakse, som Curt Weibull i den oftnævnte afhandling antager, skulde have haft direkte kendskab til officielt brevstof vedrørende kirkemøderne i Pavia og i Dôle og forsætlig have forvansket de heraf udlæste efterretninger, falder det noget vanskeligt at tænke sig. De af ham påpegede almindelige ligheder (ikke verbaloverensstemmelser, som Weibull påstår) mellem Saksens fremstilling og enkelte perioder i de skismatiske kardinalers encyclica samt i kejserens do. kan efter mit skøn med langt større sandsynlighed forklares ved, at han helt igennem har bygget på Absalons fremstilling af sagen; at Absalon kan have kendt de herhen hørende dokumenter og derfor i nogen grad kunnet afpasse sin fremstilling af begivenhederne efter dem, er i sig selv ikke urimeligt. Heller ikke forekommer det mig usandsynligt, at Absalons beretning om disse begivenheder (der vel må antages at være tilflydt Sakse mindst 15—20 år senere) er blevet stærkt farvet af hans egne politiske sympatier.

at han selv har deltaget deri; det må således være andre deltageres fortælling, der refereres (muligvis med Absalon som mellemmand).

I skildringen af det næste Vendertog (XXX 1—9) er åbenbart beretningen om Absalons optræden på Rygboernes ting (XXX 2—3) bygget på dennes personlige erindringer. — Fortællingen om Vendernes overfald på Sakserhæren og drab af dennes førere Adolf og Regnald (XXX 4—5) kan ikke skyldes Absalons personlige erindringer, men må bygge på hvad der fortæltes i den danske hær derom; den viser en vis overensstemmelse med Helmolds skildring af samme episode, der dog næppe kan hidrøre fra, at Sakse har benyttet denne krønikeskrivers værk; snarere kunde man tænke sig, at hans hjemmelsmand (Absalon?) havde haft noget kendskab til det. — Skildringen af forsøget på dansk kolonisation af Volgast (XXX 6—9) bygger øjensynligt væsentlig på Absalons meddelelser, for en stor del på hans personlige erindringer. Noget lignende gælder i det hele og store om de andre tildragelser på dette Vendertog, der refereres hos Sakse. — Ligeledes bygger Saksers skildring af de to påfølgende tog til Rygen (kap. XXXI—XXXII) aldeles øjensynligt på Absalons fortællinger; han spiller i dem begge en fremragende rolle, og det er altså væsentlig hans personlige erindringer, der refereres.

Nu følger hos Sakse (XXXIII 1—4) beretningen om den lille Knuds valg til konge (tronfølger) og om Buris' misfornøjelse hermed. Skildringen bærer ikke i og for sig bestemt præg af at være bygget på Absalons personlige erindringer; at man dog også her snarest synes at måtte tænke sig Absalon som Saksers hjemmelsmand, fremgår formentlig af Saksers ord om at Buris ved Absalons mellemkomst opnåede at få et len i Jylland af Valdemar; ti denne oplysning må Sakse i hvert fald have fået af Absalon. — Det påfølgende tog til Tribsees tidlig om foråret (XXXIV 1—2) er øjensynligt skildret efter Absalons fortælling derom. — Episoden med Buris' fængsling (XXXIV 4—5) bærer derimod ikke præg af at være nogen personlig oplevelse af Absalon, men fortællingen derom kan jo derfor godt have ham til hjemmels-

mand. — Derimod er mødet mellem Absalon og Erling Skakke ved Havn (XXXIV 6—9) øjensynligt skildret efter Absalons personlige erindringer om dette optrin, hvori han jo selv spillede hovedrollen. Det samme er naturligvis også tilfældet med fortællingen om Absalons grundlæggelse af borgen ved Købmandehavn (XXXV 1).

Den følgende skildring af Henrik Løves brudd med Valdemar og referatet af en gammel saksisk ridders hårde dom om hertugen (XXXV 2—4) kan vanskeligt ifølge indre kriterier henføres til nogen bestemt hjemmelsmand, men må nærmest bygge på hvad der fortæltes i kongens gård herom. Man har dog lov til også her at gætte på Absalon, hvem næsten alle de omgivende stykker må skyldes. — Den påfølgende lille morsomme episode med Arnald Islænding (XXXVI 1—4) må efter hele sin karakter henføres til hvad man kunde kalde Absalons »memoirer«. Fra samme kilde må også stamme notitsen om broderen Esberns opførelse af Kalundborg (XXXVI 5).

Hvad der dernæst berettes (XXXVII 1—3) om Gudskalks af Absalon protegerede sendefærd til Vendland, hvorved det lykkedes ham at sætte sine landsmænd op mod Henrik Løve, bærer ligeledes præg af at måtte skyldes Absalons (noget tendentiøse) meddelelser. Det samme gælder formodentlig også om den påfølgende beretning om kongens og hertugens gensidige udsoning og fælles Vendertog (XXXVII 4); dog er der her næppe tale om Absalons personlige minder; der er intet træk i beretningen, der tyder på, at han selv har deltaget i disse begivenheder. — Derimod er det åbenbart, at skildringen af Valdemars andet Norgestog (XXXVIII 1—9) aldeles overvejende hviler på Absalons fortællinger om hvad han selv havde oplevet på dette tog.

Både ved episoden med Arnald Islænding og ved skildringen af Norgestoget melder sig iøvrigt det spørgsmål, om ikke Saksens egne personlige minder kan gå så langt tilbage i tiden (c. 1167—68). Der er unægteligt noget fristende i med Paludan-Müller¹ (og Sofus Larsen²) at identificere den i Arnaldepisoden optræ-

¹ Hist. Tidsskr. 4. R. V (1876).

² Aarb. f. nord. Oldkyndighed og Hist. 1925.

dende skriver med Sakse selv, ligesom L. Daa¹ med nogen føje har gjort gældende, at ordene om de lyse nætter i Norge, hvor man selv ved midnatstid kunde læse skrift, gør et vist indtryk af at skyldes krønikeskriverens personlige erfaring. Noget sikkert lader der sig næppe sige herom; afgørelsen beroer nærmest på et subjektivt skøn over, hvorvidt fortællingerne kan siges at indeholde sådanne personlige småtræk, som kunde sandsynliggøre, at Sakse her fortalte sine egne oplevelser. Iøvrigt lader den tanke, at Sakses personlige minder går så langt tilbage i tiden, sig jo nok forlige med den af andre grunde sandsynlige antagelse, at han først er født henimod midten af det 12. århundrede².

Det allermeste af hvad Sakse beretter (kap. XXXIX) om de følgesvangre tildragelser ved Rygens erobring — en række overordentlig udførlige og livfulde enkeltskildringer med mange ejendommelige småtræk — bærer præg af at skyldes iagttagelser af et eller flere øjenvidner. Herfra må dog undtages de legendariske stykker, der også af andre grunde melder sig som yngre indskud i fremstillingen, nemlig fortællingen om Valdemars spådom om at Arkon vilde falde på St. Vitus' dag (XXXIX 13), samt beretningen om det senere indtrufne jærtegn med kvinden, der rensede sig for en beskyldning for utroskab ved hjælp af jærnbyrd (XXXIX 48)³. Mange af fortællingerne må ifølge sagens natur gå tilbage til hvad Absalon har meddelt Sakse; det gælder navnlig de meget udstrakte afsnit, hvor Absalons personlige oplevelser afgjort står i forgrunden, og som derfor væsentlig må bygge på hans egne erindringer om tildragelserne. Dette gælder ikke mindst beretningen om forhandlingerne i høvdingerådet, som Absalon jo var en hoveddeltager i, medens

¹ Norsk Hist. Tidsskr. 4. R. IV.

² Se herom min afhandling: Studier over tilblivelsen af Sakses værk, i dette tidsskrift 8. R. II (1910). Som det vil ses af ovenstående, må jeg dog tage nogen afstand fra denne afhandlings bedømmelse af spørgsmålet om hvor langt tilbage i tiden Sakses egne minder kan tænkes at gå.

³ Se min afhandling i Hist. Tidsskr. 1910.

Sakse selv jo ikke kan tænkes at have været tilstede derved. Men der melder sig dog her som i slutningen af forrige afsnit det spørgsmål, om ikke Saksers personlige minder spiller ind med. Dette gælder navnlig om den uhyre minutøse skildring af borgen og helligdommen i Arkon (XXXIX 2—11), som åbenbart må skyldes en mand, der med egne øjne har iagttaget forholdene; det synes her at ligge vel så nær at antage, at skildringen skyldes forfatterens selvsyn, som at tænke sig, at en så udførlig og detailleret topografisk skildring er meddelt ham af en anden (Absalon).

At udpege enkelte træk i fortællingerne, der med en vis sandsynlighed kunde antages at indeholde historieskriverens egne personlige erindringer, lader sig dog i det store og hele næppe gøre. Dog har Paludan-Müller i skildringen af Karenz's overgivelse og af gudebillederne dér i templerne (XXXIX 35—45) udpeget en lille enkelthed, der kunde tyde på, at nedskriveren havde været øjenvidne ialfald til den her beskrevne episode. Det hedder nemlig om Rugievits billedstøtte (XXXIX 39), at den var så høj, at Absalon, når han stod på tærerne, med nød og næppe kunde nå den til hagen med sin lille håndøkse. Jeg har selv tidligere i min før citerede afhandling af 1910 taget bestemt afstand fra, at denne passus kunde godtgøre, at Sakse havde set Absalon i den beskrevne situation, og om noget egentligt bevis kan der jo heller ikke være tale; men jeg er dog mere tilbøjelig end dengang til at tro, at Paludan-Müller med vanlig skarpsindighed her har skønnet rigtigt; der er virkelig for den umiddelbare følelse noget i skildringen, der kunde tyde på, at forfatteren selv har set situationen med egne øjne.

Den lille, højst vigtige efterretning, hvormed skildringen af Rygens erobring slutter (XXXIX 49), nemlig om oprettelsen af en permanent udliggerflåde til værn mod vendiske vikinger, under Absalons og Kristoffers overanførsel, må ifølge sagens natur skyldes Absalon som hjemmelsmand.

Den følgende beretning (XL 1—11) om forårstogtet over i den østlige del af Østersøen og om den hårde kamp (ved øen

Mohn i Rigabugten) med Esternes og Kurernes vikingestyrker bærer i det hele og store præg af at bygge på øjenvidneskildringer; men øjenvidnet kan her ikke være Absalon, om hvis deltagelse i toget intet foreligger. Derimod spiller hans broder Esbern en fremtrædende rolle i skildringen af dette, og man kunde forsåvidt godt tænke sig, at Sakses beretning om toget for en stor del hvilede på Esbern Snares skildringer af dette, hvad enten nu Sakse havde fået disse direkte fra Esbern eller gennem Absalon som mellemmand. Alligevel er der en anden mand, der måske snarere turde antages for at have været det øjenvidne, hvis skildringer er blevet ført i pennen af Sakse; det er hertug Kristoffers skriver Lukas, der i Sakses beretning spiller en stor rolle som den, der ved sine fortællinger om svundne tiders manddomsdåd gød nyt mod i den forsagte danske hærstyrke. At Sakse må have kendt ham personlig, tør vistnok sluttes af det skudsmål, han giver ham: at han ikke var videre stiv i Latinen, men udmærket kyndig i historien¹. Hermed stemmer også ganske godt, at skildringen af Esberns heltemodige kamp mod overmagten, hvorunder han tilsidst faldt i svime af udmattelse og blodtab, ifølge sagens natur snarere kan tænkes at skyldes et øjenvidne til kampen end at gå tilbage til Esberns egen fortælling.

Sakses beretning om den store kirkelige højtid i Ringsted (XL 12) med Knud Lavards skrinlæggelse og den lille Knud Valdemarsøns kongekroning er præget af den magerhed og kortfattethed, som er så almindelig hos historieskriveren, når han berører kirkelige forhold; det ser nærmest ud som om han har hentet den fra en årbog. — Den påfølgende beretning (XLI 1—2) om Oslobispen Helges anmodning om fred mellem Danmark og Norge, om Esbern Snares sendefærd til Norge i den anledning, om Erling Skakkes ankomst til Danmark og om den ved Absalons mægling tilvejebragte fred mellem ham og Valdemar må efter alt at dømme snarest henføres til Absalon som hjemmels-

¹ Om den urimelige slutning, som dr. Sofus Larsen (Årb. f. nord. Oldkyndighed og Hist. 1925) drager af disse ord: at Lukas var forfatter af en Danmarkskronike, som Sakse i stort omfang udnyttede, har jeg tidligere udtalt mig, bl. a. i Festskrift til Kr. Erslev (1927).

mand; dog synes Absalon i så fald at have været forholdsvis ordknap i sine meddelelser om disse statsanliggender — et træk, der også genfindes andensteds i Saksesskildringer. Oslobispen Helges optræden ved denne lejlighed genfindes forøvrigt i Lundeårbøgerne. — Fortællingen (XLI 3—7) om Esbern Snares æventyr med den vendiske vikingeflåde på hjemvejen fra Norge skyldes med sine mange livlige småtræk aldeles åbenbart et øjenvidne, vel snarere en af Esberns mænd end Esbern selv; om Sakse har fået beretningen gennem Absalon eller direkte fra vedkommende hjemmelsmand, er af mindre væsentlig interesse.

Nu følger hos Sakse (XLII 1—22) beretningen om det store tog ind i Odermundingen, hvor de Danske ved udløbet af den østlige Oderarm (Diewenow) i Østersøen så sig standsede af sandbanker i flodens munding, så at Absalon måtte påtage sig at føre flåden tilbage ad samme vej; da det var lykkedes ham at slippe i god behold ud af den sækkegyde, han mod sin vilje havde ført flåden ind i, jublede mandskabet over at »sækkens knude var hugget over«. Fortællingen synes med sine mange karakteristiske enkeltheder og småtræk, der gør indtryk af at være grebne ud af virkeligheden, helt igennem at bygge på øjenvidners beretninger. Da Absalon indtager en fremtrædende plads i hele skildringen, er det sikkert for en stor del hans fortællinger som Sakse gengiver; hvad der blev sagt i krigsrådet kunde vel næppe andre af Saksess eventuelle hjemmelsmænd vide besked om. Om andre træk i skildringen gælder det dog, at de meget vel kan tænkes at skyldes andre deltageres beretninger, ligesom der stadig er en mulighed for, at adskilligt kan bygge på hans egne personlige oplevelser. I hvert fald hører hele afsnittet til de allermest malende og livfulde af Saksess Vendertogsskildringer.

Det næste afsnit hos Sakse (kap. XLIII—XLIV) omfatter Stettins indtagelse samt det påfølgende mislykkede vendiske overfald på de sydlige øer sent om efteråret — det sidste vendiske sørøvertog til de danske farvande. Også disse fortællinger har i det store og hele præg af at bygge på øjenvidneberetninger. Ved Stettins erobring (XLIII 1—4) spiller Absalon ingen rolle,

og beretningen bygger derfor snarere på skildring meddelt Sakse af en eller flere deltagere i belejringen. Des større rolle spiller Absalon i de påfølgende tildragelser (XLIII 5—8 og XLIV), hvis skildring for en meget stor del må gå tilbage til hans personlige erindringer om begivenhederne; forskellige småtræk, såsom Absalons opmuntrende ord til de sællandske bønder, der må slide i det frosne ælte for at tilføre flådemandskabet proviant, kunde måske nok tyde på, at også her Sakses egne personlige minder spiller ind med. — Des mere overraskende er hele dette stykkes aldeles urigtige anbringelse i tidsfølgen, som den ældre forskning (Velschow) forlængst har påvist; det hører hjemme i årene om 1176, men er i Sakses værk indsat umiddelbart efter tildragelserne i sommeren 1170. Årsagen til den urigtige anbringelse er i sig selv tydelig nok; den skyldes åbenbart, at stykket ender med, at Valdemar og Henrik næste sommer mødtes ved Ejderen (XLIV 15), og at dette møde er blevet sammenblandet med det forligsmøde mellem de samme to fyrster, der fandt sted i sommeren 1171, og hvorom der i det følgende berettes (kap. XLVIII)¹. Men spørgsmålet er, om det er muligt, at Sakse selv kan have gjort sig skyldig i en sådan sammenblanding af de to møder. Dette spørgsmål synes snarest at måtte besvares benægtende, navnlig da, hvis man antager, at hans egne personlige minder her spiller ind med, og i så fald må hele dette stykkes urigtige anbringelse regnes med til de ikke få indicier, der findes i værket, på at Sakse ikke har efterladt sig dette i fuldt færdig tilstand, men at andre har måttet give det dets endelige redaktion².

I det følgende afsnit vender fortællingen tilbage til tildragelserne omkring 1170. Skildringen begynder (XLV 1—6) med

¹ Jfr. min afhandling i Hist. Tidsskr. 1910.

² I det foran Jydske krønike stående udtog af Sakses værk fra c. 1340 har dog Stettins erobring samme plads som i Pariserudgaven, og da forfatteren til dette udtog må antages at have benyttet Sakses originalmanuskript, hvoraf Angersfragmentet udgør en brøkdelt, har dette således haft skildringerne i denne rækkefølge. Men hvis værkets endelige redaktion er foretaget af andre, siger dette jo intet om den af Sakse selv tilsigtede ordning af stoffet.

Kristoffers og Absalons tog til det østlige Holsten (Bramnæs), der også kendes fra Helmolds skildringer (II 13). Dette måtte efter den plads, det har fået i rækkefølgen af Saksers fortællinger, snarest henlægges til foråret 1171; men i denne sammenhæng virker det unægtelig noget påfaldende, at Sakse skildrer Eskil som nylig vendt hjem fra sin Jorsalfærd og derfor endnu bærende sit lange pilgrimsskæg; ti Eskil synes at være vendt hjem 1168 og deltog jo også ifølge Sakse i Rygens erobring. Da toget ifølge den samtidige Helmold var et dansk modstød mod de vendiske hærgninger, som Henrik Løve havde iværksat efter den danske erobring af Rygen for at give sine krav på halvdelen af byttet eftertryk, er dets plads i tidsfølgen hermed nogenlunde givet, og henførelsen af ærkebispens lange pilgrimsskæg til denne lejlighed synes da snarest at bero på en fejlhuskning hos Sakse eller hans hjemmelsmand — medmindre hans pilgrimsfærd til det hellige land kunde henlægges til året 1170, hvad der næppe har nogen sandsynlighed for sig; St. Hansdag 1170 optræder han jo ved det store Ringstedmøde, hvor Knud Lavard skrinlagdes. Skildringen synes iøvrigt for en stor del at bygge på øjenvidneberetning, muligvis af Absalon selv, muligvis har også Sakse personlig været med på toget. — Den påfølgende skildring (XLVI 1—3) af Henrik Løves lensmænds indbyrdes rådslagning om hvordan de skulde forholde sig overfor Danerne, samt af den påfølgende våbenstilstand, kan ifølge sagens natur næppe skyldes øjenvidner, men må vel snarest opfattes som en gengivelse af Absalons udtalelser om den daværende politiske situation; at den som sådan er af udpræget tendentiøs art, navnlig fordi den fortier de af Helmold med meget stærke farver udmalede vendiske hærgnetog mod Danmark, behøver man næppe at gøre opmærksom på.

Derefter følger (XLVII 1—9) Saksers meget malende og livfulde skildring af indtagelsen af Otimars (unævnte) by i Peeneegnen, hvorved Absalon atter spiller en fremtrædende rolle. En række talende småtræk tyder atter her på, at Sakse bygger på øjenvidneskildringer, hvoriblandt Absalons egne erindringer sikkert indtager den fornemste plads; det er også muligt, at Saksers egne minder spiller ind med.

Saksess påfølgende skildring (kap. XLVIII) af fredsmødet mellem Valdemar og Henrik ved Ejderen, hvor han karakteristisk nok ikke taler et ord om fredsvilkårene, men udbryder i veråb over hertugens hovmodige optræden, tør vel nok siges at være inspireret af Absalon, der åbenbart ikke har ønsket at udtale sig nærmere om de mindre gunstige fredsvilkår.

Den følgende beretning (XLIX 1—5) om, hvordan Absalon sankede slyngestene ved Stevns klint på hjemvejen til sin borg i Købmandehavn, samt om Absalons og Nils stallers jagt på en vendisk vikingesnække i Sundet udfør København, er atter spækket med den slags småtræk, der tydeligt røber sig som grebne ud af livet; om det er Saksess egne minder, der spiller ind her, eller måske Absalons og andre øjenvidners fortællinger, er vanskeligt at afgøre. — Skildringen af Esberns og Vedemans kamp mod Venderne Mirok og Strumik (XLIX 6) synes også at bygge på øjenvidneskildringer; her er Absalons personlige minder selvfølgelig udelukkede som kilde, men det synes ikke urimeligt, at det er ærkebispens, som har fortalt Sakse hvad han havde hørt om sin broders bedrifter.

IX. Kilderne til Saksess fjortende bog IV: Tiden indtil 1178.

Mellem slutningen af det foregående og begyndelsen af nærværende afsnit ligger et tidsrum på 3—4 år (c. 1172—1175), hvorom Sakse er aldeles tavs. Selv om dette i nogen grad kan have sin grund i, at dette tidsrum næppe som de foregående og efterfølgende har været fyldt med krigsbedrifter, som jo udgør Saksess yndlingsæmne, er der dog noget højst påfaldende ved denne tavshed; bl. a. savner man i høj grad en meddelelse om den unge hertug Kristoffers død 1173, der omtales både i årbøger og i Knytlingasaga. Dette forhold i forbindelse med den kronologisk set aldeles urigtige anbringelse af skildringen af Stettins indtagelse og Vendernes sidste hærgetog på Danmark (se ovenfor s. 272—273) leder unægteligt tanken hen på det også

ovenfor drøftede spørgsmål, om der ikke på dette sted er noget galt ved overleveringen af Saks'es tekst; at han selv skulde være skyld i den urigtige anbringelse af efterretningen om Stettins erobring, er, som ovenfor nævnt, mindre sandsynligt, og at han skulde have oversprunget så mange år i sine historiske skildringer, ser også meget påfaldende ud. I det manuskript af Saks'es tekst, som er excerperet af Jydske krønikes forfatter c. 1340, synes der dog ikke at have stået noget om disse år; men udtoget er ganske vist yderst kortfattet på dette sted. Hvis Saks'es værk først har fået sin endelige redaktion af anden hånd efter hans død — hvad der er meget der taler for — synes der altså af en eller anden grund at have manglet efterretninger om disse års historie.

Hvad nu selve afsnittets indhold angår, så handler dets første lille stykke (kap. L) om, at Eskil rejste til Clairvaux, hvor han befandt sig bedre end blandt sine landsmænd. Saks'es ord herom er prægede af hans sædvanlige kølighed overfor Eskils personlighed og er vel nok snarest inspirerede af Absalon. — Det næste stykke (LI 1—4) handler om et nyt tog, som Valdemar foretog til Odermunden, hvor han hærgede og plyndrede i omegnen af Kamin og Julin samt Ozna. Der tales ikke om, at Absalon var med på dette tog, og beretningen derom savner da også i nogen grad det præg af øjenvidneskildring, som de fleste af Saks'es fortællinger fra Vendertogene har. Også den efterfølgende våbenstilstand med Venderfyrsterne og med Henrik Løve affærdiges meget kort og knapt (kap. LII); om forhandlingerne mellem kongen og hertugen får man intet reelt at vide, og dette tilsløres med et af Saks'es sædvanlige udfald mod hertugens svigefuldhed, som den danske konges ærlighed ikke i længden kunde forliges med. Hvis Absalon også her er Saks'es hjemmelsmand, hvad adskilligt kan tyde på, har han ikke kunnet eller måske snarere ikke villet fortælle ham andet end visse hovedtræk og har navnlig ikke villet gå nærmere ind på det politiske forhold mellem Valdemar og Henrik.

Derefter følger et — af sammenhængen aldeles umotiveret — lille stykke (kap. LIII) om Sverres optræden i Norge og om alle

de ulykker, den forvoldte. Skildringen er præget af den stærkeste uvilje mod Sverre, der afmales som en fræk svindler og grov bedrager. Dette stemmer godt med, at den ligesom en række andre af Saksens norske skildringer utvivlsomt må sættes i relation til de landflygtige norske prælater, der i 1190'erne søgte tilflugt hos Absalon i Lund; om den er tilgået Sakse direkte fra en af disse eller er inspireret af Absalon selv, der naturligvis delte sine norske gæsters syn på Sverre, er af mindre betydning.

Det næste, meget udførlige og i enkeltheder udpenslede stykke (kap. LIV) handler om kongeætlingen Magnus Eriksøns rænker mod Valdemar og disses afsløring, samt om processen mod Magnus ved Valdemars hof i Viby ved Århus, der endte med hans tilståelse af sin brøde og kongens benådning af ham. Gennem hele dette afsnit, der er af den største betydning for forståelsen af en række indre forhold i landet under Valdemars styre, spiller Absalon en meget fremtrædende rolle: afsløringen af rænkerne finder sted i en samtale mellem kongen og en (lidt mystisk) holstensk eneboer, som kun Absalon overværer (LIV 8), og der refereres lange enesamtaler mellem Absalon og Valdemar (LIV 9—10. 33) og mellem Absalon og Magnus (LIV 22—23. 29—32), ligesom Absalon stadig fungerer som mellemmand mellem kongen og Magnus og til slut ved sin snilde optræden fremtvinger den sidstes tilståelse (LIV 34). Det er kort sagt umiddelbart indlysende, at al denne viden om sagens intime forhistorie og videre forløb kan Sakse kun have fra Absalon personlig, og det ligger derfor ret nær at antage, at også en række af de enkeltheder i skildringen, der ikke kan referere sig til Absalons egne personlige oplevelser som øjen- eller ørevidne, kan være meddelte Sakse af denne. Der tænkes på sådanne træk som Eskils dattersønners, Karls og Knuds, flugt, og deres halvbroder Benedikts besynderlige optræden ved Valdemars hof (LIV 12—16), mødet mellem Eskil og kongen i Viborg (LIV 17) — de sidste tildragelser kan jo være fortalt Absalon af Valdemar — samt Magnus' flugt til Henrik Løve og hans ordskifte med Valdemars staller ved Henriks hof (LIV 18—21); om det sidste må jo stalleren selv have fortalt ved hove. Fra Absalon må sikkert ligeledes de højst

interessante oplysninger stamme, som gives om rettergangs-måden i majestætsforbrydelsessager (LIV 19. 21. 29—30. 33), og som fremsættes af Absalon på en sådan måde, at de er i høj grad medvirkende til at fremkalde Magnus' tilståelse. Også oplysningen om domprovst Assers medviden i sammensværgelsen (LIV 32) og om den landflygtighed, der senere ramte ham som følge heraf (LIV 37), må snarest skyldes Absalons meddelelser til Sakse.

Sakse går nu over til at skildre Eskils afkald og Absalons valg til ærkebiskop. Det første stykke (LV 1—3) omhandler Eskils hemmelige samtale med Valdemar angående hans ønske om at nedlægge ærkebispeværdigheden. Da det er udelukket, at Sakse har haft sin viden om denne samtales forløb fra Eskil, må hans efterretninger på en eller anden måde gå tilbage til hvad Valdemar har berettet om den. At Sakse skulde have fået samtalen refereret af kong Valdemar personlig, er dog næppe sandsynligt; man må sikkert tænke sig kongens ven Absalon som den, der har ladet sin viden herom gå videre til Sakse, og referatet af samtalen synes da også at bære et vist præg af de Absaloniske synsmåder overfor Eskil. Ifølge Sakse meddelte Eskil kongen, at han var i besiddelse af pavebreve, der ikke alene gav ham ret til at nedlægge sit embede, men også til at udvælge sin eftermand; kongen var meget betænkelig herved, da han frygtede for, at Eskil skulde vælge sin frænde domprovst Asser, men bøjede sig dog omsider for Eskils af paven billigede ønsker.

Det er af Curt Weibull i 1915¹ med megen styrke blevet gjort gældende, at sådanne pavebreve overhovedet ikke eksisterede, og at Saksers fremstilling således må betegnes som falsk. Weibulls påstand er dog i højeste grad ensidig og overdreven. Ganske vist kendes der kun ét pavebrev, men indholdet af dette (som Weibull selv aftrykker) viser på ingen måde en sådan afvigelse fra Saksers fremstilling, at det berettiger til at stemple denne som falsk. Det hedder i begyndelsen af pavebrevet, at paven principielt er imod Eskils ønske om at trække sig tilbage, fordi han er en så nyttig mand for kirken, og derfor formaner

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI.

ham til at opgive denne plan. Hvis Eskil imidlertid for sin alders og svagheds skyld holder fast ved sit forsæt, tilstår paven ham dog, at han må tænke på at finde sig en passende efterfølger, enten ved personlig forhandling med landets fyrste eller også, hvis han ikke selv kan eller vil være tilstede, ved brev eller ved passende budbringere, samt ved andre velkikkede prælater fra riget. — Sakse, der sikkert ikke, som Weibull mener, har haft direkte kendskab til dette pavebrev, men snarest har fået dets indhold refereret af Absalon, gør to pavebreve ud af ét og overdriver i sit referat omfanget af den pavelige bemyndigelse, som om denne uden videre gik ud på at tildele Eskil ret til selv at foretage den afgørende udnævnelse; dette stemmer, som Weibull påviser¹, i det hele med hans høje forestillinger om pavemagten (der muligvis også er inspirerede af Absalon). Men bortset fra disse forskydninger, der let har kunnet opstå ved gengivelse af en andens referat af den pavelige skrivelser hovedindhold, stemmer Saksens gengivelse af hovedindholdet ingenlunde dårligt overens med det bevarede pavebrev.

Derimod er der naturligvis noget ensidigt i Saksens skildring af, hvordan kongen til sidst uden videre gik ind på denne omfattende pavelige bemyndigelse; dog er der næppe nogen grund til at tro, at han selv har opfundet dette træk; det går utvivlsomt tilbage til Absalons meddelelser om samtalens forløb. Disse meddelelser har dog næppe omfattet alt hvad Absalon vidste om den sag; der er navnlig ét træk, som man savner i Saksens fremstilling, og uden hvilket man ikke godt kan tænke sig det forløb, som selve valghandlingen i domkirken fik: Valdemar og Eskil må åbenbart, som påpeget af Hans Olrik², være blevet enige om, at den gamle ærkebisp skulde udpege Absalon som sin efterfølger. At denne aftale kan have været frugten af et stærkt pres fra kongens side på Eskil, tør næppe benægtes; herom har Absalon i så fald ikke vidst eller snarere ikke villet sige Sakse besked, aldeles svarende til at Sakse ganske tilslører det tilsvarende valgtryk fra Valdemars side ved Absalons valg

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VI (1915—16) s. 279.

² Absalon II (1909) s. 32 f.

til bisp i Roskilde. På en aftale mellem Valdemar og Eskil tyder også Eskils af Sakse refererede slutord til kongen (LV 3) om at komme tilbage (til Lund) efter månedens udgang og i mellemtiden holde det hemmeligt, at han vilde udpege sin efterfølger, for at ingen af frygt for at valget skulde falde på ham, skulde søge at unddrage sig.

Derefter refereres (LV 3—4) Eskils afskedstale til den skånske almue, måske efter Saksens egne personlige minder, og der gives et kort referat af en samtale mellem Eskil og Absalon, hvori den første, på Absalons spørgsmål om hvorfor han vilde bedrøve almuen så meget, gør rede for sine grunde til abdiceringen. Denne sidstnævnte samtale må Sakse vel gengive efter Absalons referat deraf.

Nu følger (LV 5—10) skildringen af det navnkundige optrin i Lunds domkirke med Eskils afskedstale, kongens svartale derpå, hvori han udbeder sig Eskils ord om at han frivillig trækker sig tilbage, og ærkebispens forsikring herom; efter endnu et ordskifte med kongen oplæser Eskil den pavelige bulle, der tillader ham at trække sig tilbage, lægger stav og ring på alteret og frasiger sig højtideligt sit embede. Kongen opfordrer nu Eskil til at se sig om efter en efterfølger; Eskil roser kongens initiativ og oplæser et pavebrev, der giver ham ret til at udnævne sin eftermand; denne ret overdrager han dog straks til de ifølge kirkelovene valgberettigede. Disse (Lundekannikerne) beder ham dog, støttede heri af kongen, om at fremsætte sit ønske, og Eskil nævner da Absalon som den, han ønsker til sin efterfølger¹.

Den meget detaillerede, malende og livfulde skildring af hele denne række episoder giver et umiddelbart indtryk af at Sakse her må bygge på øjenvidners oplevelser, og tanken ledes nærmest hen på, at han jo sandsynligvis selv har overværet optrinen i Absalons følge; dog kan naturligvis hans egne erindringer være supplerede med Absalons og andre øjenvidners fortællinger. Visse erindringsforskydninger kan dog skønnes at have fundet

¹ At der her, som fremstillet af Erik Arup i hans *Danmarks Historie I* (1927) skulde have foreligget en overrumpling fra kongens side overfor Eskil, kan jeg, som det vil fremgå af det foregående, ikke indrømme.

sted: det ene pavebrev er blevet til to, og pavebrevets henstilling til Eskil om at udse sig en efterfølger er blevet opfattet som en lovformelig bemyndigelse til Eskil til selv at foretage valget. Det kan i og for sig ikke undre, at Sakse, der næppe har haft pavebrevet liggende for sig, da han udarbejdede sin fremstilling, kan have givet et i enkeltheder ikke helt korrekt referat deraf; skarpe juridiske distinktioner var nu engang ikke hans stærke side, som jeg allerede for mange år siden har påpeget i min afhandling om Harald Héns love¹. Sakse har sikkert holdt sig til realiteten, som var den, at den mand, som Valdemar og Eskil var enedes om at udpege, var sikker på at blive valgt; men forøvrigt viser jo Eskils af Sakse nævnte overladelse af valget til de valgberettigede prælater med al ønskelig tydelighed, at det her kun drejede sig om en anbefaling fra den gamle ærkebiskops side — en anbefaling, som Lundekannikerne ganske vist ifølge sagens natur vanskeligt kunde sidde overhørig. Hele den af Sakse skildrede situation medfører således, at der ikke kan være tale om noget virkeligt provisionsmandat, tildelt Eskil af paven; når Sakse bruger ord og vendinger, der kan forstås således, hænger det antagelig, som ovenfor nævnt, sammen med hele hans ærbødige syn på pavemagten. Men når Curt Weibull² ud fra disse udtryk hos Sakse bryder staven over hele hans fremstilling af ærkebispervalget som falsk, turde det mildest talt være en så ensidig betragtningsmåde, at den dømmer sig selv.

Nu følger (LV 10—13) skildringen af Absalons vægring ved at tage imod valget, Lundekannikernes forsøg på at slæbe ham hen i ærkesædet, det heraf opståede slagsmål, Absalons hårdnakkede afslag og appel til paven, Eskils og Valdemars forgæves forsøg på at tale ham til rette, Eskils halvt truende ytring til Absalon om at han nok skulde få at mærke, hvis ord der vejede mest hos paven, og endelig Eskils mislykkede forsøg på at få Absalon til at lyse velsignelsen i hans sted. — Hele denne

¹ Hist. Tidsskr. 7. R. II (1899). — Ganske i modsætning hertil synes Curt Weibull at mene, at Sakse har komponeret sin beretning ud fra visse bestemmelser i Gratians dekret (Hist. Tidsskr. f. Skåneland VI s. 280).

² Hist. Tidsskr. f. Skåneland VI (1915—16) s. 286.

med stor livfuldhed afmalede række af episoder gør i om muligt endnu højere grad end det foregående indtryk af at være skildret efter øjenvidneiagttagelser, og atter her ligger det nær at tænke sig, at det foruden Absalons og muligt andre øjenvidners beretninger for en stor del er sine egne personlige minder, Sakse bygger på. Til forståelse af situationen har Curt Weibull¹ med rette gjort opmærksom på, at Absalons hårdnakkede vægring ikke alene må ses i lys af den traditionelle skik at de nyvalgte høje kirkelige embedsmænd en tid lang burde vægre sig ved at modtage valget, men også var en kanonisk nødvendighed, da han som fungerende bisp i et andet stift kun kunde postuleres, ikke definitivt vælges til ærkebisp, uden at pavens samtykke var indhentet; når Sakse opfatter hans optræden som et udslag af hans beskedenhed, har således hans beundring for Absalon i nogen grad ført ham på vildspor, hvad motivet for handlingen angår (derimod er det ikke godtgjort, at selve handlingens forløb i det væsentlige er urigtigt fremstillet af Sakse). Hvad Absalons motiver angår, så er iøvrigt beskedenhed ikke den af Sakse anførte hovedårsag til hans vægring; det er derimod hans kærlighed til Roskildekirken, idet han ikke på nogen måde kan tænke sig at løsrive sig fra denne, og om oprigtigheden af dette motiv er der ikke nogensomhelst fornuftig grund til at tvivle: han var jo som Sællandsfarernes både gejstlige og verdslige høvding med utallige bånd bundet til sin fødeø, medens forholdene i Skåne var ham fremmede. At dette har været Absalons hovedmotiv, og at appellen til paven ikke alene har været en formel nødvendighed, men et meget reelt skridt, hvorved han tilsigtede at bevare sit embede som Roskildebisp, turde være uomtvisteligt. Noget andet er, at muligvis en lignende løsning af problemet som den senere ved pavens afgørelse fremkaldte kan have foresvævet ham allerede nu og navnlig være indgået i de instrukser, der medgaves Roskildekapitlets gesandtskab til Rom, hvad Curt Weibull på det anførte sted antyder; herom indeholder Saksens fremstilling af gode grunde intet; ti man kan sikkert gå ud fra, at skildringen af disse begivenheder i det væsentlige er

¹ Hist. Tidskr. f. Skåneland VJ (1915—16) s. 284 f.

den, som Absalon ønskede at der skulde gives af dem, og om slige intimiteter som der her er tale om, har Absalon naturligvis intet haft at meddele Sakse.

Den påfølgende skildring (LV 14—16) af Eskils sidste mislykkede forsøg på at vinde Absalon for tanken om at blive hans efterfølger samt af Eskils afskedsgaver til Valdemar og Absalon, hans besøg hos Absalon på borgen i Havn og hans endelige afsked med kongen og Absalon i Slesvig bærer helt igennem præg af at skyldes Absalons meddelelser til Sakse; der oprulles en række småtræk, der tydeligt melder sig som Absalons personlige erindringer, ikke mindst det lille intime træk med den varme mursten i trækassen, hvormed Absalon optøede den gamle ærkebispens kolde fødder. — Også den kortfattede beretning om de to gesandtskaber til Rom fra domkapitlerne i Roskilde og Lund (LV 17) indeholder sikkert hvad Absalon ønskede at der skulde vides herom.

Nu følger et stykke (LVI 1—3) om tilfangetagelsen af Magnus Eriksøns sendebud Thormer, der røber Magnus' fornyede forbindelse med Knud og Karl, samt om overrumplingen og tilfangetagelsen af Magnus på Fyn og om hans indsættelse i tårnet på Søborg. Disse begivenheder har naturligvis hverken Absalon eller Sakse været øjenvidner til; beretningen må bygge på hvad der ved kongens hof fortaltes herom, og kan for den sags skyld godt være meddelt Sakse af Absalon.

Skildringen af det påfølgende Vendertog (LVII 1—7), som Valdemar foretog i fællesskab med Henrik Løve, indeholder en række karakteristiske småtræk, der synes at røbe øjenvidners iagttagelser; blandt disse indtager sagtens Absalons og måske også Sakses egne personlige minder en fremtrædende plads. Der kan her nævnes sådanne episoder som den fangne vendiske vejvisers flugt og druknedød (LVII 2—3) og Absalons væbner Hemmings tapre kamp med Venderne på broen (LVII 6—7), samt det lille træk med de som følge af ildebrandene husvilde svaler (LVII 4).

Endelig slutter den lange fjortende bog med beretningen om den pavelige afgørelse af det omtvistede spørgsmål om ærkesædet

(kap. LVIII): at Absalon skulde være ærkebisp, men af særlig pavelig nåde fik lov til at forene bispestolen i Roskilde med ærkesædet; hvortil er føjet beretningen om Absalons indsættelse til ærkebisp ved den pavelige legat Galandus. Disse efterretninger må uden tvivl opfattes som inspirerede af Absalon personlig og indeholder sikkert hvad han ønskede der skulde vides om disse ting.

X. Kilderne til Saksess femtende bog.

Saksess femtende bog begynder med fortællingen om Slesvigbispens Frederiks sørgelige druknedød på vejen til flådestævnet om foråret (I 1). Da han udtrykkeligt betegnes som Absalons hjærtensven, hvem denne sørgede meget over, er der grund til at antage, at Sakse har skildringen af hans død fra Absalon selv. — På det påfølgende Vendertog (I 2—6) er Absalon og den unge Knud Valdemarsøn hovedsmænd, medens kong Valdemar sidder hjemme, og det ligger derfor ret nær at antage Absalon for hjemmelsmand til hovedparten af Saksess skildringer fra dette tog, der i det hele bærer præg af at bygge på øjenvidners oplevelser (om Sakse selv har været blandt disse, er mere tvivlsomt); referatet af forhandlingerne i høvdingerådet om Vendernes fredstilbud (I 5) må i hvert fald med stor sandsynlighed antages meddelt Sakse af Absalon personlig. Til Absalons personlige minder hører derimod ifølge sagens natur ikke slutepisoden (I 6): hvordan Esbern blev sendt i forvejen for at melde det gunstige udfald af toget, og hvilken modtagelse han fik hos Valdemar; men da Esbern her er hovedpersonen, ligger det dog nær at tænke sig Absalon som Saksess hjemmelsmand.

Det næste stykke (kap. II), om Knuds og Karls indfald i Halland samt om Knuds tilfangetagelse og Karls fald, indeholder ifølge sagens natur heller ikke Absalons personlige oplevelser, og om det bygger på hans eller andre hjemmelsmænds meddelelser til Sakse, er ikke godt at afgøre. — Inspireret af Absalon synes derimod det følgende stykke (III 1—3) om Henrik Løves

begyndende modgang og om hans forgæves forhandlinger med Valdemar om hjælp og understøttelse; Absalon var tilstede ved disse, og Valdemars svar til Henrik om hans hensynsløshed overfor bisperne er tydeligt præget af Absalonisk ånd.

Nu følger (IV 1—30) den meget udførlige og på livfulde episoder så rige skildring af det skånske oprør¹. Hele den malende skildring med dens mange livagtige småtræk må øjensynligt helt igennem bygge på øjenvidners iagttagelser, og blandt disse øjenvidner indtager Absalon ifølge sagens natur en fremtrædende plads; men også Saksers personlige minder kunde synes at gøre sig gældende. At beretningen i høj grad bærer præg af et defensorindlæg, er i og for sig en følge af den ensidige partsfremstilling af oprøret, som Sakse giver; det er næppe alene Absalon som hjemmelsmand, der har ansvaret herfor; det fremgår af en række lidenskabelige udbrud af Sakse, i hvor høj grad han selv føler sig som part i striden.

At beretningen, hvad de enkelte episoder angår, for en meget væsentlig del bygger på Absalons (og Saksers) personlige minder, får man en tydelig forsmag på straks ved det lille private træk, som indleder den (III 4): at musene skar Absalons klæder under hans ophold i Slesvig på hjemvejen fra mødet med Henrik, hvad der opfattedes som et tydeligt varsel om den modgang, der ventede ham. Det er igennem hele skildringen af oprørets forløb absolut Absalon, der er hovedperson og forgrundsfigur, og det er hans hændelser og oplevelser, der refereres og, det må tilføjes, søges stillede i det gunstigst mulige lys. At oprøret var rettet mod Absalon personlig og mod de ham nærstående ombudsmænd af sællandsk byrd, lægger Sakse egentlig ikke skjul på, selv om det til en begyndelse hedder sig (IV 1), at bevægelsen var rettet mod de kongelige fogeder; dette fremstilles dog kun som en (urigtig) melding til Absalon, der snart skulde blive gjort til skamme af begivenhederne, og hvis ophavsmænd Absalon selv i hårde ord bebrejder deres meddelelses upålidelighed (IV 3). I sådanne småtræk som den overordentlig livfulde skildring af

¹ Jfr. om dette Curt Weibull i Hist. Tidskr. f. Skåneland VII (1917—21) s. 89.

de forsvarsforanstaltninger, der i en hast måtte træffes på ærkebispens borg Sigøfdeø, inden oprørerne nåede frem til stedet (IV 8), kan man måske skimte Sakses personlige minder. Sådanne enkeltheder som forhandlingerne med kongen i stormandsrådet på Samsø (IV 11) har Sakse jo derimod uden tvivl fået meddelt af Absalon. Ved skildringen af den skånske almues demonstration mod Absalon ved hans landgang ved Helsingborg (IV 15—16), som frister Sakse til en forbitret udgydelse om Skåningernes utaknemlighed, har man derimod atter en fornemmelse af, at hans egne minder muligvis blander sig med ærkebispens. — Iøvrigt skal der ikke her gås nøjere ind på alle skildringens enkeltheder, så meget mindre som det næppe er gennemførligt at udskille med sikkerhed Absalons og Sakses egne erindringer fra hverandre og fra de andre hjemmelmænds beretninger, som Sakse muligvis har haft. Hele skildringens ensidige karakter er, som nævnt, iøjnefaldende, men da ingen beretning fra modparten er bevaret, er det vanskeligt i enkeltheder at kontrollere dens sandfærdighed. At oprøret til trods for sejren ved Dysiebro (IV 26) ingenlunde endte med Absalons fulde sejr, lægger Sakse iøvrigt ikke skjul på, idet Absalon måtte gå ind på indtil videre at udsætte opkrævningen af bispetiende (IV 30).

Det næste stykke (V 1—12), om Henrik Løves nederlag overfor kejseren og om Valdemars og kejser Frederiks møde ved Lybek, indeholder også en række malende og detaillerede enkeltskildringer, der synes at måtte gå tilbage til øjenvidners oplevelser; om det indeholder træk af Absalons (og Sakses) personlige minder, kan derimod være tvivlsomt; men hele ånden er udpræget Absalonisk; karakteristisk i så henseende er f. eks. kritikken over dronning Sofias forhippelse på at blive besvogret med kejserfamilien (V 2) og den let ironiske skildring af kejserens iver for at vinde Valdemar for sig (V 1. 6).

Det sidste stykke i femtende bog (VI 1—12) omhandler det planlagte, men atter som følge af Jydernes misnøje aflyste tog til Odermunden, samt kong Valdemars sygdom og påfølgende død. Også her er en rigdom af talende enkeltheder, der

bærer præg af øjenvidneskildringer. Absalon er her atter forgrundsfigur; det er ham, der sammen med den unge kong Knud er udset til togets leder på grund af kong Valdemars sygdom; han er tilstede ved kongens dødsleje; han læser sjælemesse over den afdøde, og man har et umiddelbart indtryk af, at det meste af skildringerne i dette afsnit bygger på hans personlige minder. Dog kan også Saks'es egne erindringer tænkes at spille ind med, f. eks. i skildringen af landesorgeren ved kongens død og af Absalons hjærtégrebne sorg ved vennens bære (VI 11—12) — rent menneskeligt set en af de skønneste skildringer i Saks'es store historieværk.

XI. Kilderne til Saks'es sekstende bog.

Indholdet af Saks'es sekstende bog tør kortelig karakteriseres som Absalons militære og politiske triumf; han fremtræder her efter kong Valdemars død som den fremragende leder af rigets politik, der med sin mægtige personlighed aldeles stiller den unge konge i skygge og omsider høster frugten af de mange års Venderdog ved hele Pommerns ubetingede underkastelse. Da Absalon helt igennem er forgrundsfiguren i denne bog, ligger det i sagens natur, at meget store partier af dens beretninger må bygge på hvad ærkebispens har meddelt Sakse af sine egne personlige minder og oplevelser, og at han i det hele i høj grad har sat sit præg på skildringen, selv om også Saks'es egne oplevelser kan formodes at spille ind med, ligesom man jo stadig må tænke sig, at Sakse også har haft adgang til at høre beretninger af andre mænd, der har deltaget i begivenhederne.

Bogen begynder (I 1) med en ret kort beretning om Knud Valdemarsøns hylding som konge, og umiddelbart derefter følger fortællingen om det andet skånske oprør (I 2—8). Man kan næppe være i tvivl om, at det billede, som Sakse opruller af dette, i væsentlige træk falder sammen med den fremstilling deraf, som Absalon ønskede overleveret til eftertiden; at dette billede, hvad synsmåderne angår, nødvendigvis må være stærkt

ensidigt og subjektivt præget, er en given sag, men nogen særlig grund til at betvivle hovedtrækkene i de faktiske meddelelser om begivenhederne synes der ikke at være. — Det samme gælder om beretningen (II 1—2) om kong Knuds ankomst til Skåne, hans forsæt om at hærge Frosta herred med ild og sværd, og hans sluttelige benådning af de skyldige på Absalons forbøn.

Derefter følger (III 1—5) fortællingen om kejserens sendefærd til den unge kong Knud for at afæske ham lenshylding, og Absalons djærve afvisning heraf. Dette afsnit, der handler om begivenheder, som Sakse sikkert ikke har haft adgang til at være vidne til, må uden tvivl bygge på Absalons meddelelser og må vel i det væsentlige opfattes som udtryk for hvad han ønskede at efterverdenen skulde vide om disse afgørende tildragelser; om dette helt svarer til de virkelige tildragelser, er en anden sag; i hvert fald er der en karakteristisk forskel mellem Absalons lidt teatraliske positur hos Sakse og det mere diplomatiske svar, som Knytlingasaga lægger kong Knud i munden: at kejseren jo nok kunde give ham så stort et rige (i Vendland), at han blev hans mand, men for Danmark selv behøvede han ikke at blive hans mand. Måske kan også Saksens beundring for sin helt have bidraget noget til at fortegne billedet.

Det næste afsnit (kap. IV—V) handler om kejserens opægelse af Bugislav til fejder mod Danmark, om fyrst Jarimar af Rygens nødråb til Absalon, om dennes undsætningstog og om de Danskes stolte sejr over den pommerske flåde i farvandet ved Rygen. Sagens forhistorie, navnlig Bugislavs skrømtede sendefærd til kong Knud, da denne opholdt sig på Samsø (IV 1—3), bærer præg af overvejende at være skildret efter Absalons meddelelser. Det samme gælder i det hele og store også om skildringen (IV 5—6) af Jarimars budsending til Absalon om det optrækkende pommerske overfald og af Absalons hastige udrustning af den sællandske ledingsflåde med tilslutning af enkelte Fynboer og Skåninger. I skildringen af selve undsætningstøget (IV 7—9) og af det afgørende sammenstød under Rygens kyst (V 1—11), der stilistisk set betegner et af højdepunkterne i Saksens værk, har man en ret bestemt fornemmelse af at Saksens

egne minder blander sig med Absalons (og måske andre øjenvidners) fortællinger, f. eks. på det berømte sted (V 1), hvor han skildrer, hvorledes Absalon ved tidenden om den pommerske flådes komme afbryder gudstjenesten og kalder mandskabet til våben.

Også i skildringen af de følgende Vendertog (kap. VI—VIII) er det helt igennem Absalon, der står i forgrunden, og en stor del af hvad der fortælles må uden tvivl gå tilbage til hans egne meddelelser om sine personlige oplevelser, f. eks. det lille træk om Nordmanden Erlings uhyggelige drøm (VI 5), der advarede Absalon mod at efterkomme Bugislavs indbydelse til et forligsmøde i hans telt. Men foruden Absalon spiller forøvrigt også Esbern Snare og flere andre medlemmer af Hvideætten en vis rolle i beretningerne (VI 7, VIII 3—4) — uden at det i enkeltheder lader sig udrede, hvor meget af fortællingerne Sakse kan have fået fra disse eller andre øjenvidner, og hvormeget han har fået gennem Absalon, ligesom hans egne minder også kan have gjort sig gældende. Navnlig i de meget livfulde skildringer af Kamins indtagelse og Bugislavs overgivelse (VIII 3—9) synes man atter at kunne spore Sakses egne oplevelser i Absalons følge som en af fortællingens kilder; tordenvejret, der ledsagede Bugislavs hyldning (VIII 9), genfindes hos Sven Aggesøn, der jo selv var øjenvidne. Den beretning om Bugislavs ord til sine venner på dødslejet (VIII 10), hvormed værket slutter, er også præget af Absalonisk ånd, selv om den ifølge sagens natur ikke kan bygge på hans (eller Sakses) personlige oplevelser.

Smaastykker.

Kong David.

Ved Aaret 1138 fortæller en flandersk Forfatter, der formentlig var samtidig med Begivenheden, at »Danernes Konge« efter at have erfaret den engelske Kong Henrik I's Død med en stor Flaade og en Hær af baade Rytteri og Fodfolk faldt ind i England, der led meget under deres grusomme Plyndringer; det var Kongens Paastand, at de Danske havde større Ret til England end Kong Stephan og hans Normanner. Det lykkedes imidlertid de Engleske fuldkommen at besejre Angriberne, der maatte flygte tilbage til deres eget Land¹.

Et saadant Angreb paa England af Kong Erik Lam bliver ikke omtalt i nogen dansk eller i nogen anden udenlandsk Kilde. Derimod er det sikkert nok, at der i hint Aar fandt et alvorligt Angreb paa England Sted; Skotternes Konge David faldt med store Hærskarer ind over Englands Nordgrænse, og især plyndrede de af ham hidførte Hjælpetropper grumt, men i det berømte Slag ved Northallerton (»Standard-Slaget«) led Skotterne et afgørende Nederlag².

¹ Optegnelse af en ukendt Fortsætter af den af Sigebert af Gembloux forfattede, meget ansete og udbredte Kronike: 1138. Rex Danorum, audita morte regis Anglorum, cum multo navium apparatu, cum militari et pedestri exercitu, fines Angliæ devastabat omni crudelitatis genere; dicens, antecessorum hereditario jure et collimitanei maris vicinitate sibi magis deberi regnum Angliæ quam Stephano regi et Normannis ex Wilhelmi bastardi pervasione etc. Pertz, Monumenta, Scriptorum VI. 386.

² Chronicles of the reigns of Stephen, Henry II and Richard I, ed. R. Howlet, Kate Norgate, England under the Angevin kings I 289 ff. Dictionary of National Biography, David.

Da Kong David til dette Angreb havde samlet Krigere fra hele sit Rige, ogsaa fra de under norske Høvdinger staaende Landskaber og fra Orknøerne, var det jo muligt, at der ogsaa fra Danmark var kommen Hjælpeskarer. I de mange Kilder, der beretter om Felttoget, vil man dog aldrig finde »Daner« eller Folk fra »Danmark« nævnte. Ældre Historikere (P. A. Munch, Fr. Schiern) vare dog tilbøjelige til, med Støtte af den flanderske Kilde, at antage, at ogsaa Erik Lam havde sendt Krigere, men Edw. Freeman (*The norman conquest of England*, V. 861) afviser dennes Udsagn som ubrugeligt; den har forvexlet Danernes Konge med Skotternes. Det skal nu paavises, hvad der er Aarsag til denne Forvexling.

For en Del Aar siden (1894) har jeg ved en Undersøgelse her i Tidsskriftet (6. R. IV. 734 ff.) henledet Opmærksomheden paa, at en paalidelig tysk Krønike i en udførlig Beretning om Kampen ved Fotevig fortæller, at en Skare paa 300 tyske Krigere, der var kommen Erik Emune til Hjælp, under Anførsel af hans Søstersøn David gjorde et Udfald fra Lund; den tapre Yngling kastede sig i dristig Nærkamp ind mod de talrige Fjender, splittede dem og jog dem paa Flugt. Nogen anden Søstersøn af Erik Emune end Erik Lam er os ikke bekendt, og Krønikens Karakteristik af Davids Personlighed passer fortrinligt med hvad andre Kilder berette om denne entusiastiske, kampglade Yngling. Det var saaledes ham, der stormede frem til Forsvar for Erik Emune, da Sorte Plov rettede sin Lanse imod ham, de andre Krigere maatte holde ham tilbage. Ligeledes omtaler Saxo flere Gange Eriks dristige Vovemod, som andre maatte dæmpe.

Jeg udtalte dengang, at jeg ikke troede at have »bevist«, at den unge David var Erik Lam, selv om jeg havde tilvejebragt megen Sandsynlighed derfor. Nu støttes denne Antagelse yderligere ved Paavisningen af, at en udenlandsk Forfatter har forvexlet Kong David af Skotland med en »Danernes Konge« der bar dette Navn; tilmed bestyrkedes han vel i denne Tro, fordi den danske Konge var i Udlandet kendt for krigersk Kamplyst.

Dobbelte Navne var i Yndest paa denne Tid — især i Tyskland — ikke mindst bibelske Navne. I forskellige tyske Kilder tales der om Kong Petrus, og samme Petrus, »den danske Konges Søn«, er Vidne under et af Kong Konrad III udstedt Brev; der er ikke Tvivl om at det er Kong Svend, Erik Emunes Søn, skønt vi kun ad denne Vej erfare, at han ogsaa bar det bibelske Navn. Det er ogsaa alene ad denne Vej, at vi faar Kundskab om en dansk Kong David. *Johannes Steenstrup.*

Oversigter.

Fransk Revolutionshistorie efter Verdenskrigen. (1918—1930).

REVOLUTIONEN er det store Vendepunkt i Frankrigs nyere Historie. Det franske Samfund gennemgaar i Løbet af en kort Tid'en fuldkommen Forvandling, og ud af et mægtigt Kaos fremstiger en nyfødt Stat, der indtil vore Dage kun har undergaaet meget faa Forandringer. Det moderne Frankrig hviler socialt, økonomisk og selv politisk paa det Værk, de revolutionære skabte.

Faa Tidsrum i Menneskehedens Historie byder Forskeren et mere rigt og bevæget Stof: betydningsfulde og iderige politiske Debatter, indviklede og delikate diplomatiske Forhandlinger, store og for hele Folkets fremtidige Lykke dybtindgribende sociale og økonomiske Spørgsmaal. Hertil kommer, at det er sjældent at se et verdenshistorisk Skuespil fremvise en saa interessant og afvekslende Rolleliste. Intet Under, at den historiske Videnskab har kastet sig med Iver over dette rige Emne. Gennem det 19. Aarhundrede har da ogsaa en lang Række betydelige Forskere hovedsagelig helliget sig Studiet af denne Periode. Thiers og Michelet hørte til de første, senere fulgte Taine, Sorel og Aulard. Omkring den sidste samledes ved Aarhundredskiftet en Skare Mænd, der sammen med ham eller paa hans Initiativ gennemførte store Udgiverarbejder. Ny Mænd fremstod stadigt, heriblandt Albert Mathiez, som allerede inden Verdenskrigens Udbrud havde skaffet sig et stort Navn.

Krigen 1914—18 lagde utallige Vanskeligheder i Vejen for den videnskabelige Forskning. De stigende Priser paa Papir

og Tryk sinkede de store Udgiverarbejder. Flere af de unge Forskere kaldtes bort til Fronten, og der blev gjort lyst i Rækkerne. De bevægede Tider opfordrede ikke til stille videnskabelig Syssel, og det produktive Arbejde hørte næsten op. Men efter Vaabenstilstandens Afslutning tog man fat igen, og det var ligesom Hviletiden havde givet Arbejdet Grøde.

De to Grene, hvoraf den historiske Videnskab bestaar: Udgivelse af Akter og Fremstilling, er udviklet og plejet i samme Grad, og den ene har gensidigt befrugtet den anden. Betragter man de behandlede Emner, er det tydeligt, at det først og fremmest er de sociale og økonomiske Problemer, der har interesseret. Dette er ikke enestaaende for Studiet af Revolutionstiden, men gælder som Helhed fransk Historieforskning efter Verdenskrigen. Uden Tvivl har de vigtige Drøftelser af aktuelle Emner befrugtet Historikerne og givet dem Ideen til i Fortiden at forfølge de samme Problemer.

Af alle Udgiverarbejder, der er i Gang, maa de store Samlinger af Cahiers fra 1789, *Collection de documents inédits sur l'histoire économique de la révolution française*, regnes for de mest betydningsfulde. Dette Arbejde betaales af Staten. En Centralkomité af Sagkyndige indstiller til Undervisningsministeriet, hvad man skal udgive, og af hvem Arbejdet skal udføres. Paa Kommissionens Vegne fører et valgt Medlem et vist Tilsyn med Værkets Tilrettelæggelse¹.

Om Cahierernes Betydning som historisk Kilde hersker der i Øjeblikket ingen Tvivl. Den tyske Forsker Adalbert Wahl, kendt for sine Studier over l'ancien régime og Revolutionens Historie, mente engang, at de Oplysninger, der kunde udtrages af de forskellige Cahiers, kun daarligt stemte med Virkeligheden, og at det vilde være umuligt at bygge en fuldt videnskabelig underbygget Fremstilling paa disse. Sin Opfattelse grundede han paa et ret snævert Udvalg af Cahiers fra Paris og fra Distriktet Aix². Denne Opfattelse maa nu siges at være

¹ Initiativet til denne Kommissions Oprettelse stammer fra den franske Politiker og Historiker Jaurès.

² *Revue historique* 1910. Tome 103, S. 293.

ganske forladt. Siden Wahls Dage er der blevet gjort et stort Arbejde for at lægge de eksisterende Cahiers frem, saaledes at man nu har alle Frankrigs Provinser nogenlunde repræsenteret. Dette har givet Forskerne ikke alene et betydelig større Materiale at arbejde med, men ogsaa en langt dybere og mere indtrængende Opfattelse af, hvad man kan benytte, og hvad man bør behandle med en vis Forsigtighed. Cahiererne kan som andre historiske Kilder ikke benyttes uden den historiske Kritik, men naar de først har gennemgaaet denne Lutringsproces, er det et Væld af værdifulde Oplysninger, som kan udtrages heraf¹.

Det er navnlig Tredjestands Cahiers, der volder Historikerne de største Kvaler, og indenfor denne Gruppe specielt de der stammer fra Landdistrikterne. Inden man kan udnytte de i de enkelte Cahiers indeholdte Oplysninger, maa man nøje gøre sig klart, hvorledes Dokumentet er blevet til. Det siger sig nemlig selv, at Værdien af de forskellige Oplysninger er ringe, naar det viser sig, at Dokumentet ikke er skrevet af de Folk, som det giver sig ud for, men kopieret af efter et andet Dokument eller forfattet af en udenforstaaende.

For mange af Landdistrikternes Vedkommende er Arbejdet forholdsvis nemt. Dels kender man allerede flere af de Mønstre for Cahiers, der er blevet forfattet af forskellige, bl. a. den berømte Abbed Sieyès, dels skal man ikke studere et Cahier fra et Landdistrikt ret længe, førend man er klar over, om det skyldes en udenforstaaende eller Beboerne selv. Den franske Bondes Retskrivning i 1789 var just ikke helt i Overensstemmelse med 'l'académie française' strenge Regler. Dog vil det ikke være rigtigt at lægge det afgørende Bevis alene herpaa. I mangfoldige Tilfælde er Pennen ført af en Bøglærd, medens Diktatet er Vælgernes. Det sikreste Kriterium for et Cahiers Ægthed bliver derfor Indholdet.

Naar man i Cahiers fra udprægede Landdistrikter finder Paragraffer, der omhandler en konstitutionel Forfatning eller Reformer i Centraladministrationen, kan man næsten altid være sikker paa, at disse Afsnit ikke skyldes Befolkningen.

¹ G. Lefebvre: Les Paysans du Nord. S. 328 f.

Den jævne franske Jordbruger fra 1789 havde ikke studeret Montesquieu eller andre Forfattere fra Oplysningstiden. Hans Horisont standsede ved Sognegrænsen, og hans Ønsker bar tydelige Spor af den lavloftede Bondestue. Naar han blev anmodet om at fremkomme med sine Besværinger, var det ikke en Kritik af det enevældige System, bygget paa naturretlige eller filosofiske Teorier, han gav Udtryk, men derimod Kravet om praktiske Reformers paa Agerbrugets Omraade, Lettelser i Afgifter til Herremænd og Kirke, og hvis det kom særlig højt, Ønsker om en forbedret Provinsstyrelse og Retsvæsen.

Men for at faa den sande Opfattelse af disse forskellige Kravs Rækkevidde er det ikke nok alene at kende Dokumentets Tilblivelseshistorie, man maa ogsaa være nøje fortrolig med selve Distriktet, hvorfra Dokumentet stammer. Derfor finder man i de forskellige Udgaver ret fyldige Oplysninger om den paa-gældende Kres' sociale og økonomiske Tilstand. Der redegøres for de mest fremtrædende Næringsveje og for Forholdet mellem Godsejer og Bonde. Skatter og andre Afgiftsforhold maa ogsaa udredes. Først naar man nøje kender alt dette, kan man naa til den rigtige Forstaaelse af Vælgernes Ønsker.

Det er saaledes et ikke helt ringe Arbejde, man kræver af Udgiveren, og det er naturligt, at Kritikken ved enkelte Lejligheder har maattet være ret skrap. I det følgende skal omtales enkelte fortrinlige Udgaver, som fortjener at studeres ikke blot paa Grund af den Udgiverteknik, Publikationen bærer Vidnesbyrd om, men ogsaa paa Grund af de værdifulde Oplysninger i Indledning og Noter, som Samlingen yder.

Skal man af de Udgaver, der er besørget efter Verdenskrigen, fremhæve enkelte, og i denne Forbindelse kan der ikke være Tale om mere, kan man tage Savina et Bernard: *Cahiers des doléances des sénéchaussées de Quimper et de Concarneau* I—II (1927). Samlingen er ikke videre righoldig, men Udgaven er god. I en udførlig Indledning gøres der rede for de lokale Forhold: Næringsvejene, først og fremmest Agerbrug og Fiskeri, de enkelte Distrikters Størrelse, Besiddelsesforhold etc. Stor Interesse frembyder den af Pasquier et Galabert besørgede

Udgave af *Cahiers paroissiaux des sénéchaussées de Toulouse et de Coninges en 1789* (1928), først og fremmest fordi det er lykkedes Udgiverne at finde en Model, der blev taget til Mønster under Udarbejdelsen af Cahiererne i dette Distrikt. Dette vil ikke sige, at alle Cahiers er de samme, men de er lavet over en fælles Ramme, og man har nøjedes med at indføje lokale Ønsker heri.

En anden Samling maa ligeledes omtales, fordi den indeholder Cahiers af en særlig Art, nemlig fra en Række Sognepræster og gejstlige Samfund, indsendte til Distriktsvalgfor-samlingen, der skal udarbejde det endelige Cahier. Fra de menige Sognepræster findes der ikke bevaret mange Cahiers, da de ikke var officielle og følgelig ikke underkastet nogen Afleveringspligt. Det er derfor noget af et Tilfælde, at C. Porée har kunnet publicere *Cahiers des Curés et des communautés ecclésiastiques du baillage d'Auxerre* (1927). Samlingen omfatter ikke mange Numre, men paa Grund af Sjældenheden er hvert Aktstykke værdifuldt, og den kaster udmærket Lys over Stemningen hos denne vigtige Samfundsklasse ved Revolutionens Udbrud.

I de allersidste Aar er ogsaa Byerne blevet rigtig godt placeret. En værdifuld Udgave er René Jonanne: *Cahiers des doléances des corps et corporations de la ville d'Alençon pour les États généraux en 1789* (1929). Noterne er magre, men Indledningen om Alençons Industri og Handel er meget interessant, især Skildringen af Væverierne. Endelig maa ogsaa nævnes den fortræffelige Udgave af *Cahiers des doléances du baillage du Havre pour les États généraux de 1789* (1930) besørget af E. le Parquier. Særlig er der Grund til at fremhæve Indledningen om Havres Opblomstring i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede og dens betydningsfulde Handel.

Ved de ny Udgaver af Cahiers har man ikke blot vundet et større Kendskab til disse Kilders Karakter, men ogsaa til Tilstande og Stemninger i det for Frankrig saa skæbnesvangre Aar 1789. Fra alle Kanter af det franske Monarki er der blevet publiceret Cahiers. Idag er man istand til at studere Ønsker og Besværginger hos Bretagnes Land- og Fiskerbefolkning saavel

som hos Sognepræsterne i Auxerre; le Havres Skibsredere træder frem for os Side om Side med Haandværkerne i Toulouse. Selvfølgelig er Stoffet ikke udtømt. Endnu findes der rundt omkring i mangfoldige Provinsarkiver mange Cahiers, som venter paa den Dag, da ogsaa de bliver bragt frem for Dagens Lys. Men alligevel tør man hævde, at det Billede, man kan danne sig af det franske Samfund paa Grundlag af det, der er publiceret, i det store og hele vil staa uændret. Nuancerne kan skifte, men Grundtonen forbliver den samme.

Kommissionen til Udgivelse af Akter vedrørende Revolutionens økonomiske Historie har ogsaa beskæftiget sig med det store social-økonomiske Problem om Nationalgodsernes Salg. Hvem var det, som overtog den katolske Kirkes udstrakte Ejendomme, da de i Aarene 1789—91 blev eksproprieret og udbudt til Salg? For at løse dette Spørgsmaal har Kommissionen taget Initiativet til flere Publikationer.

Allerede længe før 1914 havde flere Publikationer set Dagens Lys. Efter 1918 tog man fat igen, men man besluttede nu først at tilvejebringe en Samling Aktstykker, der belyste Tilblivelsen af de forskellige Love om Kirkegodsets Salg og Administrationen heraf. Dette Arbejde overdrog man P. Caron og E. Depry, og i 1926 kunde de fremlægge I. Bind af *Recueil des textes législatifs et administratifs concernant les biens nationaux*, som i 1930 blev fulgt af Bind II. I dette Værk er samlet 368 Dekreter og Cirkulærer, og man har faaet et fortrinligt Middel til at studere den praktiske Administration af en af de mest betydningsfulde Love fra Revolutionstiden.

Side om Side hermed har Kommissionen genoptaget Udgivelsen af Akter til Belysning af Godssalgene i forskellige Departementer. Af saadanne kan nævnes H. Martin: *Documents relatifs à la vente des biens nationaux: districts de St. Gaudens* (1924). Denne Udgave indeholder en udførlig Fortegnelse over Kirkegodset, ordnet distriktsvis med nøje Angivelse af hvad det bestaar af: Bygninger, Haver, Jord etc. og de enkelte Deles Værdi. Dernæst følger en kronologisk Fortegnelse over Salgene, hvori der gøres rede for, hvad der er solgt, hvor stor

Købesummen er, og til hvem Ejendommen er overdraget. Hertil knytter sig forskellige Tabeller og Beregninger. Af andre Publikationer bør nævnes P. Nicolle: *La vente des biens nationaux dans les anciens cantons de Vire et de Pontfarcy* (1927). Udgiveren har ikke holdt sig alene til de egentlige Salgsakter, men forfulgt Sagerne i Jordebøger og lignende Dokumenter. Han er herved istand til at stille en virkelig Statistik paa Benene, hvoraf det fremgaar, at i Landdistrikterne er 56,2 pCt. af Kirkegodset blevet købt af Bønderne, medens Adelen har overtaget 20 pCt. Naturligvis kan man ikke ud herfra drage Konklusioner, der vedrører hele Frankrig, men hver Gang en Distriktpublikation ser Dagens Lys, føjes et nyt Træk til det store Billede, og tilsidst vil man naa den fulde og præcise Forstaaelse af dette vigtige Spørgsmaal.

Paa samme Maade maa man bære sig ad, naar man vil have et Indtryk af Levnedsmiddelpolitikken under den franske Revolution. Arbejdet med dette Spørgsmaal var ligeledes begyndt inden Verdenskrigen, idet Georges Lefebvre, dengang Historielærer i Lille, havde udgivet Bind I af *Documents relatifs à l'histoire des subsistances dans le district de Bergues pendant la Révolution*. Bind II udkom i 1921. Under Indtryk af Verdenskrigens Rationeringspolitik fik denne Side af Revolutions-tidens Administration fornyet Interesse.

Man gik nu rationelt til Værks, idet man sørgede for at skaffe en Aktudgave, der indeholdt alle Dokumenterne fra Centraladministrationen. I 1924—25 udgav P. Caron to store Bind omhandlende: *La Commission des subsistances de l'an II. Proces-verbaux et actes*. Kommissionen, der var sammensat af tre Personer, blev oprettet af Konventet i Oktober 1793, og dens Hverv var at være det centrale Organ for Levnedsmiddelforsyningen ikke alene for Hær og Flaade, men for det ganske Land. Den der kender lidt til Frankrigs Historie i det sidste Tiaar før den store Revolution vil vide, hvilke Vanskeligheder der fandtes for Landets Forsyning med tilstrækkeligt Brødkorn, og hvilken Modstand Reformer i Transporten af Korn og andre Levnedsmidler indenfor det franske Monarki mødte. Det blev

nu lagt i den ny Kommissions Hænder at indkøbe de nødvendige Varer i Udlandet og sørge for deres Fordeling i de Departementer, der havde Brug derfor.

Foruden denne Publikation er der Grund til at nævne A. Defresne et F. Evrard: *Les subsistances dans le district de Versailles, de 1788 à l'an V*. I—II (1921—22). Paa Grund af Hoffets Tilstedeværelse og den nære Beliggenhed ved Paris kan man ikke af de Konklusioner, som Forfatterne drager af deres Stof, danne sig nogen sikker Mening om Forholdene i det øvrige Land. Flere Udgaver maa først se Dagens Lys.

Til Gruppen af Akter vedrørende Revolutionstidens økonomiske Historie maa endelig henregnes Camille Blochs Udgave af Dokumenter til Belysning af la Constituantes Virksomhed paa det finansielle Omraade. Hans Udgave af *Procès-verbaux du Comité des finances de l'Assemblée constituante* I—II vækker Forhaabninger, som et nærmere Kendskab til de to Binds Indhold desværre skuffer. Det viser sig, at de mest brændende Spørgsmaal ikke er blevet behandlet her, men i Plenarmøderne.

Det er saaledes vigtige Samlinger af Aktstykker, der efter Verdenskrigen er blevet lagt til rette for Udforskningen af de økonomiske Spørgsmaal. I Sammenligning hermed drukner ganske de faa, men dog betydningsfulde Udgaver af Kilder til den politiske Historie. Af disse maa først og fremmest nævnes de sidste Bind af Aulards mægtige Kildesamling til Velfærdsudvalgets Historie: *Recueil des actes du Comité de Salut public; avec la Correspondance officielle des représentants en missions*. I 1918 kunde Aulard offentliggøre Bind XXV, som i 1923 blev efterfulgt af et XXVI, der førte Samlingen frem til 29. August 1795. I det væsentlige lykkedes det saaledes Aulard, inden hans Død i 1928, at afslutte dette monumentale Udgiverarbejde.

Til Belysning af flere af Revolutionstidens Skikkelser er der blevet offentliggjort en Del Breve. Langt den betydningsfuldeste Samling er den af Robespierresamfundet ved Georges Michon besørgede *Correspondance de Maximilien et Augustin Robespierre* (1926). Arbejdet med at samle Brevene har været meget be-

sværligt, da de findes spredt omkring i Arkiver og Biblioteker, og det er da heller ikke paa nogen Maade lykkedes at give en komplet Samling. Det første Brev er fra 1776, og der findes flere, der giver et udmærket Indblik i den unge Mands Følelser og Tankeliv. Stor Interesse knytter der sig til Brevene fra 1789, da Robespierre repræsenterede Kresen Arras i Nationalforsamlingen. Af hans vaagne Kritik af Forhandlingernes Gang kan man lære meget, der kaster Lys over hans senere Virksomhed. Fra den Tid, hvor han selv var ved Magten, findes der ikke mange Privatbreve, men enkelte Embedsskrivelser, hvorom det med Sikkerhed vides, at han selv har forfattet dem.

En politisk Brevsamling af en særlig Karakter er den af M. G. Steiner besørgede *Korrespondenz des Peter Ochs 1752—1821*, hvoraf Bind I, der kaldes *Aufklärung und Revolution bis zum Baseler Frieden*, blev besørgt i 1926. Peter Ochs var Kansler i Basel, en af Datidens vigtigste Financscentre og Sæde for betydelige politiske Forhandlinger. Paa Grund heraf finder man ikke saa lidt Stof, der har Interesse for Studiet af Revolutionstiden.

Til Slut skal gøres opmærksom paa den af Belgieren Eugène Hubert foretagne Udgave af *Correspondance des ministres accrédités à Bruxelles de 1780 à 1790* (1920). Disse Akter har en særlig Betydning, da den franske Regering altid med stor Interesse fulgte Udviklingen i dette Land.

Men hermed er ogsaa alt omtalt, hvad der er værd at fremhæve, af de politiske Kilder. Ligesom de økonomiske belyser de det første Afsnit af Revolutionstiden til 1794—95, den Periode hvor de mest dramatiske Begivenheder finder Sted, og hvor de store politiske, sociale og økonomiske Reformers gennemførelse. Vender man sig fra Kilderne til Fremstillingerne træffer man ganske det samme Forhold.

Et Par Aar før Verdenskrigens Udbrud var det lykkedes Erneste Lavisse at gennemføre den bredt anlagte Fremstilling af Frankrigs Historie indtil Revolutionen. Med sine 9 store Bind staar den som et monumentalt Mindesmærke over fransk Historieforsknings Evner og Resultater. Det store Maal maatte

herefter være at faa dette Værk fortsat, og skønt Verdenskrigen sinkede det, lykkedes det La visse i Løbet af de nærmeste Aar efter Krigen at udgive *L'histoire de France contemporaine*, der førte Fremstillingen op til 1919. Indenfor denne ny Afdeling behandles Revolutionen i to Bind, der begge udkom i 1920.

I det første skildrer Pariserprofessoren Philippe Sagnac Revolutionens Begyndelse og Gennembrud i Aarene 1789—92. De politiske Begivenheder indtager en meget væsentlig Plads — saaledes anvendes en Fjerdedel af hele Bindet til en Redegørelse for den politiske Udvikling fra Maj—Oktober 1789 — medens Nationalforsamlingens Reformer paa det administrative, sociale og økonomiske Omraade faar en mere kortfattet Omtale. Bedømmelsen af de historiske Begivenheder og Personer er upartisk og rolig, Stilen bred og malende. I Bind II fører Georges Pariset Skildringen af Revolutionens Historie frem til Statskuppet i 1799. I endnu højere Grad end hos Sagnac er det de rent politiske Forhold, der interesserer Forfatteren, og nu navnlig de udenrigspolitiske Spørgsmaal. Ogsaa i Stilen er der ret stor Forskel. Medens Sagnac er veltalende og bred, ynder Pariset den korte, klare Fremstillingsmaade, der nærmer sig det rent sentensagtige.

Omtrent paa samme Tid som disse to Bind blev offentliggjort syslede en anden fransk Historiker med en samlet Fremstilling af Revolutionens Historie, nemlig Albert Mathiez. I Aarene 1922—23 udsendte han en ny Udgave af Jaurès: *L'histoire socialiste de la Révolution française* i 4 Bind, samtidig med at han forberedte en selvstændig Fremstilling.

Under Redaktion af Louis Halphen, Professor i Bordeaux og Philippe Sagnac udgives i Øjeblikket en stor Verdenshistorie: *Peuples et civilisations*, planlagt til at omfatte 20 Bind paa ca. 550 Sider hver. Hensigten er ikke at give en kronologisk sammenhængende Beskrivelse af Menneskehedens Udviklingshistorie fra Tidernes Morgen og indtil idag, men man har valgt Hovedpunkterne og underkaster dem en udførlig Omtale.

Til Bindet om den franske Revolution, der udkom i 1930, har tre Mænd ydet Bidrag: Strassburgerprofessoren Georges

Lefebvre, Raymond Guyot, Professor ved Sorbonne, og Philippe Sagnac. Lefebvre har skrevet en Introduktion og en Redegørelse for den vesteuropæiske Civilisation og den politiske Situation ved Indgangen til Revolutionen, samt Revolutionens Historie frem til 1795. Derefter tager Guyot fat og behandler Tiden frem til 1799, medens Sagnac drager Konklusionerne og anbringer Revolutionen paa dens Plads i den verdenshistoriske Udvikling. Paa mange Omraader adskiller denne Fremstilling sig fra de tidligere omtalte. Den brede og udmalende Fremstilling af de kendte Episoder er forsvundet. De begivenhedsrige Maaneder Maj—Oktober 1789 er trængt sammen paa ca. 12 Sider, medens Nationalforsamlingens praktiske Reformarbejde indtager en betydelig Plads. Da det er Verdenshistorie, man vil give, spiller de udenrigspolitiske Forhold en meget væsentlig Rolle, og udførligt gøres der rede for de forskellige Koalitioners Tilblivelse og Forløb. De interessanteste Kapitler er uden Tvivl Sagnacs, hvori han skildrer de politiske, sociale og aandelige Følger af det store Drama: Den franske Revolution har udløst den intellektuelle Kraft og direkte givet Stødet til ny Bevægelsers Opstaaen eller til at ny Kraft blev indgivet allerede bestaaende¹.

Af Specialfremstillinger, der behandler den økonomiske og sociale Historie, maa først og fremmest omtales Marcel Marions monumentale Værk: *Histoire financière de la France depuis 1715*, hvoraf Bind II og III og delvis ogsaa Bind IV er hellet Revolutionen (1919—27). Bind II skildrer Tiden fra 1789—92. Meget udførligt redegøres der for Nationalforsamlingens Bestræbelser for at raade Bod paa den finansielle Ruin. Særlig Opmærksomhed skænkes Konfiskationen og Salget af Kirkens Gods, samt den første Udsendelse af de senere saa berygtede Assignater. Nationalforsamlingen formaaede ikke at raade Bod paa den finansielle Katastrofe. De ny Skatter og Afgifter, som

¹ Samme Emne er blevet behandlet af et Par udenlandske Forskere: Alfred Stern har udgivet: *Der Einfluss der französischen Revolution auf das deutsche Geistesleben* (1928), medens P. C. Gooch har skrevet: *Germany and the Revolution* (1920).

man gennemførte, modtoges yderst uvilligt af Befolkningen, og Skatteopkræveren blev som før sat paa Porten. I Bind III — med Undertitel: *la vie et la mort du papier-monnaie* — fortsættes Beskrivelsen af Udviklingen i Aarene 1792—97. Støttet til et stort og værdifuldt Materiale giver Forfatteren en yderst interessant Redegørelse for de forskellige Udgaver af Assignater, Faldet i Værdien og de økonomiske Kriser, dette medfører. Marion mener, at Assignaterne var en bydende Nødvendighed, men Systemet blev misbrugt, derved at man fabrikerede altfor mange. Skildringen i dette Bind begynder allerede at antage en rent annalistisk Karakter, idet hvert Finansaar faar sit eget Kapitel med en Redegørelse for de forskellige Afgifter og deres Provenu. I Bind IV, der fører Fremstillingen op til 1818, er dette endnu mere udpræget.

Det der først og fremmest karakteriserer Marions Værk er dets Stoffylde og brede Dokumentation. Det samme kan siges om Georges Lefebvres Doktorafhandling: *Les paysans du Nord pendant la Révolution française* (1924). Det digre Værk, hvis Tekst indtager 886 Sider, omfatter foruden en udførlig Redegørelse for Kildematerialet en stor Samling Bilag og statistiske Tabeller. Bogen falder i to omtrent lige store Halvdele. I den første behandles Bøndernes Stilling i Slutningen af l'ancien régime, i den sidste deres Forhold under Revolutionen. Første Afdeling bliver paa denne Maade en Redegørelse for Bondestandens økonomiske og sociale Forhold: Jordens Beskaffenhed, Ejendommenes Fordeling paa de forskellige Samfundsklasser, Afgifter til Herremand og Kirke, Agerbrugets Udvikling, Forholdet mellem Bonde og Daglejer etc. etc. I andet Afsnit tales der om Landboreformernes Gennemførelse. Salget af Nationalgodserne indtager en betydelig Plads og overalt underbygges Fremstillingen med statistiske Opgørelser. Ogsaa det rent praktiske Landbrug skildres og de økonomiske Kriser, fremkaldt tildels ved Fjendernes Hærgen af disse nordlige Distrikter. Bogen egner sig udmærket til Haandbog i Bondespørgsmaalet. Ved Benyttelsen maa man dog stedse huske paa, at det er et bestemt Departements Forhold, der skildres, og at man derfor

ikke uden videre kan drage Konklusioner til hele Frankrigs Forhold¹. Fremstillingen er klar og præcis, men lidt farveløs.

En anden Disputats er ligeledes værd at omtale, selv om den er en Dværg i Sammenligning med den foregaaende, nemlig Hollænderen Johs. B. Manger: *Recherches sur les relations économiques entre la France et la Hollande pendant la révolution française 1785—95* (1923). Efter en kortere Indledning om det økonomiske Samspil i det 18. Aarhundrede gør Forfatteren rede for Handelstraktaten af 1785, der gennemfører Mestbegunstigelsesprincippet mellem de to Lande, skildrer dernæst den franske Invasion og Oprettelsen af den bataviske Republik, og de økonomiske Følger denne Begivenhed fik. Den politiske Union var ingen Fordel for Holland, idet Landet nærmest blev udplyndret og maatte bringe store Ofre i Kampen mod England. For Belgiens Vedkommende, har Paul Verhagen udgivet et større Arbejde: *La Belgique sous la domination française*. Forfatteren har skrevet sin Bog ud fra det Grundsynspunkt, at den franske Erobring har været skadelig for Belgien.

Endelig kan nævnes, at Camille Richard paa Grundlag af et med uhyre Flid samlet Materiale har givet en Fremstilling af *Le Comité de Salut public et les fabrications de guerre sous la Terreur* (1922).

Maaske forekommer disse faa Værker over social-økonomiske Emner et lidt magert Resultat i Sammenligning med de store Aktudgaver, men hertil maa siges, at disse Udgaver næsten altid er forsynet med en meget omfangsrig Indledning, der indeholder en Fremstilling bygget paa de fremdragne Akter. Disse Indledninger maa derfor regnes med, i det Øjeblik man vurderer denne Del af den historiske Videnskab.

Indenfor den politiske Historie kan en lang Række Værker over meget forskellige Emner fremdrages. Ogsaa her kan der kun gøres et Udvalg.

¹ Det samme gælder de Bøger, der skildrer et enkelt Sogns Landbohistorie, f. Eks. J. Donat: *Une commune rurale à la fin de l'ancien régime* (1926).

Ret stor Opmærksomhed har man skænket det religiøse Spørgsmaal. I første Række maa nævnes Abbed Augustin Sicards Værk *Le Clergé de France pendant la Révolution* (1927). En stor Del af denne Bog optages af en Redegørelse for den ny Kirkeforfatnings Regler, men det væsentlige er en Skildring af de grundliggende Principper og Diskussionen herom. En fremtrædende Plads indtager det store Stridsspørgsmaal om Pavens Autoritet overfor den ny Kirkeforfatning. Bogen, der er levende og klart skrevet, vidner om Forfatterens dybe Indlevelse i Stoffet.

De andre Værker om religiøse Emner har alle en mere eller mindre lokal Karakter, f. Eks. Rudolphe Reuss: *La constitution civile du clergé et la crise religieuse en Alsace 1790—95* (1922) og Abbed M. Godards: *Essai sur l'histoire religieuse de la Sarthe de 1789 à l'an IV* (1920). Bogen er en Disputats og bygger paa et stort Kildemateriale. Om Regeringens Forsøg paa at afkristne Befolkningen har et enkelt Værk set Dagens Lys, nemlig Dommanget: *La déchristianisation à Beauvais et dans l'Oise*, men ogsaa dette Forsøg er rent lokalt bestemt.

Af Skildringer af fremtrædende Gejstlige bør nævnes Abbed F. Barry: *Étienne Delcher, évêque constitutionnel de la Haute-Loire* (1925). Delcher var en af de Præster, der aflagde Eden og blev udnævnt til Biskop. Han var Medlem af Konventet og stemte for Kongens Død. Da Afkristningsforsøgene begyndte, kunde han ikke længere følge Revolutionen, han blev kastet i Fængsel, men senere atter frigivet. Bogen er interessant, fordi den viser, hvilken Magt en enkelt Præst kunde have paa et helt Distrikts Gejstlighed. Under Indtryk af Delcher aflagde hele Distriktets Præsteskab Eden. Fremstillingen bærer flere Steder Spor af Forfatterens Fordømmelse af Revolutionen.

I Efterkrigstiden har man navnlig kastet sig over Modrevolutionens Historie. Emmanuel Vingtrinier har begyndt et stort Værk i flere Bind, som han kalder: *La Contre-Révolution*. For første Gang har man her forsøgt at give en samlet Fremstilling af alle de Forsøg, der fra Emigranternes Side blev gjort for at modarbejde og styrte den revolutionære Regering

i Paris. I 1924 udkom Bind I, der bærer Undertitlen: *Le Comte d'Artois à Turin et la Conspiration de Lyon*. Forfatteren har prøvet at samle alle de spredte Bidrag, som indtil Dato har foreligget, og suppleret dem med en Del utrykt Materiale. Under Arbejdet har han skiftevis aflagt Besøg i de to Lejre, saaledes at han med Klarhed kan udrede Træk og Modtræk. Bindet behandler Optakten til Modrevolutionen. Lyon, Frankrigs næststørste By, er Hovedsædet for en vidtforgrenet Sammensværgelse, og alles Øjne er rettet herhen for at afvente Signalet. Ogsaa Turin spiller en vis Rolle, fordi Greven af Artois tog Ophold her. I Bind II, der udkom 1925, skildres Fortsættelsen af dette store Drama, og det er Meningen, at Værket skal bestaa af ialt 5 Bind.

Ogsaa fra anden Side er der blevet ydet Bidrag til dette Spørgsmaals Løsning, idet Provinsarkivaren Émile Gabory har sat sig for at skildre den Betydning, som Provinsen Vendée har haft i Kampen mod Paris. I 3. Bind *La Révolution et la Vendée d'après des documents inédits* (1925—28) har han givet en levende og klar Fremstilling af de blodige og brogede Begivenheder i Vendéens Kratskove. Et ualmindeligt rigt Stof er bragt frem og behandlet paa en yderst suggestiv Maade.

Efter at have fuldført dette Arbejde er samme Forfatter gaaet igang med at udrede Englands Forhold til Vendéen i disse stormfulde Aar. Resultatet af sine Undersøgelser har han nedlagt i *L'Angleterre et la Vendée* I—II (1930—31). Fremstillingen hviler paa et udstrakt Kildemateriale, især Breve fra franske Royalister og politiske Agenter. Den engelske Regering lod aldrig sine egne Folk gaa i Marken mod Velfærdsudvalgets Tropper, men Strømmen af Guld fandt Vej over Kanalen og finansierede Vendéens Kampe. Bogen er levende skrevet, og et Galleri af de mest forskelligartede Typer føres frem for Læseren.

Først ret sent har den videnskabelige Historieforskning kastet sig over Problemet Emigranterne. Grunden hertil var sikkert den, at det frembød visse Vanskeligheder at naa en fuldstændig uhildet Behandling heraf. Til langt ned i det 19.

Aarhundrede mærkedes de voldsomme Dønninger, som Emigrationen i sin Tid havde givet Anledning til, og der bestod længe en skarp Kløft imellem dem, der drog afsted og dem der blev hjemme. Vort Kendskab til hele dette Spørgsmaal er derfor yderst begrænset. Endnu kan ikke med Sikkerhed fastslaaes, hvor stort et Tab det franske Folkesamfund led ved denne politiske Udvandring, og en Række vigtige social-økonomiske Spørgsmaal staar endnu tilbage at løse. Hvem var det der udvandrede, og hvad var Aarsagerne? Det var ikke alene Repræsentanter for de to privilegerede Stænder, der drog afsted, men ogsaa tusindvis af jævne Borgere bragte sig i Sikkerhed paa den anden Side Landegrænsen. Hvilken økonomisk Betydning fik det for de fraflyttede Egne, og hvad blev der af de emigrerede?

Til Belysning af alle disse Spørgsmaal findes der naturligvis en Mængde Stof, men kun meget lidt er hidtil blevet benyttet¹. En Del spredte Oplysninger kan udledes af Indledningerne til de forskellige Udgaver af Akter til Belysning af Nationalgodsernes Salg, men den virkelige Løsning kan kun naas ved en systematisk Udgivelse af Lister over Emigrerede, hvor man gør rede for hver enkelts personlige Forhold. Af saadanne Lister er der efter Verdenskrigen udgivet to, nemlig Louis Honoré's Liste over Emigranter fra *Départementet le Var* (1923) og André Gain: *Liste des émigrés déportés et condamnés pour cause révolutionnaire du département de la Mosel I—V* (1925—30). Navnlig det sidste Arbejde bør fremhæves som et yderst værdifuldt Bidrag til Problemets Løsning.

Værket indeholder en fyldig og yderst oplysende Indledning om hidtil foretagne Arbejder, om selve Spørgsmaalet og om de Problemer, det rejser. Derefter følger den alfabetiske Liste over de emigrerede, som med Bind V er naaet til Bogstavet T og hermed omfatter 3.458 Navne. Naar Værket er afsluttet, vil Tallet sikkert være steget til mindst 4.000, og det er altsaa det Tal, som et enkelt af Frankrigs 89 Departementer kan

¹ Om Behandlingen af dette Spørgsmaal før 1918, se A. Gain: *Liste des émigrés I*. S. 5 ff.

fremvise. Selv om man naturligvis ikke kan fastsætte 4.000 som Normaltallet af emigrerede, er det klart, at det ikke er et saa helt ringe Antal, det drejer sig om. I Tilknytning til hvert Navn er givet alle de personlige Oplysninger, som Forfatteren har kunnet samle, dels fra allerede udkommen Litteratur navnlig Memoirer, dels fra Provinsarkivernes Fonds.

Af samme Kilder har Rudolphe Reuss øst, da han samlede Stof til sin Bog: *La grande fuite de December 1793 et la situation politique et religieuse du Bas-Rhin 1794—99* (1924). Reuss skildrer den store Udvandring af Smaaborgere og Bønder, i et samlet Antal af mellem 25 og 30.000, der fandt Sted som Følge af General Hoche's sejrige Fremstød i December 1793. Med de tilbagevigende Østrigere fulgte disse stakkels Mennesker, for en stor Del af Frygt for de franske Autoriteters Hævn, fordi de havde sluttet sig til den fjendtlige Hær. I Tilslutning til Fremstillingen af denne Folkeflugt faar Reuss Anledning til en Del Bemærkninger af kirkepolitisk Karakter, og Bogen kommer paa denne Maade til ogsaa at give Bidrag til Kampen mellem Regering og Præsteskab i Departementet Elsass.

En anden fransk Forsker har forsøgt at give et Billede af, hvorledes Livet formede sig for de landflygtige i et af de vigtigste Emigrantcentre, nemlig Coblenz. I 1924 udgav Pierre de Vaissière: *A Coblenz, ou les Émigrés français dans le pays rhénans de 1789 à 1792*, hvori han skildrer den Skare af Landflygtige, der samlede sig om Ludvig XVI.s to Brødre i den historiske Rhinby. I Forbindelse hermed gives der en Redegørelse for de modrevolutionære Planer, der udklækkedes her, Felttoget i 1792 og Nederlaget. Selv om Forfatteren ikke har løst alle de Spørgsmaal, der naturligt maa rejse sig, er dog givet en betydelig Haandsrækning til den, der vil arbejde videre hermed.

Endnu kan der i denne Forbindelse være Grund til at omtale, at Litteraturhistorikeren Fernand Baldensperger har udgivet: *Le mouvement des idées dans l'émigration française I—II* (1924), hvori han har forsøgt at skildre den Forandring, der under Indtrykkene af de bevægede Begivenheder foregik

i Emigranternes aandelige Indstilling, og den Betydning, som dette fik i de Værker, de skrev. Forfatteren tager Ordet Emigrant i en meget vid Betydning og faar derved Lejlighed til at omtale baade Mme. Stael og Maistre.

Naar saa mange Forfattere har kastet sig over Revolutionshistorien, er Forklaringen maaske for en Del, at man intetsteds indenfor saa kort en Periode finder en saadan Vrimmel af forskelligartede Typer, der dukker op, gør deres Indsats og forsvinder igen. Hertil kommer, at det med nogen Ret kan siges, at det sidste 10 Aars Studium af Revolutionen har været præget af Modsætningen mellem Alphonse Aulard og Albert Mathiez og deres forskellige Syn paa to af Revolutionens førende Mænd. Aulard og hans Tilhængere ser i Danton den franske Revolutions største og mest betydelige Skikkelse, medens Modparten fylker sig med Robespierres Navn paa deres Banner. Denne Modsætning har som naturlig Følge haft et dybtgaaende Studium af de to Hovedfigurers Historie, og dette har trukket andre biografiske Studier efter sig.

Af saadanne maa nævnes Georges Michons Doktorafhandling *Essai sur l'histoire du parti feuillant. Andrien Duport* (1924), dediceret Mathiez. Forfatterens Maal er at belyse den Rolle som den lille liberale adelige Klike, hvis Hovednavne er Andrien Duport, Barnave og Alexander Lameth, spillede i Nationalforsamlingen. Selv om han ikke ganske kan anerkende den Dom, som tidligere Historikere har udtalt, og som er blevet udtrykt i følgende klare og skarpe Udtalelse: Duport udtænkte, hvad der skulde gøres, Barnave sagde det og Lameth gjorde det, mener han dog, at Duport var den, der i det væsentligste har inspireret Gruppen. Hans Indflydelse paa Nationalforsamlingens Reformarbejde var betydelig, især paa de rent juridiske Love.

I Aarene 1928—31 har G. Lacourt-Gayet, Medlem af l'institut de France, udgivet sin 3 Bind store Biografi af *Talleyrand*. I denne Sammenhæng skal kun Bind I omtales, der skildrer Talleyrands Livshistorie fra 1754—1799. Efter nogle kortere indledende Kapitler om hans Ungdom og første Manddom gives der en levende, men ikke videre dybtgaaende Skildring

af hans politiske Løbebane. Forfatteren bygger næsten udelukkende paa Memoirer og Breve, andre Akter inddrages kun i ret ringe Udstrækning. Vi følger Talleyrand fra det Øjeblik han som 30aarig indtager sin Plads i Nationalforsamlingen og et Par Aar derefter drager til England som Regeringens Udsending. I Slutningen af 1792 anklages han for at staa i hemmelig Forbindelse med Ludvig XVI, afskediges og rejser til Amerika. I den følgende Tid fører han en meget omflakkende Tilværelse, kommer til Hamborg og i 1796 tilbage til Paris, hvor han tages til Naade igen. Han bliver nu Udenrigsminister under Direktoriet, men svigter det, idet han fører Sieyès og den sejrrig tilbagevendte Bonaparte sammen og derved baner Vej for Statskuppet. Allerede af Skildringen i det første Bind danner der sig et tydeligt Billede, som videreføres og underbygges i de to følgende Bind. Brogede Billeder af en Mand i Zigzagkurs ruller sig op for os. Den fødte Diplomat, der med legende Lethed forstaar at omgaas Mennesker og faa dem til at handle efter sit Hoved. En Mand, der aldrig et Øjeblik glemmer, hvad der tjener hans egne Interesser bedst, og som ikke er karrig paa Løfter, der brydes i samme Øjeblik, som han mener det fordelagtigt.

En Mand af noget mindre Format, men ligesom Talleyrand en Person, der tjener alle Magthavere og gør hele Revolutions- og Napoleonstiden med er Bankieren Frédéric de Perregaux. Paa Grundlag af hans Privatpapirer har Jean Lhomer udgivet: *Le banquier Perregaux et sa fille la duchesse de Raguse* (1926). Perregaux spillede en betydelig Rolle i sin Egenskab af Velfærdsudvalgets Bankier, og hans Datter Anne Marie Hortense, der blev gift med Marmont og saaledes Hertuginde af Ragusa, var en af de ledende Skikkelser i Paris Selskabsliv under Napoleons Regering. Bogen indeholder flere Optræk af Breve til Perregaux, men har ingen Henvisninger.

I det foregaaende er flere Gange nævnt Eksempler paa betydelige Værker over lokale Emner, og det er derfor ikke til at undres over, at flere af de Personer, som har haft en fremtrædende Plads i mindre Krese, ogsaa har fundet deres Biografer.

Som et enkelt Eksempel skal nævnes Gabriel Ramons Arbejde over Strassbourgs Førsteborgmester *Frédéric de Dietrich* (1929). Bogen er udarbejdet paa Grundlag af et fyldigt Kildemateriale, der er sigtet med sand historisk Kritik. Dietrich har naturligvis haft størst Betydning for selve Strassbourgs Udvikling, men langt ud over Bygrænsen, over hele Elsass har hans Indflydelse rakt.

Til Slut vil der være Grund til at omtale, at den ulykkelige Kongefamilie stadig er Genstand for Efterforskninger, uden at man dog kan sige, at man kommer Problemerkens Løsning væsentlig nærmere. Disse Bøger har imidlertid haft stor Folkegunst, og enkelte er kommet i flere Oplag. Dette gælder f. Eks. Lenôtre: *Le Roi Louis XVII et l'énigme de Temple* (1921), endnu et forgæves Forsøg paa at finde ud af, hvad der er blevet af den lille Prins. Endnu mindre Held har man haft med at løfte Sløret for Forholdet mellem Marie-Antoinette og Barnave. Mme. Eugen Welvert har i sin Bog: *Le secret de Barnave. Barnave et Marie-Antoinette* (1920) søgt paa Grundlag af de Aktstykker, som den svenske Historiker Heydenstamm har udgivet i Bogen Barnave, Fersen og Marie-Antoinette at klarlægge det indviklede Forhold, men Spørgsmaalet lader sig næppe løse.

En Oversigt over fransk Historieforsknings Arbejde med Revolutionstiden kan ikke skrives uden en udførlig Omtale af Albert Mathiez Forfatterskab. At han nu er død, er en Grund mere dertil.

Albert Mathiez var født 10. Januar 1874 i den lille By Bruyère i Haute-Saône. Efter i 1897 at have fuldendt sine Studier ved école normale supérieure underviste han i de følgende Aar paa forskellige Gymnasier, især i Provinsen. Samtidig begyndte han at arbejde videnskabeligt med Emner fra Revolutionstiden. Omkring Aarhundredskiftet opholdt han sig i Paris ved Fondation Thiers, hvor han arbejdede paa sin Disputats, som han fremlagde i 1904. Paa dette Tidspunkt var

der endnu ingen videnskabelig Plads ledig for den unge Forsker, og han gik derfor tilbage til Skolen. I Aarene 1906—11 underviste han i Lycée Voltaire i Paris, kun med en kort Afbrydelse fra 1908—09, da han vikarierede for Georges Pariset, Professor ved Universitetet i Nancy. I 1911 kunde Mathiez endelig sige Gymnasieskolen Farvel og for Fremtiden helt hellige sig sin Videnskab. Han udnævntes til Professor i Besançon, en Stilling han bevarede, indtil han i 1920 drog til Bourgogne for at beklæde Professoratet i moderne Historie og Geografi ved Universitetet i Dijon. Helt til 1926 lykkedes det hans Modstandere at holde ham borte fra Paris, men da Philippe Sagnac fik Orlov, udnævntes Mathiez til hans Vikar, og da denne Tid var overstaaet, sørgede Sorbonne for at sikre sig hans Forbliven i Paris, og det var her, i et af de store Amfithatre, at Døden pludselig indhentede ham, midt under en Forelæsning, omgivet af en talrig Skare Elever og Beundrere. (26. Februar 1932.)

Ved Mathiez Død er et ualmindelig rigt Forskerliv brat blevet afbrudt, et Liv som helt har været helliget Studiet af Revolutionstiden. Ligesom sine samtidige staar Mathiez i Taknemmelighedsgæld til den store Revolutionsforsker Alphonse Aulard. For en væsentlig Del skyldtes det ham og hans Bøger, at Mathiez kort efter Eksamen kastede sig over Emner fra denne Tid. Under dette første Arbejde var Forholdet mellem de to Mænd hjerteligt. Aulard hjalp den unge Forsker paa Vej og aabnede sit kendte Tidsskrift, *la Révolution française* for hans Pen. Aulards Studiefelt havde altid været Revolutionens politiske og religiøse Historie, og det var et Emne herfra, som Mathiez valgte til sin Disputats. Som bekendt skriver den franske Doktorand to Bøger, en større over et selvvalgt Emne, og en mindre, hvortil Emnet bliver ham opgivet af det Fakultet, hvor han har tænkt at indgive sit Arbejde. Mathiez Hovedemne var: *La théophilanthropie et la culte décadaire* (1796—1802), medens den mindre Studie bar Titlen: *Les origines des cultes révolutionnaires*.

Med dette Udgangspunkt begyndte Mathiez derefter et omfattende Studium af hele det religiøse og kirkelige Problem.

Uden Tvivl har det været af væsentlig Betydning for hans Valg af Emne, at Frankrig paa denne Tid gennemførte sit store Slag mod Kirken. Dette fik ham til at vende Blikket tilbage til det Øjeblik, hvor Nationalforsamlingen begyndte sin voldsomme Strid mod Førstestand og knækkede dens politiske Magt. Resultaterne af sine Undersøgelser nedlagde han i en lang Række betydelige Arbejder fra Aarene 1907—11: *Contributions à l'histoire religieuse de la Révolution* (1907), *La Révolution et l'église* (1910), *Rome et le clergé français sous la Constituante* (1911) og *Les conséquences religieuses de la journée du 10. Août 1792. La déportation des prêtres et la sécularisation de l'état civil* (1911).

Resultatet var et dybere og bedre underbygget Kendskab til det kirkelige Problem. Mathiez viste, hvorledes Gejstligheden stod tøvende og splittet overfor den ny Kirkeforfatning, og at det 18. Aarhundredes Filosofer ligesom Mændene fra 1789 ikke betragtede Spørgsmaalet om Statens Verdsliggørelse paa samme Maade som Politikerne fra 1905. Staten maa støtte sig paa en Religion, og denne kan i Frankrig ikke være nogen anden end Katolicismen. Men Kirken maa ikke udgøre en Stat i Staten, den skal være underordnet denne. Det var endvidere en Nyvinding, at Mathiez saa sig istand til at dokumentere, hvor stor en Rolle de finansielle Overvejelser havde spillet i Diskussionen om Kirkeforfatningen.

Disse værdifulde Studier blev modtaget med Anerkendelse af den videnskabelige Verden, men bragte ikke den unge Forskers Navn ud i større Krese. Det blev derimod Tilfældet, da han begyndte sine Studier over den politiske Historie og herunder brød med sin gamle Lærer Aulard i Spørgsmaalet om Bedømmelsen af Danton.

Det var dog ikke alene Spørgsmaalet Danton, der gravede Kløften mellem de to Forskere og førte til Skabelsen af to Lejre, der leverede hinanden bitre og haarde Slag. Aarsagerne er mange og fører ogsaa ind paa det personlige Omraade. I Virkeligheden var det to vidtforskellige Livsopfattelser og politiske Anskuelser, der tørnede sammen. Aulard tilhørte 80ernes Republikanere, Bourgeoisiet, der betragtede sig som Statens Nerve

og meget vanskeligt kunde forestille sig, at Underklassen havde anden Rolle end den at være Haandlanger for Borgerskabets Ønsker. Dette Grundsynspunkt blev bestemmende for Aulards Opfattelse af Revolutionen. Han betragtede den saa at sige fra oven, som om de revolutionære ikke havde haft andre Ønsker end Bourgeoisiets. Følgelig blev det navnlig de politiske og kirkelige Diskussioner, der tiltrak ham. Hovedfiguren i det store Drama blev for ham Danton, medens Robespierre, støttet og baaret frem af Paris Underklasse, blev en yderst betænkelig Person.

Mod denne Opfattelse af Revolutionen og af Danton som dens mest fuldbaarne Skikkelse vendte Mathiez sig med al sin Kraft. Med en voldsom Iver kastede han sig over det mægtige Kildemateriale i Arkiver og Biblioteker, og i Skrifter, der er gennemsyret af hans stærke Temperament, rettede han det ene Kølleslag efter det andet mod Aulards Yndlingsfigur, indtil Statuen laa søndret for hans Fod.

Hvad var nu Grunden til denne Voldsomhed? Man kan sikkert ikke se bort fra, at personlige Forhold har spillet en vis Rolle. Mathiez havde Tanker om at skabe sig en Førerstilling, og ligesom Aulard i sin Tid havde svunget sig op ved at kaste sig over Taine, saaledes vilde Mathiez styrte sig over den forgudede Aulard. Men hertil kommer, at Mathiez havde en ganske anderledes Grundindstilling end Aulard. Mathiez var dybt paavirket af Jaurès marxistiske Historieopfattelse og delte mange af sine samtidiges Lede ved det radikale Parti, der havde svigtet i det sociale Spørgsmaal. Ud af disse Tanker og Stemninger voksede Robespierreskikkelsen frem, og det var om ham, at Mathiez prøvede at fylke en stor Skare Medarbejdere.

Mathiez gik metodisk til Værks og grundlagde i 1908 Société des études robespierristes, som blev Centralen for ny og dybtgaaende Undersøgelser. Selskabets Organ blev Tidsskriftet *Annales révolutionnaires*, som senere omdøbtes til *Annales historiques de la Révolution française*. Oprettelsen af denne Organisation var et direkte og voldsomt Stød mod det af Aulard i 80erne stiftede *Société de l'histoire de la révolution*

française og dets Tidsskrift *La révolution française*. Forbitrede Kampe førtes i den følgende Tid mellem de to Parter.

I det ny Tidsskrift offentliggjorde Mathiez en uhyre Række Studier over Danton og Robespierre, som senere blev samlet i store Bind. Fra før 1918 stammer: *La corruption parlementaire sous la Terreur* og *La conspiration de l'étranger*. I 1919 udgav han *Danton et la Paix*, 1921 *Robespierre Terroriste*, som i 1925—26 fulgtes af *Autour de Robespierre* og *Autour de Danton*. Som et sidste Bind i denne Række kan nævnes *Girondins et Montagnards* fra 1930.

Gennem alle disse Arbejder er der ydet et betydeligt Bidrag til de to Mænds Historie, men en samlet Biografi blev aldrig skrevet. Karakteristisk er det, at Mathiez søger at rense Robespierres Eftermæle ved et energisk Arbejde med at pille al Pynten af Danton og vise, hvor købt af alle Parter han var. Dette Arbejde har taget megen Tid, men det maa indrømmes, at det er et stort og fældende Materiale, det er lykkedes at lægge frem. Det opbyggende Arbejde har derimod været mindre, og der kan sikkert endnu findes meget Materiale til Belysning af Robespierres Historie. For Mathiez staar Robespierre som Repræsentanten for alle den franske Revolutions største og bedste Ideer. Den ubestikkelige og rene i en Tid fuld af Korruption, den mest fuldbaarne Repræsentant for Lighedstanken paa det politiske som paa det sociale Omraade, den fødte Politiker og Tidens største Taler. Robespierres ledende Idé er, at den politiske Revolution maa følges af en social, der knækker Kapitalismens Støtter, de privilegerede Stænder og Bourgeoisiet. At faa dette Billede af Robespierre frem saa Mathiez som sit store Kald. »En consacrant nos efforts et nos veilles à réhabiliter sa memoire nous ne croyons pas servir seulement la verité historique, nous sommes sûrs de faire chose utile pour cette France, qui devrait rester ce qu'elle était au temps de Robespierre, le champion du droit, l'espoir des opprimés, l'effroi des oppresseurs, le flambeau de l'Univers«¹.

Det dybtgaaende Studium af Danton og Robespierre var

¹ Robespierre terroriste S. 188.

for Mathiez Udgangspunktet for Studier over Tidens politiske Historie i Almindelighed. Resultaterne heraf finder man i hans Arbejder: *Les grandes journées de la Constituante* og *La victoire en an 2. Esquisse sur la defense nationale*. Verdenskrigens Forholdsregler mod Udlændinge i Frankrig inspirerede ham til Bogen: *La révolution et les étrangers. Cosmopolitisme et defense nationale* (1918). I store Skarer strømmede Skribenter og Digtere til Paris i 1789, tiltrukket af det ny politiske Liv, og den nyfødte Stat optog dem alle gæstfrit i sit Hus. For Revolutionen betød dette fremmede Element en mægtig moralsk Kraft, som indgav Lederne den Opfattelse, at det franske Folk var kaldet til at føre Frihedens Evangelium ud blandt Europas Folkeslag. Denne Stemning holdt sig til 1793, men da ydre og indre Farer truede Staten, da Udlandet sendte Hærskarer af Spioner og politiske Agenter ind i Landet, forandrede man Signaler, og med haard Haand gik man frem mod de Fremmede. Højdepunktet naaedes i Rædselsperioden, men Systemet slappedes saa snart den ydre Fare var forbi. Bogen er en Lovprisning af den Aandsretning, der formaaede at nedbryde Skrannerne mellem Folkene og faa dem til at føle sig som Brødre.

Det er klart, at en Mand, der havde beskæftiget sig saa meget med Revolutionens Historie som Mathiez, til sidst maatte føle det som sin Opgave at give en samlet Fremstilling af Revolutionens Forløb. I de nærmeste Aar efter Krigen begyndte han herpaa, og Resultatet blev *La révolution française* I—III (1922—23).

Ingen, der griber første Bind af dette Værk, giver Slip paa det, før alle 3 Bind er læste, og med Glæde vender man tilbage dertil. *La révolution française* er en Perle i fransk Historieskrivning, og Forfatteren har herved vist sig som Historieskriveren af Guds Naade. I et Sprog, der er gennemglødet af den Ild, der brændte i hans eget Indre, føres de kendte Begivenheder frem for Læserens Blik. En Rigdom af Synspunkter og et Væld af Oplysninger er samlet paa de smaa 600 Sider, som Værket omfatter, og mere end noget andet Skrift er det blevet Folkets Læsning. Knapt 10 Aar efter dets Fremlæggelse foreligger det i 4 Oplag.

De 3 Bind skildrer Revolutionens Historie frem til Robespierres Fald, og 10. August 1792 og 2. Juni 1793 danner Afslutningen paa henholdsvis I. og II. Bind. Hovedpunktet i det første er Nationalforsamlingens Historie. Ret udførligt omtales det praktiske Reformarbejde, og det understreges, at denne Forsamling betegner Bourgeoisiets Sejr. Det er denne Klasses Interesser, der udtrykkes i de forskellige Love. Hovedskikkelsen er Lafayette, og et helt Kapitel helliges ham. 10. August betyder ikke blot Kongedømmets Fald, men Enden paa Bourgeoisiets Herredømme.

Andet Bind optages ganske af Kampen mellem Gironden og Bjerget. Der hersker ingen Tvivl om, paa hvilken Side Mathiez staar. Han er fuldt og helt Bjergets Mand, og med Skepsis og Foragt betragter han den Klike, der kun tænker paa egen Fordel. Efter hans Opfattelse er det ikke saa meget Kongeprocessen, der er fældende for Gironden, som dens social-økonomiske Politik og især dens Pengepolitik. Inflationen førte Dyrtiden i sit Kølvand, og Hungeropstande opstod overalt. Gironden forstod ikke eller vilde ikke forstaa, at de ydre og indre Vanskeligheder kun kunde løses ved en ekstraordinær Samling af hele Magten paa faa Hænder: Diktaturet.

Dette skildres i Bind III. Som det er at vente, er Robespierre og hans nærmeste Medarbejdere Couthon og Saint-Just Hovedfigurerne. Med Omhu skildres deres Virksomhed, og der gives en omhyggelig Redegørelse for, hvorfor denne maatte mislykkes. De ydre Forhold arbejdede imod, og det var umuligt paa et Par Maaneder at forandre et Samfund og et Folk, der var Resultatet af en aarhundredlang Udvikling. For Mathiez er Robespierre det typiske Eksempel paa den menneskelige Viljes Grænser overfor de ydre Forholds Modstand.

Sammenligner man Mathiez Revolutionshistorie med hans Forgængeres, vil det være let at paavise Forskel i Opfattelsen af Begivenheder og Personer, men ingen i Værkets Anlæggelse. Selv om man synes at spore nogen Indflydelse fra Jaurès, har dette ikke væsentlig omstøbt Værket. Nu som før er det de politiske og personlige Forhold, der spiller Hovedrollen.

Mathiez har sikkert aldrig betragtet sin Revolutionshistorie som det endelige og sidste Ord fra hans Side, langt snarere har han opfattet den som en nyttig Station paa Vejen, hvor man kunde gøre op med sig selv, hvor langt man var naaet og hvad der endnu stod tilbage. De 3 Bind kan ogsaa daarligt anses som en fuldstændig Revolutionshistorie. Fremstillingen standser Juli 1794, og man maatte vente en Fortsættelse frem til 1795, helst til 1799.

Dette har sikkert ogsaa været hans Hensigt. I 1929 udgav han et omfangsrigt Værk: *La réaction Thermidorienne*, der fører Revolutionens Historie frem til Konventets Opløsning. For Mathiez er denne Periode Nedgangstiden. De personlige Stridigheder fortrænger Diskussionerne om Ideerne, og private Interesser faar Lov til at boltre sig. Med stor Kraft og i en blændende Stil maler Mathiez Billedet af de forskellige Personer, først og fremmest Tallien. Man undres ganske vist over, at han anvender saa megen Plads paa at udrede de utallige personlige Rænkespil, men Grunden er vel den, at han derigennem indirekte hæver Robespierreskikkelsen.

Den politiske Historie efter 1795 naaede Mathiez aldrig at faa skrevet. I sine sidste Aar vendte han tilbage til Tiden før la terreur og udgav 1931: *Le dix Août*, hvori han skildrer Forhistorien og Forløbet af den for Revolutionen saa vigtige Opstand. Hans Hovedsynspunkt er, at man ikke kan sige, at Opstanden var en social Kamp, hvor et nyt Befolkningslag rejste sig mod et andet. Det var stadig Borgerstanden, repræsenteret ved Advokater, Studenter og lignende, der var de ledende, men for at gennemføre Kampen købte de Proletariatets Hjælp, Bønderne ved at love dem at slette alle Afgifter, Byarbejderne ved Foranstaltninger mod Dyrtiden. Bogen har endelig det Formaal at vise, at Danton ingen Indflydelse har haft paa Begivenheden, og at den Legende, der er opstaaet omkring hans Navn, er bundfalsk. Hovedmanden var Santerre, Leder af en af Paris Sektioner.

Trods sin store Optagethed af Revolutionens politiske Historie lykkedes det dog Mathiez i 1927 at udgive et stort Bind

paa over 600 Sider, som han gav Titlen: *La vie chère et le mouvement social sous la Terreur*. I dette Bind har han samlet, hvad han gennem Aarene har skrevet om de økonomiske og sociale Forhold. Selv var han overmaade stolt af Bogen, og det var hans Haab, at den maatte blive staaende.

Tager man de enkelte Afsnit frem, er de udmærkede Eksempler paa den Omhu, hvormed Mathiez gik til sit Arbejde. Fremstillingen er overalt bygget paa et fyldigt Kildemateriale, fremdraget og sorteret med den kyndige Historikers Haand. Den første Studie behandler Sukkerkrisen i 1792 og Foranstaltningerne herimod. Til Manglen paa Sukker sluttede sig snart Manglen paa Brød og andre Levnedsmidler. Priserne steg voldsomt, og Hungerrevolter var Følgen. Regeringen greb nølende ind, da det stred mod Tidens liberal-økonomiske Opfattelse. Efter forgæves og halvtgennemførte Forsøg paa en Maksimallovgivning naaede man i Løbet af 1793 frem til et økonomisk Diktatur, og en Levnedsmiddelkommission blev nedsat. De ny Forholdsregler kunde ikke gennemføres uden haarde Straffedomme, og la terreur blev Følgen. Rædselsperioden har saaledes baade politiske og økonomiske Aarsager.

Det er Mathiez Teori, at Kornprisernes voldsomme Stigning ikke skyldes virkelig Mangel paa Korn, men en forfejlet Pengepolitik. Regeringen behøvede Penge, men da man ikke vovede at tage dem ved en forøget Skatteudskrivning, saa man sig nødsaget til at forøge Assignaternes Antal, og Inflationen blev Følgen.

Mathiez overmenneskelige Arbejde de sidste Par Aar nedbrød hans stærke Helbred og var den direkte Aarsag til hans bratte Død. Da han blev revet bort midt i sit Arbejde og endnu i sin bedste Kraft, maa hans Forfatterskab bære et ufuldendt Præg. Til Trods herfor er hans Indsats i Studiet af Revolutionens Historie overordentlig betydningsfuld, og hans Navn vil blive nævnet sammen med de andre store Dyrkere af denne Periode.

Maaske er det endnu for tidligt at fælde en endelig Dom over hans Gerning, men visse Ting lader sig dog fastslaa.

Det Arbejde, som Aulard i sin Tid begyndte paa, et viden-

skabeligt Studium af Revolutionens Historie har Mathiez ført videre. Han medbragte til sin Forskning stor Lyst til og betydelige Evner for et metodisk Studium af de arkivalske Skatte, og det er ganske utroligt, hvad der ved hans uhyre Flid gennem mange Aar er blevet bragt frem for Dagens Lys. De Oplysninger, han paa denne Maade samlede sig, suppleredes med Stof fra den trykte Litteratur, som han beherskede ligesaa fuldkomment som de utrykte Kilder. Mathiez var dog ikke blot den store Stofsamler, men ogsaa den strenge Kritiker, der ikke lod nogen Meddelelse indgaa i Fremstillingen, før den paa det omhyggeligste var undersøgt. Resultatet af sine mangfoldige kritiske Undersøgelser nedlagde han i en Række korte Afhandlinger, som fortjener at studeres alene for deres Metodes Skyld.

Med utrættet Iver indprentede han sine Elever denne Metode, og herigennem er hans Indflydelse naaet vidt omkring. Ligesom sin store Modstander Aulard samlede han i sit Selskab og i sit Tidsskrift en lang Række Medarbejdere, paa hvem han overførte en Del af sin mægtige Energi og Kærlighed til Stoffet. Et Mylder af selvstændige Arbejder skød op, der supplerede og uddybede Mesterens egne Resultater. I den foregaaende Oversigt er flere af disse omtalt, f. Eks. Dommaget og Michon.

Med Hensyn til Emnevalg betyder Mathiez en virkelig Fornyelse. Aulards Forfatterskab behandler udelukkende den politiske, og navnlig Ideernes Historie. Hermed kunde Mathiez ikke lade sig nøje. Selv om det maa indrømmes, at den politiske Historie og navnlig Personernes indbyrdes Forhold beholdt et meget stærkt Tag i ham, havde den Indflydelse, som Jaurès udøvede paa ham, dog en varig Karakter, idet den aabnede hans Blik for den Betydning, som de økonomiske Spørgsmaal havde for Revolutionens Udvikling. Mathiez var ikke fuldt og helt Tilhænger af den marxistiske Historieopfattelse, men han lod sig paavirke af den og antog den som en god Arbejdshypotese. Naar han ikke fuldt kunde følge Jaurès, skyldtes det, at han stadig maatte hævde den uhyre Betydning, som den enkelte Personlighed er istand til at have paa Begivenhedernes Udvikling.

Ikke alene som Forsker, men ogsaa som Historieskriver vil Mathiez Navn blive bevaret. Hans betydelige analytiske Evner indgik en lykkelig Forbindelse med en stærkt udviklet syntetisk Sans. Ingen der læser hans Bøger, især fra de senere Aar, vil undgaa at blive slaaet af den Overlegenhed, hvormed han tumlede sit Stof. Hertil kom, at han besad den Myndighed og Kraft, der skal til for at male svundne Tiders Tildragelser og Skikkelser frem for Læserens Blik. Men mest betød det for ham, at hans hele Temperament svarede til Stoffet som Haand til Handske. Revolutionens voldsomme Oprin og de revolutionæres dybe Tro paa deres Sags Retfærdighed fandt en stærk Sangbund i hans eget kraftige, voldsomme og fuldttonende Gemyt. Med rette udtalte en fransk Kollega ved hans Baare de betydningsfulde Ord: han blev en glødende Tids glødende Historiker.

Harald Jørgensen.

Anmeldelser.

Erik Arup: Danmarks Historie. II. Bd. København 1932.

Det 16. Aarhundrede.

I.

Det er nu vel godt en Snes Aar siden, det blev bekendt, at daværende Arkivar i Udenrigsministeriet Dr. Arup forberedte sig til at levere en Haandbog i Danmarks Historie til Afløsning af Allens bekendte Værk, og at Bogen mentes at kunne foreligge i Løbet af $1\frac{1}{2}$ til 2 Aar. De, som i hine Dage ønskede at kende Definitionen paa en Haandbog, maatte søge den i Mølbechs Ordbog, der oplyste, at dermed forstaas: 1) »En Bog, som man idelig, daglig bruger«; og 2) »En Bog, som indeholder i Korthed de første Grunde til en Videnskab«. Hertil føjer den gamle Videnskabernes Selskabs Ordbog som tredje Karakteristikon: »En liden Bog, som man beqvemmeligen kan tage i Haanden«. Hvad enten man anvender alle tre Definitioner hver for sig eller under eet, maa det siges, at de kun i ringe Grad udtømmer den Bogs Væsen, der hidtil gennem to Dele paa tilsammen 1000—1100 store Sider kun er ført ned til Christian IV.s Indgriben i Trediveaarskrigen 1625, og som vokser i Omfang med en saa rivende Hast, at alene det 16. Aarhundrede fylder næsten en Tredjedel af hele Værket. Skal der være Tale om en Fortsættelse efter samme Maalestok, vil man altsaa endnu langtfra være naaet halvvejs, og man maa regne med et samlet Værk paa flere tusinde Sider.

Det kan ikke være andet, end at det første Indtryk af den nye Historie vil virke fængslende paa mange. Allerede som Arbejdspræstation er den imponerende. Her synes hele det trykte Materiale til Belysning af vor Udvikling at være taget i Brug til en særdeles indgaaende Skildring. Det er navnlig den indrepolitiske Historie, som behandles, og mange Sider af denne, som ellers ikke plejer at medtages, er skudt frem i første Linje; andre behandles vel mere strejfvís, men deres Tilstedeværelse markeres

dog. Dette gælder saaledes ikke blot om, hvad der hidtil har været regnet for at ligge under Retshistorien, men ogsaa om Skolevæsen, Fattigvæsen o. l. — Love, Recesser og de utallige kgl. Forordninger tages flittigt i Brug hertil. Fremstillingen gennemstrømmes af en Aand, der, selv om den ikke kan betegnes som moderne i europæisk Forstand, dog er forskellig fra, hvad man møder i tidligere dansk historisk Literatur. Her er heller ikke nogen fornem Tilbageholdenhed over for Nutidens Spørgsmaal; tværtimod, hvad der anses for at kunne belyse disse, drages med Forkærlighed frem. Resultatet bliver et farverigt Billede, ikke saa meget af Danmarks Historie, som Titlen lovede, som af det danske Folks Udvikling, saaledes at denne ses ud fra Underklassernes Synspunkt og skildres med Sympati for disse. Ledemotivet er ganske vist de førende Personligheders Kamp om den politiske Magt, men dette gør i hvert Fald ikke Skildringen mindre fængslende. Naar hertil føjes, at Formen er livfuld, ikke tyngtet af stilistisk Bredde, tværtimod kondenseret, ja undertiden helt lapidarisk, turde allerede af det anførte fremgaa, at den tykke Bog langtfra kan kaldes kedelig eller ligegyldig.

Men viser allerede det Ydre, at Haandbogens Ramme forlængst er sprængt, saa at Værket ingenlunde falder »beqvemmeligen i Haanden«, fremgaa det ogsaa af det Indre, at Værket indeholder noget helt andet end Grundlinjerne af Danmarks Historie, som man »daglig« vil vende tilbage til. Baade mere og mindre, fordi, som bekendt, Grundlinjerne i denne Bog er alt andet end ubestridte. Men det har hidtil været saaledes i Videnskabens Verden, at naar en Forfatter fremsatte et helt nyt Syn paa et Folks eller Tidsums Historie, underbyggede han det med et kritisk Bevisapparat. Det holdt Mommsen og Ranke sig ikke for store til; nyere Forfattere som Erslev og Fridericia endnu mindre. Eller man kan gaa den Vej, som Emil Hildebrand, før han udsendte »Den svenska stattsförfattningens historiska utveckling«, eller de hjemlige Forfattere af »Danmarks Riges Historie«, nemlig at fremlægge Bevismaterialet for deres Nysyn i særlige Tidsskriftsartikler, før eller samtidig med Hovedværkets Fremkomst. For det Arupske Værks Vedkommende er dette kun sket i sparsom Grad, og saa godt som ikke for den store Del af det, som omfatter det 16. Aarhundrede. Den nye Bog har saaledes i det ydre Karakter af at være et ikke-videnskabeligt Værk; der klæber stadig noget af Haandbogens Præg ved den. Men den hører paa den anden Side aldeles ikke til Populærhistorierne, og Forf. vil sikkert have sig meget betakket for at se den slaaet i Hartkorn med Danmarks-historier, som de bekendte af Fabricius eller Ottosen. Der er altsaa

allerede i denne Bogs Form noget, som gaar paa tværs af alle hidtidige Kategorier; den gør Krav paa at bringe noget nyt og kræver Respekt herfor, men samtidig er den ukontrollabel, undtagen for de overordentlig faa, der i Forvejen kender alle de Kilder, hvorpaa den bygger, eller véd, hvor de skal finde dem.

Det bør derfor ikke undre, at Anmelderen holder sig til den Periode, med hvilken han paa Embeds Vegne har Pligt til at være fortrolig, nemlig det 16. Aarhundrede. Hertil kommer to vægtigere Grunde. Dels udgør Skildringen heraf en saa stor Del af det nys udkomne 2. Bind, henved Halvparten, at den maa antages at give et tilstrækkelig tydeligt Indtryk af Forf.s Arbejdsmetode. Dels har de fire sidste Aarhundreder af Danmarks Historie, altsaa Tiden efter 1523, som historisk Arbejdsmark deres særlige Karakter. En af de bedste Kendere af vor nyere Historie har en Gang fremsat det Paradoks, at Danmarks Historie egentlig først begynder med 1523. Disse Ord rummer dog megen Sandhed. Historie er Genfødelse, altsaa Rekonstruktion. Naar der, som i vor Middelalders Historie, kun »opgives« faa Punkter til Støtte for Konstruktionsopgaven, er det en Selvfølge, at der kan tegnes mange forskellige Figurer, som »gaar gennem« disse Punkter. Fra og med det 16. Aarh. forandres dette Forhold. Først nu er der bevaret et saa fyldigt Kildemateriale af første Rang, en saadan Mængde faste Punkter for Tegningen, at den videnskabelige Fantasi, — der i de saakaldte Aandsvidenskaber jo har en større Berettigelse end indenfor den eksakte Videnskab — i langt højere Grad end tidligere er bunden. Der kan kun vælges mellem faa Muligheder, undertiden foreligger der slet intet Valg. Og endnu eet, saare betydningsfuldt: Alle de givne Punkter skal med i Tegningen. Dette vil naturligvis ikke sige, at alle Detaljer, som er kendte, skal indgaa i den historiske Skildring, men at Udvalget af dem skal være typisk, saa at de for Tidsalderen karakteristiske og i sig selv betydningsfulde Træk er medtagne. Den Forsker, som forsynder sig imod denne elementære Regel, stiller derved sit Værk udenfor de videnskabelige Arbejders Række.

II.

Den nye Skildring af det 16. Aarhundrede gør, sandt at sige, allerede ved første Øjekast et noget uoverskueligt Indtryk, som ikke tyder paa, at den er udarbejdet efter en fast lagt Disposition. Det er bl. a. ikke muligt at faa Sammenhæng i den Samfundsudvikling, der er Hovedsagen for Forf. Grunden er dels Opdelingen i mindre Afsnit uden indbyrdes Forbindelse; hver

Haandfæstning behandles saaledes for sig uden tydelig Sammenhæng med hele Forfatningsudviklingen. Dernæst skyldes det Forf.s overordentlige Kærlighed til Detaljer, som ofte kunde have været sparet. Dette gælder navnlig for Navne og Aarstal; der anføres mange Embedsmænd og Adelsmænd, som forbliver »tomme Navne«, og for Datoer har Forf. en hel Passion. Men ogsaa her synes Vilkaarligheden at herske; hvorfor anføres t. Eks. S. 429 den ligegyldige Dato for Johan Rantzaus Overgang over Sundet 1525, men derimod ikke Dagene for hans to Sejre over Bønderne ved Lund og Bunketofte, som dog endelig har noget mere Betydning?

Ligesom Kompositionen altsaa er noget løs, behøver man heller ikke at have syslet længe med Bogen, før man bliver klar over, at den er behæftet med mange, lad os sige: Unøjagtigheder. De skyldes ofte en for hastig Udarbejdelse. S. 431 tales saaledes om Befæstningen ved »Aarhus«, der skal være »Aahus« (i Skaane); S. 440 om »Bonde Daa« istf. »Bonde Due«; S. 450 citeres fra Recessen 1530 Ordene om, at »hvilken som Aanden (skal være »Naaden«) haver, maa den klarligen prædike«; S. 447 og 449 henføres det samme Brev henholdsvis til 20. Maj og 20. Juli (det første er det rigtige); S. 452 opgives Besætningen paa Akershus 1532 til 30 Mænd (skal være 20); S. 457 er der ikke mindre end 4 Fejl i Listen over de Adelsmænd, der var til Stede paa Herredagen 1533, idet »Anders Bølle« skal være »Anders Bille«, »Anders Brahe« »Axel Brahe«, »Knud Ulfstand« »Trud Ulfstand«; endelig er Niels Lunge ikke Væbner, men Ridder. Ofte drejer det sig om rene Skødesløsheder; Christiern II føres ikke d. 25., men d. 26. Juli fra København til Sønderborg (S. 453); Johan Urne overgiver Københavns Slot ikke d. 24. Juni, men den 24. Juli 1534 (S. 474); Slaget ved Svenstrup staar ikke 15., men 16. Okt. s. A. (S. 475); Slaget ved Helsingborg ikke 12., men 13. Jan. 1535 (S. 477); samme Steds opgives Christian III.s Ryttere 1535 til 2500, et ganske usandsynligt højt Tal (se Da. Mag. 4. R. III, XVI); S. 551 forveksles de to svenske Historikere Johannes og Olaus Magni Værker; S. 554 sættes 17000 Daler lig 680000 Kr., hvilket aabenbart er en Fejlskrift for Troels-Lunds 68000 Kr. osv. osv.

Man kunde blive ved med at anføre Eksempler paa saadanne, mere eller mindre betydningsfulde Fejl. En Opregning af alle Urigtighederne vilde allerede af Pladshensyn være en Umulighed her. Hvis det herimod vil blive indvendt, at hvor der meddeles en saadan Mængde Kendsgerninger, kan der nødvendigvis løbe nogle Fejl imellem, maa vi som Svar gennemgaa nogle faa Sider,

tagne ganske i Flæng. Jeg griber her Skildringen af den unge Christian IV.s Forhold til hans samtidige, Arild Hvitfeld, Tyge Brahe og Frederik Rosenkrantz, som det skildres paa de 4 Sider 645—648. Om den første af disse hedder det: »Vi véd, at Arild Hvitfeld stod i venskabelig og videnskabelig forbindelse med alle de mange, der dengang gjorde samlinger til dansk historie, Peder Olsen i Roskilde, Chytræus i Slesvig« osv. Hertil er først at bemærke, at Hvitfeld begyndte sit Forfatterskab 25 Aar efter Peder Olsens Død, og at der ikke er ringeste Grund til at antage, at han nogensinde skulde have truffet ham, da den eneste Forbindelse mellem dem bestaar i, at Hvitfeld »vistnok«¹ gennem Anders Vedel modtog nogle af Peder Olsens Samlinger længe efter dennes Død. Hvad Chytræus i Slesvig angaar, har en saadan Forsker aldrig eksisteret, derimod nok en Chytræus i Skaane (foruden den berømte rostockske Theolog), og 2 Cypræus'er i Slesvig; det er formodentlig om den ene af disse, der her er Tale². Om Tyge Brahe meddeler Forf., at han af Rentekamret aarligt modtog 50 Dlr., en i Sandhed beskeden Understøttelse, der da ogsaa i Virkeligheden var 500 Dlr.; til Gengæld laante Tyge Brahe ifølge Arup Hertugerne af Mecklenburg 1000 Dlr., skal være 10000; en saa meget mærkeligere Unøjagtighed, som Forf. selv paa den følgende Side citerer Kongens Bebrejdelse til ham, at »Du i mange Tusindtal haver dennem (dvs. Dalere) til Herrer og Fyrster at udlaane«. Paa samme Side anføres som Bevis for den unge Konges »brutale hensynsløshed«, der »vakte forfærdelse« hos Datiden, Dommen over Frederik Rosenkrantz, som 1591 — skal være 1593 — var kommet hjem fra sin Udenlandsrejse og var traadt i Forhold til Dronningens Jomfru Rigborg Brockenhus. Men dels nævnes det ikke, at Frederik Rosenkrantz paa det Tidspunkt vistnok var trolovet med en anden Kvinde, hvad der i høj Grad maatte skærpe Forseelsen³, heller ikke, at Rigborgs Fader, Laurids Brockenhus, ved sit uforsonlige Krav om Retsforfølgelse lagde Tryk paa Kongen og gjorde en mindelig Ordning umulig. Det var da heller ikke Kongen, saaledes som Forf. fremstiller det, men Rettertinget⁴, der paa Grundlag af Gaardsretten fældede den bekendte haarde Dom over Rosenkrantz, og der er næppe Grund til med Arup at glæde sig over, at »slægten Brockenhus var dog mildere end kongen, thi den anerkendte den søn, Rigborg Brockenhus fødte«. Dette hverken vilde eller kunde Brockenhus'erne: det

¹ H. F. Rordam: Arild Hvitfeldt S. 318.

² Rordam steds. S. 55 f.

³ Vedel Simonsen: Eske Brock II, 60.

⁴ V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme I, 275.

var naturligvis Rosenkrantzterne, som skænkede denne deres Ætling deres Anerkendelse og deres Navn.

Endnu kun et Eksempel paa, hvilke Misforstaaelser en saadan forhastet Udarbejdelse kan føre til. Det er det ovenfor nævnte Brev af 20. Maj 1530 (S. 449). Heri fortæller Hans Mikkelsen under Landflygtigheden Christiern II om en Besigtelse af Københavns Befæstning, der nylig var bleven foretaget af Frederik I.s Rigsraader, særlig Anders Bille og Mogens Gøje. »Da sagde hr. Anders Bille til raadet«: — hedder det i Arups Gengivelse — »Hvad enten I nu bygger denne vold til bedste for kong Christiern eller for rigsraadet, da bygger I den i alt fald til rigets bedste«. Meningen af disse Ord maa saa være, at Hovedsagen ikke er, om den landflygtige Konge eller Rigsraadet faar Nytte af Volden, men derimod, at der nu findes en Befæstning mod udenlandske Fjender. Dette er altsaa en Lovtale over Borgerne for deres smukke patriotiske Tanke. Imidlertid betegner Forf. selv Ordene som »udæskende« og som et Vidnesbyrd om »den dybe samfundsstrid«, hvilket sandelig ikke er let at begribe. Men i selve Brevet¹ staar der da ogsaa noget ganske andet, nemlig: »Hvad heller bygger I denne Vold Kong Christiern til Gode, eller og Rigsens Raad til gode; gør I det Rigsens [Raad] til Gode, da er I derudi Løgnere (løffuendis)«. Meningen er altsaa, at Borgerne beskyldes for at lyve, hvis de vil paastaa, at de er loyale Undersaatter af Frederik I. Og dette kan virkelig kaldes »udæskende«.

Ogsaa til Illustrationerne strækker denne Unøjagtighed sig. S. 509 gengives nogle Tegninger af Hamsfort, der skal forestille »den sidste katolske biskop Knud Gyldenstjerne, der i ridderrustning afleverer bispehue og krumstav, og den første protestantiske biskop Jørgen Sadolin, der prædiker«. Det sidste Billede viser imidlertid tydeligt nok en livlig Disputats mellem to Gejstlige, altsaa ikke nogen Præken; paa det første ser man en Mand i Rustning staa som Skjoldholder ved Gyldenstjernernes Vaaben, saaledes som det er almindeligt i Datidens Sigiller. Christoffer af Bayern har eksempelvis som Skjoldholdere en Kvinde og en Engel, Christiern I to Vildmænd, Hans en Løve og en Løvinde, Familien Haxthausen en Hest. Skal man heraf slutte, at Kong Christoffer er bleven til en Engel, eller Haxthausen til en Hest?

Det er sandt, at det kun har ringe Betydning, om der var 20 eller 30 Mand paa Akershus, eller om Slaget ved Svenstrup stod den 15. eller 16. Oktbr. Men naar den Slags Unøjagtigheder bliver saa mange, at man maa opgive at tælle dem, efterlader de unægtelig en Følelse af Utryghed over for Skildringens Enkeltheder, der

¹ C. F. Allen: Breve og Aktstykker I, 595.

alligevel ikke er uden Vægt. Man vil over for den ene eller anden nye Oplysning blive ængstelig ved at stole paa den, før man har verificeret den gennem at opsøge Kilden. Og dette er ikke Hvermands Sag. Man kommer til at tænke paa den engelske Historiker Froude, om hvem det blev sagt, at han led af den besynderlige Svaghed som oftest at gribe lige ved Siden af det rigtige, naar han skulde gengive et Faktum, en Dato eller et Aarstal.

Men Bogen er heller ikke fri for Modsigelser. Side 485 hedder det om Christian III 1536, at han viste sig »meget kortsynet« ved at opgive det »glimrende magtmiddel« over for Herremandsstanden, som tidligere danske Konger havde haft i Folkets Tilslutning til dem gennem en Rigsdag. Nu kommer denne Klage over Rigsdagens Forsvinden Læseren noget overraskende, hvis han husker paa, at Forf. 80 Sider forud (S. 405) ved Frederik I.s Haandfæstning har fundet det ganske naturligt, at der ikke blev Tale om at bevare nogen Rigsdag; »thi denne kunde allerede efter tidens vanskelige samfærdelsesforhold kun sammenkaldes nu og da, naar spørgsmaal af aldeles afgørende betydning for hele det danske samfund kom i betragtning, ikke deltage i det almindelige lovgivningsarbejde«. Hvilken mægtig Udvikling af Samfærdelsesmidlerne maa man ikke forudsætte i Løbet af disse 13 Aar, naar Landet altsaa laa saa helt anderledes i 1536! Kun Skade, at den er ligesaa ukendt som usandsynlig. Men dette er ikke den eneste Prøve paa Inkonsekvens. Peder Okses Modstander Herluv Trolle, der S. 553 karakteriseres som »brav, men svagt begavet« (en betænkelig Udvidelse af Troels-Lunds Ord »en trofast Slider«, hvad der iøvrigt heller ikke er den almindelige Dom over Herluv Trolle, thi Thiset kalder ham i Biogr. Lex.: »dygtig, munter og beleven«); samme Herluv Trolle betegnes to Sider længere fremme som Oppositionens sejrige Fører i Rigsraadet, og der tilføjes: »Denne 40aarige og rige herremand kunde for alle de misfornøjede tage kampen op med de Okser«. Det er ikke noget Vidnesbyrd om Peder Okses egen Intelligens, at en »svagt begavet« Fører for Oppositionen imod ham saa let kunde slaa ham af Marken. Noget tilsvarende gaar det den unge Christian IV. Side 640 kaldes han »selvsikker« og »overbevist om sin evne til at herske over mennesker, skønt han slet ikke kendte dem«; men S. 654 siges det, at »Christian 4.s naturlige begavelse tillod ham at arvtage Hans Steenwinkel saa godt som Kristoffer Walkendorf«. Grellest træder Modsigelsen vel frem mellem Ordene S. 578 L. 7 f. n.: »Maaske tænkte rigsraadet virkelig paa for at opnaa freden med Sverige, som det saa stærkt ønskede, at fjerne kong Frederik 2. for Erik 14. eller en anden prætendent«; og straks efter S. 579 L. 3 f. o.: »Det

var nu heller ikke det danske rigsraads tanke; hvad det ønskede, var blot, at kongen skulde forsone sig med Peder Okse«.

Et tredje Vidnesbyrd om Arups Travlhed er hans mærkelige Afhængighed af Forgængernes Arbejder, saa snart det drejer sig om Ting, der ikke interesserer ham. Dette gælder navnlig Krigshistorien. Han har herunder øjensynligt haft »Danmarks Riges Historie« (af Heise) liggende ved Siden af sig paa Bordet, og han har benyttet den paa en Maade, der kun kan betegnes som nærgaaende. S. 440 kaldes de jyske Bispers Brev til Dr. Eck »svulstigt og ydmygt«; disse Ord er hentede fra Heise S. 295. S. 453 læser man om Christiern II.s Fængsling paa Sønderborg, at Lensmanden Knud Gyldenstjerne — som forøvrigt ikke var Lensmand paa Sønderborg — »trak kongen i skægget og rev den gyldne vlies' ordenskæde af hans hals; den fandtes senere blandt kong Frederiks efterladenskaber«; Udtrykket er ordret taget fra Heise S. 333. Navnlig maa man undres ved Gennemlæsningen af Grevefejden, der dog som vor sidste Borgerkrig kunde formodes at have interesseret Forf. Ved Skildringen af Kongevalget i Ry Kirke S. 472 er Heise S. 351 ordret benyttet; Bøndernes Hylding af Greven paa Ulvemosen, Københavns Overgivelse til ham med de paafølgende Ændringer i Byens Styrelse og Bondeoprøret paa Fyn, alt skildret S. 473, har ren Ordlighed med Heises S. 347—352. Kun Dommen over Adelens Overløben til Greven er forskellig hos de to Forfattere, hos Heise Misbilligelse, hos Arup varm Tilslutning. Horsensmødet i Aug. 1534 (S. 474) stemmer igen indtil det ordrette med Heise S. 353; fra Heise S. 356 har Arup S. 475 opnaaet at faa to Fejl i Fremstillingen af Slaget ved Svenstrup mellem Skipper Klement og den jyske Adel, nemlig at Kampen stod d. 15. Okt., og at Skipperens Hær var en ren Bondehær (den bestod, som bekendt, ogsaa af Landsknægte, og dette var Hovedsagen). Den hele følgende Skildring af Klementsoprøret og Skipperens Fangenskab S. 475 viser samme ordrette Overensstemmelse med Heise S. 357—361, og dette gælder endvidere om Udtalelsen om Poul Helgesen og om hele Fremstillingen af Københavns Belejring og Overgivelse (hvorfor bliver iøvrigt Borgernes »hvide stave« til »hvide skærf« hos Arup?) (Arup S. 477 f. fra Heise 368 til 378 ff.).

Intet Menneske vil betvivle, at Forf., i Stedet for at gøre disse Ekscerpter af en Forgænger, med Lethed vilde have kunnet give en i Formen selvstændig Skildring af Grevefejden. Forklaringen synes kun at kunne være den allerede nævnte: Hans Interesse for alle disse Begivenheder har været minimal, og han har derfor søgt at gøre det af med Skildringen af dem paa den nemmeste og billigste Maade.

III.

Hovedvægten i Arups Fremstilling er, som sagt, lagt paa den indre Historie. Den ydre Historie behandles saa summarisk, at t. Eks. Kalmarkrigen afspises med en halv Side, korrekttere bestemt 26 Linjer. Det er mindre, end hvad der i samme Bog ofres paa Tugthusets Oprettelse, et Tilfælde, som ligner en Tanke. Og dog er Kalmarkrigens varige Betydning med Rette fremhævet af I. A. Fridericia¹. Men lad nu være, at Krige vel betragtes som antikverede Fortidslevninger, der ikke bør optage for megen Plads i en Skildring, der skal vække Nutidens Interesse, saa bliver Forholdet dog et noget andet m. H. t. Danmarks hele Forhold til Omverdenen, saaledes som dette bestemmes ved Landets geopolitiske Placering. Heller ikke dette Problem, der omfatter Halvdelen af vor Historie, og efter det øvrige Europas Mening den vigtigste Halvdel, kan siges at være Genstand for vaagen Interesse hos Forf. Naturligvis kan han ikke undgaa at komme ind paa Striden mellem Hansestæderne og Nederlænderne om Farten gennem de danske Stræder, den som kulminerer i Grevefejden. Men efter 1536 bliver de udenrigspolitiske Linjer stadig løsere og tilfældigere, derfor heller ikke meget frugtbare at følge. Nu begynder ogsaa paa dette Omraade Unøjagtigheder at melde sig²; eksempelvis kan det anføres, at Brømsebrotraktaten mellem Danmark og Sverige 1541 refereres med følgende Ord S. 497: »Det ene rige skal ikke begynde nogen krig, uden at det forud har underrettet (fremhævet her) de andre riger om aarsagen dertil«; Traktaten selv siger i § 10: »Skal og intet af disse 3 Kongeriger gribe til en ny aabenbarlig Fejde med nogen uden det andet Riges Vidende og Vilje«; hvilket rigtignok er noget andet. Om samme Traktat hedder det udfra Forf.s stærke Aversion mod de »nationalistiske« Historikere, at »den er selv i skandinavismens hedeste aar neppe nogensinde blevet nævnt«. Man efterse blot Allens Haandbog (1. Udg.) S. 344 eller Fabricius' Danmarks-Historie (1. Udg.) II, 177, hvor man vil finde Brømsebrotraktaten baade nævnt og paaskønnet. Den efterfølgende berømte Fredstraktat i Speyer 1544 mellem Danmark og Kejser Karl V fremstilles som »et diktat fra en overmægtig verdenshersker til en aldeles underlegen modstander« (S. 500). Selv Schäfer³, som ingen kan

¹ H. T. 7 R. IV, 129.

² Forinden hedder det S. 448, at Frederik I »allerede 13. apr.« [1530] havde sluttet Forbund med Filip af Hessen om gensidig Hjælp i Tilfælde af Krig. Men Forbundet er allerede af 4. Apr. 1528 (Laursen: Dmks Traktater I, 68 og 78). Forbundet af 13. Apr. 1530 gik derimod ud paa Hertug Ulrik af Württembergs Restitution (Laursen I, 84).

³ Gesch. von Dmk IV, 461.

beskyldte for at undervurdere tysk Politik's Indflydelse paa Danmark, peger dog paa den Betydning, som Nederlændernes Klager over deres forstyrrede Østersøhandel havde ved at bevæge Karl V til denne Fred, og at Freden i Virkeligheden var et Kompromis imellem de to Fyrster, hvorved Kejseren jo desuden opnaaede, at Danmark forlod det franske Parti i Europa. Heller ikke er det korrekt, naar ifølge Arup Christiern II skulde »udløses af sit fængsel«, thi Fredstraktatens § 17 gaar kun ud paa, at den fangne Konge skal have Adgang til Jagt, Fiskeri og lignende »Kortvillighed« samt »besser gehalten werde«, og at Christian III skal sørge for at faa Tvisten med ham ud af Verden »aintweder guetlich oder rechtlich«. Som bekendt opnaaede Christiern II heller aldrig sin fulde Frihed. Her er ikke Tale om en overmægtig Verdensherskers Bud, thi nogen let Sag vilde det ikke have været for Kejseren, hvis Magt, som Verdenshistorien viser det, dog var begrænset, at tvinge Danmark.

Fra dette Øjeblik af hører vi ikke mere om dansk Udenrigshistorie i Christian III.s Tid, og den tages først op igen umiddelbart før Syvaarskrigens Udbrud. Det drejer sig om det livlandske Spørgsmaal. Meget overraskende hedder det S. 567 om Erik XIV.s Tilbud til Hertug Magnus at ville betale denne 40.000 Dlr. for Anerkendelsen af Sveriges Overhøjhed over Øsel: »Men dette tilbud, der i virkeligheden gik ud paa en dansk-svensk samvirken i Balticum, blev afvist af Danmark som en fornærmelse«. Altsaa: et temmelig kluntet Forsøg fra svensk Side paa at lempe Danmark ud af Øsel og samtidig sætte Uvenskab mellem Frederik II og hans Broder skal være Skandinavisme. Forstaa det, hvo som kan! Ogsaa paa andre Punkter i Syvaarskrigens Forhistorie er der Ukorrektheder; det er saaledes ikke rigtigt, at Magnus skulde have udæsket Svenskerne ved Angreb paa Estland, og det burde ikke have været forbigaaet, at Erik XIV ved Fredsforhandlingerne i København 1562 ikke blot stillede Fordring om Øsel og Gotland, men endog om Skaane, Halland og Blekinge. Det er derfor ikke berettiget at behandle Problemet saa ensidigt, som om Frederik II alene havde Ansvaret for Krigen; Holbergs Ord om »disse unge og muntre Konger« eller, som det ogsaa lyder, »Gammelt Had og unge Konger«, rummer en Sandhed, som ikke bør tilsløres.

Det er dog navnlig efter Syvaarskrigens Slutning for Perioden 1570—1611, at Fremstillingen af Forholdet til Omverdenen bliver helt ufyldestgørende. Hovedsagen er, at den betydningsfulde Linje, som fører fra Svenskernes Afspærring af Narvahandelen 1581 til Nordhavsfartens Opkomst ved Vesteuropas Handel paa Arkangelsk (og det dermed forbundne Fiskeri ved Nordnorge),

ikke er trukket op. I Stedet faar vi udførlige Oplysninger om saa begrænsede Omraaders Udvikling som Færøernes og Islands, der vel har deres Interesse, fordi vi endnu staar i Statsforbindelse med dem, men som i Betydning træder langt tilbage for det, som dengang var et verdenshistorisk, i hvert Fald et verdenshandelsmæssigt Problem. Selv om man i en Danmarkshistorie ikke behøver at medtage norsk indre Udvikling i Foreningstiden, er det dog en Umulighed i den ydre Politik at skille Dele af den dansk-norske Helstats Fælleshistorie ud. »Kongens Strømme« er udeleligt Fælleseje¹.

Det maa overhovedet betones, at der ikke i Arups 16. Aarh. er gjort Forsøg paa at indfatte Danmarks Historie i den store Sammenhæng, hvor den hører hjemme. Hvis man vil indvende, at man heller ikke i ældre Fremstillinger finder de forbindende Linjer mellem os og den øvrige Verden trukket tilstrækkelig kraftigt op, er dette intet virkeligt Forsvar, og desuden var der allerede i Ottosens Nordens Historie gjort et første Forsøg herpaa, selv om det kun gjaldt den almindelige Kulturs Omraade. Det vil snart vise sig, at det ikke alene er paa det politiske Omraade, at man savner Udredningen af Samspillet mellem Europa og Danmark i det nye Værk.

IV.

Hovedsagen for Arup har aabenbart været noget andet og større end ydre-politisk Historie. Han hævder at ville give en Samfundsskildring paa Grundlag af den materialistiske Historieopfattelse, der af ham S. 596 defineres som: »den tanke, at folkenes politiske udvikling og hele den historiske verdensudvikling i langt højere grad end ved de aandelige værdier bestemtes ved det økonomiske livs udvikling«. Forf. mener endvidere, at denne Tanke, som han i varme Ord slutter sig til, betyder: »en fuldstændig omstyrtning af alle de synspunkter, der hidtil havde været de gængse indenfor historisk forskning«. Han bebrejder mere specielt de danske Historikere, at de siden Scharlings Dage ikke har beskæftiget sig nøjere med Problemet om

¹ Hvor besynderligt løs Opbygningen er, fremgaar ogsaa af, at paa S. 529 bebrejdes det Johan Friis under Christian III, at han ikke i »sine« Recesser har noget om, hvorledes man skal forholde sig med herreløst Strandingsgods, men paa S. 564 f., hvor Frederik II.s Soret af 1561 omtales, nævnes det ikke, at denne i sine Kapitler 49 og 73 netop har Bestemmelser herom. Vi faar overhovedet nok Besked om Sorettens Kilder, men ikke eet Ord om, hvad den indeholder, skønt dette vilde være af Betydning for den alm. Handelshistorie.

Pengenes synkende Værdi i det 16. Aarh., skønt »sandheden er dog, at denne mægtige prisstigning forandrede de danske samfundsforhold paa en langt voldsommere maade end reformationen«.

»Den økonomiske Historieopfattelse« er for nylig herhjemme gjort til Genstand for en klar og velskreven Fremstilling af Joseph Davidsohn (Nyt socialt Bibliotek, 1931), som gør Rede for det Standpunkt, den moderne Marxisme (Bucharin) indtager. Dr. Davidsohns Standpunkt maa betegnes som maadeholdent og besindigt; han gaar ud fra, at »paa Forhaand er det jo slet ikke givet, . . . at en almindelig Historieopfattelse overhovedet er mulig« (S. 39), og han ender med, at »et Valg af Historieopfattelse i første Række [er] et aktuelt politisk Problem, i langt mindre Grad et videnskabeligt« (S. 89). Han erklærer endog, at han »vil ikke drøfte: om den økonomiske Historieopfattelse er rigtig og sand. Hvad der har paahvilet os, er at stille Problemet rigtigt op . . . Om disse Ting saa vil kunne fastholdes overfor Erfaringens Udvisende, er en helt anden Ting . . . Det vil derfor være sundest, videnskabeligt set, at betragte den økonomiske Historieopfattelse som en Hypotese« (S. 87) (alle Fremhævelser af mig). Saa forsigtigt udtaler en varm Tilhænger af dette Forskningsprincip sig altsaa.

Davidsohn gør endvidere opmærksom paa, at man bør skelne mellem materialistisk og økonomisk Historieopfattelse (»den økonomiske Historieopfattelse er en materialistisk, — men ikke omvendt« (S. 61)), thi det er ikke de materielle Faktorer i Almindelighed, men de økonomiske, nemlig Produktionsforholdene, der — efter hans Mening — sejrer i den historiske Udvikling, ved at indgaa Pagt med en bestemt Klasseidé og blive til en »Bevægelse«. Men Davidsohn peger ogsaa paa, at en Idéretning kan sejre uden at have økonomisk Indhold (Reformationen), og at den højere Kultur (Kunst, Literatur, Videnskab) følger sine egne Love, hviler i sig selv og ikke er økonomisk bestemt. Som man ser, er den moderne »økonomiske Historieopfattelse« langt forsigtigere i den Betydning, den tillægger »Materialismen«, end det fremgaar af Arups Skildring¹.

Her skal ikke tages Stilling til de to Opfattelser af økonomisk Historie, saa lidt som til økonomisk Historieopfattelse overhovedet, men man kunde vel vente, at Forf. af en Skildring, som øjensynlig bygger derpaa og retter Bebrejdelser mod hele det fore-

¹ Om »den økonomiske Historieopfattelse« selv i sin modificerede Skikkelse har »Ret«, vil naturligvis afhænge af, hvilken Vægt man tillægger hver af de to Sider, de psykologiske og de materielle Faktorer, ved »Bevægelsernes« Opstaaen.

gaaende Slægtled af Historikere for Forsømmelse deraf, havde sat al sin Kraft ind paa at indhente det forsømte. Først og fremmest maatte han nærmere have udbygget det Studium af Pengerevolutionen, som han selv erklærer for saa vigtigt. Der findes et stort Materiale dertil, som endnu ikke er benyttet, f. Eks. i Lens- og Rentemesterregnskaber. Ja, det var vel ikke for meget at vente, at hele Aarhundredets økonomiske Udvikling var bleven gjort til Genstand for en Række Undersøgelser, naar den skulde tjene til Basis for den politiske Historie. Navnlig vilde det have sin Interesse at se, hvilken Betydning denne Udvikling havde haft paa de lavere Samfundsklasser, der jo navnlig nyder Forf.s Interesse og Sympati. For blot at tage et Eksempel: I Udlandet er der ofret et betydeligt Arbejde paa at undersøge, om Overflytningen af Kirkens Jordejendom ved Reformationen til Kronen og Adelen kom til at betyde en økonomisk Lettelse for Fæstebønderne eller det modsatte, altsaa om Landgildeaafgifterne sank eller steg derved¹. Af den Slags Undersøgelser vil man imidlertid finde meget lidt i Arups Danmarks Historie. I Stedet faar vi til Belysning af Bøndernes Kaar kun Hamsforts bekendte Ord, der med god Grund er bestridte af det 19. Aarh.s Historikere, samt 1 — siger og skriver: eet — Skifte efter en Bonde fra 1622 (S. 607 f.). Med større Grundkunde man da slutte modsat af den Fuggerske Handelsagents ligesaa summariske Udsagn 1567: »Bønderne lever paa deres Vis godt. Dog lader Adelen dem ikke komme for højt til Vejrs«. Kun paa eet Punkt synes der overhovedet at foreligge en mere omfattende Undersøgelse, bygget paa Selvstudium, nemlig i Fremstillingen af Lensreformen i 1550'erne, der indførte en ny Lønningsform for Lensmændene, ved at disse sattes paa fast Løn (Genannt) (S.554 ff.). Men hvor interessant og betydningsfuld end Paavisningen heraf er, kan den dog ikke siges at have nationaløkonomisk Interesse; det drejer sig om noget, der er af Vægt for Staten, men ikke for Folkets Udvikling. Tanken var jo heller ikke ny; den havde været oppe under Christiern II og Frederik I samt 1542 ved de jyske Len (Erslev: Konge og Lensmd. S. 148). Iøvrigt synes Forfatterens selvstændige Syslen paa dette Omraade at indskrænke sig til Undersøgelser af Møntpolitikken (Møntforordningen 1523 S. 419 f.; Møntstabiliseringen i 1540'erne S. 540; Syvaarskrigens Møntforværring S. 575; Montreduktionen 1572 S. 588; endelig Christian IV.s store Møntfordærvelse mellem 1602 og 1624 S. 675 f.). At der hermed er peget paa et vigtigt Moment for hele Landets Økonomi, maa med Tak anerkendes, men det maa da ogsaa stærkt understreges, hvad Forf. selv indrømmer S. 540, at »pengeøkonomien endnu var svagt

¹ En Undersøgelse af dette Problem herhjemme er fra min Side i Arbejde.

udviklet, naturaløkonomien var endnu herskende; penge endnu kun en vare blandt andre, ikke alle tings maal«. Og naar dette er Tilfældet 1540, hvorledes kan han da hævde 1572, at »alle priser i Danmark havde tilpasset sig efter markens forringede værdi, et forsøg paa atter at hæve marken til dens tidligere værdi, vilde ogsaa dengang have rystet samfundet«; thi dette strider jo mod det foregaaende og er at se paa Fortiden med Nutidens Øjne. Endnu mere tvivlende maa man stille sig til Forf.s Opfattelse af Christian IV.s store Forringelse af den danske Mønt som en maal-bevidst Inflation, der baade sigtede til hans egen Fordel og til at holde »foretagsomheden i Danmark« i Gang; altsaa et næsten fortjenstfuldt, i hvert Fald et højst moderne Skridt. Det er dog vel ganske finansielle Betragtninger, der her har ledet Kongen, og der er næppe Grund til at tillægge ham nogen nationaløkonomisk Fortjeneste i den Anledning¹.

Det kan jo ikke være andet, end at der ogsaa paa andre Punkter i Fremstillingen er indstrøet økonomiske Oplysninger og Betragtninger, f. Eks. i Behandlingen af Haandfæstningerne og Recesserne eller i Skildringen af Livet paa Herregaardene. Men Arups Danmarks Historie er dog i Virkeligheden ligesom alle dens Forgængere en politisk Historie, hvori der kun lejlighedsvis peges paa de økonomiske Forhold.

V.

Hvad der virkelig interesserer Forf., er den politiske Magt-udvikling og Kampen om denne mellem Landets egne Børn. Her faar man da ogsaa mange nye Oplysninger, som stiller mange Enkeltpersoner i en ganske forskellig Belysning fra tidligere. Men hvorledes hænger det sammen med denne nye Viden? Mogens Gøje og Ove Bille skal saaledes have været til Stede ved den jyske Højadels Møde i Viborg i Dec. 1522, hvilket aabenbart sluttes af, at de nævnes i Overskriften til Sammen-sværgelsesbrevet den 22. Dec. Naar de imidlertid ikke har underskrevet dette Brev, og naar deres Segl heller ikke hænger derunder (se Bilag S. 248 til Danm. Riges Hist. III, I), motiveres dette af Arup med, at de »var altfor forsigtige til at gaa med til en saa unødvendig taabelighed« (S. 387). Tidligere Historikere (Allen III, II, 337 og Heise i D. R. H. III, I, 249) har rigtignok her med god Grund fulgt den almindelige Regel i Diplomatiken, at det afgørende ved et Brev maa være Segl og Underskrift, ikke hvilke

¹ Alb. Olsen indrømmer da ogsaa i »Soc. Dem.« ¹³/₁₀ 1932, at Forf. »antagelig overvurderer den Rolle, Valutapolitiken den Gang spillede«.

Navne der nævnes i Teksten. Det kan jo derved dreje sig om Forhaabninger hos de øvrige Brevudstedere om Tilslutning til deres Forehavende hos Mænd, der, da det kom til Stykket, vægrede sig derved. At dette var Tilfældet i 1522, taler dog vel Sandsynligheden for. Men Ove Bille spiller overhovedet en hidtil ukendt Rolle i Arups Fremstilling; han er S. 402 f. Hovedforfatteren af Frederik I.s Haandfæstning, baade af Bestemmelsen om Kætteri, der skyldes, at »han vidste, at den nyvalgte konge ikke var upaa-virket af Luther«, og af Paragraferne om, at Herremanden maatte sætte en Fæstebonde fra hans Gaard, naar det behagede ham, og at Adelen skulde have Sagefald af deres Tjenere, saaledes som det var Skik i Slesvig. Hvorfra Ove Bille vidste, at Frederik I var kættersk sindet, erfarer vi ikke, og det er i Virkeligheden meget usandsynligt, at Kongen skulde have været det paa dette Tidspunkt, om han overhovedet nogensinde blev det. Langt snarere sigter Bestemmelsen mod den afsatte Konge Christiern II, om hvis Kætteri der jo tales andet Steds i Haandfæstningen. Men selv om Kætteriparagrafen skyldtes Bisperne, altsaa blandt disse ogsaa Ove Bille, taler i hvert Fald intet for, at han skulde være Ophavsmanden til Vilkaarlighederne mod Bønderne. Vi ved jo bl. a., at hans gode Forhold til Almuen i hans eget Stift var Hovedgrunden til, at den forholdt sig rolig under den senere Klementsfejde, i Modsætning til de tre andre nørrejske Stifter. Der foreligger overhovedet intet Vidnesbyrd om, at Ove Bille skulde have haft nogen særlig Indflydelse paa Affattelsen af Frederik I.s Haandfæstning. Ligesaa usikkert er det med Arup (S. 460) at antage, at han »utvivlsomt« er Fader til Forslaget den 8. Juni 1533 om at udsætte Kongevalget et Aar. Det kan i Virkeligheden stamme fra enhver af de katolske Bisper; Paludan-Müller tænkte saaledes paa Joachim Rønnow, andre paa Ribebispen Iver Munk, fordi Forslaget viser Interesse for at dække Grænsen mellem Nørrejyland og Slesvig. Det er Heise, der har udtalt Muligheden af Ove Bille som Forfatter, men han gør det naturligvis med langt større Forsigtighed, end det sker i det foreliggende Værk.

Som et særligt karakteristisk Eksempel paa Lysten til at skyde et bekendt Navn endnu stærkere i Forgrunden, end det tidligere er sket, og koncentrere en Række Handlinger derom, kan nævnes Poul Helgesen. Hans Rolle er i Forvejen ikke saa lille; nu faar han ydermere S. 391 tillagt at skulle have skrevet alle de vigtigste Dokumenter ved Christiern II.s Afsættelse: Det tidligere nævnte Sammensværgelsesbrev af 22. Decbr. 1522, Opsigelsesbrevet af 20. Januar 1523, Haandfæstningens Fortale og den jyske Adels Proklamation til Fynboerne. »Kan disse anklageskrifter og andre

senere være affattede af flere forfattere, saa ensartede i deres glimrende lidenskabelige sprog og saa politisk følgerigtigt de skrider frem i deres argumentation? Var der dengang flere i Danmark, der saa fuldkomment beherskede det danske sprog? Nej, der er i dem alle een pen, og der er i Danmark i aarene 1522 og 1523 kun een mand, der med saa stor klogskab kan have ført denne pen, det er Poul Helgesen, den første store politiske journalist i Danmark«. I Forbigaaende sagt: En ikke mindre glimrende Prøve paa Forf.s egen Stil, et velskrevet og bestikkende Stykke Literatur, eller — for at tale med Arup selv — »Journalistik«. Men! hvad ved vi om, hvem der i Danmark 1523 »fuldkomment beherskede det danske sprog«? Skal man gaa efter Stilen i de 5 Dokumenter, synes det meget tvivlsomt, at de skulde stamme fra samme Haand¹; i hvert Fald er der i Sammensværgelses- og Opsigelsesbrevene en Tilfældighed i de enkelte Leds Anordning, ja noget kaotisk, som staar i mærkelig Modsætning til den gode Orden i Proklamationerne til Jyderne og Fynboerne. Lidet sandsynligt synes det ogsaa, at den demokratiske Poul Helgesen skulde have brugt det Udtryk om Adelen Beskatning, der forekommer baade i Sammensværgelsesbrevet og i Haandfæstningen, at den var bleven beskattet »som andre Bønder og Trælle«. Naar Anken over Christiern II.s daarlige Mønt fremtræder i Proklamationen til Fynboerne, er Grunden ikke, at man heri havde fundet et særligt godt Agitationsstof over for Borgere og Bønder, men simpelthen den, at Frederik I selv havde nævnet dette Punkt i sit Løftebrev fra Husum. Det er desuden ganske naturligt, at den oprørske Adel slog paa forskellige Strengte, eftersom den henvendte sig til Kongen, sine egne Standsfæller eller de lavere Stænder. En Forbindelse mellem Haandfæstningen og de forudgaaende to Dokumenter (Sammensværgelsesbrevet og Opsigelsesbrevet) er ganske vist aabenbar, men heraf følger ikke, at de alle tre skulde være forfattede af Lektor Poul. Hertil kommer imidlertid to Omstændigheder, som turde være af afgørende Betydning. I den bekendte Registrant C fra Frederik I.s Kancelli er der bagest i Bogen indheftet et Læg med Klagepunkter over Christiern II.s Regering, hvori vi øjensynlig har Grundlaget for Haandfæstningens Indledning. Denne Liste indeholder en Del Anker, som ikke er blevet optaget i Haandfæstningen, dels fordi man aabenbart har fundet dem for ubetydelige, dels af Diskretionshensyn (Dronning Elisabeth), og disse Klagepunkter er skrevet med ikke mindre end fire forskellige Hænder, og ingen af disse er Poul Helgesens. Alt tyder paa, at

¹ Engelstoft i Nyt Hist. Tidsskr. II, 68 Note 12.

dette Forarbejde til Haandfæstningens Indledning er Kancelliets Værk, og i Kancelliet havde Poul Helgesen ingen Plads.¹

Men dernæst har Magister Poul personlig meget tydelig an-

¹ Det bag i Registrant C indhæftede Læg, som altsaa kan være af meget tidligere Datum end de foregaaende Breve, bærer Overskriften »Thessæ efftherscreffne ære the articer, sagher och skyldingher, szom Danmarcks riiges raaedt haffwer emoedt hogboren flørsthæ koningh Christiern, for hwilckæ the haffwer opsagt hannom hyldskap och mandskap«. Den samme Haand — hvis Ortografi forøvrigt ogsaa er forskellig fra Poul Helgesens — har skrevet de efterfølgende 58 Klagepunkter (med Undtagelse af en Randnote til Punkt 7 og Indskuddet ved Punkt 50). En anden Haand har herefter tilføjet: »met mange andre fflere vkriistelige oc vskellige gerninger etc.«, og en 3dje Haand (den samme som har gjort Indskuddet Punkt 50) afslutter foreløbig Dokumentet med Ordene »Kiere wenner« og en Meddelelse om, at man af de ovenanførte Grunde har set sig nødsaget til at give sig fra Christiern II p. G. a. hans Brud paa Haandfæstningen og dennes Bestemmelse om Pligten til at afværge dette. Men til Slut har en 4de Haand tilføjet endnu to Klagepunkter (Nrr. 59 og 60) om Kongens Behandling af Bønderne, deriblandt, at han har paabudt dem i Stedet for Vaaben at gaa med »hwidhe kieppe, som fangher pleydhe ath giøre« (jfr. ovenfor S. 330 om Kobenhavns Borgere ved Overgivelsen 1536). Om alle de sidstnævnte tre Hænder gælder det ligeledes, at ingen af dem kan være Poul Helgesens.

Om en lang Række af disse 60 Klagepunkter gælder det, at de kommer igen i Haandfæstningens Fortale, og ved en Del af dem er der desuden Ordlighed, f. Eks. Nr. 1 (Kætteri), 2 (Bisperne af Hamar, Strengnäs og Skara), 4 (Bispen af Odense), 11 (Torben Okse og Junker Hans), 18 (Mogens Thomsen), 38 (at Kongen har forsmaaet Rigsraadet og søgt Raad hos Sigbrit og saadanne flere Skalke), samt i den 3dje Haands Afslutning paa Dokumentet. Men det er kun en Del af Punkterne, som man atter møder i Haandfæstningen. Overstregede — aabenbart strogede i første Omgang — er Nrr. 8 (Fængsling af Provsten i Roskilde og af Hr. Niels Eriksen (Rosenkrantz)), 13 (Kongens Beskyldning mod de svenske Bisper for at have villet sprænge ham i Luften i Stockholm), 21 (Kongens Ægteskabsbrud over for Dronningen), 22 (egenmægtig Hugning i Kirkens og Adelens Skove), 24 (at Kongen kun vilde have to Bispedommer i hele Danmark), 28 (Mogens Lauridsen Lovenbalks Fængsling), 35 (Forurettelse af Tyge Krabbe med Fiskebæk), 36 (Forurettelse af Niels Ludvigsen med Stensballegaard) og 52 (Forurettelse af Fru Karine med Nørholm). Men ogsaa af de øvrige Klagepunkter er mange udeladte i Haandfæstningen, særlig saadanne, som angik ganske konkrete Tilfælde. Hertil kommer, at Ordenen af Punkterne er helt tilfældig og vilkaarlig; Bispen af Vesterås omtales saaledes under Nr. 30 for sig i Stedet for at sammenstilles med Bisperne af Hamar, Strengnäs og Skara i Nr. 2; »den nye Lov« anføres midt mellem Klagerne over Henrettelser o. s. v. Det er tydeligt, at man staar over for et første Udkast, hvor alle Anker er anførte hulter til hulter, hvilket ogsaa fremgaar af, at der efter Afslutningen er tilføjet endnu to Poster. Listen er altsaa et Forarbejde i Kancelliet til Frederik I.s Haandfæstning.

Endnu skal det kun tilføjes, at det af Skibykroniken fremgaar, at Poul Helgesen har kendt denne Liste, da han i sin Kronike anfører flere Punkter deraf, som ikke fandt Optagelse i Haandfæstningen. Det turde derfor være disse Klageposter, og ikke selve Fortalen til Haandfæstningen, som han efter Opfordring oversatte paa Latin.

givet sin Andel i Christiern II.s Fordrivelse, nemlig i Brevet til Kanniken Peder Iversen i Lund 3. Nvbr. 1524. Han erklærer heri, at da Kongen var flygtet, udgav han »efter Opfordring af nogle højtstaaende Mænd« en Forklaring paa Dansk over »det Brev, hvori Rigets Øvrighed anførte Grundene til Frafaldet«, altsaa formodentlig Opsigelsesbrevet; dernæst, at han »nylig« efter Opfordring af en Biskop har oversat »Klageposterne mod Kong Christiern« (se ovenfor Anm. 1) paa Latin. Til denne Parafrase og til denne Oversættelse indskrænker efter hans egen Opgivelse hans Virksomhed sig. Hvem kan betvivle, at han i denne Forsvarsskrivelse vilde have paaberaabt sig hele det store fortjenstfulde Forfatter-skab, som Arup tillægger ham, — hvis han havde Æren derfor¹. Intet taler heller for, at han, saa lidt som hans Beskyttere Ove Bille og Lave Urne skulde have været til Stede ved Viborgmødet i Dec. 1522. Haandfæstningen og dens Forløbere, Sammensværgelses- og Opsigelsesbrevene, stammer fra en anden Kreds, den, hvorfra det nyoprettede Kancelli senere hentede sine Kræfter.

VI.

Denne Trang til at skyde bestemte Enkeltpersoner frem i første Linje og samle en hel Gruppes Gerninger i deres Skikkelser, faar en særlig Karakter, naar Talen er om de Mænd, der skal have ledet hele Landets politiske Udvikling og baaret Ansvaret derfor. Vi staar her overfor en bærende Tanke i Arups Værk, Opstillingen af en sammenhængende Række Kanslerregeringer i Danmark. Da Spørgsmaalet er af saa stor Betydning for hele det 16. Aarh.s Historie, vil det være nødvendigt at gaa nærmere ind derpaa, end det ellers, strengt taget, er foreneligt med en Anmeldelses Rammer.

Det er allerede fra Værkets første Del bekendt, at Forf. fra Midten af det 13. Aarh. regner med en Række »Regeringer« (»Bisp Niels af Viborgs Regering«, »Niels Jydes Regering«), der, medens Kongerne lagde Navn til, skal have siddet inde med den virkelige Magt. Det kan tilføjes, at det samme efter Arups Mening gælder for en stor Del af den senere Middelalder (»Stig Andersens«, »Henning Podebusks« og »Hans Laksmands« »Regeringer« m. m.). Ved »Regering« forstaas juridisk, som bekendt, »de høje Myndigheder, hvem det Hverv er overdraget at styre Land og Rige«, og at en Kansler i Middelalderen sidder inde med Regeringen, vil altsaa sige,

¹ At han senere (1526?) efter Bispens Opfordring udsendte et tredje Stridsskrift mod den landflygtige Konge (Hvitf., Fol. II, 1231 i Randen), kommer ikke i Betragtning paa førnævnte Tidspunkt.

at hans Stilling skal svare til den ledende ansvarlige Statsministers under et moderne konstitutionelt Kongedømme. Ogsaa naar vi kommer ind i det 16. Aarh., er det Forf.s Mening, at der findes en saadan Række »Regeringer«. De begynder med Hans Mikkelsens fra 1517—1523; om der eksisterer nogen under Frederik I.s Kongedømme, fremtræder ikke klart; men under Christian III er den i hvert Fald utvivlsom (»Johan Friis's herremandsregering« nævnes S. 529). Denne fortsætter ogsaa under Frederik II.s første Aar, om end med svagere Magt, indtil »Regeringen« 1566 tilfalder Rigshofmesteren Peder Okse (S. 580), som beholder den til sin Død 1575. Peder Okses Arvtager bliver Kansleren Niels Kaas til dennes Død 1594 (S. 614). Derpaa følger Rigshofmesteren Christoffer Walkendorfs og Kansleren Chr. Friis's Samregering (S. 638), der efter den førstes Død 1601 gaar over til Kansleren alene (S. 649), som har den til sin Bortgang 1616. Kun til dennes Efterfølger, den anden Kansler Chr. Friis, knyttes ikke Ordet »Regering«; da er det »den enevældige konges selvregering« (S. 674 f.), vi staar overfor. Som man ser, er det fra 1523 udelukkende Adelsregeringer, vi møder, og Afsnittet 1523—1624 bærer da ogsaa Overskriften »Herremanden«. Ved Siden af dem synker Kongerne ned til kun at spille en sekundær Rolle, og de kan prise sig lykkelige ved — i Modsætning til Middelalderens Regenter — paa Forhaand at være udstyrede med Tal, ikke med Tilnavne, da disse i modsat Fald »sikkert« vilde være bleven dem berøvede.

Hertil er nu først at bemærke, at Hans Mikkelsen allerede af Allen (II, 338 ff.) kaldes »den betydeligste af alle de Mænd, der understøttede Christiern den Anden i hans Reformer«, ja »egentlig Sjælen i de Reformer, som gjordes«, men Allen tilføjer rigtignok, at »Kilderne aldrig, saavidt Kongens Regjeringstid angaaer, med nogen Udførlighed omtale nogen enkelt Gjerning eller nøiere oplyse hans Virksomhed i en eller anden Retning«. Allen anfører Vidnesbyrd fra Venner og Fjender paa, at Hans Mikkelsen var Hovedforfatter til de to store Love, men han nøjes dog med at karakterisere ham som den betydningsfuldeste inden for »det sigbritske Parti«. Vi er heller ikke nu — 70 Aar efter at Allen skrev — i Stand til at komme Problemet nærmere paa Livet, da vi ingen nye Kilder har faaet til at belyse hans personlige Indsats indenfor Kancelliet¹. Kansler var i hvert Fald ikke han, men Klaus

¹ De fleste nyere Efterretninger om Hans Mikkelsen findes i Hanse-recesserne, hvor han mærkeligt nok endnu 1523 kaldes »Borgmester i Malmø« (VIII, 371); i de foregaaende Aar optræder han uden Titel som kgl. Kommissær, kun 9. Marts 1520 siges han at være »in Stat des heren konynges« (VII, 483).

Pedersen fra Juni 1522. Vel er det, efter det nye Billede af Christiern II.s Karakter, som vi har faaet gennem Lauritz Weibulls Studier over Stockholms Blodbad, sandsynligt, at Kongen ogsaa i Danmark har været underkastet ydre Indflydelse i højere Grad, end man forhen tænkte sig det. Men vil man derfor tale om en Regering under ham, er det naturligere at fæste Ordet til Sigbrits end til Hans Mikkelsens Navn, uden at det derfor er nødvendigt med Arup at idealisere Mor Sigbrits Stilling til noget endnu finere end en »gehejmekonferensraadindes« (S. 343). Som man ser, er det altsaa baade under Christiern II og Frederik II (Peder Okse) ikke »stats- og indenrigsministeren«, men »finansministeren«, der for en Tid faar en virkelig afgørende Indflydelse. Dette er aabenbart ikke nogen Tilfældighed og bør have for Øje, naar man vender sig til de Mænd, om hvis Virksomhed vi kan udtale os med større Sikkerhed end om Hans Mikkelsens: de tre Kanslere, Johan Friis, Niels Kaas og den ældre Chr. Friis.

Det trykte Kildestof, som foreligger til Løsning af Problemet, er omfattende. Det bestaar først af den lange Række Breve, som er emanerede fra Kancelliet og fra og med 1550 trykte i »Kancelliets Brevbøger« (her citerede som KB) (med disses Forløbere »Kancelliregistranterne« og de i Danske Magasin trykte »Tegnelser«); dernæst Forordningerne, af hvilke Recesserne før 1558 maa benyttes i Kolderup Rosenvinges Udgave, hele Materialet fra og med dette Aar i V. A. Sechers; endelig det diplomatiske Brevstof, som L. Laursen har lagt til Grund for sine Indledninger i »Danmarks Traktater«. Hertil kan for Christian IV.s Tid føjes Kongens egenhændige Breve, udgivne af Bricka og Fridericia. Derimod er Breve, vekslede mellem Kongerne og Kanslerne, eller mellem disse sidste og deres undergivne Kancellipersonale samt Folk uden for Kancelliet kun i meget ringe Tal offentliggjorte, og det samme gælder om Koncepter og Optegnelser, der kan kaste Lys over det indre Liv i Administrationen. Og dog er det dette utrykte Materiale, som paa Forhaand maa anses for bedst egnet til at vise Kanslernes virkelige Gerning og Magtstilling. Af saadant Kildestof findes der en Del i det bevarede Kancelliarkiv (t. Eks. Pakkerne »Breve til Kongen fra Kansler og Rentemester 1538—71«; »Breve til Kansleren fra Sekretærerne m. m. 1578—1646«; »Kopibog over Breve fra Kansleren i København til Kongen og andre 1611—16«; »Extracter af Klager og Suppliker, tildels med Annotationer om Expedition c. 1557—58«). Dette Materiale har hidtil ikke været benyttet, heller ikke af Arup. Det vil i det følgende blive inddraget i Undersøgelsen.

Idet jeg senere skal komme tilbage til det Spørgsmaal, om

det nationale Styre i Danmark skal dateres fra 1536 eller nogle Aar senere, maa det her være nok at pege paa, at der ikke før 1538 foreligger tilstrækkelige Kilder til at klarlægge Johan Friis' Stilling. Men hvori bestaar den, efter dette Aar at regne? Johan Friis indtager utvivlsomt en Dobbeltstilling: Han deltager i Rigsraadernes Overvejelser¹ og er Mellemmand mellem disse, ja mellem Adelen overhovedet og Kongen. Igennem ham ser vi saaledes den enkelte adelige Lensmand føre sin Ansøgning frem for Kongen², eller Kansleren overbringer Kongen en Række Artikler fra hele Adelen, hvorpaa Kongen besvarer disse gennem Statholderen³.

Staar Johan Friis ved disse Lejligheder som Adelen's Repræsentant, er hans Stilling dog langt mere betydningsfuld, naar den ses fra Centralmagtens Synspunkt. Foruden at lede Kancelliet, foretager han Besigtelser af Gods og sidder i Retterting sammen med Kongen (baade før og efter Rigskanslerstillingens Genoprettelse 1545); han modtager, forøvrigt sammen med to andre Adelsmænd, Ribebispen Oluf Munks Troskabsed⁴; han undersøger, ligeledes som Medlem af Kommissioner, Bønders og Borgernes Klager⁵, han fastsætter Adelen's Rustning og mønstrer Borgernes Baadsmænd⁶, ja han repræsenterer endogsaa Tronfølgeren, Hertug Frederik, ved et Adelsmøde i Slagelse⁷. Om en vis Selvstændighed vidner det, naar han efter Kongens Ordre sammen med Eske Bille skal overveje den Plan, Kongen har fremsat, om hvorledes den ulydige Biskop paa Island kan blive straffet⁸; naar han sammen med Otte Krumpen skal fastsætte Lønnen for Slotsembeds-mændene paa Varberg⁹; eller naar han faar Ordre til at sige sin Mening om Kongen af Sveriges Forslag¹⁰. Mest selvstændig ser man ham maaske i Forholdet til Udlandet, hvor han (foruden en mere formel Deltagelse i Brømsebrotraktatens Afslutning 1541) kan opvise det Resultat, paa egen Haand at være kommet til Forstaaelse med de pommerske Hertuger i en mindre Godsstrid, samt, i Forbindelse med Johan Rantzau, at være naet til Forlig med den fangne Christiern II paa Sønderborg Slot¹¹.

¹ F. Eks. Kancellireg. 1541 ⁵/₅, 1547 ²¹/₉, 1548 ³/₄.

² K B 1551 ¹⁴/₃.

³ Da. Mag. 3 R VI, 217.

⁴ Kancellireg. 1536 ³¹/₁₀.

⁵ ib. 1539 ⁴/₉ (1542 ⁸/₆).

⁶ K B 1551 ⁶/₈, 1556 ⁶/₃ jfr. ⁸/₁₂.

⁷ K B 1554 ¹⁴/₄.

⁸ ib. 1551 ¹⁴/₄.

⁹ ib. 1558 ¹⁰/₁₁.

¹⁰ ib. 1559 ⁷/₄.

¹¹ Laursen I, 346, 429, 515 f. — K B 1554 ¹⁶/₆ (jfr. 1559 ¹⁵/₁).

Men saasnart der er Tale om at virke med friere Hænder, handler Johan Friis i Forbindelse med andre, der er jævnstillede med ham, og som ved Lejlighed faar ganske tilsvarende Opgaver. Hovedsagen er dog, at han i intet Tilfælde har det virkelige Ansvar. Kongen træffer den endelige Afgørelse, hvilket ingenlunde er noget formelt. Dette fremtræder selv i Smaating, som da Christian III 7. Marts 1551 i et Brev til Eske Bille og Johan Friis bestemmer, hvem der skal drage til Danzig for at købe Kabelgarn til Skibene. Der er lige fra 1538 indtil Christian III.s sidste Regeringsaar bevaret en Række Breve til ham fra hans Kansler, der ganske tydeligt klarlægger Forholdet mellem de to Mænd. De begynder med, at Johan Friis har modtaget nogle Skrivelser fra Kongen, hvori denne befaler, at Bygningen paa Københavns Slot »maatte have sin Fremgang«; Kansleren svarer med at udtale sin Tro paa, »at Eders kgl. Maj. skal vel behaget«, naar han faar Resultatet at se, og han ender med at give Kongen »ydmygeligen til kende«, at de københavnske Landsknægtes Aftakning staar for Døren. »Nu véd jeg ikke, hvorledes E. K. Mt. holder de andre Knægte, hvad heller de betales eller ikke; at E. K. Mt. vil skrive mig til, hvorledes jeg skulde (dvs. skal) holdet med disse, om jeg skal lade dem afbetale eller ikke«¹. — Er dette en »regerende« Ministers Tale? — I de følgende Aar ser man Christian III Gang paa Gang begære sin Kanslers »gode Raad« i den ene eller anden Sag²; han faar dem, og det er ofte snilde Raad, men kun Raad. Meget karakteristisk er Forholdet mellem dem betegnet 1556³, da Malmøborgerne begærer et Forbud mod Kornudførsel udstedt, og Kongen forlanger Kanslerens Betænkning derover. Johan Friis billiger deres Ønske, men udtaler sin Frygt for, at mange henimod Paasketid skal forlange Forbudet ophævet for at opnaa fri Handel med Korn. Han foreslaar derfor, at Kongen ved et Bryllup i Malmø, hvor de skaanske Rigsraader kommer til Stede, skal benytte Lejligheden til at »beraadslaa med dennem, hvor længe samme Forbud skal staa, da kan og Brevene straks udgaa«. Men da det ser ud til Dyrtid over hele Riget, mener Johan Friis forøvrigt, at Kongen ogsaa bør sammenkalde det jyske Raad til et Møde i Viborg, til at drøfte samme Forbud. Det er altsaa Kongen og Rigsraadet i Forening, ikke Johan Friis, som sidder inde med Regeringen. Man ser, hvor nøje Kansleren holder sig til Haandfæstningens forfatningsmæssige Krav (§ 4), at Kongen skal »elske og fremdrage

¹ Breve til Kg. fra Ksl. o. Rentem.: 1538 ¹⁴/₆.

² stds. 1540 ²⁵/₁₂, 1542 ²⁹/₃, 1553 ²⁰/₃.

³ stds. 1556 ²⁴/₉.

Danmarks Riges Raad og Adel og med dennem styre og regere Danmarks Rige«.

Johan Friis er altsaa først og fremmest Kongens Tjener, »vor Kansler«, i Modsætning til »Rigens Hofmester« og »Rigens Marsk«. Han gaar helt op i denne Stilling; da Christian III vil sende sin Halvsøster Elisabeth med pragtfuldt Udstyr til Mecklenburg, erklærer Kansleren, at dette »behager mig vel, fordi det er Eders kgl. Maj. en stor Ære, at E. K. Mt. skikker hendes Naade statelig og rigelig hjem«¹. Derfor er Kongens Tillid til denne hans Førstetjener tilsidst saa stor, at han, da der i Foraaret 1557 er truende Krigsudsigter, kan sende Johan Friis (paa Fyn) nogle »Artikler« om Troppeopbud og Hvervning, som denne skal overveje i Forening med de fynske Raader, og Kongen lader oven i Købet sit Signet følge med, for at Kansleren (og en medfølgende Kancellisekretær), hvis Forsamlingen skulde blive enig om, at Lensmændene skal sammenkaldes, straks kan lade Kongebreve udgaa herom². Her er det atter Kongen og Raadet i Forening, som træffer Afgørelsen, men Kongen lader — med bindende Fuldmagt — sin Kansler træde i sit Sted. Men Kanslerens Stilling forandres ikke derved, og Kongens øvrige Tjenere (Rentemestre, Rigskansler o. l.) er uafhængige af ham og faar betroet lignende Hverv, saa at hans Stilling snarere er at betegne som en primus inter pares, end som den ledendes. At tro, at Johan Friis skulde have foretaget »en fuldstændig omskabelse af lensvæsenet« (S. 534), have øvet et »fast finansstyre« og »holdt den danske mønt fast stabiliseret« (S. 539) samt have »opgivet rigsraadets tanke fra 1525 om at sløjfe alle byfæstninger« (S. 540), er derfor at samle i hans Person, hvad der i Virkeligheden er manges Værk og en anden Mands, nemlig Kongens, Afgørelse, og det finder heller ingen Hjemmel i Kilderne. Disse Omraader, Finansvæsen og Militærvæsen, hørte oven i Købet under helt andre Embedsmænd, og der er saa meget mindre Grund til at tro, at han skulde have haft Indflydelse herpaa.

Om Virksomheden i Kancelliets Indre paa Johan Friis' Tid taler bl. a. nogle bevarede Ark med Ekstrakter af Klager og Supplikker, der er opsatte omkring 1557—58, dels af Kansleren Johan Friis, dels af Øverstesekretæren Korfits Ulfeld til Kogsbølle; ja paa det samme Ark møder man først den enes, saa den andens Haandskrift. Disse Ekstrakter er aabenbart gjorte for at forelægges Kongen til Resolution, og i Randen af Dokumenterne er der tilskrevet Bemærkninger desangaaende, snart af den ene, snart af den anden af disse Mænd. Disse Notitser maa folgelig enten indeholde Forslag af dem til den kgl. Resolution eller være selve Kongens Beslutning i

¹ stds. 1557 ¹³/₃.

² Da. Mag. 4. R. V, 97 ff.

Sagen. Saaledes skriver Overstesekretæren, at en Bonde Thomas Andersen har klaget over, at Christopher Gøje (til Avnsbjerg) har bemægtiget sig noget Gods, der fandtes paa hans Gaard og tilhørte hans Søkende; i Randen har Johan Friis noteret: »till landzdommer«. En lybsk Borgers Enke Barbara, Claus Nilssens, udbeder sig Kongens Skrivelse til Lensmanden paa Varberg, Erik Rosenkrantz, om at hun maa faa sin Mands Tilgodehavende i Byen og paa Landet udleveret; i Randen har Kansleren skrevet: »til Erich Rosenkrantz«. Senere har Korfits Ulfeld bl. a. optegnet, at en skaansk Enke klager over, at hendes Svoger har drevet hende fra Gaarden, og at hun hverken har kunnet faa sin Ret ved Herredsting, ved Landsting eller hos Rigskansleren; nu beder hun om Kongens Hjælp; Overstesekretæren noterer i Randen: »herretzting oc landzting«. Som et fjerde Eksempel kan anføres Ulfelds Optegnelse, at Oluf Hemmingsen i Tolløse klager over, at han, efter at have boet paa Kronens Grund i 28 Aar, nu drives fra sin Gaard af Lensmanden Peder Christierson (Dyre) under Paaskud af, at Gaarden er forfalden; Ulfeld noterer i Marginen: »stefning«. Ved en Række andre Sager har de to Kancelliembedsmænd simpelthen sat et Kryds i Kanten, og det fremgaar af Sagernes Indhold, at Klagerne har været ansete for saa ubegrundede, at man har ment ikke at kunne tage Hensyn til dem. Ialt indeholder disse Ark 28 Klager, og gennemgaar man »Kancelliets Brevbøger«, viser det sig, at ikke en eneste af dem har givet Anledning til, at der fra Kancelliet er emaneret nogen nu kendt Skrivelse. Randnotitserne kan altsaa ikke indeholde den kgl. Resolution, og da der ikke for Enevælden fandtes noget Kancellikollegium, som traf den endelige Afgørelse i mindre vigtige Spørgsmaal, kan de heller ikke rumme nogen lavere Myndigheds Afgørelse. Marginalnotaterne maa altsaa opfattes som Kanslerens og Øverstesekretærens Forslag til Kongen, der ikke har vundet dennes Bifald og givet Anledning til et Kongebrevs Udfærdigelse. Men er dette rigtigt, fremgaar ogsaa heraf, at det er Kongen, der har haft den virkelige Afgørelse i sin Haand, og at han har brugt denne Magt; Kansleren og Øverstesekretæren staar begge som hans afhængige Tjenere, selv om der er en Gradsforskkel mellem deres Stilling.

Tilbage staar naturligvis den Kendsgerning, at Johan Friis har spillet en stor Rolle inden for sit Kancelli, og det er vel tillige sandsynligt, hvad Arup (S. 520) rigtignok anser for saa ganske sikkert, at dette Kancelli ikke blot har besorget den løbende Forvaltning, men ogsaa har udformet de Recesser, som fra Christian III.s Tid bliver saa talrige. Dog maa det paa den anden Side huskes, at vi saa at sige ikke har en Stump af Forarbejder til dette Lovgivningsarbejde i Kancelliet bevaret, saa at det drejer sig om en Hypotese, der alene bygger paa den Kendsgerning, at Kancelliet er Lovenes naturligste Oprindelsessted. Men hvad der har mere Interesse end dette Spørgsmaal, er dog Lovenes Indhold, og her er det da mærkeligt at se, at Forf. (S. 522) kan mene, at Døds- og Legemsstraffene først for Alvor trænger igennem i Retsplejen i 1540erne og 1550erne, og at dette er en Virkning af det nye Livssyn, »da reformationen paa engang godkendte saavel den onde gammeltestamentlige gengældelsesteori: øje for øje og tand for tand, som den nye onde strafferet fra kejserretten«. Som Eksempler anføres dels Dødsstraffen for Ægteskabsbrud, (hvortil dog er at bemærke, at dette ganske vist bestemmes 1537, men at det allerede 1539 formildes til at være Straf for tredje Gang begaaet Hor); dernæst nævnes Baalet som Straf for Hekseri og Torturen som Retsmiddel. Men kan man lægge Ansvar for denne Brutalitæt paa Reformationen? Hvad Torturen angaar, undlader Forf. at gøre opmærksom paa, at allerede i Christiern II.s Landslov §§ 72 og 77 bestemmes Pinsel mod dem, der er mistænkte for Tyveri,

og i § 78 fastsættes det samme Retsmiddels Anvendelse over for dem, der er beskyldte for Trolddom. Det tilføjes, at hvis de befindes skyldige i denne sidste Forbrydelse, »da rettis, efftersom pleyer att rettis ofluer then, som bruger Throldom«. Ganske tilsvarende Bestemmelser findes i Købstadlovens §§ 38—39. Derimod skal det indrømmes, at Chr. II ingen Dødsstraf bestemmer for Hor, hvilket ganske vist ogsaa vilde have virket noget paradisk for hans Vedkommende. Det kan da næppe være Reformationen, hvem vi kan belaste med Torturens og Trolddomsstraffenes Fremkomst paa dansk Grund, og det er vel langt naturligere at søge Aarsagen i den voksende Brutalitet, som man møder i Middelalderens Slutning og som faar en ekstra Stigning i Retning af Grusomhed gennem Renaissanceen.

Den anden betydelige Kansler, der skal have dannet Regering i Danmark, er Niels Kaas. Med hans 15aarige Periode under Frederik II er vi for saa vidt uheldigere stillet, som der kun er bevaret faa Breve mellem ham og Kongen; til Gengæld er der et ikke ringe Materiale i Brevbøgerne og Traktaterne til Belysning af hans Virksomhed. Det kan straks siges, at man paa intet Punkt ser det Billede af Kanslerstillingen ændret, som man har faaet i Johan Friis' Tid. Niels Kaas fungerede i de første Aar efter Friis' Død 1570 som Kansler og blev først beskikket til virkelig Kansler paa Herredagen i Randers i Maj 1573. I Aug. s. A. fik han St. Knuds Kloster i Odense som Len, der fra nu af regelmæssigt var forbundet med Kanslerembedet. Det er karakteristisk, at der ikke gik mere end 14 Dage, før han fik en skrap Tilrettevisning med tilhørende Trudslar af Kongen, fordi han »utvivlsomt« maatte have hørt fra sin Foged, at en adelig Dame havde overtraadt en kgl. Forskrift, og saa havde »fordulgt en saadan Foragtelse af Kongens Forbud for Kongen«¹. En morsom Illustration til den Udtalelse i Værket, at Niels Kaas var saa »aaben og ærlig, mild og selvbehersket, . . . ganske uforfængelig. . . Derfor faldt det ham let at tilsløre (fremhævet her) sin virkelige regeringsmagt« overfor Samtiden og Kongen (S. 614).

Den »milde« Niels Kaas var dog ikke mildere, end at Kongen kan ende en Ordre til en Lensmand om at besørge nogle Krybskytter dømt til Galgen med dette gemytlige, egenhændige post scriptum: »Slipper du dennem, da skal du selv hænge, siger Nyls Kaas«². Det er næsten at være »plus royaliste que le roi«. Forøvrigt var hans Virksomhed analog med Forgængerens: Kancelliledelse, Sidden i Retterting og Herredag³, Undersøgelser af Undersaatters Klager⁴, Besigtelser til Mageskifter og af misbrugte

¹ K B 1573 ⁶/₉.

² K B 1574 ¹⁸/₁₁.

³ K B har Eksempler for hvert Aar.

⁴ ib. 1573 ⁶/₁₁, 1585 ¹/₆ o. o. Ogsaa paa de flg. Virksomheder findes her talrige Eksempler.

Forlener, Prøvelse af Rentemesterregnskaber samt den noget tvivlsomme Fornøjelse at gaa i Borgen for Kongens Gæld, eller den endnu tvivlsommere, omvendt at være Forlover for Adelsmænd, som havde laant Penge af Kongen og nu rykkedes¹; alt dette, dog i Forening med andre Embedsmænd, hører til hans vigtigste regelmæssige Sysler. Det eneste, hvorved Niels Kaas heri adskiller sig fra Johan Friis, er at der ved ham aldrig tales om Mønstring af Adelens eller Borgernes Tropper, et Vidnesbyrd om den nye Kanslers helt umilitære Præg. Til Gengæld tages han endnu stærkere end Friis i Brug til diplomatiske Hverv, men atter her som Medlem af Kommissioner og under streng Kontrol. I Spørgsmaalet om Hamborg 1574 erklærer saaledes Kongen, at han kun vil slutte Forlig paa de Vilkaar, som Kommissærerne erfarede af ham og nu har meddelt Hamborgerne; derfor skal de straks uden videre Forhandling forlade Byen². Med Aarene vokser dog Kongens Tillid til Niels Kaas, ligesom Christian III.s til Johan Friis, navnlig da Kaas har været stærkt med i Forhandlingerne om den slesvigske Lenshylding og om Arveskiftet efter Hertug Hans d. Æ. Det er et godt Vidnesbyrd om den Agtelse, han nød, at han (sammen med Jørgen Rosenkrantz) blev foreslaaet til Mægler i Striden af selve Hertug Adolf³. Den mistænksomme Konge, der endnu i 1584 ængstedes over, at der i Jylland var unge Adelsmænd, der ikke havde deltaget i Hyldningen af hans Søn⁴, følte sig over for Niels Kaas overbevist om, at glædelige Begivenheder i Kongehuset »vil være ham kært at høre«⁵, og i sine sidste Aar kunde han endogsaa paabyde, at man skulde have samme Tillid til Kansleren, som om det var Kongen selv⁶. Men den afgørende Magt laa, hvor den skulde ligge, og at Resultatet neppe altid har været Niels Kaas kært, tør man t. Eks. slutte af Kongens Brev til ham d. 29. Juli 1579, at han »af højvigtige Aarsager« havde besluttet sig til at afskedige Niels Hemmingsen, hvilket Kansleren skulde meddele denne. Med Arup at kalde ham »leder af dansk udenrigspolitik« (S. 624), eller at mene, at han »overlod styrelsen af landets finansielle og økonomiske forhold til

¹ K B 1576 ¹⁴/₂, 1582 ²⁰/₁₂, 1585 ²⁹/₆.

² K B 1574 ¹⁶/₁₁. En lignende Stejlhed viser Kongen ved mange andre Lejligheder, som over for Danzig, Sverige og Hertug Adolf, men dog ganske særlig Hamborg (Laursen II, 325, 351, 468 og 521). At Kansleren ligesom hans andre Tjenere forgæves kvier sig derover, belyser tydeligt det virkelige Magtforhold.

³ K B 1581 ¹²/₂.

⁴ ib. 1584 ⁶/₉.

⁵ ib. 1581 ⁶/₈.

⁶ ib. 1585 ²⁶/₂.

rentemesteren« (S. 625), ja blot at tro, at alt, hvad der udgik fra Kancelliet, skulde skyldes hans Initiativ og Bestemmelse (S. 615—623)¹ har derfor ingen Støtte i det Materiale, hvorefter vi alene kan lære hans Virksomhed at kende.

Som den tredje af de fremragende Kanslere staar Christian Friis til Borreby. Hans Virksomhedsomraade er som hans Forængeres. Men i Modsætning til disse foreligger der nu Breve fra begge Parter, baade Kongen og Kansleren, og de viser, hvor intimt disse to Mænd samarbejder. Af Skrivelserne i »Christian IV.s egenhændige Breve« ser man, at de Forslag, som Kongen forelægger Rigsraadet, ofte er skrevne med Kanslerens Haand. Til den betydningfulde Proposition af 30. Jan. 1611, som fremkaldte Kalmarkrigen, har Chr. Friis ovenikøbet udkastet Koncepten. Vilde man imidlertid heraf slutte, at Kongen kun var et Talerør for Kansleren, vilde man gøre sig skyldig i en Misforstaaelse. Kanslerens Breve til Kongen viser, at hans Udarbejdelser kun er Forslag til Christian IV, som denne staar frit overfor. I Aug. 1612, da Kansleren — i Forbindelse med Statholderen Brejde Rantzau — repræsenterer Kongen under dennes Fraværelse ved Hæren, sender de ham saaledes et Brev fra den svenske Konge og tilføjer: »Saa er derpaa et Svar forfattet, med hosføjede Gelejde (dvs. som følger hoslagt), hvilket vi E. Mt. tilskikker; om saa er, E. Mt. det behager, eller om E. Mt. vil ladet det forandre og siden Kong Gustavo med en Trompeter tilskikke«². Nogle Maaneder i Forvejen havde Chr. Friis ligefrem foreslaaet Kongen at slutte Fred og anført gode Grunde derfor; han endte sit Brev med disse Ord: »Dette vilde E. Mt. noget betænke, før Robert [Anstruther] faar sin Afsked, og denne min Skrivelse i en god Mening optage; men — Kongen »betænkte« ingenlunde hans Raad³. Ogsaa i Forholdet til Hansestæderne og Nederlænderne anbefalede Kansleren 1616 stor Forsigtighed med de bevægelige Ord: »Gud Allermægtigste med sin Aand og Naade være hos E. Mt. altid og suppeditere E. Mt. slige Consilia, som kan have en fredsommelig Udgang og Effekt! Amen!«; men hans Ord havde ligesaa lidt som fire Aar tidligere nogen Effekt paa Kongen⁴. Endelig maa det bemærkes, at det — ligesom ved Niels Kaas — er aabenbart, at naar Kansleren udarbejder et Forslag til en kgl. Beslutning, sker det ofte efter

¹ Karakteristisk er Kongens Paabud 1579 til Kansleren om at gennemse Hans Svanings Samlinger, »saa at de danske Historier med des større Fuldkommenhed kunne forfærdiges og udgaa« (K. B. 1579 ²⁴/₂); et af de talrige Vidnesbyrd om Frederik II.s Kulturinteresser.

² Kopibog over Breve 1611—16: 1612 ²⁶/₈.

³ ib. 1612 ²⁹/₂.

⁴ ib. 1616 ¹³/₃.

en foregaaende mundtlig Ordre, der indeholder Hovedtrækkene til dette Forslag. Han er altsaa i Virkeligheden ikke frit stillet, men har kun den Opgave at udforme de kongelige Tanker i behørig Kancellistil.

For alle de tre Kansleres Vedkommende gælder det altsaa, at man vilde faa et ganske skævt Indtryk af Forholdene, hvis man troede, at de »regerede«. At dette i samme Grad gælder om de finansielle Embedsmænd, behøver knapt at nævnes. Kun i eet Tilfælde, ved Peder Okse, kan der, som Troels-Lund forlængst har godtgjort det, i nogen Grad tales om en Regering. For saa vidt kan der siges at have hersket Adelsvælde i Danmark-Norge i det korte Spand af Aar 1567—1575. Men selv om Peder Okse gælder det, at man undertiden ved at læse hans Breve til Kongen kan komme til at nære sine Tvivl. Saaledes meddeler Rigshofmesteren 8. Januar 1571 Kongen, at han ved sin Ankomst til København har fundet de svenske Kommissærer færdige til Opbrud. »Derfor haver jeg ladet dennom formelde, at jeg ingen Befaling haver af E. K. Mt. at oppeholde dennom, men haver affærdiget et Bud, E.K.Mt.s Vilje derom at forfare . . . E.K.Mt. vilde nu derfor sin Vilje derudi give til Kende, at jeg mig derefter kunde rette. Og dersom det var E.K.Mt.s Vilje og Mening, straks at lade dennom passere . . .¹. Det er ikke netop denne Udtryksform, man venter hos den almægtige Minister over for hans afmægtige Konge.

Kongen var til alle Tider mellem 1536 og 1624 Konge, ikke nogen Skyggekonige. Hvilke Beviser finder vi i det Hele paa det modsatte? Det er ikke gjort med at skrive, at Peder Okse »udnævnte Holger Rosenkrantz til rigsmarsk«, eller at han »gav« Niels Kaas Stillingen som Kansler (S. 589). Det er forøvrigt højst usandsynligt, at der skulde have været en saadan Enhed i Styrelsen den Gang, at en Finansminister, selv om han var mægtig, kunde besætte de andre Ministerpladser. Schäfers Ord² maa stadig staa ved Magt, at der efter Syvaarskrigen igen indtraf »eine Änderung zu Gunsten des königl. Einflusses«.

VII.

Størst Interesse har det dog at se paa den Totalopfattelse og det Grundsyn, som bærer Værkets Skildring af det 16. Aarh. Aarhundredet er for Arup med eet Ord Adelsvældens. Tanken er

¹ Brevteksten er senere ændret, for Koncepten renskrevet (Incl. t. Reg. o. Tegn.).

² Gesch. v. Dänem. V, 245.

ikke ny. Den er rent ud sagt meget gammel, thi det var den, som Allen og Nationalliberalismens øvrige Forfattere hyldede. Men i det sidste Par Menneskealdrer har den rigtignok været mere og mere under Afvikling. Nu bliver den taget op igen, kraftigere end nogensinde før.

Og har Forf. Ret i sin Fremstilling af Begivenhedernes Udvikling, er den rigtignok ogsaa ubestridelig. Ikke blot er da Adelen den egentlige Herre i Landet under Frederik I, men det samme gælder i ikke ringere Grad om Christian III. Under Frederik II er der kun en Slags Afbrydelse deri under Syvaarskrigen til Peder Okses Hjemkomst 1566, men saa fortsætter Adelsherredømmet med forøget Styrke Aarhundredet ud, ja lige til 1616. De tidligere behandlede »Kanslerregeringer« er det tydeligste Udtryk for denne Adelsvælde.

Saa har da Kr. Erslev forgæves skrevet sin Doktorafhandling »Konge og Lensmand« — den, som Forf. iøvrigt bygger saa kraftigt paa, — da han til Grund for sin Undersøgelse lagde den Opfattelse, at det var Kongen, som gennemførte Statskupet i Aug. 1536, og at det ogsaa var ham, som tog hele den økonomiske Fordel af Reformationen hjem (Inddragningen af de gejstlige Len og »den monarkiske Reform i Lensvæsenet« etc.). Men hvorledes forholder det sig først og fremmest med den nye Opfattelse af selve Begivenhederne 1536?

Arup mener, at baade Peder Skram og Mogens Gøje har deltaget i det hemmelige Møde paa Slottet den 11. Aug.; hvor foruden Kongen ellers kun de høje Officerer var til Stede, og hvor Bispernes Fængsling blev besluttet. Men ingen Kilde taler herom, og intet taler herfor. Mogens Gøje har ikke deltaget i denne Forsamling af Holstenerne, hvori Statskupet besluttedes; han mødte først den følgende Dag, efter Fængslingen, sammen med de verdslige Rigsraader hos Kongen, og her stilledes de overfor et fait accompli. De maatte besegle et Forpligtelsesbrev om at anerkende det skete og ikke modsætte sig Guds rene Ords Forkyndelse. I Indledningen udtaler Kongen det som sin Vilje, at Danmarks Riges Regimente for Fremtiden skal være hos ham og hans mandlige Efterkommere samt hos det verdslige Rigsraad¹. Her gøres der altsaa en væsentlig Indskrænkning i Valgkongedømmet, der betragtes som bortfaldet, saalænge der forefindes nogen af Kongens mandlige Efterslægt; til Gengæld sikrer Ordene om Raadets Del i Regimentet Riget imod en kgl. Enevældes Indførelse. Om en Adelsvælde, som under Frederik I, er der dog endnu mindre Tale. Det er Fyrsten og Højadelen i Forening, der har Regeringsmagten,

¹ H. F. Rørdam: Monum. I, 209.

og det er derfor med god Grund tidligere foreslaaet at bruge Ordet »Dyarki« om det Styre, der fandtes mellem 1536 og 1660. Men ligesom i de tyske Stater, med hvis Forhold Kongen var saa bekendt, ja ligesom overhovedet i alle betydende europæiske Stater, var Vægtskaalen synkende til Fyrstens Side. Det er dette, man skal huske som det ejendommeligste for det 16. Aarh., selve Kærnen i dets politiske Udvikling.

Der kan derfor ikke, som Arup mener, være Tale om noget »dansk regeringsparti« (S. 481) mellem Aug. og Okt. 1536, da Rigsdagen traadte sammen. Ligesom i 1660 var Statsforandringen gennemført ved Hærens Hjælp. Men ingen Regering kan i Længden sidde paa Bajonetter og ligesaa lidt paa Landsknægtes Spyd. Kongen maatte have et Parti at støtte sig til, og dette blev naturligvis Rantzauernes Standsfæller, den danske Højadel. At det var denne Højadel, som skulde have »bestemt« Kongen til at indkalde Rigsdagen (S. 481), er ikke troligt. Allerede ved sin Hyldning i Horsens 1534 havde Christian III lovet til behørig Tid at give Danmarks Indbyggere en lignende Haandfæstning som hans Faders. Dog er der tilføjet den meget sigende Indskrænkning, at »hvis som derudi findes kan, som os, Rigets Raad og menige Adel ikke lideligt kan være, vilde vi remediere«. Hermed sigtes naturligvis først og fremmest til Tronfølgen. Haandfæstningen 1536 kunde derfor ikke blive en almindelig Valghaandfæstning, men et gensidigt Løftebrev. At Kongen ikke blot samlede Rigsraadet til dens Udstedelse, men ogsaa knyttede en Stænderforsamling dertil, har han selv i Propositionen motiveret med, at det efter Grevefejdens Heksesabbat var nødvendigt at vise Omverdenen. »oprigtelige Christelige Ordinantie og Reformation og god Politie« i Landet, da »fremmede Herskabe« (dvs. Mecklenburg og Pfalz) ellers vilde blive ved med at vække Uro herinde¹. Vi kan tilføje, at det ogsaa indadtil maatte være naturligt at søge en saa bred Anerkendelse som mulig ved et saa gennemgribende Skridt som den gamle Kirkes Fald.

Men var Rigsdagens Sammenkaldelse saaledes ikke »det danske regeringspartis første sejr«, er det ligesaa tvivlsomt, at Propositionen til den »formentlig« skulde være forfattet af Johan Friis, »sikkert« i Samraad med Mogens Gøje. Dette er snarest usandsynligt. Arup søger ganske vist et Bevis herfor deri, at Kongen i Propositionen kun skal lægge Ansvaret for den forløbne Borgerkrig paa Bisper, Borgere og Bønder, »medens de verdslige adelsmænd synes ganske uden skyld deri« (S. 482). Men dette strider afgjort mod Propositionens Ord: »men maae tilskrifves baade

¹ stds. I, 145.

Rigens Raad og den menige Mand, Borgere og Bønder, som oprørske været hafver, at være en Aarsage til dette Oprør¹. Nu vil Kongen, hedder det videre, »tilgifve begge Dele«, og han ender med at sige: »Og Eder, som hafve været skyldige udi et saadant Oprør, og ere i ædle eller uædle . . .«. Her er altsaa Adelens Medansvar ganske tydeligt udtalt, og dette strider afgjort baade mod Johan Friis' og Mogens Gøjes Interesser.

Tre Resultater foreligger af Virksomheden i Okt. 1536: Recessen, Haandfæstningen og Valgbrevet for Kongens Søn Frederik. Recessen er fremgaaet af en Forhandling mellem Konge og Rigsdag; de to sidste Dokumenter af en tilsvarende mellem Konge og Raad. Allerede i Propositionen giver Kongen til en vis Grad Afkald paa den af Rigsraadet den 12. Aug. opnaaede Arveret, men han tilføjer straks, »uden hvis af Eders Gunst og Villie maae blive tilladet«². Dette var ikke tomme Ord. Raadet kaarede nemlig straks Hertug Frederik til udvalgt Konge og lovede i Tilfælde af dennes Død i Faderens Levetid at ville kaare en anden Søn i hans Sted; desuden erklærede det sig villig til, hvis alle Christian III.s Sønner døde under hans Regering, at lade Kongen være medbestemmende til at udpege sin Efterfølger. At denne sidste Bestemmelse sigter mod en kvindelig Arvefølge, saa at Kronen evt. kunde tilfalde en Svigersøn af Kongen, kan ikke være tvivlsomt³. Dette sidste var i Virkeligheden en ny Sejr for Kronen. Det maa afgjort bestrides, at Arup skulde have Ret, naar han siger: »Det er nu ganske klart, at med dette kompromis havde kong Christian trukket det korteste straa«. Forfatterens Begrundelse er altsaa, at Retten til Tronen fra Kongens samtlige Efterkommere nu var begrænset til kun at gælde for hans Børn. Men der var jo ringe Anledning til paa det paagældende Tidspunkt at spekulere nærmere over, hvorledes det skulde gaa 52 Aar senere ved Frederik II.s Død. Kongen havde allerede værget sig mod den Beskyldning, at ville »gøre dette Rige til et Arve-Rige«⁴; heller ikke hans adelige holstenske Raadgivere kunde ønske dette; dette kunde komme til at indvirke ubehageligt paa Forholdene i Hertugdømmerne, hvad det da ogsaa gjorde efter 1660⁵.

¹ Mon. I, 154 f. Det er meget karakteristisk, at Hvitfeld (Dij recto) udelader disse for Adelen ubehagelige Ord.

² Stds. I, 146.

³ Endnu under Frederik II, da det rene Valgkongedømme var gennemført, lykkedes det jo Kongen at faa et lign. Løfte af Rigsraadet til Fordel for en evt. Svigersøn.

⁴ Mon. I, 146.

⁵ En anden Sag var det, at Kongens borgerlige tyske Raadgivere og hans Svoger, Hertugen af Preussen, var utilfredse med Indskrænkningen Retten til Tronfølgen (H. T. 4 R. VI, 260).

Ogsaa paa andre Punkter noterer Arup »Sejre« for Rigsraadet over Kongen 1536, men de holder næppe Stik. Det er allerede paavist, at hans Klage over, at Kongen opgav at sammenkalde en Rigsdag, ikke stemmer altfor godt med tidligere Udtalelser af ham om Betydningen af samme Rigsdag. Men dernæst er det jo ingenlunde saaledes, at der ikke under Christian III, som under Frederik I, skulde have været Tale om folkelig Deltagelse i »det almindelige lovgivningsarbejde«, selv om den ikke foregik paa en ligefrem Rigsdag. Ved Forhandlingerne om den københavnske Reces af 1540, der handler om Købstædernes Erhverv, deltog en Borgmester, en Raadmand og en Borger fra enhver By¹. Ved den næste Reces' Udstedelse smstds. 1547, der udelukkende beskæftiger sig med landlige Forhold, nævnes som nærværende foruden Rigsraad og Adel: »Indbyggere«², hvilket formodentlig maa sigte til Repræsentanter for Bondestanden. Endelig siges den dronningborgske Reces 1551 at være udstedt med Raadets, Adels »oc andre wore Undersotters Samtycke«³, hvormed der efter Indholdet ligeledes maa tænkes paa Bønder. Det kan saaledes ingenlunde siges, at Christian III under sin Regering har støttet sig eensidigt paa Adelen, selv om han overvejende har taget den i sin Tjeneste til Landets Styrelse. Efter hans Død møder vi da ogsaa igen i 1570 en Rigsdag. Naar en Konge ønsker det, er han aabenbart meget vel i Stand til at faa Folket i Tale.

Recessen af 1536 bestemmer endvidere, at da det højeste Regimente i Riget hænger mest paa Kongens Person, og da han ikke alene kan føre det, skal han altid have en Rigens Hofmester, en Kansler og en Marsk, indfødte danske Mænd, som skal hjælpe Kongen »oc andre Riigens Raadt« i Rigets Sager til det kgl. Regimentes Opholdelse⁴. Arup ser i det lille Ord »andre« et Vidnesbyrd om, at Rigsraadet nu »ganske tiltog sig ogsaa den kongens ret til frit at vælge sine ministre, som Christiern 2 saa stærkt havde hævdet«, idet de tre Embedsmænd »for fremtiden skal være fødte medlemmer af rigsraadet« (S. 486). Indsmuglingen af ordet »andre« betegnes først som »underfundig«, men lidt efter som »snild«, saa at den altsaa ikke synes at vække Forf.s ligefremme Misbilligelse. Det kan dog betvivles, at Kongen skulde have været saa enfoldig at lade sig lokke med til en Parlamentarismes Gennemførelse (som jo forøvrigt slet ikke ligger i den Tanke, at Rigs-embedsmændene ogsaa burde være Rigsraader), naar man er-

¹ Kolderup-Rosenvinge: Gl. danske Love IV, 198.

² ib. 214.

³ ib. 237.

⁴ ib. 166 f.

indrer, at han ved sin Side ikke blot havde sine holstenske Raadgivere, men ogsaa sin kloge Kansler Utenhof. Der er derfor heller aldrig før blevet tillagt det lille Ord saa vidtrækkende Konsekvenser som af Arup. Desuden havde allerede fra det 15. Aarhundrede baade Rigshofmester og Marsk Sæde i Raadet, saa at det nye 1536 kun kunde angaa Kansleren. Mere Grund havde der derimod været for Forf. til at gøre opmærksom paa den ejendommelige Udvikling, som finder Sted i Titulaturerne for disse tre Embedsmænd, idet der i Frederik I.s Haandfæstning tales om »Danmarckis rigis hoffmesther« og »Danmark righis marsk«, mens de i Christian III.s betegnes som »wor och Danmarcks riiges hoffmester« og »wor och Danmarcks riiges marsk«¹; Kansleren betegnes derimod stadig som »wor canceller«. Der ligger heri aabenbart en Understregning af Kongens stigende Magt; de tre Embedsmænd kommer alle til at staa i Afhængighedsforhold til ham. At selve Haandfæstningsbestemmelsen om disse tre Embedspladers Besættelse skyldes det danske Rigsraad, som Arup siger, er i og for sig rigtigt, da vi har Kongens egne Ord derfor². Men det gælder om denne Bestemmelse ligesom om de tidligere nævnte, at den kom med, fordi det var den holstenske Adel behageligt og er altsaa heller ikke noget Vidnesbyrd om et dansk Regeringspartis Eksistens. Den hindrede nemlig en ligefrem Enevældes Frembrud i Danmark, og den muliggjorde det for Kongen at vælge sin Residens skiftevis i Kongeriget og i Hertugdømmerne, hvilket netop var Holstenernes Ønske.

VIII.

At Rigsdagen 1536 iøvrigt, saa snart der er Tale om sociale og økonomiske Forhold, betegner Fremskridt for Adelen, er rigtigt og gammelkendt, men at den, som Arup mener, skulde betegne en politisk Adelsvældes Sejr, er altsaa urigtigt. Men Arup gaar ud fra, at den danske Adel fra dette Øjeblik har Foden under eget Bord, sidder inde med den politiske Magt. Kraftigt revser han saaledes (S. 543 f.) de »danske historikere fra nationalismens 19. aarh.«, som overalt i Danmarks ældre Historie vilde søge Fortilfælde for den nationale Strid mellem Dansk og Tysk og ogsaa mente at have fundet et saadant i 1530'erne mellem Christian III.s danske og tyske Raadgivere. »Det er helt et blændværk«, erklærer Forf.

¹ For Hofmesterens Vedkommende bevares denne Betegnelse Aarhundredet ud, mens Marskens 1559 atter ændres til »marsk uti wortt riige Danmarck«.

² Brevet til Filip af Hessen ⁷/₁₁ 1536 (H. T. 4. R. VI, 253).

kategorisk. Det var ifølge ham kun naturligt, at Kongen, der stod Tysk ligesaa nær som Dansk, straks anbragte Officerer ved Siden af Lensmændene paa saa vigtige Slotte som København, Viborg (!) og Malmø og forlenede Rantzauerne med Riberhus, Koldinghus og Skanderborg. Sligt skyldtes kun foreløbige militære Hensyn. Ligeledes var det efter Arups Mening naturligt, at Utenhof og Joh. Rantzau fik henholdsvis Hindsgavl og Krogen tilbage, som de havde mistet under Grevefejden, eller at den indflydelsesrige Melchior Rantzau blev belønnet med Skjoldenæs Len. Men der fandtes ingen virkelig Dissonans mellem de danske og holstenske »regeringskredse«, og overhovedet nærede den danske Adel ingen som helst Uvilje mod indvandrede tyske Adelsmænd. Tværtimod; den tog »med glæde« imod dem, baade nu og senere. Uenigheden drejede sig kun om det Spørgsmaal, hvorvidt Christian III skulde regere med Bolig i Danmark eller i Hertugdømmerne.

Man efterse nu disse »nationalistiske« Historikere, hvorved der vel maa tænkes paa Nationalliberalismens Forfattere som Allen, Hammerich m. fl.; ikke eet Ord hos dem om »Blændværket«. Man opdager, at Opfattelsen først er fremsat 1877 af A. Heise, der dog ellers ikke betragtes som Nationalist, i hans velkendte Afhandling om Wolfgang von Utenhof¹. Heise bygger den dels paa Brevvekslingen mellem Utenhof og Hertug Albrecht af Preussen — foruden en Række andre Udtalelser i Samtiden fra dansk Side (f. Eks.: »Thi de Holster ville raade« osv.²), dels paa en af ham selv opstillet foreløbig Liste over Holstenere og andre Udlændinge, som i Aarene 1534—44 fik Len i Danmark. Listen omfatter c. 50 Lensmænd, af hvilke nogle opføres med flere Len, og det langt overvejende Antal af disse Forleninger falder mellem 1536 og 1539. Erslev, der heller ikke i Almindelighed betragtes som Nationalist, har i »Konge og Lensmand«³ fuldt ud sluttet sig til Heises Opfattelse, og han betoner, at denne holstenske Indstrømning »vakte stor Vrede blandt den danske Adel«. Han supplerer ydermere Heises Fremstilling ved at oplyse, at Christian III ogsaa i sine senere Aar, efter Forsoningen med den danske Adel, »stadig beskyttede sine tyske Raadgivere og indkaldte nye Mænd fra Udlandet«. Hvorfor gav da den danske Adel ikke højlydt sin Misfornøjelse til Kende? Fordi den, ifølge Erslev, var slaaet til Jorden ved Grevens Fejde, fordi den »bøjede sig for den stærkere Kongemagt, som gav den Ly«⁴. Det er altsaa Heise og Erslev,

¹ H. T. 4. R. VI, 163 ff.

² stds. 248.

³ S. 124 ff.

⁴ stds. 159 f.

som er de nationalistiske Forfattere, hvis Opfattelse af det dansk-holstenske Modsætningsforhold indtil denne Dag har behersket dansk Historie. Den eneste Forfatter, som hidtil før Arup har taget til Orde derimod, er forstaaeligt nok Tyskeren Dietr. Schäfer. Overfor ham har Heise sejrrikt hævdet sin en Gang indtagne Position¹.

Det er naturligvis muligt, at denne, altsaa først i moderne Tid paaviste Modsætning mellem dansk og holstensk Adel er bleven understreget rigeligt stærkt, men at bestride den lader sig ikke gøre. Listen over de tyske Lensmænd taler et altfor tydeligt Sprog; Utenhofs Breve ligesaa; endelig er Forsoningen mellem Kongen og den danske Adel, der som bekendt kostede den sidste meget tunge Ofre, ikke til at komme udenom.

Men var det 16. Aarh. i Danmark da fra omtrent 1540 en »Adelsvældens Tid«, eller var det i hvert Fald saaledes, at af de to Statsmagter, Kongen og Adelen, den sidste stod som den betydningsfuldeste? Vi har allerede set, at de høje Rigsembeds-mænd ikke sad inde med nogen selvstændig Magt. Hvorledes forholdt det sig nu med Adelen som Helhed og med dens Repræsentation Rigsraadet? Vi er her ved det springende Punkt i hele Arups nye Skildring af det 16. Aarhundrede.

At Haandfæstningen hjemlede Rigsraadet Del i »Regimentet«, har vi allerede set, og dette blev overholdt. Raadet deltog i Lovgivningen, saaledes som det fremgaar af Indledningerne til Reces-serne, og dets Ret til at bevilge Skatter af de adelige Fæstebønder anerkendtes; dette førte oven i Købet i Praksis til, at Kongen overhovedet ikke paalagde nogen Skat uden dets Samtykke. En anden Sag er det, at det stod frit for Kongen at optage i Raadet, hvem han vilde, naar de blot tilhørte den danske Adel. Det var ogsaa sjældent, at Kongen samlede Raadet in pleno; han foretrak at lade det møde provinsvis eller i endnu mindre Afdelinger. Alt i alt kan det næppe bestrides, at det danske Rigsraad havde større Indflydelse end det samtidige svenske under Gustav Vasa og hans Sønner. Men kan man derfor tale om en »Adelsvælde«?

Forholdet belyses klarest, hvis vi sammenligner den danske Adels Stilling med den samtidige tyskes. Ogsaa i Tyskland — som overalt i Europa, bortset fra Polen — var Fyrstemagten stigende igennem det 16. Aarh., men »Stænderne«, d. v. s. Adelen, forstod at hævde sig ved Siden af den. I en Række tyske Stater, hvis Forhold vi her hjemme kendte nøje, bl. a. gennem de fyrstelige Slægtskabsforbindelser, t. Eks. Mecklenburg og Kursachsen, medførte Pengeøkonomiens Opkomst, at det blev umuligt for

¹ H. T. 6. R. VI, 265 ff.

Fyrsterne at klare sig finansielt, og at Stænderne maatte træde lindrende til. Men naar de overtog Fyrstens Gæld (Württemberg 1514, Brandenburg 1549, Bayern 1557, Sachsen 1570 og Mecklenburg 1572), forlangte de til Gengæld, at de nye Skatter skulde gaa ind i en særlig »Landskasse«, der forvaltedes af et stændersk Udvalg. Disse Kasser vedblev i den følgende Tid at bestaa, og i dem indgik senere ikke blot Ekstraskatterne til Gældens Beting, men ogsaa de ordinære Skatter. Fra dette Øjeblik af har man to Kasser i Staten, hvoraf Stændernes er den vigtigste. Kasseadskillelsen betegnes derfor af Tyskerne som »das eigentliche Kennzeichen des ständischen Staats«¹.

Der er et Øjeblik i Danmarks Historie i det 16. Aarh., da en lignende Udvikling synes at skulle begynde. Det er i Aaret 1567, da det efter Peder Okses Hjemkomst bestemmes, at de nye Adelskatter ikke skal indbetales i Rentekammeret, men lægges under Bestyrelse af et Firemandsudvalg. Arup har slet ikke set den overordentlige principielle Betydning af dette Skridt. Da forelaa der for første og sidste Gang mellem 1536 og 1625 Mulighed for noget i Retning af »Adelsvælde«. Beslutningen fra 1567 fik imidlertid kun kortvarig Betydning; den ebbede ud sammen med Krigen. Under Christian IV.s tyske Krig træder noget tilsvarende frem i »Krigskommissærerne« af 1628. Men først med Landkommisærernes »Landekister« 1638 tages den Udviklingslinje atter op, som Tyskland havde været saa stærkt inde paa allerede et Aarhundrede tidligere. Fra da af kan man maaske herhjemme regne med en Slags Adelsvælde, selv om den egentlig først gælder for Tiden efter 1645. Naar man taler om »Adelsvældens sidste Dage«, overser man altsaa, at dens sidste Dage i Virkeligheden ogsaa var dens første.

Manglen paa Herredømme over Finansernes Bestyrelse er saaledes i Danmark den afgørende Hindring for, at Adelen kunde blive Kongen jævnbyrdig i politisk Magt, endsige blive ham overmægtig. Men ogsaa en anden Omstændighed virkede i samme Retning. Rigsraadet savnede helt et administrativt Organ, der svarede til det kongelige Kancelli. Dette sidste bestod ganske vist overvejende af adelige Medlemmer (Kansleren, Oversekretæren og Sekretærerne), men disse stod kun enkeltvis i Tjenesteforhold til

¹ I Brandenburg maatte Kurfyrsten endog 1572 gaa ind paa, at et adeligt Udvalg skulde prøve alle de Forordninger, som var emanerede i de sidste 50 Aar, og efter Behag ændre, forbedre og supplere dem. Herved er hele Landsherrens lovgivende Magt underkastet en Kontrol, som næsten betyder dens Overdragelse til Stænderne (H. Prutz: Preuss. Gesch. I (1900) 245 f.).

Kongen; de dannede ikke nogen Korporation, der kunde optræde som en Enhed over for Kongemagten og overtage Afgørelsen af en stor Del af de foreliggende Sager. Med andre Ord: Vi faar her hjemme først sammen med Enevældens Indførelse Kollegiesystemet. Men i Østrig, Württemberg og Bayern har man, henholdsvis fra 1527, 1530'erne og 1550, kollegialt indrettede Rentekamre. Og i hvert Fald i Østrig gennemførtes det i 1560'erne, at Kejsersens Udgiftsordrer kun var gyldige, hvis de paraferedes af Præsidenten, altsaa det samme, som Korfitz Ulfeld saa sent som i 1640'erne forgæves søgte at gennemtvinge over for Christian IV. Ogsaa i de ikke-finansielle Centralinstitutioner gennemførtes det kollegiale System i de vigtigste tyske Stater i Løbet af det 16. Aarhundrede, foruden at det dukkede frem i Vesteuropa, i Frankrig og i Nederlandene. Manglen paa noget tilsvarende i Danmark er vel det stærkeste Vidnesbyrd om Initiativløsheden eller — Magtesløsheden hos den danske Adel. Havde man her formaaet forud for Enevælden at skabe en effektiv Centraladministration, vilde maaske 1660 være forløbet noget anderledes, end det nu blev Tilfældet.

Lærerigt er det paa dette Punkt at drage en Parallel mellem Danmarks og Sveriges statsretlige Udvikling i det 16. og Begyndelsen af det 17. Aarhundrede. I Virkeligheden er der i de første Aartier efter 1536 en ikke ringe Lighed mellem de to Stater. Begge Steder har man en forstærket Kongemagt, der tenderer imod Arveriget (i Sverige 1544); begge Steder støtter denne Kongemagt sig paa Adelen, efter at en 5aarig tysk Indflydelse er overvundet (Frederik II.s Hyldning 1542, Konrad v. Pyhys Fald 1543). Endelig træder i begge Lande det borgerlige Element frem i de lavere Stillinger, navnlig i Rentekamret, og begge Steder benytter man desuden stadig — dog særlig i Danmark, hvor Hertugdømmerne medførte Nødvendigheden af at have et tysk Kancelli ved Siden af det danske — tyske Sekretærer, der jo var uundværlige ved Forhandlinger med Udlandet. Men i Slutningen af det 16. Aarh. fjerner de to Landes Udvikling sig fra hinanden. Grunden er Personalunionen mellem Sverige og Polen, der ganske vist hurtigt opløses, men faar vidtrækkende Følger for Sverige. Det svenske Arvekongedømme udvides rigtignok 1604 til ogsaa at omfatte Kvindelinjen, men allerede forinden beskæres Kongemagtens Magtfylde. Den svensk-polske Kong Sigismund maa 1594 gaa ind paa den første Haandfæstning, »Kongeeden«, og da han er bleven fordrevet, og den yngre Vasalinje har besteget Tronen, maa Gustav Adolf 1611 antage en Haandfæstning, der for saa vidt gaar endnu videre end den danske, som den forbyder Kongen

al Beskatning uden Raadets og Folkets Samtykke. En virkelig kraftig Statsorganisation skabes nu i de første 10 Aar af det 17. Aarh. af Adelen i venskabelig Pagt med Kongen paa den ene Side og Folket paa den anden¹, og den støttes ved Kongernes hyppige Fraværelse fra Riget paa Valpladserne hinsides Østersøen. Kollegiesystemet indføres under de højadelige Rigsebedsmænds Ledelse; Rigsdagen med det adelige Ridderhus organiseres; i Lokalstyrelsen afløses de gamle Lensmænd (og Fogder) af de moderne Landshøvdinge (Amtmænd). Den centralistisk organiserede Stat er en Kendsgerning i Sverige længe før i Danmark; den er skabt af Axel Oxenstjerna og hans Fæller paa en Tid, da vi i Danmark under Christian IV stadig har en langt mere gammeldags og løs Statsorganisation. Men til Gengæld bliver den danske Kongemagt herved indadtil stærkere end den svenske. I Sverige er »Riget« ved at blive en Magt over »Kongen«; det er et Tilfælde, som ligner en Tanke, at Oxenstjerna er Rigskansler, men de to Chr. Friis'er, ligesom deres Forgængere og Efterfølgere, kongelige Kanslere (»vor Kansler«). Sveriges Tilstand i det 17. Aarh. er ganske vist endnu ikke Adelsvælde, men den viser i hvert Fald en Magt for Rigsraad og Adel, der er langt stærkere end i Danmark 1536—1625.

Det er Manglen paa Blik for denne Udvikling i Danmark, som er den største, den afgørende Svaghed ved Arups Historie.

IX.

For Fuldstændighedens Skyld er det endnu nødvendigt at omtale en Række Udtalelser af Forf., som er indstrøede rundt om i Skildringen, og som indeholder hans Domme over de optrædende Personer og derigennem hans Livssyn. Det er disse Udtryk for Sym- og Antipatier, der først og kraftigst springer den læge Læser i Øjnene og derfor let kommer til at bestemme hans Indstilling overfor Værket som varm Tilslutning eller kraftig Afstandtagen. Selv om dette neppe er heldigt, vilde det paa den anden Side være urigtigt, slet ikke at medtage dem i en Omtale af Bogen, naar man først har gennemarbejdet og prøvet dens Indhold af Kendsgerninger.

Forf. er demokratisk indstillet. Man finder vistnok Kærnen af hans politiske Livssyn i Ordene S. 416: »Samfundsfølelse er et ganske nyt begreb, som selv 19. aarh. vel har kunnet opelske hos folkenes store masser (fremhævet af mig), men kun i ringe

¹ En ejendommelig Illustration til den Tanke hos Arup, at en Rigsdag efter 1536 vilde have betydet et Vaaben for Kongen mod Rigsraadet.

omfang hos dets overklasse; de adelige herremænd i 16. aarh. havde som millionærerne i 19. aarh. kun ringe forstaaelse for denne følelses etiske værdi«. Her tillægges der altsaa det 19. Aarh.s Underklasser i Modsætning til Overklasserne en uselvsk Samfundsfølelse. Om Troen kan og skal der ikke disputeres.

Der fortsættes om det 16. Aarh.s Herremænd: »De var individualister, mægtige og begærlige personligheder, som vilde omgive sig med rigdom, uanset (fremhævet her) hvorledes den erhvervedes«. M. H. t. de sidste Ord maa der dog peges paa den stærke Retsbevidsthed, der præger al Bondebefolkning i historisk Tid; vor Adel var jo nemlig Storbønder. At de iøvrigt var Individualister, er til en vis Grad rigtigt, og at de ikke nyder Forf.s Bevaagenhed, er øjensynligt. Det er om disse Rovdyrs Kamp om den politiske Magt i Landet, Bogen væsentlig handler.

I denne Kamp gælder alle Kneb, og det er ikke faa Eksempler paa Durkdrevenhed hos de optrædende, som Forf. mener at kunne afsløre. Dette gælder saaledes om Mogens Gøje og Ove Bille 1523, om Joachim Rønno (S. 462 f.), der 1533 »har fundet det politisk klogt ikke selv at binde sig til det af ham selv gennemførte kompromis« (jfr. S. 467) og indirekte om Kansleren Friis-Kragerup, hvis »milde, ærlige og eftergivende natur ikke tillod ham at tiltage sig en kanslermagt mod kongemagten« (S. 663). Thi dette Ord »ærlig« kaster et eget Lys over hans Forgængere Johan Friis og Chr. Friis-Borreby, der altsaa dog ikke har været helt »ærlige«, naar de skabte sig de paastaaede »Kanslerregeringer«. Det er da heldigt, at vi ovenfor har kunnet rense disse Mænd for Beskyldning for at have tillistet sig en Kanslermagt over Kongemagten. Mærkeligst er dog Dommen over Søren Norby S. 428: »Søren Norby havde unægtelig tjent sit fædreland, de danske bønder og sin egen elskede kong Christiern bedre, om han i stedet for at gøre sig til oprører havde sluttet sig til sine danske standsfæller, der nærede højagtelse for ham, og indenfor hvis kreds han vel mere virkningsfuldt end selv Mogens Gøye kunde have arbejdet for kong Christierns politik og efterhaanden for kongen selv (udhævet af mig). Men Søren Norby var nu engang ingen klog politiker, men en heltmodig og enfoldig krigersjæl«. Er det Meningen, at Søren Norby burde have sluttet sig til Frederik I med den Bagtanke at forraade ham? Og er »ærlig« og »enfoldig« Synonymer for Forf. i hans Bedømmelse af Politik?

Der er i hvert Fald et fint og fornemt Omraade indenfor denne Politik, hvor han ikke taaler Uærlighed, nemlig den udenrigske. Ja, hans demokratiske Indstilling kommer paa dette Felt endog i alvorlig Fare. Under Skildringen af Lybækkernes Forsøg

paa at hindre Hollændernes Handel paa Østersøen hedder det S. 454: »jo mere demokratisk Lybæks bystyrelse blev, des mere heftigt maatte den hævde dette fortvivlede princip«. Videre hedder det S. 465: »Jürgen Wullenwever var kommet i den for enhver oppositionsfører meget vanskelige stilling, at han nu som ansvarlig leder af Lybæks regering skulde indfri sine løfter«. Ak, ja! Og Dommen over denne hans Politik følger straks efter S. 468: »Han havde ingen som helst træning som udenrigspolitiker; han havde som alle dilettanter i udenrigspolitik den formening, at bedrag og vold er udenrigspolitikens virkningsfuldeste midler«. Se dette er smukt og rigtigt sagt. Men hvorfor er saa ikke ogsaa Ærlighed Indenrigspolitikens »virkningsfuldeste middel«?

Ved Siden af dette politiske Helhedssyn er der endnu tre Omraader, hvor Forf. med Forkærlighed tager personligt Standpunkt. Først det religiøse. Det er lidt vanskeligt at definere hans Stade i den store Kirkestrid, som han forøvrigt skildrer paa Grundlag af J. Oskar Andersens Studier. Undertiden sporer man dog en større Sympati for den gamle Kirke, som naar de bekendte Angreb paa Tiggermunkene for Dovenskab, Uvidenhed og Pengebegærlighed S. 432 afvises som »ganske uretfærdige«, hvilket motiveres med, at Observanterne havde stræbt efter »at frigøre tiggermunkeordnerne for al ejendom«. Hertil er at sige, at Observantbevægelsen laa tilbage i Christiern Is og Hans' Dage, og at den kun fandt Sted indenfor Franciskanerordenen. Der kan derfor ikke heraf drages Slutninger til Forholdene indenfor de andre Ordner. Mest belysende for Forf. er dog vist den Skildring, han (S. 410) giver af Dronning Elisabeths Dødsleje 1526, da »en luthersk præst havde givet hende sakramentet paa luthersk vis, en katolsk havde salvet hende med den sidste olje. Neppe er da en ung 25aarig kvinde opfyldt af sit eget hjertes uendelige kærlighed til den mand, der var blevet hendes skæbne, gaaet bort bedre forberedt til at staa for guds dom. Opholdet i skærsilden bør have været hende let«. At Dronning Elisabeth var luthersksindet er velkendt, saa man tør gaa ud fra, at i hvert Fald den ene Del af hendes Forberedelse til Døden ikke har været saa betydningsløs for hende som for Forfatteren, der aabenbart ikke er tilbøjelig til at tage nogen af dem synderligt alvorligt.

For den sejrriige lutherske Kirke har Arup i hvert Fald ikke meget tilovers. Af ideelle Motiver hos dens Forkæmpere anføres ikke en eneste; ja, der gøres karakteristisk nok ikke engang Rede for, hvad det var, den nye Tids Mænd egentlig vilde paa Aandens Omraade. Reformationen fremstilles udelukkende som en social-økonomisk Bevægelse. Da den er gennemført 1536, hævdes det (S. 507), at »forskellen var blot (fremhævet her), at medens staten

efter katolsk tankegang hidtil havde været den store, almindelige internationale kirkes underordnede medarbejder, blev kirken i hvert protestantisk land nu den nationale statsmagts underordnede medarbejder«. Dette er altsaa en rent politisk Betragtning¹. Om det aandelige Liv tales der kun i Skildringen af Peder Palladius' Visitatsbog (S. 511), der ganske vist kaldes »herlig«, »umiddelbar« og »personligt ægte«, men der tilføjes: »Aandens flugt er der intet af«. Man behøver dog kun at læse Palladius' bekendte Fortælling om Fiskerne paa Isen ved Saltholm, for at finde aandelig Flugt. Man undres derfor noget over et Spørgsmaal som dette S. 519: »Var Peder Palladius i al sit bispeskrud andet end en overtroisk, aandsfattig bondedreng, der var bleven oplært i teologi?« Særlig galt bliver det naturligvis med den lutherske Kirke, da den træder ind i Ortodoksiens Tidsalder. Overgangsskikkelsen Niels Hemmingsen faar S. 617 Ansvaret for Ægteskabsordinansen af 1582, skønt han var afskediget 3 Aar tidligere og forvist til Roskilde, saa at Ordinansen snarere maa skyldes Sjællands Biskop Povl Madsen². Naar dette Arbejde kaldes »hæsligt, stridende mod al menneskelig følelse«, og naar det siges, at »den værste regel« er, at en Ægtefælle ikke bør lade sig skille paa Grund af smitsom Syge hos Ægteparten, burde dog vel ogsaa Slutningsordene i Ordinansen have været medtagne: »Dog er det udi sig selv kristeligt, at den, som med sliq Sygdom er befængt, ikke begærer at smitte den anden«.

Sin højeste Uvilje over Udviklingen indenfor den danske Kirke viser Forf. i sin snart ofte citerede Dom over Sjællands Biskop Resen (S. 665): »Det var kun et glædeligt fremskridt for den kristne lære, at samtidig flammede heksebaalene over hele landet, mænd og kvinder blev dømte til henrettelse og drukning for ægteskabsbrud, skøger blev kagstrøgne, fattige blev sat i tugthuset« — (det drejede sig om de Landstrygere, der gjorde Livet usikkert for den rolige Befolkning), — »uægtebørn blev vanskottede, uskyldige unge jomfruer, der havde opfyldt kærlighedens bud« — (var de saa stadig jomfruer?), — »blev vanæret for livet«. Hvor mange

¹ At Kongen som i Tyskland skulde være betegnet som »summus episcopus« (S. 503), er forlængst gendrevet af Florian Larsen i Den danske Kirkeret 3dje Bog S. 18.

² 28. Juni 1579 havde Kongen beordret Superintendenterne til at paa-begynde Arbejdet paa Ordinansen, og da Niels Hemmingsen allerede 1 Maaned senere (29. Juli) fik sin Afsked, er det ikke rimeligt, at han skulde have haft nogen væsentlig Andel i et Arbejde, som først afsluttedes flere Aar senere. Endelig fremgaar det af Kongebrevet 29. Juli 1579, at der ingen Grund er til at antage med Forf., at Afskedigelsen skulde være sket »efter aftale mellem ham [Niels Kaas] og Niels Hemmingsen« (S. 617) (se ovenfor S. 348).

Eksempler findes der i Virkeligheden paa, at Ægteskabsbrydere blev dømt til Henrettelse, og at denne fuldbyrdes?¹. Det gaar ikke altid saa strengt til, som Præsten præker.

Det andet Omraade, som giver Forf. Anledning til at fremsætte sin Anskuelse i stærkt følte Ord, er det nationale. Om dettes ydre Former hedder det S. 570: »Om de reelle forretningsmæssige spørgsmaal, der kan være folkene imellem, vil kloge og kyndige forhandlere altid kunne tale sig til rette [mon?], men naar striden alene gælder de rent nationale symboler, et flag, et vaaben, en krone, en nationalsang, ser ialfald overklassen[!] indenfor de folkeslag, der hører til den hvide blodtørstige race aldeles rødt; intet kan da standse deres medfødte lyst til at slaas«. Det er rigtigt, at Striden om Vaabnet »de tre Kroner« var en af Aarsagerne til den nordiske Syvaarskrig, men det vilde være interessant at faa en Liste over de øvrige Eksempler, der findes paa europæiske Krige i nyere Tid, fremkaldte af »nationale Symboler«.

Navnlig er denne nationale — eller, som han kalder det, »nationalistiske« — Følelse Arup meget imod, hvis den kan føre til Krig, og i saa Henseende gør han ingen Forskel, om det drejer sig om Angreb eller Forsvar. »De danske herremænd,« hedder det S. 464 om Forholdene 1533 med tydelig Triumf i Stemmen, »vilde ikke yde en hvid til et effektivt forsvar af Danmark; selve tanken om krig var dem en vederstyggelighed, selv om de personlig ikke var bange for deres skind«. Om den sidste Sætnings Rigtighed kan Læseren nok nære sine Tvivl, naar han tænker paa den skaansk-sjællandske Adels Holdning under den straks paafølgende Grevefejde, og den foregaaende Udtalelse staar ikke i altfor god Samklang med den stærke Rustning, som Adelen af Frygt for Christiern II og Bønderne havde underkastet sig umiddelbart forud i 1520'erne. Men Arup forfølger denne Tanke om Landets Afrustning gennem hele det 16. Aarh., og han finder den realiseret under Niels Kaas' »herremandsregering« fra og med 1576, da man ikke tog i betænkning at gennemføre en fuldstændig afrustning af Danmark, hvad landmilitær hærmagt angik. Siden 1576 blev der ikke givet en daler af statens aarlige indtægter hertil« (S. 628)².

¹ Man ser saaledes, at en Kvinde, der 4 Gange havde avlet Barn med forskellige Personer, skont hun havde sin ægte Husbonde, blev benaadet mod at rømme Landet (K. B. $\frac{20}{12}$ 1606, jfr. $\frac{28}{8}$ 1617). 1622 $\frac{9}{12}$ finder ganske vist Dødsstraf Sted, men for 3dje Gang begaaet Hor.

² Naar Forf. S. 630 tror, at Flaadens Bemanding alene skete med indenlandske Baadsmænd, glemmer han de væsentlig udenlandske Bøsseskytter, der maatte hverves i dyre Domme (se t. Eks. K. B. $\frac{17}{2}$ og $\frac{10}{5}$ 1576). Det Antal Bosseskytter, som alene 1580 lagdes i Borgeleje i de danske Provinsbyer, var ikke mindre end 1188 (K. B. $\frac{2}{8}$ 1580).

Hertil er der først at sige, at ingen europæisk Stat i hine Tider holdt staaende Hær; saasnart en Fred var sluttet, aftakkedes de hvervede Tropper. Men tror man dernæst virkelig, at Kronborg og Rigets andre Fæstninger har staaet blottede for Besætninger i Fredstid? Hvis man, som i sin Tid Joh. Grundtvig, alene holder sig til Rentemesterregnskaberne, kan man maaske komme paa den Slags Tanker, at den gennemsnitlige aarlige Udgift til Hæren i Tiden efter 1570 kun var 19760 Dlr., en Sum, der vel nærmest er gaaet til Aftakning af Krigens Lejetropper. Men enhver kyndig Historiker ved, at Rentemesterregnskaberne, som det forlængst er godtgjort, ikke giver os noget Statsregnskab, men alene de Nettosummer, der er indgaaet i Statens Kasse. Kun hvis man tillægger de Udgifter, som afholdtes paa Lensregnskaberne samt Øresundstoldregnskaberne, faar man et virkeligt Overblik over Statens Indtægter og Udgifter. Man ser da, at der i Frederik II.s Tid alene paa Kronborg laa en Besætning af 1 Høvidsmand, 1 Løjtnant, 1 Profos, 1 Vagtmester, 10 Adalburser, 91 gemene Knægte, 1 Feltskærer, 1 Skriver, 1 Stokkeknægt, 2 Pibere, 2 Trommeslagere, et Par Fyrværkere og c. 40 Bøsseskytter (dvs. Artillerister)¹. Paa Halmstad, Varberg, Hammershus, Visborg og Arensborg (paa Øsel) samt de norske Grænseslotte laa der tilsvarende større eller mindre Skarer Landsknægte og Bøsseskytter². 1577 maatte eksempelvis Kongen sende en ekstra Forstærkning til Arensborg paa 2—300 hvervede danske Knægte og 24 Bøsseskytter med Udrustning af Ammunition og Proviant. Ogsaa Bestykningen af Fæstningerne har kostet Kongen mangan god Daler. Hele denne Tanke om Afrustning er altsaa »helt et Blændværk«, hvortil kommer, at Arup jo selv indrømmer, at man kun aftakkede den hvervede Hær efter Krigen mod at udruste en stor Flaade med en fleretusindtallig Besætning, tilvejebragt ved Hvervning i Ind- og Udland.

Det tredje Omraade, som sætter Forf.s Følelse i Bevægelse, er Kongemagten og Kongerne. Det vilde føre altfor vidt at

¹ Emil Madsen: Studier over Dmks. Hærvæsen i 16. Aarh. S. 434.

² Paa Varberg laa der efter Lensregnskabet 1602—3 1 Vagtmester, 1 Arkelimester, 3 Roder Knægte (à 9 Mand) og 1 Barber, som ialt lonnedes med 1395 Dlr.; paa Hammershus 1598—99 20 Knægte og 10 Bøsseskytter, der i Løn oppebar 1385 Dlr.: paa Visborg 1600—01 2 Vagtmestre, 1 Arkelimester og 14 Bøsseskytter, hvis Løn dels udrededes i rede Penge, dels i Klædevarer; endelig paa Arensborg 1618—19 en samlet Besætning paa 50 Mand til en Løn af 2656 Thaler. Til disse Summer maa lægges Bespisning m. m., der udrededes af Lenenes Naturalindtægter. For de norske Grænseslottes Vedkommende forefindes de tilsvarende Regnskaber ikke i vort Rigsarkiv.

nævne alle de Steder, hvor hans kritiske Syn giver sig Udtryk; eksempelvis kan citeres Ordene S. 490: »Saalænge der er konger i verden, vil de drive dynastipolitik og tro, at den lille verden, hvori de lever, er deres egen, ganske afhængig af dem«; eller hans Udbrud om Kongernes Ret i alle Tider til at erklære Krig (S. 569): »Denne uudryddelige, taabelige forestilling styrtede vort eget slægtled ind i verdenskrigen« [?]. Størst Interesse har dog den Stemning, som kommer til Orde over for de enkelte danske Konger. Frederik I interesserer ikke Forf. stærkt, og vi vil derfor kunne bevare vort Indtryk af ham som en af de klogeste Mænd i Datidens Nordeuropa. Lidt nærmere gaar han ind paa Christian III, der 1536 betegnes som »meget kortsynet« (S. 485), om det end ved samme Lejlighed tilføjes, at han »var dog maaske ikke helt saa svag en karakter, som Utenhof vilde opfatte ham« (S. 492). Det er ikke noget meget fyldigt Billede, som Forf. hermed giver af den Mand, der allerede som Hertug havde vist selvstændig Initiativ og megen Fasthed, som under Grevefejden holdt sig tilbage fra de militære Operationer for i Stedet ved sin Domsvirksomhed at skabe ny Tillid til den rystede Statsorden, og som Konge handlede med en Blanding af Mildhed og Fasthed, der faar selve Hvitfeldt til at udtale: »Han hørde gierne fattige Folckis Klagemaal personlige. Han gjorde mange gode Skickelser og Ordinantzter udi disse Riger«. Medens han 1536 endnu ikke havde fundet Tiden moden til Indførelse af den kgl. Enevælde, gennemførte han i de følgende Aar »den monarkiske Reform i Lensstyrelsen« og øgede ved Recessen 1547 Kongens Indflydelse paa Stæderne, ligesom han hele sin Regeringstid igennem med levende Interesse fulgte den nye Kirkes Udvikling og ved sin Fasthed opnaede en gunstig Fred med Kejseren. Smukt og træffende er det sagt om ham: »Aaben og trofast, udholdende, initiativrig og med Evne til Samarbejde fulgte han sit Kongekald, givet af Gud og til Landets og Folkets Vel«.

Men har Arup ikke synderligt at sige om Christian III, er Tegningen af Frederik II (S. 558) saa meget kraftigere udført: »Hans egen natur var i høj grad mandig, i den ringere, ydre betydning af dette ord; han var robust og brutal, saa opfarende og grov i sin hele væremåde, at det var paafaldende endog for hans samtid, hvis selv fineste selskab dog kun var begyndere i selvbeherskelsens og den beskedne selvvurderings store kunst«. Hører den beskedne Selvvurdering da nu særligt hjemme i det fineste Selskab og de lærdeste Kredse? Endvidere paapeges det, at han »ringeagtede aandelig udvikling«, en mærkelig Dom, naar man betænker, at det var den Mand, som bevarede Tyge Brahe for

Danmark, støttede dansk Historieskrivning, oprettede Kommunitetet, sendte mange unge studerende til Udlandet, knyttede Musikken til sit Hof og byggede Kronborg. Med Rette er han bleven betegnet som »en udpræget Repræsentant for sin Tids Tanker og Ideer« (Th. Bang). At Frederik II havde sin store Del i Ansvarret for Syvaarskrigen er forlængst godtgjort. Troels-Lund har med Rette fremstillet Kongen i hans første Regeringsaar som den forkælede overmodige Mand, der af Fantasteri og Selvovervurdering styrtede Landet i Ulykke. Men han har rigtignok ogsaa vist, at der efter Gæringen fandt en Afklaring Sted, saa at Frederik II senere mødnedes til »i visse Maader et Mønster paa en Konge. Han gik da ikke længer, som han engang havde haabet, egenmægtig i Spidsen, men fulgte bag efter sin Flok af dygtige Mænd som en Hyrde. Han havde lært den kongelige Kunst at kunne opdage, døje i sin Nærhed og bruge udmærkede Mænd«. Af denne Frederik II fra de senere Aar er der intet i Arups Bog. Heller intet af den elskværdige og godlidende Fyrste, der da var afholdt af alle Stænder.

Endelig den sidste Konge, der omtales i Værket, Christian IV. Om de indbyrdes Modsigelser, som Forf.s Bedømmelse af ham indeholder, er tidligere talt. Nu er det sikkert nok, at Billedet af Christian IV i vore Dage er blegnet, at ingen mere vil betragte ham som Danmarks største Konge, navnlig da man har faaet Øjnene op for, at han ikke taaler Sammenligning med sin store samtidige Gustav Adolf. Men dette skyldes dog navnlig hans ulykkelige Udenrigspolitik. Over hans Regering før 1624 har hidtil ingen kastet nogen Skygge. Saaledes er det ikke i denne Bog, hvor Tonen med et mildt Ord er raillerende. I sin Optræden overfor Tyge Brahe er han en »kongedreng paa 20 aar« (S. 647). Er da andre unge Mænd paa 20 Aar ogsaa Dreng? Om Togtet 1599 omkring Nordkap hedder det (S. 651), at Walkendorf »sendte kongen ud paa en sørejse«, et Udtryk, der kunde sættes som Motto over hele Arups Danmarkshistorie. Om hans Virksomhed til Søs under Kalmarkrigen bruges S. 658 Ordene: »Saa optog kong Christian helterollen som admiral«. Om hans »brutalitet« overfor Frederik Rosenkrantz er allerede talt. Det er vist nok, at den unge Christian IV havde sine iøjnefaldende Skrøbeligheder, men man giver ikke noget sandt Billede af ham, naar man ikke ogsaa drager hans lysende Egenskaber ind deri, først og fremmest den dybe Følelse for hans Kongepligt, der stiller ham i første Linje blandt Datidens Herskere.

Mange af de Svagheder, hvorunder Arups Værk lider, fører Tanken hen til de af ham saa foragtede nationalliberale Historikere.

Men i Behandlingen af de danske Konger maa man gaa endnu længere tilbage for at finde Parallelen til hans Historieskrivning. Den findes i det 18. Aarh.s Oplysningstid, og som Eksempel kan man da læse Edv. Holms Skildring af Riegels i Biografisk Lexikon. Han ender Fremstillingen af denne iøvrigt begavede, skarpt-synede og fremskridtsvenlige Mand med Ordene: »Skjønt han kan fremsætte træffende Bemærkninger, er dette forsvindende i Sammenligning med hans Mangel paa Evne eller Lyst til alvorligt at sætte sig ind i tidligere Tider og forstaa dem; hans Domme over Fortidens Personer er tit dikterede af den besynderligste forudfattede Mening«.

Der er i det foregaaende peget paa en lang Række alvorlige Svagheder, som hæfter ved det nye Værk, der var imødeset med saa megen Forventning.

Danmarks Historie, baade den ydre og den indre, er behandlet uden organisk Forbindelse med den øvrige Verden. Hvilken Betydning den europæiske Politik har haft for Danmark, og hvilken Indsats, mere eller mindre beskedne, vort Land har gjort i den europæiske Koncert, skildres ikke. Naar man læser Bogen, skulde man tro, at den dansk-norske Stat var en Ø, som svømmede ude i Atlanterhavet, langt borte fra det øvrige Europa.

Vender man sig til den indre Udvikling, ser man, at den økonomiske Historieopfattelse, der staar for Forf. som den rette, ikke er lagt til Grund for Behandlingen, ja at det økonomiske Stof ikke en Gang er samlet til et Hele, saa at man ikke forstaaer Samspillet mellem den økonomiske og den politiske Udvikling, end sige, at den sidste skulde afhænge af den første. I den politiske Historie, der i Virkeligheden er Hovedsagen for Forfatteren, som for hans Forgængere, er bestemte Enkeltpersoner skudt frem i første Linje paa en Maade, som ikke kan staa for en nærmere Prøvelse, og navnlig er der tillagt Kanslerne en ganske uberettiget Betydning ved en »Regering«, som strider mod alle de Vidnesbyrd, Kilderne aflægger om deres langt mere beskedne Rolle. Den alvorligste Svaghed er dog, at der for vort Lands Indre er supponeret en Udvikling, som strider mod den almindelige europæiske, naar da bortses fra den polske Republiks. Den Grundopfattelse, hvorpaa der herved bygges, nemlig en »Adelsvælde« i det 16. Aarhundrede, tilhører en svunden Tid og var for længst forladt herhjemme. Dens Genoptagelse kan kun betegnes med Ordet Bagstræb.

Ved Siden af alt dette tæller det for saa vidt mindre til, at der heller ikke i Enkelthederne, som forøvrigt ofte er fejlfulde,

er ydet noget overbevisende nyt. Vigtigere er det, at det politiske Syn og de Domme, der giver sig Udtryk i stærkt personligt farvede og vist ofte drilagtigt formede Udtalelser, er mere karakteristiske for Forfatteren end for den Tid, han skildrer, og ikke forhøjer Bogens Værdi. Overhovedet lærer man gennem Bogen kun i ringe Grad det 16de Aarhundredes Aand at kende. Tiden er ikke forstaaet og bedømt ud fra sig selv, men den er lagt paa en bestemt moderne Anskuelses Prokrustesseng, og der hugges mangen en Hæl og klippes mangen en Taa for at tilpasse den herefter. Den nye Indsats ved Værket, som paa pegedes i denne Anmeldelses Begyndelse, synes ikke at kunne give Balance over for denne Dødvægt, end sige Udslag til positiv Side.

Resultatet af denne Prøvelse kan i Virkeligheden ikke undlade at overraske. Ingen vilde vel paa Forhaand have troet, at en Forfatter som denne kunde udsende et Værk, der lider under saa store konstruktive Svagheder.

Arups 16. Aarhundrede maa derfor fra et videnskabeligt Synspunkt — og det er dette, som alene anlægges her — betegnes som et svagt Arbejde. Det er rigtigt, at Fremstillingen er fyldigere og mere mangesidig end nogen tidligere. Men i sin Helhed betegner Bogen næppe noget Fremskridt. Behøver man at frygte for at stemples som falsk Profet, naar man forudsiger, at Forskningen vil komme til at gaa sin Vej udenom dette Værk?

Det er derfor den Tanke, som sidder fastest hos Læseren, naar han endelig slutter, at her er et stort Arbejde at gøre, at Danmarks Historie i Renæssancens og Reformationens Aarhundrede endnu ligger og venter paa unge Videnskabsmænd, der, uden at have Facit færdigt, før Udregningen er gjort, er villige til at begynde derpaa med rene Hjerter og stærke Hænder.

Knud Fabricius.

Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800. Udgivet af den danske Historiske Forening. København 1930.

Enhver, der har iagttaget Ellen Jørgensens omfattende og righoldige Forskning, vil være overbevist om at hendes nye Arbejde hviler paa grundige Studier og forstaaende Indsigt. Men Bogen betyder tillige et overraskende Skridt frem paa hendes litterære Bane. Man har hidtil kunnet føle overfor hendes Stil og Sprogbehandling, at hun havde lidt Vanskelighed ved at fjerne sig fra Boghylderne eller at faa den samme Friskhed og Naturalighed i Udtryksmaaden, som er saa betegnende for hendes Studiers

indre Art; hun kunde i sin Stræben efter det knappe Udtryk blive mindre let tilgængelig. Her i denne Bog hører man hende tale med en saadan Friskhed som stod hun berettende under fri Himmel, fortællende for de paa Grønsværet lejrede Tilhørere.

Man mærker hendes Varme for sit Emne og hendes Villighed til at blive revet med af de store Skikkelser, hvorom hun fortæller. Uden at lade Kritik og Dadel tie fremdrager hun det væsentlige i deres Personlighed, viser disse Mænds Betydning indenfor dansk Historieskrivning ligesom deres Stilling indenfor denne Gren af den europæiske Litteratur i dens Helhed.

Jeg vil dvæle nærmere ved denne Evne hos Ellen Jørgensen. Det træffer sig imidlertid saaledes, at jeg netop har kritiske Indvendinger ved hendes Fremstilling af vor ældste Historieskrivning, og da disse vil kræve en noget udførligere Redegørelse, vil det være rimeligt at udskyde denne til en senere Del af min Anmeldelse, idet jeg iøvrigt kan være i høj Grad enig med Bogen og dens Domme.

Saaledes giver E. J. et træffende Billede af Saxo og viser, hvor enestaaende han er indenfor Europas Nationer ved at medtage Folkets Sagnhistorie og berette om dets Oldtidsminder, ved sin Samlerflid uden Lige, der lader ham frembringe et Værk af overvældende Omfang, som det sjælden var set, ved sin skønne Behandling af det latinske Sprog, der i saa ringe Grad er berørt af Kirkestilen. Overfor disse Egenskaber kan man være overbærende mod hans forskellige Svagheder, hans svigtende Kritik, hans ringe Sans for Tidsfølgen og for en fast Leddeling af Værket. Ogsaa Arten af Saxos Sind, hans Synsmaade og aandelige Karakter skildrer hun træffende. Jeg vilde kun anke over hendes Udtalelser om Saxos »udpræget aristokratiske Syn«; »det er Stormandspligter, der indskærpes, og Stormandsdyder, der prises gennem det hele Værk fra Oldtid til Samtid« (S. 45). Nu er det ganske vist om Fyrsters og Stores Gerninger, at Værket især fortæller, men overalt hører man dog om hvordan den ringeste Mand kan gøre det ypperste og derved svinge sig op til Samfundets højeste Trin; ofte dvæler Saxo ved det ærlige, udholdende Arbejde, som kan smykke jævne Mænds og Kvinders Færd, navnløse Bønders slidsomme Gerning paa Marken eller ved Aarerne. Det aristokratiske i hans Syn ligger derfor snarere i hans høje Værdsettelse af moralske Egenskaber og hans fine Opfattelse af menneskelig Natur.

Bispen og Statsmanden Absalon havde følt det som en Pligt for Nationen, at den fik sin Historie skrevet, og hans Klerk Saxo havde løst denne Opgave paa udmærket Maade. Der skulde gaa

fire hundrede Aar hen, inden Danmark fik Historikere, der paa samme omfattende Maade kunde give en Fremstilling af Fortiden. Vore Konger følte det omsider som en Statsopgave at faa Landets Historie berettet, og de overdrog dette Hverv til enkelte Mænd. Som den første af saadanne Historiografer har man tidligere nævnt Christiern Pedersen, men E. J. bestrider, at han havde saadan Stilling. Afgørelsen af dette Spørgsmaal forekommer mig at bero paa, hvordan man vil bestemme en Historiografs Gerning og Opgave; mulig foreligger denne allerede, naar en Mand af Regeringen lønnes med en Præbende eller paa anden Maade imod at forpligtige sig til at gaa Regeringen til Haande i historiske Spørgsmaal. Uden Betænkelighed ved at Christiern Pedersen havde tjent den fordrevne Konge var der blevet givet ham et Præbende i Malmø i Betragtning af hans litterære Fortjenester. Chr. Pedersen fortæller, at Kong Christian havde anmodet ham om at behandle den danske Kongesøn den hellige Sebalds Levned, ligeledes om at oplede Holger Danskes Krønike og fremskaffe Oplysninger om denne Mand, der havde været en vældig Konge over Riget. Saaledes har Kongen villet benytte Chr. Pedersen til de Hverv, hvortil han egnede sig. Derfor kan da ogsaa Regeringen efter hans Død lægge Beslag paa hans Bøger Riget til Bedste.¹

E. J. udtaler sig med levende Taknemlighed om hvad Chr. Pedersen har udrettet ved at redde Kilder til Danmarks Historie, og ved at indsamle Oplysninger fra det vestlige og sydlige Udland, ligesom fra Island. Han elskede dansk Historie og han var en initiativrig Mand, men hun føler, at han ikke vilde have haft Evne til at give en saadan Fremstilling af Danmarks Historie, som vilde have tilfredsstillet Folket.

Til Mindet om vore ældre Historiografer — Hans Svaning, Anders Sørensen Vedel, Niels Krag — knytter sig en Række Skuffelser, hvor mange Fortjenester disse Mænd end havde. De fik ikke efterkommet det Hverv, som Regeringen havde paalagt

¹ Ellen J. bestrider overfor C. J. Brandt (Om Lunde-Kanniken Chr. Pedersen, S. 112), at dette Krav fra Regeringens Side kan bevise, at Stillingen som Historiograf var betroet ham, idet der er Exempler paa, at der paa lignende Maade lægges Beslag paa historiske Samlinger og Arbejder efter Mænd, som ikke havde haft en saadan Stilling (S. 71). Dette lyder ret utroligt, og E. J. har misforstaaet den Kilde, som hun anfører »M. Iver Bertelsens Enke fik i 1585 Paabud om at indsende, hvad Manden havde samlet og sammenskrevet«, eftersom kgl. Majestæt ikke gerne saa, at disse Ting gik til Grunde, men heller, »at det Riget til Ære og hannem selv til lovlig Hukommelse maatte komme til Dag« (Kirkeh. Saml. 3. R. III, 217). Men dette Brev indeholder ikke et Paabud, men en Bøn og Anmodning (»bede vi Eder og bégære«) tillige med en Forsikring om at ville betale derfor (»vi vilde det med al Gunst og Naade imod Eder igen bekende«).

dem, deres Forarbejder eller deres Samlinger naaede ikke til Trykning eller de udkom først (som Niels Krags Christian III's Historie) flere Menneskealdre senere, meget af hvad de havde indsamlet gik tabt ved Københavns Brand 1728, hvis ødelæggende Ild efter E. Jørgensens Paavisning har været langt mere omfattende end det tidligere antoges. Enhver af de nævnte Historikere bliver der dog i Bogen givet den Hyldest, som tilkommer dem.

Det store Arbejde over Danmarks Historie, som vi havde Behov, skulde udgaa fra en Mand, der ikke var bleven kaldet dertil af Regeringen. Med god Karakteristik skildres i Bogen Arild Huitfeldts berømte Værk. Hvor megen Kritik man end kan rette mod hans Nøjagtighed og mod hans Standpunkter eller de Slutninger, han drager, var Bogen en uhyre Vinding for vor Kundskab om Fortiden ved den meddelte Stofmængde, de talrige Aktstykker, der fremdroges af Arkivernes Skjul, mange kloge Bemærkninger, der skyldtes Forfatterens administrative Indsigt eller den Tradition, han sad inde med. Midt i Materialesamlingen, men allermest i Fortalerne kunde der komme Udtalelser af personligt Skøn eller djærve Udbrud frem, der maatte kalde til Eftertanke eller vække Opmærksomhed.

Underligt nok har E. J. kaldt sin Bog »Historieforskning og Historieskrivning«. I Titlen paa Skrifter om dette Emne har man ikke plejet at skille de to Bestanddele ad; man lader det sidste Udtryk indbefatte det første. For ældre Tiders Vedkommende, ogsaa naar en Forfatter fortalte sin Samtids Historie, var en Forskning vel gaaet forud, men ofte udelukkende i Forfatterens Hjerne; den byggede paa hans sikre Hukommelse, hans Stræben efter at erfare, hans psykologiske Indsigt og Evne til at sammenstille. Imidlertid har man jo Ret til at udskille Forskningen fra den endelige Behandling af det Stof, man har indsamlet og som man endvidere har prøvet med Hensyn til dets Kildeværdi. E. J. angiver med Rette som det 17. Aarhundredes særlige Fortjeneste dets flittige Indsamling af Stof, medens det 18. Aarhundrede atter frembragte den rette, kritiske Behandling af Materialet. I det lærde 17. Aarh. bliver derfor Ole Worm Hovedskikkelsen, og med god Grund kaldes hans »Monumenta Danica« et Størværk, fordi der i dette ligesom i hans andre Arbejder og omfattende Brevvexling lød et Kald til alle om at indsamle, forske og forsøge at tolke, ligesom ogsaa at føle Glæde ved dette Arbejde alene, selv om man endnu ikke kunde naa til at berette. Ved Ole Worms Side stod mange andre Granskere, saaledes Stephanus d. æ., der lærte os at behandle Saxos Historie ved

kritiske og filologiske Midler som et Litteraturværk, og Peder Resen, der satte den store topografisk-antikvariske Indsamling i Gang. Arne Magnussen begyndte ogsaa da sit stille og forsigtige Samlearbejde, der senere skulde afføde saa rig en Frugt.

I det attende Aarh. bryder den Forskning frem, som er bleven den nyere Tids og allermest vor egen Tids Hovedkrav overfor al Historieskrivning. Det er Hans Gram, der rydder op og luger i al vor tidligere Fremstilling af Fortiden, han opstiller Forlangendet om den besværlige Prøvelse af hver enkelt Kilde i dens Egenart og i dens Forhold til andre Kilder.

Jeg har vilkaarligt af Bogen fremtaget en Del Hovedskikkelser. Det vilde være urigtigt at tro, at Værket glemmer noget af de mange berømte Navne, som vi lykkeligvis kunne glæde os ved at besidde indenfor denne Del af den danske Litteratur. Ikke heller forsømmer E. J. at berette om ukendte eller lidet kendte Personer, der har optegnet Efterretninger om Fortiden eller deres egen Samtid; hun har selv udgivet mange af disse, paa Latin eller paa Modersmaalet forfattede Skrifter, hun er saa fortrolig som faa ikke blot med hvad der hjemme blev skrevet, men ogsaa med hvad der blev læst eller hvad der indgik i de private Bogsamlinger; hun har Øje med hvad der kom frem i de nordiske Lande og i det Hele i Udlandet, saaledes at hendes Bog er rig paa Oplysninger og paa Betragtninger, der føre i mange Retninger. Af mine følgende Bemærkninger om vor ældste Historieskrivning vil det ogsaa ses, hvor ofte hun kommer ind paa Enkeltheder.

Vore ældste historiske Skrifter ere forskellige Helgenlevneder, først og fremmest Ælnoths Bog om Kong Knud og flere Biografier af Knud Lavard. E. J. skildrer denne Gren af Litteraturen i det Hele paa en træffende og retfærdig Maade, dog med altfor stærk Tvivl om dens Kildeværdi. Hun er paavirket af de især af tyske og svenske Forskere rettede Angreb paa al Helgenlitteratur. Den skal være formet under Indvirkning af Augustins Lære om hvorledes der i Verdenshistorien viser sig en evig fortsat Kamp mellem Guds Rige og Djævelens Rige; under denne Kamp er det en kristen Fyrstes Opgave at skabe Fred og Retfærdighed. Netop som Augustin skildrer Fyrsten i sit Arbejde for dette Maal, bliver Martyren fremstillet i Helgenskrifterne; det er den augustinske Fyrstes Handlinger, der gaar igen i Biografierne, det er netop de samme Udtryk og Slagord, der læses hos Kirkefaderen, der her møder os, men uden Bevis for at Skildringen gengiver virkelige Oplevelser.

I Danmark har især Gertz været paavirket af denne Lære

og han har i det Hele i de danske Skrifter villet genfinde talrige Laan fra Bibelen eller fra andre kirkelige Kilder.

Men disse Forskere har i mange Tilfælde haft Uret i fra deres Skrivebord at lade Bibelen og Kirkens religiøse Skrifter direkte genføde de foran dem liggende Helgenbiografier uden at de var opmærksomme paa at det religiøse eller moralske Indhold af de fortalte Tildragelser eller de deri udtalte Læresætninger var bleven Kød og Blod i levende Mennesker, der derfor kom til at handle eller til at udtale sig paa en saadan Maade, at det kunde have Udseende af blot at være en Genspejling.

Endvidere bør man huske paa, at i Middelalderen mere end paa noget andet Tidspunkt af Historien opfattedes det som en Pligt for den enkelte at virke efter Forbilleder og at sætte sin Fod netop dér hvor de Ældres Fodsaal havde traadt, i Holdning og Adfærd at være rustet netop paa deres Maade, at føre Talen saaledes som Bibelen og Skrifter om hellige Mænd havde lært.

Jeg skal belyse dette nærmere ved nogle Exempler. Kong Knud bliver forfulgt af den rasende jyske Bondeskare og indsluttet i Kirken i Odense; han føler, at han for sin kirkelige Ivers Skyld gaar i Lighed med talrige Helgene en Martyrdød imøde — denne Følelse hos Knud angiver »Passio« og Ælnoth udtrykkelig. Ubevidst, eller med Tanken om hvordan talrige i Døden drevne Kristne havde bredt deres Arme som Frelseren paa Korset, aabner han paa denne Maade sin Favn. Vor Tids Forskere have med megen Udførlighed udtalt sig om denne Adfærd, og de erklære, at den er tilsat af Helgenskrifterne.

Det er vel ubestridt, at Tusinder af Kristne, der var samtidige med Knud, har i deres Dødsstund sukket lignende Ord som dem Christus udtalte paa Korset: Herre, i Dine Hænder befaler jeg min Aand! Ord, som allerede David har udtalt i en af sine Psalmer. Men naar efter Ælnoth Kong Knud i sin Dødsstund har udtalt disse Ord, er det tilsat af Legendeskriveren, Kong Knud maa ikke regnes mellem de Tusinde. Og saa har Ordene hos Ælnoth endda slet ikke denne Form; Kong Knud anraabte Christus og »befalede Skaberen sin Aand«, hvad der er Formen for det Paabud, som Apostlen Peter giver alle lidende Kristne¹.

Det siges om den Sammenkomst i Haraldsted, der fandt

¹ Den rette Text i de anførte Kilder lyder saaledes i Psalm. 30. 6: *in manus tuas commendo spiritum meum, redimisti me, Domine Deus veritatis.* — Lucas Evang. 23. 46: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum.* — I Petrus 4. 19: *itaque et hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei fideli Creatori commendent animas suas in benefactis* — Ælnoth c. 28 (Vitæ Sanct. 120): *Ihesum interpellat ac spiritum creatori commendans preciosi glebam cadaveris sanguine consecratam reliquit.*

Sted mellem Knud Lavard og Magnus og hvor Magnus dræbte sin Fætter, at den Ord til andet er opdigtet af Fortælleren, hvad Sammenkomstens Forløb og de udvexlede Ord angaar, idet kun de to Mænd var tilstede og Magnus sidst af alle vilde have fortalt derom, hvis den havde haft det berettede Indhold. Imidlertid har ingen anden samtidig eller senere Kilde fortalt om andet Motiv for Magnus' Gerning end det berettede eller givet en afvigende Fremstilling af Udaaden. Og hvad den indeholdt kan man lære af hvad der var sket 80 Aar tidligere indenfor Kongeslægten. Da var i England Kongedatteren Estrids' Søn Bjørn ved en Sammenkomst under givet Lejde med sin Fætter Svend Godwinsen bleven myrdet af denne, og det engelske Folk erklærede Svend for en Niding. Netop det samme »onde Ord«, som den danske Hirdlov og talrige Gildeskraaer saa godt kende, maatte ramme Magnus, og den eneste Maade, hvorpaa han kunde søge at afværge Skammen derved, var ved en aaben Bekendelse af sin Gerning, ved en ærlig Tilstaaelse paa Tinge eller ved et Tilbud overfor den dræbtes Slægt om at ville staa til Ansvar. Hos Robert af Ely høre vi da ogsaa om, med hvilken hoverende Bekendelse Magnus og hans Mænd drog fra Mødet.

Naar det endvidere siges, at den ved Mødet førte Samtale er bygget over Bibelsteder eller ved en let Ændring af saadanne, tager man for det første disse Paralleler rundt om fra. Dernæst vilde enhver Samtale om et alvorligt Emne dengang vanskeligt kunne føres uden at Replikkerne kom i Nærheden af en bibelsk Udtalelse, eftersom Bibelen og dens Fortællinger var det store Kulturelement, hvorpaa alle levede, den ringeste Almuesmand som de højeste i Samfundet, og hvis blot et enkelt af de faldne Ord var kommet i Nærheden af et bibelsk Udsagn, kan man være forvisset om, at den litterære Fortæller vilde støbe det helt om i bibelsk Form¹.

¹ De Arbejder, hvortil der i det ovenstaaende er sigtet, er: L. Weibull, *Nekrologierna från Lund, Roskildekronikan och Saxo*, (Scandia I); Curt Weibull, *Saxo*; Gertz, *Knud den Helliges Martyrhistorie* (Universitetsprogram 1907), *Om den nye Udgave af Vitæ Sanctorum*, (i Vidensk. Selsk. Oversigt 1912, Nr. 3). Jeg har Grund til at udtale, at min Indsigelse mod den urigtige Opfattelse og overdrevne Tvivl overfor Helgen-Litteratur ikke miskender, hvad Brodrene Weibull iøvrigt har udrettet for Kendskabet til Danmarks Middelalder, end mindre hvad der skyldes Gertz for hans grundlæggende Udgaver af Danmarks Kildeskrifter og for Tolkningerne af dem.

Samtidig med at Ellen Jørgensen udgav sin Bog udkom Sture Bolins store Arbejde »Om Nordens äldsta historieforskning. Studier över dess metodik och källvärde«, til hvilket E. J. derfor ikke har kunnet tage Hensyn. Sture Bolin følger ganske Weibull-Linien, og min ovenfor fremsatte Kritik, ligesom den paa de følgende Sider staaende, gælder derfor ogsaa fuldt denne Forsker.

En Anonym i Roeskilde er den første, der giver os en samlet Fremstilling af Danmarks Historie. Denne har naturligvis stor Værdi, da den indeholder mange Oplysninger, som ikke findes andensteds. Jeg har engang betegnet dens Forfatter som en galdesyg Særling, og denne Opfattelse holder jeg fast ved. E. J. kommer i sin Skildring til at nærme sig den Opfattelse og Vurdering af hans Arbejde, som Lauritz og Curt Weibull har fremsat, og til disse Forskeres Fremstilling af hvordan vi i denne Kilde har en Repræsentant for den i større Kredse raadende Opfattelse, som er stik modsat den, der kommer til Orde hos Svend Aagesøn og Saxo og i Knytlingasaga.

Naturligvis har der dengang som til enhver Tid været set med forskelligt Syn paa Tidens Begivenheder, men jeg hævder, at der kun hos Anonymen findes en saa ubehersket Dømmesyge og en saa yderliggaaende Ensidighed, for ikke at sige Usandfærdighed i Beskyldninger og Paasagn. Hans Standpunkt bør ikke opfattes som typisk for nogen større Del af Befolkningen, der, som det forment, gennem hele det 12. Aarh. skulde have stillet sig stærkt kritisk overfor det opstaaende nye Kongedømme og stræbte efter at bekæmpe det¹.

Jeg har i sin Tid givet et Bidrag til Belysning af Anonymens Forfatterpersonlighed ved at paavise, at hans Skildring af Biskop Svend Nordmand er Ord til andet en Gengivelse af det Stykke hos Adam af Bremen, hvori denne giver en Karakteristik af Ærkebisp Bescelin (Hist. Tidsskr. 6. R. IV. 690). En lignende røverisk Kopiering er mig ukendt andetstedsfra².

¹ Lauritz Weibull søger ad mange Veje at godtgøre, hvor stærk Modstanden og Uvillien var hos Eskil og dem, der stod ham nær, overfor Kongehusets Valdemar-Linie. Den unge Valdemar og hans Fætter ville, efter at der allerede er sket Jærtegn ved Knud Lavards Grav, lægge de jordiske Rester af ham i Skrin i Ringsted Kirke, men Eskil hindrer det. At søge Grunden til Eskils Holdning blot i et personligt Had fra hans Side, er uretfærdigt; fra kirkeligt Standpunkt var det fuldt berettiget at hævde, at alene Kurien i Rom kunde optage Mænd blandt Helgene, saaledes som vi Danske allerede havde erkendt ved at søge en pavelig Bulle med Hensyn til Kong Knud. — Weibull drager endvidere Slutninger af Raderinger og Udeladelser i Nekrologen i Lund. Naar ved Erik Emune hans Tilnavn Gloriosus udelades, kunde dog vel almindelig moralsk Følelse give Kirken Anledning til at stryge Glorien om denne Mangemorder, og naar Sætningen: »han blev dræbt af sin egen Hirdmand« skal være udeladt, fordi der ikke maa komme mindste Medlidenhed med ham til Orde, er dette dog vel en skruet Tolkning. Ad denne Vej vil man desuden ikke kunne naa videre end til mulig at godtgøre en passiv Uvillie. Den hele Lære om at der dengang fandtes i Danmark et Parti af »Sorte og et andet af »Hvide« — alt fra den ene eller fra den anden Forfatters Standpunkt — mangler ganske Fodfæste.

² E. Jørgensen skriver (S. 25): Forholdet er ikke usædvanligt. Da Kardinal Boso i det 12. Aarh. fortsætter Liber pontificalis og skal skildre

Om Erik Ejegod udtaler Anonymen, at han *multas iniquas et iniustas leges adinvenit*, hvad der gerne oversættes ved, at han »fandt paa mange ubillige og uretfærdige Love« eller at han gav Love af denne Art. I alle andre Kilder faar jo ellers Kong Erik det Omdømme, at han var en lige saa retfærdig som af Folket yndet Styrer. Men man oversætter Krønikens Ord urigtigt. En Konge har i Danmark ingen Ret til at lovgive; det er fra Folket i hans Rige, eller rettere fra Befolkningen i hver enkelt af Rigets Landsdele, at Loven udgaar. *adinvenire* er et i Retskilder almindeligt Udtryk for at finde den Lovregel, hvorunder et Retstilfælde hører hen, til Ex. kan en Lovkyndig vejlede Tinget eller de dømmende Mænd om hvad de bør »finde for Ret«. Derfor peger dette Udtryk langt snarere hen paa Kongens Virksomhed som Dommer eller som administrativ Styrer. Kong Erik har bragt gældende Retsregler til Anvendelse paa Forhold, som de efter Anonymens Opfattelse ikke kan angaa. Det ligger nær at antage, at den, fra den almindelige Dom om Kongen saa afvigende Opfattelse, som her fremsættes, skyldes Forfatterens gejstlige Standpunkt, og vi har et ejendommeligt Vidnesbyrd, om at dette er Sagens Kærne. En i Roeskilde Domkirke anbragt Mindetavle over Helge, der var Raadgiver hos Kong Niels og som døde 1128, roser ham bl. a. for at han fik Kannikerne ved Domkirken befriede for den Tyngde, der var paalagt dem af forskellige Raadgivere hos Kongerne¹. Der har altsaa i Kong Niels' Tid og under hans Forgænger Erik Ejegod været paalagt dem Byrder af økonomisk eller juridisk Art, som de befriedes for. Man kan næppe læse denne Indskrift uden i sit stille Sind at gøre Betragtninger. Kirken berømmer den afdøde Mand ud fra et ret verdsligt og et kritisk anlagt Synspunkt, man fristes næsten til at gætte paa, at Anonymen er Indskriftens Forfatter.

Men foruden at Anonymens Ejendommelighed stadig fremtræder ved at han indtager Særstandpunkter, stiller han sig ved sin Opfattelse af Stat og Samfund i et mærkeligt Lys. De, som har søgt at finde hans politiske Stade, har skildret det saaledes, at han er en Fjende af de mere kraftige Konger, og at han ønsker et mindre udpræget Kongedømme med afhængige Bisper, derimod mægtige Høvdinger og en uafhængig Almue. Dette vil sige Anarki,

Hadrian IV og Alexander III, laaner han fra Biografierne i det 7.—8. Aarhundrede (Liber Pontificalis udg. af L. Duchesne II Intr. XLIII). Denne Parallel kan jeg dog paa ingen Maade godkende; her er til udførlige Biografier i Slutningen tilføjet nogle intetsigende, andetstedsfra laante Arabesker.

¹ I. B. Löffler, Gravstene i Roskilde Kobstad S. III. Jfr. mine Bemærkninger i Det danske Folks Historie II. 126 f.

og naar det hævdes (S. 27), at hans politiske og kirkelige Anskuelse synes at falde sammen med Eskils, har Eskil været Anarkist. Denne Mands flakkende Anskuelser, urolige Holdning og talrige Fejlgreb kunde vel ogsaa vise, hvor lidt han havde forstaaet, hvad en Stat maatte have til Opgave¹.

Jeg finder det ganske urigtigt, naar L. Weibull kan udtale: »det er en grundfalsk Opfattelse, hvis man formener, at Sandhed var Ledestjerne for en Middelaldermand, naar han skrev Historie« (Scandia I. 111). Der fandtes ogsaa den Gang en offentlig Moral, der krævede Sandhed iagttaget overfor Landets Historie. Jeg har tidligere her i Tidsskriftet (8. R. I) redegjort for, at man end ikke i Viser eller i de i poetisk Form fremtrædende Krøniker tillod nogensomhelst væsentlig Afvigelse fra det sande, saafremt Emnet omhandlede Samtiden eller den nære Fortid, hvorom Erindringen endnu levede i Befolkningen; jeg fremdrog Vidnesbyrd om denne Opfattelse fra en Række af Europas Lande. Jeg kender kun én dansk Kilde, som allerede i gammel Tid har fremtvunget den Randbemærkning ved en af dens Udtalelser: »Det er Løgn!«; det er Anonymens Krønike. Og naar dens Forfatter af andre Grunde kan kaldes »en Poul Helgesens Frænde« — Ellen Jørgensen tænker dog derved kun paa Temperamentet (disse Mænds »Pathos«) — er det værdt for det første at erindre, hvor langt større Rystelser af Samfundet P. Helgesen maatte opleve, og dernæst, at det om ham kunde udtales (af A. Heise): »han har aldrig med velberaad Hu villet forvanske Historien eller mod bedre Viden sagt andet end hvad han i Øjeblikket ansaa for sandt«.

Som en Kilde, hvori delvis Synspunkter af samme Art som hos Roskildemanden komme til Orde, er af tidligere Forskere og nu af Ellen Jørgensen bleven nævnt den fra Danmark stammende Krønike, der har været benyttet af den engelske Historiker Radulfus Niger. Enkelte Tegn pege hen paa, at denne Kilde har en vis Berøring med den slesvigske Biskop Valdemar, Sønnen af den i Roskilde dræbte Knud Eriksen, men der kan ikke i den spores noget Fjendskab mod Valdemar I eller hans Familie. Stamfaderen Kong Erik faar sit Tilnavn Ejegod (*vir bonus*), og ved hans Død paa Rejsen til det Hellige Land hædrer Krøniken ham endog med Titlen Bekender (*confessor*). Uforvarende er E. J. kommen til at skrive, at Radulf ikke forherliger Valdemar I, men Roeskilde-Knud, men det kan dog vel ikke kaldes en Forherligelse, at Knud Eriksen i det Øjeblik han bliver dræbt i sin egen Gaard ved et svigefuldt Overfald bliver kaldt *christianissimus*.

¹ Jfr. min Udtalelse om Eskil i Det danske Folks Historie II. 104 f.

Om Valdemar og hans Medkonge Knud siges det, at de var »Elskere af Fred«; om den første berettes der store Gerninger, saaledes hans Opførelse af Danevirke og Erobringen af Rügen. Men tillige betegnes Valdemar som *crudelis et fortis, propagator tamen bonus fidei christianæ*. Og da E. J. især har betonet det første Ord i Udsagnet *crudelis*, skal jeg dvæle ved dette ofte misforstaaede Udtryk.

E. J. sammenstiller det med det Udsagn om Valdemar I, der findes i Stephanius' Udgave af Svend Aagesøns Krønike — *in suos tantum plus justo crudelior*. Hvis nu virkelig det sidste Ord er læst rigtigt, maatte der i Udsagnet ligge, at man kunde med ret god Grund være *crudelis*, og da kan dette Adjektiv ikke sigte mod nogen Blødtørst. Allerede Gertz har peget paa det meningsløse i denne Udtalelse, og han foreslaar en Rettelse, der vilde bringe en helt modsat Mening, nemlig at Kongen var altfor mild mod sine egne (*indulgentior*). I den ældre Afskrift af Svends Krønike er der ladet Plads blank for et Ord; Afskriveren har fundet, at *crudelis* kunde der ikke staa¹.

Imidlertid angiver Radulfus Niger Valdemar som *crudelis*. og jeg kunde tænke mig at Stephanius ad en eller anden Vej havde faaet Nys derom og derfor indsat *crudelior*. Men at oversætte Udsagnet hos Radulf ved »grusom og stærk, dog en god Udbreder af den christne Tro« vilde jo dog være altfor urimeligt og stødende. Sagen er den, at *crudelis* brugtes i mange Betydninger og kunde have et meget forskelligt Indhold. Medens Ordet slet ikke findes i det Ny Testament (Vulgata), har det en rig Anvendelse i det Gamle; her vil man jævnlig træffe det brugt om den strænge Hersker, det haarde Paabud. Man vil i Anmærkingen nedenfor se, paa hvilke forskellige Maader man i vore moderne Oversættelser af Testamentet har gengivet den hebraiske Text og erstattet det af den latinske Text brugte *crudelis*¹.

Saaledes har jeg forskellige Indvendinger overfor dette Afsnit af Ellen Jørgensens Værk. Men som jeg foran har udtalt, er det et lærerigt og grundigt Arbejde, der sikkert foruden ved sin betydelige indre Værdi ogsaa ved sin klare Fremstilling vil vinde Indgang baade hos Læsere af dansk Historie og hos de forskende. Bogen er tiltalende ved sit ydre Udstyr; den er ledsaget af nogle Gengivelser af Haandskriftsider, og den har et godt Register, som man dog kunde ønske mere omfattende. *Johannes Steenstrup.*

¹ Gertz, *Scriptores Minores* I. 138 f. En ny Text af Svend Aggesøns Værker 108 f., 149.

¹ »dumdrigtig« — »under haarde Herrers Haand« — »en svar Tugtelse« — »denne strænge Befaling« — »de overvættes store Pinsler« — »blev hidsig og handlede haardere mod dem end mod andre«.

Bidrag til den Store Nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. IX. Norges Forsvar 1717—1718. Udarbejdet af Kaptain K. C. Rockstroh. København 1932.

Med Forventning har man i Kredse, der har Interesse for Danmarks militær-politiske Historie, imødeset Fortsættelsen af det Værk, som Generalløjtnant Tuxen paa fremragende dygtig Maade har skabt, og hvis første 8 Bind altid vil staa som et smukt Minde om ham. At det blev Kaptain Rockstroh, den tidligere Chef for Hærens Arkiv, hvis Flid og Dygtighed som militærhistorisk Forfatter er almindelig anerkendt, der kom til at fortsætte Værket, er naturligt, og det er da ogsaa, hvad de politiske og landmilitære Sider af Sagen angaar, fortsat efter den af General Tuxen i tidligere Bind angivne Hovedlinie. Et stort Arbejde er her udført, grundigt og godt, saavidt jeg, som ikke er sagkyndig, kan vurdere det.

Anderledes stiller Sagen sig, hvor der er Tale om sømilitære Operationer. At Kaptain Rockstrohs Anskuelser afviger fra General Tuxens, føler man straks ved Bogens Begyndelse, hvor han — saa at sige — foretager en ny Præsentation af de maritime Optrædende. Præsentationen er velvillig imod Søetaten, jeg kunde næsten sige for velvillig, men jeg maa dog tage Afstand fra hans Betegnelse af Kaptain Vossbein som »en af Marinens dygtigste og mest energiske Fregatchefer«. Tonen mellem Søofficererne var — efter R.s Mening — urban og hensynsfuld, hvilket skyldtes, at Chefen for Søkadetkompagniet, Rosenpalm, baade var en frisk Sømand og dannet Mand, der lagde megen Vægt paa at opdrage de Unge til dannet og beleven Optræden. Det lyder kønt, men afsvækkes betydelig, naar man erfarer, hvad R. ikke kan være uvidende om, at Rosenpalm først blev udnævnt til Chef for Kadetkompagniet $\frac{9}{12}$ 1715, samtidig fik Ordre til foreløbig at blive ved Flaadestyrken ved Rügen, hvorfra han først kom bort i Juni 1716, og umiddelbart derefter blev Skibschef i Østersøeskadren, saaledes at han ikke er kommet til Akademiet for samme Efteraar. Han kan altsaa ikke have haft nogen Indflydelse paa Officerernes Opdragelse og Opførsel ved Udgangen af 1716.

Der er dog en Søofficer, der ikke finder Naade for R., nemlig Tordenskiold. R. skildrer ham som en Officer med »mindre tiltalende Egenskaber«, der »hundsede, tirrede og truede sine Undergivne«, manglede Erfaring og aldrig tidligere havde »selvstændig ledet en af flere Enheder bestaaende Styrke«. Har Forfatteren glemt Dynekilen? Ser man efter, hvorledes General Tuxen paa

samme Tidspunkt bedømmer Tordenskiold, vil vi i Hist. Tidsskr. 10. R., Bd. V, S. 275 finde, at Tordenskiold var et Geni, og i Bidragene 1716 hedder det: Saalænge Krigen varede, var Tordenskiold Sjælen i alle Foretagender ved den svenske Kattegatskyst — den initiativrige Tordenskiold har indlagt sig stor Fortjeneste som en glimrende Fregatchef — Ødelæggelsen af den svenske Søstyrke [i Dynekilen] er en af de stolteste Bedrifter i den dansk-norske Søkrigshistorie — Tordenskiold havde vist, at han ikke blot kunde føre et Skib, men ogsaa en Flotille, at han var i Besiddelse af Initiativ og Ansvarsglæde, at han kunde forberede og gennemføre et dristigt Foretagende etc. etc. Her staar altsaa to Domme om den samme Mand og paa det samme Tidspunkt mod hinanden. Da Præmisserne og Konklusionen i General Tuxens Dom er i fuld Overensstemmelse med hinanden, maa hans være den rigtige.

Fra Udgangen af 1716 beklæder R. alene Dommersædet, og Tordenskiold maa som alle andre historiske Personer finde sig i, at hans Sag bliver taget op til historisk Bedømmelse og maa svare for sine Handlinger, men har ogsaa Ret til at forvente, at disse undersøges loyalt og ikke ensidigt.

Man begynder med Tordenskiolds Tiltrædelse som Chef for Nordsøeskadren, og en beklagelig Hændelse, et Tab af 6 Kompagnier Soldater under en større Troppetransport til Norge, bliver af R. ganske uden Grund lagt Tordenskiold til Last, medens R. har overset eller ikke fundet Anledning til at nævne, at Tordenskiold straks ved sin Ankomst til Norge satte al sin Kraft ind paa at faa Søforsvaret sat i Orden. Det var paa dette Tidspunkt i den største Konfusion; Fregatterne »Søridderen« og »Lossen«, den første kommanderet af den »energiske og dygtige Fregatchef« Kaptain Vossbein, havde ikke været i Søen siden Slutningen af August, Galejflotillen, der skulde have 400 Mands Besætning, havde kun lidt over 60. Tordenskiold fik hurtigt Besætningen kompletteret og Flotillen udsendt, og den tog da ogsaa snart efter et hollandsk Skib, bestemt til Gøteborg med svenske Soldater, 1 Oberst, 3 Kaptainer, 1 Ritmester, 5 Løjtnanter, 6 Kornetter og Fændriker, 16 Underofficerer og 83 Gemene, ialt 115 Mand.

Det er ikke muligt i denne Anmeldelse at gennemgaa alle de Tilfælde, hvor R. anklager Tordenskiold for Usandfærdighed, Uvederhæftighed, Illoyalitet m. m.; jeg skal nøjes med at fremhæve nogle af Stederne.

R. paastaar saaledes, at Tordenskiold aldrig overfor Kongen, Admiralitetet eller Overkrigssekretæren har udtalt sig klart om

sit Anslag mod Gøteborg, og at det kun var halv Sandhed, naar han overfor Kaptain Sievers foregav, at han havde skrevet til Kongen om Foretagendet. Jeg forstaar ikke, hvorledes R. kan hævde dette. Tordenskiold skrev $20/4$ 1717 til Kongen fra Fladstrand, at han, naar Vind og Vejr føjer sig, gaar derfra med Orlogsskibene og en Del Koffardiskibe under Konvoj til Norge, hvor han vil samle sin Styrke og derefter efter »forrige allerunderdanigste Rapporter mit Dessein til Eders Majestæts Tjeneste med allerstørste Flid og Nidkiærhed søge af yderste Mulighed at procequere«. Derefter følger Skrivelse af $3/5$ s. A. til Generaladmiralen, hvor han melder, at han den næste Dag med hele sin Styrke af større og mindre Fartøjer vil gaa til Søs for at gøre et godt »Coup«. Han skriver videre, at Fjenden daglig forstærker Fæstningsværkerne ved Gøteborg, Elfsborg, Gammel- og Ny Værft, hvor de armerede Skibe og Koffardiskibene ligge, men han har dog det bedste Haab om, at hans Dessein skal lykkes. Der kan efter dette Brev ikke være nogen Tvivl om Formaalet med Ekspeditionen. Maalet er tydelig nok at ødelægge Fjendens Stridskræfter (de armerede Skibe) bag de nævnte Fæstningsværker, og dertil medtager han alle sine lettere Fartøjer, Galejer, Halvgalejer og Chalupper. Hans Anslag mod Gøteborg vilde sikkert ogsaa være lykkedes, hvis Kapt. Vossbein ikke ved sin umilitæriske og forbryderiske Handlemaade, som R. nærmest finder i sin Orden, havde forsinket Overfarten, hvorved det overraskende i Angrebet faldt bort, og reduceret Angrebsstyrken med en Fregat. R. forkaster de af Tordenskiold anførte Grunde til det uheldige Resultat af Angrebet og fremsætter sin egen Opfattelse. Hans Behandling af disse Spørgsmaal, af Orlogskibenes Anvendelse i Skagerak og den nordlige Del af Kattegat i stormfulde Vinternætter, hans Omtale af Eskadrens Passage fra Fladstrand til Gøteborg, Orlogsskibenes Placering under Affæren ved Gøteborg m. m. viser dog, at han — i Modsætning til General Tuxen — savner den nødvendige Forstaaelse af maritime Sager. Forfatteren kommer her, ved at gengive et Uddrag af et Brev fra Fru Sievers, til at antyde, at Tordenskiold skulde have forsøgt at sætte Blame paa hendes afdøde Mand, der faldt under Slaget »til sin egen Befrielse«, uagtet R., der har læst Tordenskiolds Rapport, ved, at dette ikke er Tilfældet, idet Tordenskiold i Rapporten udtaler sig meget anerkendende om Kaptain Sievers.

R. meddeler i en Fodnote, at General Wedel havde søgt at formaa Tordenskiold til at indgive Maanedslister over sine Be-

sætninger. Herimod havde Tordenskiold rejst en »Himmelstorm«, men efter det mislykkede Angreb paa Gøteborg faldt han straks tilføje uden Indvending. Denne Affaire, der skal stille Tordenskiold i et ynkeligt Lys, er forkert gengivet. Tordenskiold skrev $10/5$ 1717 til Admiralitetet, at første Del af Generalens Anmodning lettere kunde ordnes ved, at den ved den norske Søarmatur ordinerede Krigskommissær Alsbach, der fulgte med Eskadren, indsendte saadanne Lister, men om den anden Del af Anmodningen, Mønstring af Soldatesken hver Gang et af Eskadrens Skibe anløb norsk Havn, udtalte han med fuld Ret, at den var umulig, da Skibene, der kom til Havn, hurtigst mulig skulde afsted igen og ikke kunde vente paa, at Generalitetet var i Stand til, ved Bud frem og tilbage paa 10, 12, 16, 20 ja 30 norske Miles Distance fra Christiania, at sende en Deputeret til at være nærværende ved Mønstringen. Admiralitetet tiltraadte Tordenskiolds Opfattelse, og Sagen blev ordnet som af denne foreslaet ved Indsendelse af Ekstrakter uden Mønstring.

R.'s Behandling af Affæren ved Strømstad falder i Traad med de øvrige. Han kritiserer Ledelsen, derunder ogsaa, at Tordenskiold var forrest i Ildlinien. Ja, en klog General holder sig jo undertiden tilbage, men det var nu ikke Tordenskiolds Maade, i dette lignede han Nelson. Som sædvanlig sigtes Tordenskiold for urigtige Angivelser i sin Rapport, ved Opgivelsen af »Hjælperens« Afstand, inden der skrives til Angreb, og endog for »Forfalskning af Kendsgærninger« (Wedels Brev), uden at der er ført Bevis for nogen af Delene. Da Tordenskiold efter Anmodning fik sin Sag undersøgt af Admiralitetet, afgav dette en meget grundig Betænkning om Tordenskiolds Motiver til Angrebet og hans Konduite før og under dette og frikender ham paa alle Punkter. Tordenskiolds Indlæg kaldes for et Prokuratorindlæg og Admiralitetsherrerne bliver til »de brave Herrer«, der har »affattet et mere velment end velbegrundet Forsvarsskrift«.

Efter Affæren ved Strømstad blev Tordenskiold afløst som Chef for Nordsøeskadren af Schoutbynacht Rosenpalm, der fik en Instruks, som efter R.'s Mening »lagde Grunden til godt Samarbejde mellem de to Faktorer, samtidig med at Efterfølgeren var en dannet og loyal Mand«. Resultatet blev ringe. Søstyrkens Virksomhed indskrænkedes til Blokade og Konvojering, den offensive Aand var ganske forsvundet, og det har vist heller ikke været ren Idyl med Samarbejdet, hvilket fremgaar af Rosenpalm's Brev af $22/10$ 1718 til Overkrigssekretæren, hvor han beklager sig over, at hans gentagne Forslag til en Aktion mod

Strømstad, hvortil han begærede 1000 Soldater afgivne, afvises af Generalitetet, der ej fandt det tjenlig at hazardere saa mange Folk. Brevet begynder saaledes: »Som jeg ingen Ende ser paa min elendige Tilstand, saa er jeg nu saa nær ved at blive desperat, som jeg i mange forhafte fortræder aldrig har vaaren«. Men det passer jo ikke ind i Billedet og er derfor ikke omtalt.

R. optræder i alle de Afsnit af Værket, der vedrører Tordenskiold, som dennes Anklager og ikke som en besindig Dommer. Det foreliggende Materiale er ikke altid fuldt loyalt behandlet, og undertiden har Forfatteren gjort sig skyldig i Fejltagelser, der for adskilliges Vedkommende kan skyldes hans utilstrækkelige maritime Indsigt. Det havde derfor været heldigt, om han i Tide havde indset sin Begrænsning og søgt maritim Assistance, ligesom det ogsaa vilde have været heldigt, da Tordenskiold er Hovedpersonen i hele Bindet, om Forfatteren havde udstrakt sine Studier til Trondhjem for at gøre sig bekendt med det derværende store Tordenskiolds-Arkiv. Saa vilde sikkert Fremstillingen af Tordenskiolds Mellemværende med det norske Generalitet paa væsentlige Punkter være bleven ændret.

Th. Topsøe-Jensen.

Efterskrift.

Kaptain Olav Bergersen, hvis store Tordenskiolds-Biografi, trods de Indvendinger, der blev rettet mod den, og som mere gjaldt Formen end Indholdet, ubestridelig er Hovedværket om den geniale Søhelt, har udsendt et lille Skrift: *Tordenskiold og Danskene* (Oslo 1932), rettet imod Kaptain Rockstrohs ovenfor omtalte Skildring af Tordenskiold. Bergersen er vred og er i sin Vrede tilbøjelig til at betragte Kaptain Rockstrohs Fremstilling som et Led i en Række af Forfølgelser, »Pirkerier« og »Stiklerier« fra dansk Side mod Tordenskiolds Minde. Men det skal indrømmes, at Vreden i dette Tilfælde ikke er uberettiget; hans Gendrivelse af Urigtigheder i Fremstillingen og Misforstaaelser fra Kaptain Rockstrohs Side er paa mange Punkter overbevisende og — trods den hvasse Tone — fuldtud saglig. Til Læsningen af »Norges Forsvar 1717—18« udgør det lille Skrift et nødvendigt Supplement, hvis man vil danne sig et retfærdigt Billede af Tordenskiold paa dette Tidspunkt.

Joachim Hild: August Hennings, ein schleswig-holsteinischer Publizist um die Wende des 18. Jahrhunderts. Erlangen 1932. Erlanger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte, herausgegeben von Bernhard Schmeidler und Otto Brandt. Bd. XI.

Danske Historikere, og særlig de enkelte, der fortrinsvis har beskæftiget sig med Studiet af de tyske Kulturstrømninger i dansk Aandsliv i anden Halvdel af det 18. Aarhundrede, har ydet Prof. Otto Brandts og Prof. A. Magons betydningsfulde Arbejder for-tjent Anerkendelse, hvorfor man herhjemme paa Forhaand er velvillig stemt overfor yderligere Uddybelse fra tysk Side af denne paa lønnende Emner rige Periode.

En Monografi, omhandlende en blandt hin løfterige Tidsalders mærkeligste Skikkelser, August Hennings, har afgjort Krav paa Interesse¹. Samtidens Domme og hans eget rige Forfatterskab forklarer, at denne idéfyldte, højt kultiverede og gavnelystne Mand ikke kom til at indtage den Førerstilling i Landets indre Styre, som hans administrative Evner og alsidige Indsigt berettigede ham til. Hennings er en af de mest udprægede Repræsentanter for Oplysningens og Rationalismens Strømninger herhjemme. Treklangen Fornuft, Sandhed og Oplysning er det gjaldende Felt-raab i alle hans Skrifter. Overbevist om Revolutionsideernes fulde Berettigelse bekæmpede han, som Demagog og Aandsaristokrat tillige, alle Standsforrettigheder, og særlig forfulgte han den eksklusive holstenske Adel med polemisk Ensidighed. Skønt han som født Holstener ved Opdragelse og Universitetsstudium var kulturelt tysk indstillet, samtidig med at han følte sig som Verdensborger, ivrede han lidenskabeligt mod Tyskeriet. Dansk Kultur satte han som den oprindelige over den tyske; de Danske gjaldt i hans Øjne for en »herlig, oplyst Nation«, og han trættes aldrig ved at prise dens værdifulde Egenskaber. Uheldigvis svæk-ker han næsten altid sine i mangt og meget sunde og rigtige Be-tragtninger ved at skyde over Maalet, hvorved han kom til at skade den Sag, han vilde gavne. Mange af hans Samtidige opfat-tede ham derfor som en besværlig, ilter Kamphane. Regeringen fjernede ham tidligt fra Hovedstaden som Amtmand til det stille fjerne Pløen, senest var han Administrator for Grevskabet Rantzau. I sit Landsforvisningssted fik han Stunder til at udfolde en frugt-bar Produktion som Tidsskriftudgiver (»Genius der Zeit«) og poli-

¹) Jvfr. Paul Hennings: August Hennings' Ungdomsaar. Et efterladt Manuskript (Persh. Tidsskr. LXX, 201 ff.

tisk, nationaløkonomisk og filosofisk Forfatter, lige til det sidste aggressiv og skarpsaltet.

Ikke alene Hennings' mange trykte Arbejder, men især den efterladte omfangsrige haandskrevne Samling af hans uudgivne Afhandlinger, og Breve fra og til ham i Hamborgs Statsarkiv gør en Bearbejdelse af det store Stof ønskelig. Denne Opgave fristede gennem mange Aar den 1910 afdøde Arkivsekretær i Rigsarkivet Jørgen Bloch, der var den første, der gennem Hennings' Dattersøn, den bekendte tyske Historiker Prof. W. Wattenbach, fik Adgang til hans litterære Efterladenskaber. Gennem flere i forskellige Tidsskrifter offentliggjorte Specialafhandlinger vakte Bloch først Interessen for Hennings' Personlighed og Forfatterskab, og forberedte Udgivelsen af hans under et Ophold i København i 1802 førte Dagbog, der i Blochs danske, i Haandskrift bevarede Oversættelse ved hans Liberalitet er bleven kendt gennem ikke faa Citater. Netop nu, som Joachim Hilds Bog udkommer, er det tyske Originalmanuskript ved at blive udgivet i »Danske Magasin«.

Af en fra tysk Side fremkommende Monografi om Aug. Hennings maa ubetinget kræves et vist Kendskab til danske Forhold og Personligheder. Hilds Bog lover desværre straks til en Begyndelse ikke godt i saa Henseende. Vi erfarer, at Hennings' Fader var og blev Ditmarsker, »trotz der Jahre, die er als Erzieher der Komtesse[!] Louise, der Schwester Friedrichs V. am Hofe Christians III[!] zugebracht hatte« (S. 78). Han, der var Amtsforvalter i Pinneberg, udøvede »das Amt eines Etatsrates« (S. 2), og Moderen, der var Kammerjomfru hos Dronning Sofie Magdalene, gøres til Hofdame. Forf.s Kendskab til Holstens Historie støtter sig fortrinsvis til Otto Brandts forskellige Arbejder; de enkelte danske Historikere, der anføres i Kildefortegnelsen, har kun sat Spor i Paradecitater. Som »Träger der Regierung« nævnes (S. 20) Reverdil, Greve St. Germain og Gramm[!]. Kejserinde Catharine gav Afkald saavel paa Slesvig som den gottorpske Del af Holsten (S. 7). »Struensee vilde fremfor alt bryde Adelens Magtstilling, hvilket voldte dens mest forbitrede Modstand, der voksede til Sammensværgelse og endte med hans Henrettelse.« (S. 9.) 1772 siges Enkedronning Juliane Marie og Arveprinsen at have stræbt efter at sætte Kronprinsen [!] i den syge Christian VII.s Sted (S. 20). Der nævnes (S. 75) en »aristokratisch hochmüthiger Reventlow«, sikkert Statsminister Grev Cai Reventlow, identificeret med Schimmelmans Svoger J. B.[!] Reventlow (S. 68), og den S. 81 omtalte J. B. R., der »ligesom Bernstorff, Schimmelman og Carstens havde arbejdet for en naturlig Ordning af Finansrefor-

merne svarende til Landskaberne, medens Schack Rathlau nærrede Betænkelighed ved, netop i Finanserne at foretage en Adskillelse af Hertugdømmerne og Kongeriget.« 1784 blev Kong Christian frataget sine Embeder (»seiner Ämter entsetzt«) (S. 21). De her anførte Steder maa være tilstrækkelig til at vise Forf.s Begrebsforvirring, hvor det gælder interne danske Forhold. Hans Opfattelse af alt Dansk er ganske uforstaaende, præget ikke alene af grov Uvidenhed, men ogsaa af en direkte uvillig, ja fjendtlig Indstilling. »Den danske Chauvinisme,« hedder det, »voldte, at Beboerne i de tyske Lande blev klar over deres »grunddeutsches Wesen« (S. 21). Man spørger atter, hvornaar vi endelig vil blive forskaanet for hin forslidte Frase. Naar vil man ophøre med at fornægte den uomtvistelige Sandhed, at Hertugdømmerne under det danske Styre fra 1721 nød en uforstyrret Fred under de bedste økonomiske Kaar, i saa nær 100 Aar; at deres Ridder-skab levede højt paa deres Godser som Smaakonger, udmærkede ved de højeste Stillinger, Titler og Ordener. Fra tysk Side er man stadig ikke naaet til fuld Forstaaelse af Danmarks lange og haarde Kamp for national Selvhævdelse. Vi har selve B. G. Niebuhrs Ord for os, »at naar det danske Folk i Løbet af et Aarhundrede var gaaet tilbage, falder det ikke vanskeligt at insé, at dette skyldes paanødt Fremmedherredømme og Aandens indre Undertrykkelse.« Ligesaa skarpt udtrykker J. C. Fabricius, Kieler Professoren sig: »at de Danske maatte tabe Modet, og de fremspirende Talenter blive kuert, naar de udelukkende saa de fremmede varme sig i Ministrenes Solskin«.

Hilds Opfattelse af Forholdene er let i Øjne faldende. I Anledning af de af ham omtalte Daniseringsforsøg 1807—10 siges, at Holstenerne »mod al Forventning forholdt sig rolige, villig tog Byrderne paa sig og forblev[!] i Sambaand med Fællesstaten (S. 162). »Danmarks politiske Blomstringstid var omhyggeligt bleven opelsket under tyske Hænder og plejet af tysk Aand og tysk Kunnen, og hvad der siden er kommet, har ikke været andet, end en Række ulyksalige Foretagender« (S. 174). Dette Forf.s Syn paa det danske Folk finder sit værdigste Udtryk i følgende Passus: »Ikke engang det københavnske Porcellæn er oprindeligt dansk Produkt, tysk Arbejde, tysk Flid og tysk Erfaring hjalp det frem til den Anseelse, det nu til Dags nyder« (S. 25). Hvorledes gengiver man forresten det hos vort Nabofolk saa yndede franske Chauvinismus med et godt tysk Ord, som vi længe har maattet savne?

Hilds Bog støtter sig helt igennem til ofte ret lange Citater af Hennings' trykte Forfatterskab og hans efterladte Papirer, og

hyppigt af rent refererende Art. Disse Prøver paa Hennings' Opfattelse af næsten alle Tidsfænomener vil forhaabentlig hos andre vække Interessen for hans Liv og Gerning. Hilds sammenfattende Bedømmelse af Hennings' Individualitet, hvormed Bogen slutter, kan man i alt væsentligt tiltræde. Naturligvis finder Forf. Jørgen Blochs paa dybtgaaende Studier hvilende Biografi af Hennings i »Biografisk Lexikon« »recht dürftig«. At Hild ikke kender Blochs Forfatterskab om Hennings er en Selvfølge, men Bloch faar dog paa anden Maade en vis Oprejsning af Forf., idet denne identificerer ham med en saa anerkendt Maler som »Carl Heinrich Bloch«!

Forf. omtaler rundt om i sin Bog mange af Hennings' danske Samtidige i Statstyrelsen, Videnskaben og Kunsten, hvis Navne fremtræder i en hyppigt forvansket Form, hvad enten det, som ofte ganske aabenbart, skyldes blot og bar Uvidenhed eller Skødesløshed. Det foreliggende Skrift er i saa Henseende afgjort uden Sidestykke i den tyske historiske Litteratur, der omhandler danske Forhold, og fortjener den skarpeste Paatale. Følgende Exempler stempler Bogen¹.

S. 76 opføres som Hovedmændene i Landvæsenskommissionen »en Etatsraad Indesen, Kancelliraad Fabricius, Baron Wedolsfarlsberg, en Inspektør Keestrup, Kammerherre Morgenstiern og Professor Fabricius i Kiel«. Hvem Indesen kan være, aner man ikke, maaske menes Etatsraad og Rentekammerdeputeret W. A. Hansen; lettere genkendelig er Baron F. W. Wedel Jarlsberg, Keestrup er Godsinspektør Søren Nielsen Klestrup, Kancelliraad Fabricius er kendelig Generallottoadministrator Chr. Albrecht Fabricius, men Kieler Professoren Joh. Chr. Fabricius hører ikke hjemme i denne Forbindelse. Hvilke Anskuelser hver og en af de nævnte har repræsenteret, faar man ikke at vide, det er tomme Navne, der her som paa andre Steder i Bogen udslynges, og hvis Betydning Forf. selv ikke er klar over, men som skal imponere tyske Læsere. S. 144 omtales uden nogen Kommentar »Noorgaards militære Konskriptionssystem«, S. 50 Hofprediger Bolle (saaledes opført to Gange), S. 46 Etatsraad Rohde, hvormed menes Tyge Rothe, S. 95 og i Registret opføres Krabbe Carisius som Krabbe-Laresius, S. 22 identificeres den danske Diplomat Anton von Larrey med Baron Jean Daminique Larrey; den engelske Gesandt i Danmark Robert Murray Keith, bekendt ved sine Memoirer, forveksles med Greve »Earl Marischal«

¹ En Sammenligning med Hild taaler kun Ad. Langguths Udgave af C. H. Esmarchs Dagbøger (Christian Hieronymus Esmarch und der Göttinger Dichterbund. Berlin 1903).

George Keith. Rent forvirret er Referatet af Hennings' Omtale af danske Kunstnere med Wiedebalt[!] i Spidsen, og at han gennem Forster skulde have lært »die Schlachtenmalerei, die in dieser Zeit eine sehr grosse Rolle spielt«. Da Registret opfører denne Forster som Georg Forster, den bekendte tyske Rejsende og Landskabskildrer, aner man den mærkelige Vildfarelse.

Men ikke nok med disse talrige Eksempler paa Uvidenhed og Ligegyldighed, hvor det gælder Danske, er det heller ikke for godt bevendt med Forf.s Kendskab til navnkundige tyske Personligheder. Struensees Broder Carl August Struensee von Carlsbach, den preussiske Statsminister, opføres som Greve Karl Gustav v. Struensee (S. 21) hvor Hild aabenbart har tænkt paa Romanforfatteren Gustav von Struensee. Digteren og Kammerpræsidenten hos Fyrstebiskoppen i Lübeck Greve Friedrich Leopold Stolberg anføres som Konsistorialpræsident (S. 97). Hans Svigerinde Grevinde Louise Stolberg siges at være bleven hyldet af Goethe, medens Sandheden, som det fremgaar af hans Breve til Fru v. Stein, er den, at han fra første Færd følte sig frastødt af hende, der nærede en fortsat Uvilje mod ham. Aabenbart foreligger der en Forveksling med den af Goethe hyldede unge og yndefulde Svigerinde, Grevinde Agnes Stolberg, f. v. Witzleben, Grev F. L. Stolbergs Hustru. Det var ikke Anna Amalie af Weimar, men Hertuginde Luise, med hvem Grevinde Stolberg i en lang Aarrække stod i Brevveksling. Den fra den Sievekingske Kreds i Hamborg bekendte Læge Joh. Aug. Unzer opføres (S. 69) som Unger. Den S. 144 omtalte Emigrant Léonard Lourdan er de i Hamborg boddende Emigranternes Forfølger Leonard Bourdon.

Stednavnene er ikke bedre behandlede, der nævnes Hetebaek, Bredgate og S. 167 siges, at Fjenden fra Ripen trængte frem til Wonried[!].

Personregistret er ikke alene ufuldstændigt, men fuldt af Fejl. Hertug Frederik Christian af Augustenborg opføres som to Personer Christian og Friedrich. Feltmarskal Greve St. Germain er sammenblandet med Guldmagere Saint Germain, Grev Adam Gottlob Moltke gøres identisk med Grev Adam Moltke, hans Sønneson, Grev Ferdinand Ahlefeldt er sammenblandet med Jørgen von Ahlefeldt. Kisten er Ernst Philip Kirstein, Hoviid A. C. Hviid, Heht Keith o. s. v.

Det eneste danske Skrift af Hennings, der citeres S. 178, er »Prisafhandlingen om en Nationaldragts Skedighed«.

Man beklager, at Forf., ved sin i Bogens Forord udtrykte Tak for »daadkraftig Understøttelse og venlig Drøftelse af Opgaven«

fra Prof. O. Brandts Side gør denne til en vis Grad medansvarlig for Resultatet af sine Forskninger.

Louis Bobé.

**Robert Neiiendam: Det kgl. Teaters Historie. 1874—1922.
Bd. I—V. København. 1921—30.**

Da Robert Neiiendam nu har udgivet fem Bind af »Det kgl. Teaters Historie 1874—1922«, er man i Stand til at skønne over, hvorledes dette stort anlagte Værk i sin Helhed vil komme til at fremtræde. Det danske Nationalteater har en Periode af ca. 200 Aar at se tilbage paa, en Periode, der i det væsentlige former sig som et stolt Blad i vor Kulturhistorie. Allerede i Slutningen af det 18. Aarhundrede begyndte man at interessere sig for Skuepladsens Historie, og denne Interesse tog stærkt til i Begyndelsen af det 19. Mænd som Fr. Schwarz, K. L. Rahbek, J. Collin og C. Molbech, der alle paa forskellig Vis havde Tilknytning til Komediehuset paa Kongens Nytorv, udgav saaledes flere Bidrag til Belysning af Skuepladsens Historie; men det blev ved spredte og i flere Tilfælde ret ukritiske Bidrag.

Med Thomas Overskous »Den danske Skueplads«, hvis første Bind udkom i 1854, faar vi den første sammenhængende Skildring af det danske Teaters Historie. Den solide og stærkt jordbundne Overskou havde en glødende Interesse for Opgaven. Man maa saaledes i højeste Grad beundre den umaadelige Flid og drøje Udholdenhed, med hvilken han er gaaet til Værks; naar Resultatet af Overskous ihærdige Stræben alligevel ikke blev lige værdifuldt, er det først og fremmest, fordi han rent videnskabeligt ikke var tilstrækkelig godt rustet. Saavel hans historiske Sans som hans Nøjagtighed og ikke mindst hans Vurdering af Kildematerialet lader meget tilbage at ønske, hvilket sikkert enhver Forsker, der har haft Lejlighed til nøjere at kontrollere Overskous Værk, meget hurtigt vil have erkendt. Ikke desto mindre maa Eftertiden være den flittige Teaterkronikør i højeste Grad taknemmelig, thi store Partier af hans Værk — navnlig den Del der omhandler Slutningen af det 18. Aarhundrede — vil altid staa som klassiske Monumenter i dansk Teaterhistorieskrivning. Adskilligt af det, som berettes om de tidligere Perioder, hviler paa mundtlige Meddelelser — ikke mindst fra den navnkundige Skuespiller Fr. Schwarz, der havde optraadt sammen med Aktører, som havde kendt Holberg — og alle disse mange værdifulde Oplysninger vilde være gaaet i Graven med deres Meddelere, saafremt Overskou ikke havde fæstnet dem paa Papiret.

Var Overskous Værk — trods dets Mangler — et højst betydningsfuldt Arbejde, saa blev hans Efterfølger, Peter Hansens »Den danske Skueplads« i det væsentlige kun et smidigt journalistisk Opkog paa Forgængerens digre Bind med en overfladisk Fortsættelse af det, der var sket i Komodiehuset, efter at Overskou — eller rettere sagt Edgar Collin — havde afsluttet den første samlede danske Teaterhistorie. Udfra det her anførte vil man forstaa, at hverken Overskou og da slet ikke Peter Hansen havde udtømt eller tilstrækkeligt belyst det Kildemateriale, der vedrører det gamle Komodiehus. Paa mange forskellige Steder, ikke mindst paa Rigsarkivet, var der værdifuldt Stof at finde, og nu begyndte forskellige Forskere at fremdrage adskilligt Materiale, der kastede delvist eller fuldstændig nyt Lys over vort Teaters højst interessante Udviklingshistorie. I denne Sammenhæng vil det være paa sin Plads at erindre Arthur Aumont, der sammen med Collin bl. a. forfattede en fuldstændig Fortegnelse over Teatrets Repertoire fra dets ældste Tider.

Blandt disse Forskere, der dykkede ned i Arkiverne, finder vi Robert Neiiendam, der havde den Fordel frem for saa mangen anden, at han selv var et Scenemenneske, der kendte det praktiske Teater ud og ind. Neiiendam debuterede i 1910 i Hist. Tidsskr. med en Afhandling om Christian VII som Skuespiller, og dette indgaaende Arbejde, som hvilede paa et solidt og grundigt Studium af et betydeligt Kildemateriale, gav usædvanlige Løfter om hans Fremtid som Teaterhistoriker, og de Løfter, som denne Debut gav, skuffede ikke. Snart efter udkom i to statelige Bind en Række Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder, en Samling, der viste, at vi her stod overfor en Forsker, der gennem flittige Kommentarer forstod baade historisk, kulturelt og psykologisk at belyse de højst forskelligartede Brevskrivere. »Skuespillerbrevene« vil altid blive en af den danske Teaterhistories vigtigste Kilder.

Efterhaanden som Tiden gik, udvidede Neiiendam sit Omraade mere og mere, saaledes at han i Virkeligheden blev den, der sad inde med de største Kundskaber om meget store og vigtige Dele af vor Teaterhistorie. Det var ligesom han forberedte sig til at skrive det, der vel nok skal blive hans Livs litterære Hovedværk: »Det kgl. Teaters Historie 1874—1922«, det vil altsaa i Virkeligheden sige det nye Teaterhus' brogede og temmelig indviklede Historie.

Vi har set, at han maa siges at have været rigt rustet til at paatage sig denne højst krævende Opgave, der naturligvis før eller senere maatte løses. I sin tekniske Behandling af det mægtige

Stof har Neiiendam valgt samme Metode som sin Forgænger, Overskou, idet han gaar annalistisk til Værks, hvilket naturligvis giver hans Arbejde en usvigelig Sikkerhed i Planen — paa denne Maade staar Forskeren ikke i Fare for at glemme noget — men tillige en drøj Bredde, der gør, at det aldrig vil kunne blive almindelig Hverdagslæsning trods Forfatterens højst levende og karakteristiske Stil. Det er aabenbart fra først af anlagt som et Kildeskrift. Fra Sæson til Sæson følger vi de mangeartede Begivenheder i den statelige Teaterbygning paa Kongens Nytorv, og vi gør det med en Fornemmelse af, at den, der fører os, ikke alene har en usædvanlig Kendskab til det, han beskriver, men ogsaa en brændende Kærlighed til Stoffet og en ukuelig Vilje til at finde den historiske Sandhed bag de ofte højst forvirrende Dokumenter.

Sammenligner vi nu dette Værk med Overskous »Danske Skueplads«, er det iøjnefaldende, at Robert Neiiendam har søgt at undgaa de Fejl, der klæber ved Overskous Arbejde. Højst værdifulde er saaledes de mange Noter og Henvisninger, som enhver der — selv blot i ringe Grad — har beskæftiget sig med dansk Teaterhistorie, maa beklage Manglen af hos vor teaterhistoriske Klassiker. Endvidere har Neiiendam den Fordel fremfor Overskou, at han til Stadighed søger at analysere de Personer, som han behandler, psykologisk. Han prøver altid at finde en Handlings dybere Aarsag, og i Regelen opnaar han et heldigt Resultat i denne sin Skuenindad. Med Hensyn til det rent stilistiske er Forskellen mellem Neiiendam og hans Forgænger meget stor. I Stedet for Overskous hyggeligt snørklede, men ret stereotype Stil, som man i Grunden kommer til at holde af, giver Neiiendam os en levende og fængslende Stil, der er saare langt fra den Overskouske Stereotypi.

Stor Vægt lægger den helt igennem moderne indstillede Forfatter paa Billedstoffet, en af de faa Egenskaber han som Teaterhistoriker har tilfælles med den overfladiske Peter Hansen. Billeder er en af Teaterhistoriens vigtigste Kilder; de fortæller ofte mere end mange Ord, og netop i de senere Aar har teatervidenskabelige Forfattere, navnlig i Tyskland, gjort et meget ihærdigt Arbejde for at fremdrage og behandle et mægtigt Billedmateriale, der paa mange Maader har kastet nyt Lys over Teatrets Udvikling. Det er tydeligt at se, at Robert Neiiendam med stor Omhu har valgt sine Illustrationer, der allerede i sig selv giver et saare karakteristisk Billede af den Periode, som skildres.

Meget indgaaende beretter Neiiendam om den nuværende Teaterbygnings Tilblivelseshistorie og om de bitre Kampe, der

førtes, for at Teatret kunde bestaa som Statsinstitution. Man snakkede og skændtes ofte saa meget, at man undertiden glemte selve Virksomheden og dens kunstneriske Indsats. Senere faldt der dog til Held for Kunsten mere Ro over de oprørte Vande.

Det er en interessant kunstnerisk Periode, der nu stunder til. Vi befinder os i den Tidsalder, i hvilken den realistiske Scenekunst kom til at sidde i Højsædet Verden over. Den romantiske Stilisering havde løbet Linen ud, det gamle Perspektivteater med de »løse« Kulisser maatte vige Pladsen for nye Principper. Man krævede nu en minutløs Gengivelse af det daglige Liv, og typisk for Realismen blev da ogsaa en Foreteelse som den indtil de mindste Detailler naturtro møblerede lukkede Stue med virkelig Lysekroner, rigtige Billeder paa Væggen, Døre med Haandtag osv. Spillemaaden ændrede sig fuldstændigt i denne lukkede Stue; man maatte opføre sig naturligt. Det blev Instruktøernes Tidsalder, thi for at skabe en saa nøjagtig Gengivelse af Livet, som man da krævede, behøvedes et virkeligt stort Talent, der formaade at samle alle Faktorer til en eneste kunstnerisk Helhed, og en saadan Mand fik Det kgl. Teater i William Bloch, der var denne Periodes geniale Fører. Det er derfor ganske naturligt at den fine og fornemme Bloch, som skulde komme til at give Holbergs Komedier en haardt tiltrængt Renæssance, er blevet en Centralfigur i Neiiendams Skildring.

En anden interessant Skikkelse, som Neiiendam tegner for os med stor Anskuelighed, er den franskinteresserede Teaterchef, Kammerherre Fallesen, hvis Virke fik en saa betydningsfuld Indflydelse paa hele Institutionens Udviklingsgang. Det er en højst fængslende Periode, hvor gammelt og nyt tager et kraftigt Livtag med hinanden, en Tid hvor den moderne danske Skuespilkunst skabes af store Kunstnere som Emil og Olaf Poulsen, Fru Hennings og Carl Mantzius. Der var i Sandhed fremragende Kræfter; men der var tillige en Fører, som kunde udnytte disse Kræfter til det yderste, og endelig var der en Række betydelige Forfattere, først og fremmest Bjørnson og Ibsen, som forstod at tolke det, der gærede og brød i Tiden. Det er denne store og paa saa mange Maader lykkelige Periode, som Neiiendam har skildret for os. Mangt og meget kan fremdrages i hans Skildring. Værdifuldt er det saaledes, at han ofte med beskeden Plads til Raadighed formaar at gøre en Skuespillerpræstation levende og anskuelig for Læseren; man behøver blot at tænke paa hans Beskrivelse af Olaf Poulsens herlige v. Buddinge.

Realismens Kamp og Sejr kunde Forfatteren have kaldt disse Bind, som vidner om, at denne Teaterhistorie, naar den en Gang

foreligger i sin Helhed, vil blive et sandt Pragtværk, en uforlignelig Kilde for alle de mange Forskere, hvis Virke fører dem i Nærheden af Teatret.

Torben Krogh.

Friedrich Mager: Entwicklungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogthums Schleswig in historischer Zeit. I. Bind. Kiel 1930. (Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitäts-gesellschaft. Nr. 25, I. Schriften der baltischen Kommission zu Kiel. XVII, 1).

Fr. Magers Bog om Udviklingen af det slesvigske Kulturlandskab — »Kulturlandskab« forstaaet som Landskabets Fysiognomi i de skiftende Tider i Modsætning til det oprindelige »Naturlandskab« — behandler Kulturlandskabets Udviklingshistorie inden for Slesvigs Geest og paa Østkysten fra den historiske Tids Begyndelse til Reformtiden i Slutningen af det 18. Aarhundrede, medens Bd. II skal fortsætte samme Emne til Nutiden og Bd. III behandle Kulturlandskabets Udviklingshistorie i de slesvigske Marskegne i hele den historiske Tid.

Som fremhævet af Forf. selv i Forordet¹ har dette Værk ikke mindst ved den anvendte Metode Betydning for den historisk-geografiske Forskning. Kendskabet til Kulturlandskabets Udviklingshistorie i et Land — som er af ligesaa stor Værdi som Kendskabet til selve Befolkningens Historie — kan ikke vindes uden at raadspørge Historien saavel som Naturvidenskaben, thi ikke blot naturlige Forhold som Klima og Beliggenhed, men ogsaa og i endnu højere Grad Historiens Gang, d. v. s. Mennesket har været en afgørende Faktor. Derfor maa en saadan Undersøgelse, selv om den bør udføres af en Geograf, hvile paa et omfattende Studium af det historiske Kildestof, en Fordring, der er fyldestgjort af Forf. i en Grad, som maa vække Beundring. Mulighederne for at finde Stof til Belysning af et Emne som det foreliggende er nogenlunde ubegrænsede, og der kan da ogsaa findes Efterretninger af Værdi, som ikke er taget i Betragtning, men sligt er kun Smaating. Skønt Bogen har Karakter af et Mosaikarbejde, sammensat af utallige Enkeltheder, er den dog levende og fængslende. Selve Emnet er forholdsvis nyt og udyrket og tvinger Bearbejderen til at se paa Stoffet med friske Øjne, under nye Synsvinkler. Indenfor dansk videnskabelig Litteratur

¹ Allerede i en Afhandling »Zur Kulturgeographie des Herzogthums Schleswig« i Zeitschr. f. Schleswig-Holsteinische Geschichte LV har han fremsat Programmet for sit Arbejde.

savnes et Værk af samme Spændvidde. Enkelte beslægtede Emner er behandlere i Hugo Matthiessens fortræffelige Bog, Hærvejen (1930) og i C. Weismann, Vildtets og Jagtens Historie i Danmark (1931), der ligeledes hviler paa grundige Arkivstudier og giver en Rigdom af kulturhistoriske Oplysninger¹. Værdien af Magers Arbejde forhøjes ved hans Evne til at samle Enkelt-hederne til en Helhed, at drage Linier og give Perspektiv. Derved kastes ogsaa Strejflys over mange Forhold af kulturhistorisk og økonomisk Interesse — fra Vestkystens Digebygning til Øst-kystens Gærder og Hegn.

Bogen skildrer navnlig Skovens og i Sammenhæng hermed Hedens Historie. For den nyere Tids Vedkommende bruges det kartografiske Materiale som Udgangspunkt. Med stor Grundighed er alt Kildestof desuden gennemgaaet, som kan belyse Skovens Udbredelse i hvert enkelt Herred, og ad denne Vej kan Landskabsbilledet som Regel føres tilbage til c. 1600, da den vigtigste Kilde, Regnskaberne med deres Oplysninger om Ydelser af Brændsel eller Trækul og Oldensvin samt om Bøder for Skovfor-seelser, begynder. For Middelalderens Vedkommende findes der kun spredte arkivalske Efterretninger, men ved Hjælp af disse og ved Tilbageslutninger kan Udviklingens Hovedlinier fastslaaes. Endelig er Stednavnene, som delvis fører tilbage til den for-historiske Tid, stærkt benyttede. Slutresultatet: Skovarealets stærke Formindskelse er selvsagt ikke en Nyopdagelse, navnlig ikke for det 16. og følgende Aarhundreders Vedkommende. P. v. Hedemann-Heespen har eksempelvis i »Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und die Neuzeit« udførlig skildret Skovens Forfald ved den nyere Tids Begyndelse. Men Emnet er ikke behandlet tidligere paa saa systematisk og alsidig Maade. Hertil kommer, at Forskningens Resultater divergerer for Middelal-derens Vedkommende, og endelig har, bortset fra Resultatet, de ubanede Veje, der fører Fr. Mager til Maalet, selvstændig Interesse. Som Aarsag til Skovens Tilbagegang fastslaaes i første Række Menneskets Virksomhed: Det vældige indenlandske Forbrug af Tømmer og Brændsel, som navnlig gjorde lyst i Geestens Skove, den betydelige Udførsel baade til Nord og Syd, den udbredte Kulsvidning, endelig Skovens Benyttelse til Græsgang for Kvæg og Svin. En Forstpleje, der kunde modvirke de ødelæggende Kræfter, er der i dette Tidsrum saa godt som ikke Tale om.

¹ Som Forgænger fortjener at nævnes den danske Arkivembedsmand C. M. A. Matthiessen, der allerede for et Par Menneskealdre siden gik samme Vej i sine Undersøgelser over Skovenes Historie i Hertugdømmerne. Desværre kom han paa dette som paa andre Punkter ikke længere end til Materialesamling.

Krat, Mose og Hede fortrængte de vidtstrakte Skove, der — hvor Materialet ikke svigter — kan paavises alle Vegne i Geesten, til Dels langt tilbage i Middelalderen. Som Følge af Rovdrift og Krigsødelæggelser forvandlede Højskoven til buskagtig Lavskov, denne igen til Krat, medens Lyngen erobrede de stadig talrigere aabne Pletter. Sit Højdepunkt naaede denne Udvikling — efter at den navnlig havde taget Fart i 15.—16. Aarhundrede — i det 18. Aarhundredes første Halvdel, da Heden med Krat og Moser dækkede store Flader af Mellemslesvig og pletvis endogsaa havde fundet Indgang i Østens frugtbare, bakkede Egne — et Bevis for, at dens Udbredelse skyldtes Menneskets og ikke Naturens Kræfter. Ved Hjælp af sin historiske Metode hævder Mager saaledes at kunne give Svar paa det blandt Geografer omstridte Spørgsmaal om Lynghedens Oprindelse, overfor hvilket de tidligere anvendte naturvidenskabelige Metoder har vist sig utilstrækkelige. Videst naaede den skildrede Udvikling i Geesten, efter Forf.s Mening ikke blot, fordi den magre Jordbund her gav Skoven daarligere og Lyngen bedre Vækst, men ogsaa fordi den tidligt bebyggede Geest gennem længere Tid end Østkysten har været udsat for Menneskets skovfjendtlige Virksomhed.

Efter en Gennemgang af Tørvemoser, Enge, Vandløb og Vildtbane behandler Forf. »Die ländlichen Siedlungen«. Herregaarde og Slotte skildres ganske kort, og heller ikke Havens Historie indlader han sig paa, skønt baade Bonde- og Præstegaardshavens Historie sikkert kunde belyses ved arkivalske Efterretninger allerede i denne Periode. Derimod dvæler han ved Landsbyen og Bondehuset som Elementer af Landskabet. Her skal dog gøres Indsigelse imod, at Betegnelsen »det cimbriske Hus« (som oprindeligt skyldes Karl Rhamm) nu synes at skulle faa Borgerret som Benævnelse for den Hustype, der ifølge P. Lauridsens Undersøgelser har været den herskende i Slesvig fra Slien til Kongeaa. Denne — den eenlængede Gaard — var nemlig den ældgamle danske Bygningstype, hvorfor det er vildledende at give den en særlig Etikette som »cimbrisk«.

Naar Læseren har arbejdet sig gennem den brede Fremstilling af Kulturlandskabets forskellige Elementer og deres historiske Udvikling, melder det Spørgsmaal sig uvilkaarligt: Hvordan har da Landskabet set ud i svundne Tider? Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal, som paatrænger sig ikke mindst i vore Dage, da det danske Landskab i saa høj Grad er blevet et Kulturprodukt, yder denne Bog en Overflod af enkelte Træk. Et Helhedsbillede er der ogsaa paa Steder forsøgt at give, navnlig af Fortidens Skov

med dens mangeartede S sammensætning og spredte Vækst, dens Rigdom paa Vand og Græs og aabne Sletter. Derimod vilde man gerne fra saa kyndig Side have noget mere at vide om Agerlandets landskabelige Udseende før Dyrkningsfællesskabets Op-hævelse. Som et vigtigt Karaktertræk ved gamle Dages Kultur-landskab fremhæves Mangelen paa skarpe Grænser mellem de forskellige Elementer — Mark og Skov, Eng og Græsgang. Paa Marker og Enge voksede Trægrupper eller enkeltstaaende Træer, i Skoven var der dyrkede Pletter. Det er et Landskab, som vi finder det i det 17. og 18. Aarhundredes Malerkunst, og som det endnu er bevaret i England. At det ogsaa har været fremher-skende i vort Land, kan sluttes af C. Weismanns Bog. — Over-hovedet viser mange spredte Efterretninger, at Udviklingen, som jo ogsaa venteligt er, har været analog Nord og Syd for Konge-aaen. Men det vilde være i høj Grad ønskeligt, om Emnet kunde faa en lige saa omfattende, klar og levende Behandling for Konge- rigets Vedkommende som den, der er givet det slesvigske Kul- turlandskab i dette Værk.

Johanne Skovgaard.

Knud Fabricius: Das antike Syrakus. Eine historisch-archäo- logische Untersuchung. 48. Beiheft til Klio. Leipzig 1932.

Professor Fabricius har i dette lille Skrift taget de gængse Forestillinger om det antike Syrakus' Topografi op til kritisk Prøvelse. De viser sig i høj Grad at have det behov. Syrakus skulde i sin Blomstringstid have været en Storstad af gigantiske Dimensioner, omfattende ikke blot den lille Ø Ortygia (Nasos), hvor de græske Kolonister først slog sig ned, og det flade Kystland paa den anden Side af den »lille Havn«, men ogsaa det fra Thukydid velkendte 14—1500 ha store Kalkstensplateau Epipolai Nord derfor — det Hele omsluttet af en 27 km lang Bymur; det være til Sammenligning anført, at Alexandrias Bymur var ca. 18 km og den aurelianske Mur om Rom ca. 20 km, medens Byer som Efesos og Milet nøjedes med Mure paa ca. 11 og 8 km' Længde. Professor Fabricius henviser med uomtvistelig Ret denne antike Kæmpestad til Fablernes Verden. For sin Hovedthesis, at Epipolai i Oldtiden som i vore Dage har været praktisk talt ubebygget, og at den antike By alene bredte sig over det flade Land Syd for dette Højdedrag, fører han et flersidigt Bevis, der neppe kan anfægtes. Udgangspunktet er det bedst mulige: den personlige Iagttagelse paa Stedet selv, det umiddelbare Indtryk af, at denne for Størstedelen ganske øde Terrasse, hvor Klippegrunden oftest

træder nøgen frem i Overfladen, umuligt kan have baaret en antik Storstad. En omhyggelig Mønstring af Resultaterne af den arkæologiske Forskning, der netop omkring Syrakus, takket være Orsis utrættelige Initiativ, har været drevet med overordentlig Energi, bekræfter ganske dette Indtryk. Der findes paa Epipolai ingen Bygningsrester eller Monumenter, der gøres der ingen Fund, som kunde vidne om en intensiv Oldtidsbebyggelse. Af særlig Interesse er Paavisningen af, at den saakaldte »Gelons Mur«, som allerede Orsi for nogle Aar siden (Notizie 1925, 314) har givet Prædikatet »legendario«, er et Fantasiprodukt af Cavallari. Med Rette lægger Fabricius megen Vægt paa Beliggenheden af de antike Gravpladser, der alle findes paa det flade Land langs Terrassens Sydrand. Efter den i Oldtiden faste Praxis at begrave de Døde udenfor Byomraadet markerer de uden Tvivl Bygrænsen og de Forskydninger, den har undergaaet i Tidens Løb. En Analyse af de Efterretninger om Syrakus' Topografi, der foreligger i Literaturen, navnlig i Thukydid's Skildring af Athens ulykkelige siciliske Felttog i 415/3 og i Beretningerne om Romernes Erobring af Byen i 212, godtgør endelig, at intet Træk heri nødvendiggor Antagelsen af egentlige Bykvarterer paa Epipolai, men at tværtimod det ændrede Billede af Byens Udstrækning paa adskillige Punkter betyder en afgjort Vinding for Forstaaelsen af Teksterne. Sluttelig afrundes Bevisførelsen ved en morsom Udredning af, hvorledes de fejlagtige Forestillinger er opstaaede: lokalpatriotiske Skribenter har under Renaissancen til deres Hjemstavns Forherligelse indført dem i den lærde Literatur, og Forskningen har siden haft svært ved at frigøre sig fra dem. Ogsaa Fabricius' Stedfæstelse af de forskellige i Overleveringen omtalte Forstæder, der efterhaanden opstod paa Landet Nord for den lille og den store Havn (Achradina, Tyche, Temenites, Neapolis), og som aabenbart har haft Karakter af selvstændige Kommuner (Diodor betegner Syrakus som Tetrapolis), synes velbegrundet og turde i det væsentlige være rigtig, selvom en og anden Enkelt-hed i saa Henseende vel endnu kan blive Genstand for Diskussion.

Alt i alt en grundig og nyttig Undersøgelse, som der er Grund til at være taknemmelig for. De hidtidige Begreber om det gamle Syrakus har vel nok gennemgaaende været noget mindre absurde, end det kunde synes efter den ovenfor i Tilslutning til Fabricius' givne Karakteristik af dem; sædvanlig har man dog forestillet sig Størstedelen af Epipolai ubebygget. Og det har heller ikke ganske manglet paa Tilløb til en lignende kritisk Betragtning af de gængse Forestillinger (se især Beloch, Griech. Geschichte II, 2, 302 ff.). Men en gennemført og systematisk Revision af hele

Spørgsmaalet var paakrævet og er først givet i den foreliggende Monografi. Skade, at den er fremkommet for sent til at øve Indflydelse paa Artiklen Syrakusai i Pauly-Wissowas Real-Encyclopädie (2. Række, Bind IV, 2, udkommet i 1932), der reproducerer det traditionelle Vrangbillede og uden Tvivl vil bidrage til at holde det i Live endnu en rum Tid.

Endnu nogle Randnoter. For Antagelsen af en »proto-græsk« Indvandring til Sicilien forud for den historisk kendte Kolonisation (S. 6) er der ingensomhelst Hjemmel, hverken i den skriftlige eller i den arkæologiske Overlevering. Afgørende taler derimod, at der intetsteds paa Øen er fundet græske Grave, der er ældre end de ældste Grave ved Syrakus. De faa sen-geometriske Vaser, der er fremdragne i sikuliske Grave, kan kun vidne om begyndende Handelsforbindelser. De smaa navnløse græske Bosættelser, som er paavist hist og her i det Indre af Øen, er ikke samtidige med, men betydeligt yngre end de ældste Kolonier ved Kysten. Det gælder ogsaa Byen paa Monte Casale, som efter Fundene (Bulletino di paletn. Ital. 1928, 75; Arch. Anzeiger 1929, 142) tidligst er opstaaet i Slutningen af 7. Aarhundrede. — Det gaar neppe an, saaledes som Fabricius S. 17, Anm. 2 i Tilslutning til Ed. Schwartz gerne vil det, at rette ved den hos Thukydid overleverede Efterretning om, at Syrakusanerne i Vinteren 415/4 anlagde et Fort ved Megara (Thuk. VI, 75, 1), siden Thukydid lidt senere (VI, 94, 2) beretter, at Athenienserne i Foraaret 414 gjorde Landgang ved Megara og angreb et Befæstningsværk, som Syrakusanerne havde der; det maa dog vel være netop det i Kap. 75 omtalte Fort. — S. 21 anføres af Diodors Beretning om Opstanden mod Thrasybulos i 466 en Bemærkning, i hvilken man sædvanlig har fundet Hjemmel for Antagelsen af, at Forstaden Tyche har eksisteret allerede paa denne Tid (Diodor XI, 68, ikke 67). Fabricius konstaterer rigtigt, at Navnet Tyche her skyldes en Konjunktur, men han accepterer aabenbart denne, siden han i det Følgende benytter visse topografiske Angivelser i den omtalte Beretning hos Diodor til Bestemmelse af Tyches Beliggenhed. Det gaar neppe saa let. Haandskrifterne (ikke »die Handschrift«) har paa det citerede Sted ikke, som F. angiver, »Ityche« men derimod »Ityke«, med Kappa i Stedet for Chi. Vore Diodor-Udgaver skriver enten *Τύχη*, hvad der er et meningsløst Kompromis, eller *Τύχη*, hvad der i sig selv er en overmaade betænkelig Rettelse; det er ikke let at se, hvorledes det letforstaaelige Tyche skulde kunne blive til Ityke. Men endnu mere betænkelig bliver denne Konjunktur, naar man tager i Betragtning, at *Ἰτύχη* er et rigtigt Navn, den normale græske Form

for lat. Utica. Og rent galt bliver det, naar man yderligere bemærker, hvad der i denne Sammenhæng hidtil synes overset, at dette Navn tilmed er overleveret som et sicilisk Bynavn (Schol. in Luciani Lexiph. 3, ed. Rabe S. 193: *ἔστι δὲ ἡ Ἰτύκη πόλις Συκελλίας*). Fønikiske Navne forekommer jo ogsaa ellers ret hyppigt paa Sicilien og mangler heller ikke i den nærmeste Omegn af Syrakus, jfr. f. Ex. Thapsos¹. At vi aldrig ellers hører om en Forstad til Syrakus med Navnet Ityke kan, saa faa og tilfældige, som de skriftlige Efterretninger om Byens Topografi i det Hele er, under disse Forhold naturligvis ikke berettige til ved en voldelig Rettelse af en i sig selv uangribelig Overlevering at lade denne Oplysning forsvinde i Mørket. Vil man trods alt, ud fra almindelige Overvejelser, tro, at det Ityke, som Diodor omtaler i Anledning af Begivenhederne i 466, faktisk har været identisk med Forstaden Tyche, som ikke nævnes i vore Kilder før i Forbindelse med den romerske Erobring af Syrakus i 212, er der neppe anden Udvej end den at antage, at det oprindelige Navn Ityke ved en folkeetymologisk Omdannelse senere var blevet til Tyche (saaledes Odermann, *Der Festungskrieg vor Syrakus*, 22); men det er ikke nogen helt rar Hypothese at gribe til; snarere har vel Cicero (in *Verrem* IV, 119) Ret i, at Tyche har sit Navn af et Fortuna-Tempel, som Temenites af en anden Helligdom. Det sandsynligste er dog vist, at Navneligheden mellem Ityke og Tyche er tilfældig, og at Ityke er et gammelt Navn (muligvis et Minde om en oprindelig fønikisk Bosættelse), der maaske senere er gaaet af Brug. Det anvendes hos Diodor (XI, 68, 3) aabenbart synonymt med »den øvrige Del af Byen« til Forskel fra Ortygia og Achradina og synes altsaa at betegne Byomraadets Yderzone som Helhed. Men i hvert Fald, saaledes som Overleveringsforholdene er, tør de topografiske Angivelser, der indeholdes i denne Beretning, ikke uden videre tages til Indtægt for Tyche.

Afhandlingen er ledsaget af et betydeligt Antal gode og for Størstedelen velegnede Illustrationer. Nogle af dem virker dog noget overraskende. Det er ikke let at se, hvilket Formaal det nete lille Køretøj Fig. 19 tjener i denne Sammenhæng; Henvisningen dertil S. 7 gør en ikke klogere. Forbavsende er ogsaa Fig. 31 som Illustration til Gylippos' Erobring af Labdalon, og

¹ Disse samme Grunde taler naturligvis lige saa meget mod Belochs Forslag (*Griech. Gesch.* II, 2, 304) at rette Ityke til Syke, en hos Thukydid (VI, 98, 2) omtalt Lokalitet, aabenbart paa Epipolai, et Forslag, der ogsaa saglig set er uheldigt, da Syke tydeligt nok ikke er en Forstad til Syrakus, saaledes som Ityke efter Diodor er det.

saa meget mindre paa sin Plads, som Relieffet sikkert ikke er fra 5. Aarhundrede, men betydeligt yngre. Lige saa gaadefuld er Sammenhængen mellem Votivrelieffet Fig. 33 og Stridighederne ved Dionysios' Død.

K. Friis Johansen.

Eli F. Heckscher: Merkantilismen. Ett led i den ekonomiska politikens historia. I—II. Stockholm 1931.

Merkantilismens Statsmænd og Forfattere har haft den Vanskabne, at deres Værk og Idéer gik over til Eftertiden i anderledes orienterede Arvtageres og Kritikeres Opfattelse og Fremstilling. Navnlige Adam Smiths Systematisering i IV. Bog af »Wealth of Nations«¹ blev bestemmende for de næste Slægtleds Forstaaelse af tidligere Aarhundreders økonomiske Politik og viste sig overraskende sent-døende. Endnu for en Menneskealder siden eller mindre doceredes det ved Københavns Universitet baade af Historikere og Nationaløkonomer som Merkantilismens »centrale Tanker«, at »det Land, der sad inde med de fleste Penge« »i Kraft deraf var det rigeste«², at »et Folks Rigdom maales ved den i Landet tilstedeværende og der cirkulerende Pengemængde«³. Men allerede Aartier forinden var en rigtigere Erkendelse slaet igennem anden Steds med den historiske Skole i Nationaløkonomien⁴. Man saa nu Merkantilismen i dens egen Tidsalders Sammenhæng og dens virkelige Maal ikke som Pengesamling eller Handelsbalancens Aktivisering, men som Statsdannelse og Samfundets Omformning gennem Overgang fra lokale til nationale Erhvervsformer. Skarpest er denne Merkantilismen iboende Magttanke maaske i selve Samtiden bleven udtrykt af Bacon, hvor han skriver⁵ (Udhævelserne er mine): The King also (having care to make his realm potent as well by sea as by land), for the better

¹ On the Principle of the commercial, or mercantile System.

² J. A. Fridericia: Det syttende og attende Aarhundrede. (1910—11) S. 125.

³ William Scharling: Handels- og Toldpolitik 172.

⁴ Prof. Heckscher anfører med Rette (I 10) Schmollers Artikel fra 1884 (optrykt i »Umriss u. Untersuchungen z. Verfassungs-, Verwaltungs- u. Wirtschaftsgeschichte«, 1898) som banebrydende; imidlertid kan der være Grund til at minde om, at Wagner (i Grundlegung der politischen Oekonomie, 1892, S. 241¹) gør gældende, at han allerede 1868 i »Staatswörterbuch« (Artikel: Zölle, XI 343—46) har hævdet en lignende Opfattelse, og Roscher har ogsaa tidligere set det urigtige i at tale om Merkantilismen som System.

⁵ The Historie of the Raigne of King Henry the Seventh (1622). The Works of Francis Bacon, VI B. (1858) S. 95—96.

maintenance of the navy ordained That wines and woads from the parts of Gascoing and Languedoc should not be brought but in English bottoms, bowing the ancient policy of this estate from consideration of plenty to consideration of power; for that almost all of the ancient statutes invite (by all means) merchant strangers to bring in all sorts of commodities; having for end cheapness and not looking to the point of state concerning naval power.

I aller nyeste Tid har Merkantilismen endda yderligere oplevet en Slags praktisk Genkomst. Dens amoralske Betragtning af Statsopgaverne, dens manglende Forstaaelse for mellemfolkelig Harmoni har afgjorte Berøringspunkter med Strømninger i Efterkrigsaaarene, og »nationalismens økonomiska system« maatte uvilkaarligt tiltale i en Periode, hvor Staterne atter slutter sig erhvervspolitisk af med Midler, man uvilkaarligt har kaldt for Ny-Merkantilisme.

Ganske naturligt er Eli F. Heckschers Forfatterskab sat ind paa dette Punkt. Han har altid haft et næsten sensationelt Greb paa at bringe sin iøvrigt strengt videnskabelige Forskning i æggende Forbindelse med Døgnets Spørgsmaal og faa befrugtende Vekselvirkning ud deraf, søm da han under den store Krigs ydre- og hjemmepolitiske Restriktions- og Spærringsforanstaltninger offentliggjorde sit Værk om »Kontinentalsystemet«. Og næsten selvfølgelig førte netop Beskæftigelse med disse Problemer ham ind paa Studiet af selve Merkantilismen, af hvilken Napoleons Bestræbelser efter 1806, som han selv siger, er den »mest gigantiska frukt«.

Imidlertid vil den, der griber Prof. Heckschers Bog for hos ham at finde Svar i Fortiden paa visse af Nutidens brændende økonomiske Spørgsmaal i nogen Grad blive skuffet. Naturligvis har Forfatteren Ret, naar han mener, »att merkantilismen . . . kan bidrage att fördjupa vår insikt om nutidens och framtidens problem inom økonomisk politik«; naturligvis er der Paralleler, som naar man møder Fanatismen for at købe fremfor at sælge, naar Varekærlighed afløses af Vareskræk. Og Forestillingen om »att det fans en given kvantitet økonomiska resurser i världen« kan ogsaa efter Omstændighederne faa Handels- og Kolonikrige eller Klassekamp til at staa som en Nødvendighed for dem, der beherskes af den. Men i Virkeligheden er det alene i Told- og (delvist) Valutapolitik, at vi finder saa afgørende Lighedspunkter, at man med Rette kan tale om Ny-Merkantilisme.

Det vil heller ikke være muligt — bl. a. fordi Merkantilismen, som ovenfor nævnt, er den udprægede Magtpolitik — at finde

Holdepunkter for dens Forholdsreglers og Fænomeners Sammenhæng med den økonomiske Udvikling i Datiden. Det er et af de Forhold, som springer stærkest i Øjnene ved Prof. Heckschers Behandling af Problemerne, at den paagældende Politik med mærkeligt Enhedspræg er den raadende fire Hundrede Aar igennem uden afgørende Hensyn til økonomisk Høj- eller Lavtryk, tilsyneladende upaavirket af gode og daarlige Tider; ja i Virkeligheden rækker dette Enhedspræg endnu længere, saa sandt som mer ommeldte Politik ret uforandret overtages fra de middelalderlige Bysamfund — det første Sted, hvor Naturaløkonomien i vor Periode bliver forladt¹ — til Renæssance- og Reformations-tidens Nationalstater. Og derfor kan Prof. Heckscher i Virkeligheden gøre og gør ogsaa et meget klart Skel mellem »den økonomiske utvecklingen under merkantilismens tid« og »merkantilismen själv« (I 311). Det er væsentlig denne og denne alene, han beskæftiger sig med.

Prof. Heckschers Fremstilling falder her, ogsaa dispositions-mæssigt, i to for Resten ikke altid lige skarpt adskilte Dele. En dogmatisk Udvikling af de samtidige Skribenters Opfattelse (væsentlig i II. Bind) og en Redegørelse for Statsmagtens praktiske Foranstaltninger i de europæiske Hovedlande gennem Merkantilismens Aarhundreder (navnlig, men langt fra udelukkende i I. Bind).

Det er utvivlsomt den førstnævnte Opgave, der har interesseret Forfatteren mest, dels fordi han, naar alt kommer til alt, er mere Nationaløkonom end Historiker, men ogsaa — og dette skal vi komme tilbage til — fordi han overhovedet ser Merkantilismens Betydning mere i »vad den ville än i vad den kunde« (II 232). Angaaende denne Del af Undersøgelsen kan man vistnok sige, at der her er ydet det højeste, en enkelt Forsker kan naa til. Prof. Heckscher synes fuldt ud at beherske den paagældende Literatur og at forstaa dens Tanker, saa at han ikke blot kan gengive dem, men ogsaa underkaste dem en konstruktiv Kritik

¹ Det er mig ikke ubekendt, at en anset Forsker har vendt sig kritisk mod Forestillingen om Natural- og Pengeøkonomi som faste Stadier i den historiske Udvikling (A. Dopsch: Naturalwirtschaft und Geldwirtschaft in der Weltgeschichte). Saa berettiget det iøvrigt kan være ogsaa her at fremdrage Afgørelserne fra en altfor urokkelig Norm, har jeg, trods manglende Specialkendskab, svært ved at opfatte disse som typiske, og det lønner sig vistnok, i en nyere Tids økonomiske Udviklingsgang, at fastholde den principielle Adskillelse. Prof. Heckscher har forøvrigt netop i denne Sammenhæng selv taget Stilling mod Dopsch's Theorier (Vierteljahrsschrift für Sozial- u. Wirtschaftsgeschichte XXIII 454, jfr. Merkantilismen I 18).

og Adam Smiths Fortolkning kommer her under gennemgribende Revision, selv om Prof. Heckscher iøvrigt indrømmer, »att meningarna och de ädla metallerna befinno sig i medelpunkten för den merkantilistiska idévärlden och politiken«; imidlertid er han ogsaa ganske klar over den Kendsgerning, at Penge og Ædelmetal, bortset fra, at de jo faktisk har en Værdi, maatte faa en ganske særlig Betydning paa et Tidspunkt, hvor det gjaldt om at afvikle Naturaløkonomien over store Landomraader, og han ser det som »en eminent rigtig och viktig iakttagelse«, at en øget Pengemasse har en »stimulerande inverkan på vad man kallar näringslivet«. Men alt i alt vil Prof. Heckschers Gennemgang af den videnskabelige Theori, han finder hos Merkantilismens Skribenter (smlgn. I 9), fremkalde et overvældende Indtryk af, at denne Theori var meget »rudimentär«, og man forstaar, naar det hævdes, at Merkantilismen egentlig slet ikke var Theori, men praktiske Forholdsregler og dens Forfatteres Skrifter den literære Drøftelse af disse.

For Resten er det maaske i dette Afsnit af Prof. Heckschers Værk, at man stærkest føler Manglerne ved, at der er taget saa ringe Hensyn til »den økonomiske utvecklingen under merkantilismens tid«; thi medens Politiken altsaa er ret uforandret gennem Aarhundreder, er der ingen Tvivl om, at Skribenternes Tanker er bleven kendelig paavirkede af de økonomiske Omskiftelser i disse, saaledes er 16. Aarh.'s Prisrevolution det Spørgsmaal, de først bliver opmærksomme paa¹.

Naar vi efter disse Bemærkninger om Værkets mere syntetiske Del vender os til Fremstillingen af de haandgribelige Regeeringsforanstaltninger i de forskellige Lande, undgaar man ikke en Følelse af, at Undersøgelserne her har et mere andenhaands Præg. Dette er ikke ment som Kritik; det kan simpelt hen ikke være anderledes med en Redegørelse, der spænder over det Offentliges hele Forhold til Erhvervslivet gennem flere Hundrede Aar i Europas vigtigste Lande. Ogsaa her har Prof. Heckscher gjort et mægtigt Arbejde og sidder inde med en imponerende Viden, og Svagheden er mere, at Enkelthederne til Tider er ved at tage Magten. Alligevel former der sig efter Læsningen et Billede, hvis store Linjer viser interessante Træk, og hvor Merkantilismens Enhedspræg svækkes om ikke i Tid saa i Rum og viger noget for de forskellige Statssamfunds Egenart. Man ser, hvordan Regeeringsmagtens Indgreb er mindre fast i England end i Frankrig, hvordan Domstolene her tidligt spiller en Rolle i Næringsforholdene, hvorledes der økonomisk tages Hensyn baade til By og Land; man mærker ogsaa Folkefriheden og den mere moderne

¹ Ingram: History of Political Economy, 42 ff.

Statsorganisme paa disse Omraader. Man overraskes endvidere ved Paavisningen af, hvorledes Nederlandene, der i Samtiden stod som det mest efterlignelsesværdige Erhvervssamfund, i mange Henseender ikke holder det almindelige merkantilistiske Maal. Organisationen er mindre og enklere; den over al Maade vigtige Østersøfart klarer sig helt foruden¹; Maalet er altid Handelsfordel mere end Manufaktur, og Statsmagten er sammenlignelsesvis svag.

Det er denne trods Merkantilismens Enhedspræg med Nytiden indtrædende statslige og folkelige Differentiering i Modsætning til Middelalderens Universalisme, som Prof. Heckscher drager stærkt frem, og han gør det ikke mindst, fordi han i denne Divergens mellem den aandelige og økonomiske Evolutionslinje finder det mest afgørende Bevis mod en Historieopfattelse, der vil se alle Forhold som Refleks af materielle Faktorer; Middelalderen repræsenterer praktisk Isolation og aandelig Enhed, medens Individualiseringen kommer jævnsides med det stigende Samkvem; efter den materialistiske Theori skulde Udviklingsgangen jo have været omvendt.

Formodentlig lod det sig gøre at finde Unøjagtigheder i denne Masse af Enkeltheder. Noget saadant vilde imidlertid forudsætte en Viden, som Anmelderen ikke sidder inde med, og gaa ganske udenfor den Opgave, han har sat sig. Den Kritik, der fremføres i det følgende, er alene vendt mod nogle — forøvrigt isolerede — Hovedpunkter.

I Redegørelsen for det, Forfatteren kalder Merkantilismens »Førsøringspolitik« (II Bind, 3. Afsnit, III Kapitel) er der formentlig ikke gjort det nødvendige Skel mellem disse Forholdsregler i den middelalderlige Stadspolitik og den mere moderne Rigspolitik's Tjenester; medens den ene Form ellers udvikler sig uden afgørende Omformning af den anden, medfører det større Landomraade her en gennemgribende Ændring i de anvendte Midler, idet Udførselsforbud er den naturlige Foranstaltning fra Byernes, Indførselstold fra Staternes Side. Og dette noget svigtende Blik for den rent rumlige (»geopolitiske«) Faktors Betydning viser sig, ejendommeligt nok, ogsaa i en anden Sammenhæng, idet Forfatteren, som allerede tidligere nævnt, ser Fastlandsspærringen som Merkantilismens dristigste Tankefoster, som dens Magtidés mægtigste Forsøg. Det er for saa vidt rigtigt, men mærkes maa det, at naar man sætter denne Politik i organisk Forbindelse med Statsdannelsen, saa gaar disse Napoleons Bestræbelser, som omfatter ikke alene et Kejserrige, men det meste

¹ Et lignende Forhold for Danmarks Vedkommende se: Albert Olsen i »Scandia« III 247.

af et Kontinent i Virkeligheden ud over sig selv og sprænger deres egne Rammer, saa Karakteren bliver en ganske ny.

Paa et andet Punkt er Uoverensstemmelsen mellem Anmelder og Forfatter maaske kun tilsyneladende. Prof. Heckscher taler (I 400 o. a. St.) om »de medeltida kapitallösa korporationerna« og opfatter tydeligvis dette som Modsætning til Merkantilismens paa Aktier og Indskud opbyggede Kompagnier. Men Udtrykket kan misforstaas; thi Middelalderens Gilder og Lav var efter Tid og Lejlighed kapitalstærke og pengerige Institutioner, der paa meget forskellig Maade forstod at frugtbargøre deres Midler; man kan blot se Henvisningerne efter i Sagregisteret til Nyrops Udgave af »Danmarks Gilde- og Lavsskraaer«¹.

Afgjort uheldigt er det derimod, at Forfatteren ikke allerede her ogsaa har draget de nordiske Landes Forhold ind i Undersøgelsen. Ikke helt betydningsløse Træk kunde saaledes være kommen med i Billedet, f. Eks. den Kamp, Statsmagten i Danmark tidligt fører mod Lavene, og som vi først hen mod Slutningen af l'ancien régime finder noget tilsvarende til i Frankrig.

Imidlertid rammer disse Indvendinger, der delvis alene skyldes en Anmelders evige Trang til at gøre afvigende Opfattelser gældende, ikke noget af det centrale i Prof. Heckschers monumentale Værk, der er sikker paa sin Plads ikke alene i Sverigs historisk-økonomiske Literatur. Og som Afslutning er der iøvrigt Grund til at fremhæve et andet af Undersøgelsens store Resultater: Paa-visningen af, hvor lidt Merkantilismen naaer af det, den tilstræber; ogsaa den franske Enevælde kom her til kort overfor den sejge Modstand fra et Erhvervssamfund med lange Rødder i Fortidens Privilegiestat. Det er utvivlsomt ogsaa derfor, at Forfatteren selv lægger mere Vægt paa Merkantilismens Villen end paa dens Kunnen. Det skyldes svigtende Styrke fra Statsmyndighedernes Side, men ogsaa deres egen Tilbøjelighed til at indrømme Undtagelser mod den højtelskede klingende Mønt. Og bl. a. derfor fik Samtiden vistnok aldrig det rette Indtryk af, at ogsaa efter Colberts Mening var Friheden l'âme du commerce.

Det blev, som slaaende rigtigt paavist af Heckscher, først den franske Revolution og den af denne følgende demokratiske Statsform, som gjorde rent Bord med det overleverede. Det kunde være fremhævet, at allerede den oplyste Enevælde her optraadte med en ganske anden Hensynsløshed og Utaalsomhed² end den

¹ II. Bind 601—02.

² Naar man undertiden spørger, hvad Forskellen var paa den ned- arvede og »den oplyste« Enevælde, saa ligger der i sidstnævntes Respektmangel overfor det bestaaende et afgjort nyt Træk, der umiskendeligt viser fremad.

---

gamle Absolutisme, men afgørende er det, at man først i den nye Forfatningsstat fik det nødvendige folkelige Mandat til at rydde op. Det er derfor, at England nu blev noget bag efter i Udviklingen og først med Liberalismen vandt fri Bane for Forandringerne. Imidlertid fik man ogsaa med Demokratiseringen den Nationalisme, som tidligere Aarhundreder ikke havde kendt, men som efterhaanden atter skulde føre Landene over i en Handels- og Magtpolitik, hvis Told- og Valutaforanstaltninger i hvert Fald under visse Forhold har kunnet antage Former, man, som ovenfor nævnt, ikke uden Grund har betegnet som Ny-Merkantilisme.

Erik Møller.

Nyt fra historisk Videnskab.

Ved Museumsinspektør Hans Kjærs Død i Jerusalem d. 29. Septbr. 1932 har dansk forhistorisk Arkæologi mistet en trofast Medarbejder. Størstedelen af hans Virksomhed faldt indenfor Nationalmuseets Omraader, hvor der maaske mest af alt er Grund til at fremhæve hans ihærdige og fortjenstfulde Arbejde for Fredlysningen af vore Oldtidsmindesmærker, ligesom der siden gamle C. J. Thomsens Dage næppe er nogen indenfor hans Fag, der har gjort mere end han for Spredning af Oplysning om Videnskabens nyeste Resultater, dels gennem Dagbladsartikler (Berl. Tid.) dels gennem Foredrag (især i Folkeuniversitetsserierne). I sin egen videnskabelige Virksomhed naaede han vel aldrig frem i første Række, men han var en typisk Repræsentant for den gennemskolede nordiske Arkæologi, som har opnaaet saa gode Resultater ved sit grundige og metodiske Arbejde saavel ude i Marken som ved Ordningen i Museet. Han var velorienteret og kundskabsrig; men han manglede Ævne til fast Greb om Problemerne, og dette præger ogsaa hans Hovedværk, *Vor Oldtids Mindesmærker* (1925), der tilsigter at give en Oversigt over den forhistoriske Udvikling, belyst særlig gennem de faste Mindesmærker ude i Landet, som han kendte saa godt som nogen. Hans største videnskabelige Indsats var uden Tvivl Udgravningerne af Oldtids-Landsbyen ved Ginnerup i Thy, som han Sommer efter Sommer vendte tilbage til, og det er meget beklageligt, at han ikke naaede at fuldføre dette Arbejde. Nogle foreløbige Resultater har han fremlagt i »Fra Nationalmuseets Arbejdsmark« 1928 og 1930, medens ellers Størsteparten af hans Undersøgelser er publiceret i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed«. I sine senere Aar vovede han sig udenfor den nordiske Arkæologi, idet han blev den arkæologiske Leder af den danske Palæstinaexpeditioners Undersøgelser i Shilo. Heller ikke dette Arbejde forundtes det ham at afslutte, men han har givet en Oversigt over de to første Kampagners Udbytte i en lille Bog *I det hellige Land. De danske*

Udgravninger i Shilo, Elis og Samuels By (1931). Trods et stærkt svækket Helbred vilde han dog søge at gennemføre endnu en tredje Kampagne, men ramtes her, knap 59 Aar gammel, af den Sygdom, som blev hans Bane. P. N.

Den 26. August 1932 døde Professor Edvard Bull i Oslo, 50 Aar gammel; kun en Snes Aar kom han til at arbejde i historisk Videnskab, i femten Aar var han Universitetslærer. Som Professor fulgte han efter Ernst Sars, der var den blandt de ældre Historikere, han havde mest Samfølelse med og ærede højest. Ligesom Sars var Bull aaben for videnskabelige og litterære Impulser og lydhør for Tidens Ideer. Hans overordentlige Receptivitet gjorde, at han stod i en Udvikling, der ikke sagtnede med Aarene.

Edvard Bulls første historiske Forsøg, der var fremkaldt af en Prisopgave, udsat af det theologiske Facultet, gjaldt Skrifte og Bod i den norske Kirke i Middelalderen; ud af denne Studie voxede Disputatsen *Folk og Kirke i Middelalderen* (1912). Men Tiltrædelsesforelæsnngen i Sept. 1917 røbede, at han var ved at lægge et større Forskningsomraade under sig. I 1920 udkom det i metodisk Henseende vigtige Arbejde *Leding*, der er blevet til under Tilskyndelse af Erik Arups Afhandling »Leding og Ledingsskat i det 13. Aarhundrede«, og i 1922—1927 *Kristianias Historie*, som har laant Ideer fra Sombart. Denne Bog med indtrængende Redegørelse for økonomiske Vilkaar og Samfundsforhold, med de stadige Udblik fra Byen til Oplandet og det hele Rige var Lokalhistorie i ny Forstand, og Bull blev en Foregangsmand paa dette Felt. Han holdt paa, at Lokalhistorien, dreven med Indsigt og god Metode, var af største Værdi for den almindelige Historie, og gennem Foredrag paa Hjemstavnskursus, offentliggjorte under Titel *Innledning til bygdehistorisk Studium*, gav han Vejledning og kastede Ideer ud i Mængde. At finde, hvor Opgaverne laa, var hans Styrke. De historiografiske Oversigter i »Norsk historisk Videnskab« og »Histoire et historiens depuis cinquante ans« gav ikke blot Tilbageblik med billig Vurdering af det Arbejde, der var gjort, men viste atter og atter hen til de uløste Problemer.

Fremstillingen af Tidsrummet 1000—1280 i *Det norske Folks Liv og Historie gennem Tiderne* blev Edvard Bulls sidste Værk. Pladsen var trang for saa omfattende et Æmne, men maaske var det netop et lykkeligt, for hans Evner passende Forhold. Hans Fremstilling er knap og grej med mange rammende Bemærkninger. I Vurderingen af den litterære Overlevering staar han under Indflydelse af Kohts Sagakritik, — i sit Syn paa Ud-

viklingen er han vel ogsaa til en vis Grad paavirket af den ældre Collega: Brydningen mellem Samfundets ulige Lag er Historiens Indhold, Kampene mellem det vidtstrakte Norges Landsdele, Trøndelagen, Vestlandet, Viken, med uensartet Udvikling og social Forskellighed fylder Aarhundrederne. Men vigtigere end hvad Bøger og Samvær med Fagfæller kunde lære er Erfaringerne fra Nutidens Samfundskamp, som Bull, der var en af det norske Arbejderpartis Førere, stod midt i. Disse stærke Indtryk har præget hans Værk og bestemt Valget af det, han drager frem som det væsentlige, uden at det dog kan siges, at han har været snæver eller har maalt den gamle Tid med Nutids Maal.

Ellen Jørgensen.

Godt 82 Aar gammel døde 5. April 1932 den tyske Historiker Max Lenz. Han var født i Greifswald og udnævntes i 1881 til Professor i Marburg. Her opholdt han sig i 7 Aar, for derefter over Breslau at komme til Berliner Universitetet. I 24 Aar stod han paa Katedret i Rigshovedstaden, og her har han øvet sin Manddomsgerning. Til alles Forundring sagde han i 1914 Byen farvel for i sine allersidste Aar at hellige sig det unge Universitet i Hamburg. I 1922 tog han sin Afsked.

Max Lenz begyndte sit videnskabelige Arbejde med Emner fra den sene Middelalder og fra Reformationstiden. Med særlig Iver vendte han sig mod Joh. Janssens Forherligelse af Middelalderens Slutningstid og mod hans Opfattelse af Reformationens skadelige Indvirkning paa det tyske Folk. Hovedværket er hans *Lutherbiografi*, der udkom 1883, og af andre Arbejder fra den første Periode maa nævnes *König Sigismund und Heinrich V von England* (1874), *Drei Traktate aus dem Schriftencycclus des Konstanzer Konzils* (1876) og *Die Schlacht bei Mühlberg* (1879). For Lenz var Luther Indbegrebet af den tyske Tanke og stærkt understregedes det personlige Moment i Luthers religiøse Opfattelse. Nationale Motiver havde ingen Indflydelse.

Fra Studiet af Reformationstiden vendte Lenz sig mod det 19. Aarhundrede, og ogsaa her samlede hans Arbejde sig om en stor Skikkelse, nemlig Bismarck. I 1899 udgav han *Zur Kritik der Gedanken und Erinnerungen*, og 1902 fulgte *Geschichte Bismarcks*. Dette Arbejde har især Betydning derved, at Hovedskikkelsen ses i den store Sammenhæng med den almindelige Historie.

Ogsaa en anden stor Skikkelse fængslede ham, nemlig Napoleon, og i 1905 udkom første Udgave af hans *Napoleonsbiografi*.

I disse Studier var det navnlig Samspillet mellem Personlighed og Skæbne, der interesserede ham. Medens Sybel og Treitschke hævdede, at en umættelig Herskesyge var Drivfjederen i Napoleons Virke, kom Lenz til den Opfattelse, at det var hans Modstandere, der i 1803 drev Forhandlingerne saaledes, at det maatte ende med Brud, og Lenz drager den Konklusion, at »dann waren auch diesem grössten Welterschütterer seit Alexander von vornherein die Schranken gesetzt und der Schauplatz abgestecht; die historische Welt, die ihm umgab, war dann nicht wie Ton in der Hand des Titanen, den er nach den Impulsen blinder Begierden hätte formen können: sondern auch sein Tun und Lassen muss dann aus der Geschichte Frankreichs und Europas, aus dem Zusammenhang der Jahrhunderte erklärt werden«.

Fra hans Berliner Tid maa endelig nævnes det monumentale Værk *Geschichte der Kgl. Friedrich Wilhelm Universität zu Berlin I—IV* (1910—18), et storslaet Monument over hvad tysk Aand har ydet gennem et Aarhundrede.

Foruden sine store Værker fik Lenz mellem Aar og Dag skrevet en Række mindre og større Afhandlinger, som han samlede i 3 Bind *Kleine Historische Schriften*. I disse viser han sig som Meister i det historiske Essay. Dybtgaaende og skarp Undersøgelse af det foreliggende Materiale, forbundet med en aandfuld og klar Fremstilling af de indvundne Resultater.

Lenz var oprindelig Elev af de »politiske« Historikere Sybel og Treitschke, men ved Studium af Rankes Værker frigjorde han sig fra deres Indflydelse og blev den mest typiske Elev af den tyske Historieforsknings Altmeister og krævede som denne som første Betingelse for Historieforskningen: Sandhed og Universalitet. Luther og Bismarck var de to Skikkelser, han følte sig mest i Slægt med. Hvad den ene begyndte, fuldendte den anden, nemlig Skabelsen af det evangeliske tyske Kejserrige. Konfessionelle Modsætninger hindrede længe dets Oprettelse, og da disse endelig var overvundne, styrtede Monarkiet sammen. Saa sent som i 1913 talte Lenz om det tyske Riges Fasthed og Urokkelighed. 1918 styrtede Bygningen i Grus, men Lenz opgav derfor ikke Haabet. I en stor Tale fra 1921, trykt i Bind III af hans historiske Afhandlinger talte han om den Stjerne, der var slukket, men udtalte samtidig som sin absolutte Overbevisning, at ogsaa for det tyske Folk vilde der følge en Morgen efter Natten.

Harald Jørgensen.

Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff († 25. Septbr. 1931) var født 22. Decbr. 1848 i Markowitz i Posen som Søn af en

preussisk Godsejer. Fra 1862 til 1867 gik han i den berømte »Schulpforta« og studerede derefter klassisk Filologi i Bonn og Berlin. I 1870—71 deltog han i den fransk-tyske Krig. Efter nogle Aars frie Studier og Rejser i Italien og Grækenland begyndte han sin Universitetsvirksomhed som Privatdocent i Berlin (1874). Allerede i 1876 blev han Ordinarius i Greifswald; fra 1883 til 1887 var han i Göttingen, og endelig blev han i 1897 kaldet til Berlin, hvor han endnu i 1929 læste over attiske Indskrifter. Hans Studie- og Foredragsrejser førte ham vidt omkring i Europa (han holdt endog under Krigen Foredragskursus for de tyske Officerer i Makedonien i Prileps Moske); han var ogsaa flere Gange i Danmark, hvortil han var knyttet ved private Venskabsbaand, og har her holdt Foredrag, der ikke nemt glemmes af dem, der overværede dem. Det bør ogsaa omtales her, at Wilamowitz, der fra sin Barndom kendte en Grænsebefolknings Vanskeligheder, hyppigt har udtalt sig for en forstaaende og velvillig Behandling af Grænseminoriteterne, ogsaa med Henblik paa de Danske i Sønderjylland.

Wilamowitz var Filolog i Ordets egentligste Betydning, og hans Videnskabs Kærne var stedse den fulde og dybe Interpretation af de os overleverede litterære Værker og hvad han har udrettet indenfor den græske Filologi er saa enormt, at næppe nogen enkelt kan overskue det; man faar et lille Begreb derom ved at gennemblade den Bibliografi, der udkom til hans 81-Aars Fødselsdag (*Wilamowitz-Bibliographie 1868 bis 1929*): langt de fleste af dens 763 Numre angaar græsk Filologi. I denne korte Notits bør det blot fremhæves, at i en Periode, hvor Filologien syntes fortrinnsvis at beskæftige sig med Udløberne og til en vis Grad forsømme de store klassiske Forfattere, koncentrerede Wilamowitz netop sit Arbejde om de klassiske Digtere, og herved anvendte han i sine senere Aar med Forkærlighed den gode gamle Kommentarform, som han betragtede som den bedst egnede Form, vel at mærke under Forudsætning af, at Kommentarens Hensigt bliver fastholdt med Konsekvens.

Naar der er Grund til at omtale Wilamowitz i et historisk Tidsskrift, er det fordi hans hele Virken efterhaanden blev præget af hans Forestilling om en »Altertumswissenschaft« som en Enhed, omfattende baade Filologi, Arkæologi og Historie, og fordi han i adskillige af sine Arbejder har behandlet Emner, der efter den gængse Arbejdsdeling hører ind under Historien.

Den — imponerende grundige — Uddannelse i klassisk Filologi, han havde faaet i Skolen, var selvfølgelig udelukkende baseret paa Grammatik og Forfatterlæsning, men tidligt i Studenter-

tiden fik han fat paa Welckers Bøger og lærte derigennem at forstaa Værdien af den monumentale Overlevering, og i Bonn fik han ogsaa Lejlighed til at gøre sig fortrolig med den græske Kunsts Størværker i Universitetets Afstøbningssamling. Det blev et Grundmotiv i hans senere Forsken, at hel og sand Interpretation af Digterne kræver Kendskab til Billedkunsten (ikke mindst Vaserne), og at en Helhedsopfattelse af græsk Kultur maa opbygges paa Grundlag af begge Former for Overlevering. Den egentlig historiske Indstilling fik Wilamowitz først senere gennem Mommsen, hvis Betydning for Oldtidsvidenskaben han Gang paa Gang har fremhævet med Styrke. Af forskellige Antydninger synes man at kunne slutte, at han en Tid har tænkt paa at skabe det græske Modstykke til Römische Geschichte og Römische Staatsrecht. Wilamowitz kom ogsaa i snævert personligt Forhold til Mommsen, blev hans Svigersøn og fik Lejlighed til at følge hans Arbejde paa nærmeste Hold. Og hvad han gennem Mommsens Værker havde lært om Indskrifter og Topografis Betydning for Filologi og Historie, fik han Lejlighed til at faa bekræftet gennem Erfaringer i Grækenland, hvortil han foretog en Rejse i 1873. Flere mindre Afhandlinger vidner om, hvorledes Enkeltheder i Sagn og Digtning først er blevet ham forstaaelige paa Stedet, og i de store, mere almene Arbejder fremhæves det hyppigt, hvilken Betydning Kendskab til det græske Landskab har for Forstaaelsen af den antikke Kultur. Derimod kom han aldrig i noget nært Forhold til det nye Grækenlands Folk og Kultur og har ikke deraf høstet noget Udbytte for det gamle. Grækenlandsreisen gav ham ogsaa Lejlighed til at studere Indskrifter i Original; han udgav en enkelt, som han havde kopieret i Musæet i Theben, og lige til sine sidste Aar bevarede han en særlig Interesse for denne Side af Forskningen.

Faa Aar efter Rejsen (i 1877) holdt Wilamowitz i Greifswald i Anledning af Keiserens Fødselsdag et Festforedrag *Von des attischen Reiches Herrlichkeit*, der senere blev trykt i noget udvidet Form i *Aus Kydathen*. Skriftet er nu i mange Maader forældet (det er ogsaa udeladt i de sidste Udgaver af *Reden u. Vorträge*), men det er stadig en Nydelse at læse det panegyrisk stemte, stærkt personlige og levende Skrift, der virker som et helt Program, der skal illustrere den mangesidige, til dybtgaaende Vurdering førende Historie eller rettere »Altertumswissenschaft«, som Wilamowitz forkynder. »Det attiske Rige« blev først i denne Afhandling til en historisk Realitet, og Udviklingen skildres paa en meget bred Baggrund med udstrakt Anvendelse af Indskrifter, kunsthistorisk Stof og handelspolitiske Konklusioner udfra det arkæo-

logiske Materiale. Grundlaget for Wilamowitz' Opfattelse var for en stor Del leveret af andre (navnlig Kirchhoff og Koehler), men Konklusionen var ikke blevet draget før, og ingen havde før mægtet at danne, paa Grundlag af det kolossale, forskelligartede Materiale, et saa storslaet Helhedsbillede af Athen i Storhedstiden.

De følgende Aar var Wilamowitz næsten helt optaget af litteraturhistoriske Arbejder, og det var først i 1891 han tog fat paa en stor historisk Opgave. Udgangspunktet var Fundet af den berømte Aristoteles-Papyrus med »Athenæernes Statsforfatning«. I 1891 udgav Wilamowitz og Kaibel i Fællesskab Aristoteles-teksten (en Udgave, der betegner et betydeligt Fremskridt i Forhold til Kenyons editio princeps), og i Tilslutning hertil udgav de to hver sin Bog til Oplysning af Skriftet. Wilamowitz' Bog fik Titlen *Aristoteles und Athen* og udkom i 2 Bind i 1893. Dispositionen er, som saa tit hos Wilamowitz, vanskelig at erkende, men den er der, og Formaalet tabes aldrig af Syne: det er at naa til fuld Forstaaelse af Helhed og Detailler i Aristoteles' Skrift. Det medfører Studium over Aristoteles' Person og Videnskab (W. gaar ud fra, at Skriftet skyldes Aristoteles personlig), over hans Kilder og over de i hans Skrift omtalte Begivenheder, og endelig bliver Bogen placeret indenfor den græske Historieskrivning og dens litterære Genre belyst. Mange Spørgsmaal tages op til Drøftelse i fuld Dybde og Bredde; det gælder navnlig Undersøgelsen af den lokalhistoriske Forskning i Oldtiden og overhovedet Historie som Videnskab hos Grækerne. Wilamowitz fremsatte herunder nye og overraskende Synspunkter, der imidlertid først blev ført igennem til fuld Klarhed og Konsekvens mange Aar senere (i 1908) i en berømt Forelæsning holdt i Oxford; den foreligger i engelsk Oversættelse af Gilbert Murray: *Greek historical writing*, og er et lysende klart og overlegent Forsøg paa at fremstille, hvad Grækernes »Historie« var og stiledede imod. Det var, saa vidt jeg ved, aldrig før blevet sagt klart og utilsløret, at Oldtiden ikke har skabt en virkelig, professionel, historisk Videnskab (»no man in antiquity ever gave lectures on history«); ogsaa Aarsagen til dette Faktum søges, og Forholdet mellem Fiktion og Historie skizzeres med dybt Perspektiv i dette lille Skrift.

Faa Aar efter (i 1910) udkom som Led i »Kultur der Gegenwart« Wilamowitz' *Staat und Gesellschaft der Griechen*, hans andet Hovedværk indenfor Historien. Det er i visse Maader en vanskelig Bog at benytte, fordi der mangler alle Henvisninger og lærd Apparat, af Hensyn til »Kultur d. Gegenwart«s Læsere (hvem det er, tør man nok undrende spørge, som Heiberg gjorde det i sin An-

meldelse af W.), og den megen fordækte Polemik virker forstemmende, men i æsthetisk Henseende er det i mine Øjne det mest fuldenndte af Wilamowitz' Værker; og det er virkelig lykkedes paa de godt 200 Sider at give et sammenhængende, dybt og rigt Helhedsbillede af Grækernes Statsliv gennem Tiderne, kulminerende i Skildringen af det klassiske Athen. Værkets Forudsætninger og Særpræg illustreres godt derved, at Wilamowitz i Slutningen af de vedføjede Litteraturangivelser fremhæver Mommsens Værker som de store Forbilleder, og meddeler, at Mommsen har givet ham Ret i, at ved Gennemførelsen af den tilsvarende Opgave paa græsk Grund maatte man først og fremmest læse Filosoferne og da ganske særligt Platons *Love*: »möge es denn beherzigt werden, dass auch Mommsen gewusst hat, wo man zuerst suchen muss, um die Wurzeln des griechischen rechtlichen Denkens und Empfindens zu erfassen. Aber neben Platon dürfen wir auch bei Mommsen nicht aufhören zu lernen, müssen vielmehr erst recht anfangen«.

Da Wilamowitz døde i 1931 havde han lige udsendt første Bind af *Der Glaube der Hellenen*; andet Bind laa omtrent færdig i Manuskript og er nu blevet udgivet meget pietetsfuldt af hans Elev, Günther Klaffenbach. Værket bør nævnes her, fordi Wilamowitz deri tager Stilling til en Række vigtige historiske Spørgsmaal, særligt vedrørende den mykeniske Kultur og Grækernes Indvandring, ganske vist i en apodiktisk »vi alene vide«-Form, der gør Efterprøven vanskelig.

Sluttelig skal det nævnes, at Wilamowitz i 1928 udgav sine Erindringer fra 1848 til 1914, en fængslende Bog, som man har svært ved at lægge fra sig hver Gang, man tager den frem. Den fortæller en Mængde interessant fra Barndommen i det polsktyske Grænseomraade, om »Schulpforta«, om Filologer og Filologi i det sidste halve Aarhundrede, og først og fremmest giver den Mulighed for virkelig at lære Wilamowitz at kende, visselig ogsaa fra hans mindst ædle Sider, det pathetiske Preusserhovmod og den hyppigt stødende Mangel paa menneskelig Finfølelse.

Denne Bog giver ogsaa et klart Billede af en Side af Wilamowitz' videnskabelige Virksomhed, som det ellers er svært at faa et Indtryk af, nemlig hans levende og meget aktive Interesse for Videnskabens »Grossbetrieb«, som trods hans udtalte Individualisme laa ham saa stærkt paa Sinde: hans Arbejde i det preussiske Akademi, for *Inscriptiones Graecae*, for de græske Kirkefædre og meget andet. Ogsaa mangt og meget i den Polemik, der præger (eller skæmmer) saa meget af det, han har skrevet, lærer man at forstaa bedre gennem Læsningen af Erindringerne. Wilamowitz var Polemiker af Guds Naade; det er ikke for intet, at hans første

offentlige Fremtræden var et Stridsskrift (mod Nietzsche i Anledning af »Geburt der Tragödie« og senere mod Erw. Rohde som Nietzsches Forkæmper; forøvrigt er den hele Polemik stadig fængslende Lektüre); hans voldsomme Lidenskab og stadigt fremadilende Forskning bragte ham ofte i skarp Modsætning til andre Forskere (og ogsaa til egne tidligere Meninger, hvad han ynder at fremhæve), og Formen er tit frastødende, men Maalet var rent og ophøjet. Hans Stil er ogsaa yderst personlig, tit næsten uforstaaelig; han vilde have, den skulde være haard, og afslog ethvert Forslag til Udglatning. Kedelig er han aldrig, altid levende og stærk, undertiden sublim.

Wilamowitz' Betydning er vel ikke saa meget at søge i de nye Ideer, han har sat ind, som i den intellektuelle Kraft og den Personlighedens Styrke og Lidenskab, hvormed han i suveræn Beherskelse af den antikke Litteratur gennemførte den Form for »Altertumswissenschaft«, hvortil Tiden var moden, og som kulminerede i hans Virken. Han var vor Tids »Princeps Philologorum«.

Carsten Høeg.

Lujo Brentano, født 18. Dec. 1844, død 9. Sept. 1931, var en af de ejendommeligste Skikkelser blandt de tyske Nationaløkonomer. Som Professor ved forskellige Universiteter — sidst i en lang Aarrække i München — kom han ved sin ildfulde Personlighed, der bar Præget af den italienske Afstamning, ved sine stærkt besøgte og paaskønnede Forelæsninger og sin Seminarieundervisning til at øve en vidtrækkende Indflydelse. Hans omfattende Forfattervirksomhed, der strakte sig op til hans høje Alderdom, spændte over meget store Omraader. I sin Ungdom behandlede han v. Thünens Teori; han har skrevet om Befolkningsspørgsmaalet, om Værdilæren, om Agrarpolitik og Karteller osv. Men særlig blev han tiltrukket af Arbejderspørgsmaalet og den social-økonomiske Udvikling. Under en Studierejse til England kom han ind paa en Undersøgelse af de engelske Fagforeningers Udvikling og Betydning og samlede med stor Energi et righoldigt Stof til Belysning af dette Emne, der paa den Tid var fremmed for de fleste Nationaløkonomer. En Frugt heraf var: *Die Arbeitergilden der Gegenwart* (1871—72), hvori han med Begejstring fremhæver Arbejdernes Bestræbelser for ved Sammenlutning at opnaa bedre Kaar. Under disse Studier kom han i Berøring med nogle af den engelske Socialpolitikens bedste Mænd, som J. M. Ludlow, og han udgav senere (1883) en smuk Redegørelse for deres Virksomhed (*Die christlich-soziale Bewegung in England*).

Det liberale Syn paa Tidens Problemer, som han havde vundet i England, fulgte ham gennem hans lange Liv, og ved Skrift og Tale søgte han utrættelig at gøre sine Anskuelser gældende. Han var en af Grundlæggerne af den bekendte Verein für Sozialpolitik, der stiftedes i 1872.

Efterat have trukket sig tilbage fra sin Universitetsvirksomhed udgav han en Række Skrifter. Herhen hørte et personalhistorisk Arbejde om Farbroderen, Digteren Clemens B., og faa Uger før sin Død naaede han at fuldføre et Tilbageblik: *Mein Leben und Kampf um die soziale Entwicklung Deutschlands*. Det var dog særlig Frugter af hans Forelæsningsarbejde der nu kom frem, som hans i 1929 udkomne Bog: *Das Wirtschaftsleben der antiken Welt*, og hans fire Bind stærke Værk: *Eine Geschichte der wirtschaftlichen Entwicklung Englands* (1927—29). Om end det sidstnævnte Værk ikke er ganske homogent, giver det, paa Grundlag af hans bredt anlagte Studier og hans omfattende Læsning, værdifulde Bidrag til Forstaaelse af Udviklingen i England og andre Lande.

Harald Westergaard.

Indenfor Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie («Kildeskriftselskabet») har der fra forskellig side været rejst kritik mod selskabets hidtil gældende vedtægter, som man fandt mindre tidssvarende. Resultatet er blevet, at man, efter at spørgsmålet var bleven behandlet af en nedsat kommission, på et møde den 11. maj 1932 enedes om et nyt vedtægtsforslag. Fra de gamle vedtægter adskiller de nye sig navnlig ved, at selskabet har besluttet sig til fra et skiftende forretningsudvalg at gå over til en fast treårig bestyrelse, hvis medlemmer kan genvælges. Man har herved villet opnå en fastere form for selskabets ledelse og en større mulighed for, at styrelsen, hvis myndighed også er øget, kunde udfolde et kraftigere initiativ. Hertil sigter det ligeledes, at man har vedtaget at yde selskabets sekretær et honorar. Af nye bestemmelser skal endvidere nævnes, at det ikke længere er et ufravigeligt krav, at selskabets medlemmer skal være bosatte i København, og man har gjort optagelsen af nye medlemmer lettere. De gamle prøvede regler for udgivelsen af arbejder ved selskabet er derimod forblevne urokkede ved det nye forslag.

Efter årsmødet den 22. sept. 1932 udgøres selskabets styrelse af bibliotekar dr. phil. Ellen Jørgensen som formand, arkivar dr. phil. H. Hjelholt som sekretær og museumsinspektør dr. phil. Poul Nørlund som kasserer. På årsmødet indvalgte føl-

gende fire nye medlemmer: landsarkivar Svend Aakjær (der dog tidligere havde været medlem, men i henhold til de gamle regler var udtrådt ved sin udnævnelse til landsarkivar i Viborg), dr. phil. Astrid Friis, museumsinspektør Georg Galster og arkivar dr. phil. Bjørn Kornerup. Selskabet tæller derefter i alt 22 medlemmer.

Med hensyn til selskabets virksomhed skal her fremhæves de store og betydelige arbejder, der allerede er under udgivelse: *Repertoriets 2. række* (hvoraf 4 bd. er udkomne), ved William Christensen; *Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772* (3 bd. udkomne) ved Holger Hansen og *Breve til og fra Mogens Gyldestjerne og Anne Sparre* (1 bd. udkommet) ved E. Marquard. Men endvidere har selskabet i det forløbne år truffet forberedelser til tre nye udgiverarbejder: en udgivelse af *Hertug Hans den ældres registoranter* (Hansborgregistoranterne) fra tiden 1543—1580 ved mag. art., frk. C. E. Andersen, en udgivelse af *Frederik II.s dronning Sophies kopibøger*, der findes fra tiden 1588—1617, ved bibliotekar Svend Thomsen samt endelig en udgave af *Reynold Junges møntmesterregnskaber* (fra Grevefejdens tid) ved museumsinspektør Georg Galster. De to første udgiverarbejder skulde ske ud fra samme principper som de ved rigsarkivets store publikation »kancelliets brevbøger« anvendte, medens møntmesterregnskaberne skulde udgives in extenso. Ser man såvel på selskabets store løbende udgiverarbejder som på de opgaver, der er planlagt, og som det forhåbentlig ad åre vil lykkes at skaffe midlerne til og gennemføre, tør man formentlig slå fast, at »Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie« stadig hævder en smuk stilling i arbejdet for tidssvarende kildepublikationer til gavn for vort lands historiske forskning.

Holger Hjelholt.

Af Nationalmuseets længe forberedte og endnu længere planlagte store Værk *Danmarks Kirker* er 1. Hefte omhandlende Størsteparten af Købstadkirkerne i Præstø Amt nu udkommet paa Gads Forlag, og i Løbet af de kommende to Aar er det Hensigten at udgive de to første Bind, til hvilke Midlerne er sikrede: Præstø og Sorø Amter, der redigeres henholdsvis af Mag. Chr. Axel Jensen og Dr. Poul Nørlund i Forbindelse med Værkets faste Sekretær, Mag. V. Hermansen. Ligesom det tilsvarende, men langt bredere anlagte svenske Søsterværk »Sveriges Kyrkor« vil det bringe topografisk ordnede Beskrivelser af samtlige ældre Kirkebygninger — derunder saavidt gørligt ogsaa de forsvundne

— og deres Udstyr: Kalkmalerier, Inventar og Gravminder, hvorimod der intet Hensyn tages til Kirkernes Gods- eller Præstehistorie. Grænsen nedadtil er sat til c. 1850. Kirker byggede efter den Tid medtages overhovedet ikke, medens det nyere Inventar kortelig nævnes. Grundlaget er de i Museets Arkiv gennem mange Aar indsamlede, meget udførlige Kirkebeskrivelser, af hvilke der udarbejdes kortere Redaktioner, som derefter revideres paa Stedet. Jævnside hermed er i størst muligt Omfang benyttet arkivalisk og litterært Materiale, dels hentet fra Regeringens og Kirkernes egne Arkiver dels fra de af Kancelliet indkaldte Præstindberetninger fra 18. og 19. Aarh. til Thura, Hofman og Oldsagskommissionen, af hvilke navnlig de første indeholder et betydeligt, kun derfra kendt personalhistorisk Stof. Indenfor hver enkelt Kirke følger Beskrivelsen en engang for alle fastlagt Plan. Først behandles selve Kirkebygningen begyndende med dennes ældste, næsten altid romanske Kærne og skildrende dens Udvikling gennem Tiderne. Dernæst gøres der Rede for mulige Kalkmalerier og det egentlige Inventar og sluttelig for Gravminderne: Ligsten og Epitafier, Kister og Sarkofager. Personhistoriske Indskrifter ældre end 1550 aftrykkes in extenso, de yngre gengives derimod i Regestform med Medtagelse af alt egentligt personalhistorisk Stof. Hvert Bind (Amt), der udgør en Helhed og sælges for sig, afsluttes med en kunsthistorisk Oversigt, der af Hensyn til Udlandet ogsaa gives i engelsk Oversættelse. Teksten støttes i vid Udstrækning af Illustrationer. Af hver Kirke gives saaledes en Grundplan i samme Maalestoksforhold, saaledes at Benytteren let kan danne sig et Billede af deres indbyrdes Størrelsesforhold, og ved hver Landsbykirke bringes et Udsnit af Matrikelkortene fra o. 1800, der viser Kirkens Plads i den gamle, endnu ikke udflyttede Landsby og dennes Plan. Ellers er Hovedvægten forstaaeligt nok lagt paa fotografiske Gengivelser af Bygning og Inventar, Enkeltheder saavel som Helhed.

Uagtet det ingenlunde er Meningen at give udtømmende Monografier over de enkelte Kirker — snarere derimod at danne et Grundlag for saadanne — vil Værkets Omfang alligevel blive meget betydeligt. Exempelvis kan nævnes, at medens Beskrivelsen af St. Peders Kirke i Næstved i sidste Udgave af Trap fylder 4 Sider, er den her paa 58 Sider. I alt vil Præstø Amt blive paa c. 60 store, 16-sidede Ark og Sorø Amt antagelig ligesaa meget. Takket være de betydelige Understøttelser, Museet har modtaget fra de to Carlsbergfond og Zeuthens Legat, og som overhovedet har muliggjort Udgivelsen, vil Prisen dog kunne sættes saa lavt, at Værket ikke blot vil kunne blive til Nytte for Videnskaben,

i første Række Kunst-, Lokal- og Personalhistorien, men forhaabentlig ogsaa opfyldte sit andet Formaal: at give alle interesserede, og ikke mindst den paagældende Egns Befolkning god og grundig Besked om det Æmne, det omhandler.

M. Mackeprang.

Skønt Festskrifter er ved at være en Landeplage i den lærde Verden, bliver man glad ved *Festskriftet til H. P. Hanssen* baade for den Mands Skyld, der hædredes paa sin 70 Aars Dag, og fordi Værket i sig selv er en værdig Hyldest, frembaaret af mange Slags Folk saavel søndenaa som nordenaa og baade af dem, der stod sammen med H. P. Hanssen, og dem, der stod ham imod i Grænsespørgsmaalet. Det synes naturligt og smukt, at Festskriftet har samme Karakter som »Sønderjydske Aarbøger«; lærde historiske Undersøgelser, Erindringer af Førere og Menige og Redegørelser for Nutidsforhold staar Side om Side; og Sønderjylland er Æmnet, hvorom Bidragene samler sig.

Alle Bidrag — 26 i Tal — kan ikke opregnes her, kun nogle faa Stykker skal nævnes for at give Exempler paa Bogens forskelligartede Indhold. Knud Fabricius bringer en Undersøgelse: *Det slesvigholstenske Kancelli og Reskriptet af 15. Decbr. 1810*, der bygger paa et lykkeligt Fund af Concepten til I. O. F. Spies' Indlæg under Kancelliets Drøftelse af Reskriptets Gennemførelse. Denne Concept giver ikke blot Spies' Votum, men refererer under Polemik andre Anskuelser, der blev gjort gældende, saaledes at man i store Træk kan iagttage Meningernes Brydning og følge Sagens Gang. M. Mackeprang tager Æmne fra en Tid, da der var levende videnskabelig Forbindelse og stadig Correspondence mellem Forskerne i København og Kiel. Han beretter, hvorledes Oldsagssamlingen i Kiel, der skulde drage Fund fra Hertugdømmerne til sig, blev stiftet efter Tilskyndelse fra København, fra den kgl. Kommission til Oldsagers Opbevaring og gennem de første fattige Aar fik Støtte af Kommissionen og navnlig af dens Sekretær Chr. Jürgensen Thomsen. Dr. Mackeprangs Skitse giver ny Anledning til at begære en Bog om denne mærkelige Mand. Jacob Appels Bidrag: *Klosterpolitikken* er kort, men meget vægtigt. Foruden dette Stykke er der et Par andre, som skildrer kirkelige Forhold og minder om, hvor meget vi trænger til en slesvigsk Kirkehistorie gennem Tiderne. Ret skrevet vilde den lære os mange Ting om Sønderjyderne. Om Bondeskik og politisk Liv i Haderslev Vesteramt i Hans Krügers Tid beretter Gaardejer Refslund Poulsen, Bovlund, bredt og

fornøjeligt; Hans Lund gør Rede for de Forsøg der gjordes paa at organisere det politiske Arbejde i Sønderjylland før Vælgerforeningens Stiftelse, og H. V. Clausen fortæller som den, der stod i Ildlinien, om Foreningen af 5. Oktober 1898, om dens Mænd og Kampen for Nordslesvigs Jord. I Overensstemmelse med Traditionen fra »Sønderjydske Aarbøger« giver Kreditforeningsdirektør Hans Hansen, Aabenraa, en økonomisk statistisk Oversigt over Landbruget i Sønderjylland før og efter Genforeningen, og Svend Dahl afslutter Bindet med en H. P. Hanssen Bibliografi, der ikke blot omfatter, hvad H. P. Hanssen har skrevet, men ogsaa hans Taler i Landdag og Rigsdag og paa utallige Møder, forsaavidt de findes gengivet efter Manuscript eller i fuldstændigt eller ret fyldigt Referat. Denne Bibliografi vil man utvivlsomt ofte søge hen til, — og det gælder vel Værket som Helhed, saa meget som det rummer af Stof til Sønderjyllands Historie i det 19. Aarhundrede og op til den sidste Tid. E. J.

De foreløbige Resultater af *Gravningerne i Hedeby* er endnu ikke publicerede, men de har givet Stof til en Del Afhandlinger og Smaameddelelser, ligesom de med Slesvig, Hedeby og Danevirke forbundne Problemer vedvarende har været under livlig Diskussion. I Tilslutning til den tidligere her i Tidsskriftet givne Oversigt (10, I, 502 ff.) skal Opmærksomheden i det flg. henledes paa den siden da fremkomne Litteratur.

Fra Prof., Dr. Otto Scheels Haand foreligger en Række Studier over Hedeby's kulturelle og handelspolitiske Betydning, saaledes *Die Vorgesch. der neuen Ausgrabungen in Haithabu* (Jahrb. 1930 d. Schlesw.-Holst. Universitäts-Gesellsch. 82 ff.), *Haithabu als Problem des Ostseeraumes* (Die Heimat XLI 81 ff. (1931)), *Haithabu, eine Schicksalsstätte des Nordens* (Deutsch-nordisches Jahrb. 1931, 24 ff.), *Haithabu in der Kirchengesch.* (Zeitschr. f. Kirchengesch. 3: 1, L, 271 ff.), *Die neuen Ausgrabungen in Haithabu* (Forschungen in Fortschritte 1931, 222 f.), *Hedeby* (Svenska Dagbladet ¹⁰/₄ 1931), samt *Hedeby og Nordeuropa belyst af de nye Udgravninger* (Berl. Tid. ²³/₆ 1932). Prof. S.'s Grundopfattelse er denne, at Hedeby's Historie rækker helt tilbage til Kong Gudfreds Tid. »Jeg nærer ingen Betæneligheder ved at antage Gudfred for at være den Konge, som var den egentlige Skaber af Hedeby's store Fremtid«. Ikke i det nuværende Slesvig, men i Byen bag Halvkredsvolden »maa vi søge den historiske Overleverings Slesvig, Gudfreds Emporium, Stedet hvor Købmændene »fra hele Verden« mødtes, som var Ansgars og senere

Unnis Udfaldsport mod Nord!« Dette Slesvig-Hedeby har spillet en afgørende Rolle i Striden mellem den islamitiske og den af vesteuropæisk Kultur prægede Verden, og her udfyldte Hedeby »sin Mission, da det med enestaaende Held var med til at skabe det Europa, vi lever i den Dag i Dag. Den Gang brødes Verdenshistoriens Bølger mod Bredden af det lille Haddeby Nor, der i Dag er en drømmende Bugt«. Man kan næppe føre denne Linie længere; men jeg tror, man allerede her befinder sig et godt Stykke uden for det rimeliges Grænser, og ligeledes stiller jeg mig afgjort skeptisk til Prof. S.'s Identifikation af Halvkreds voldens Hedeby med Ansgartidens Sliaswich. Der foreligger efter mit Skøn intet Vidnesbyrd, som med nogenlunde Sikkerhed kan siges at pege i denne Retning.

Imidlertid stemmer Prof. S.'s Opfattelse overens med andre Forskeres. I samme Retning gaar saaledes de Indlæg, der skyldes Prof., Dr. Gustav Schwantes: *Die Ausgrabungen von Haithabu 1930* (Jahrb. 1930 d. Schlesw.-Holst. Universitäts-Gesellsch. 95 ff.), *Die Ausgrabungen in Haithabu* (Zeitschr. f. Ethnologie LXIII, 1 ff.; Foredrag ved Selskabets Møde $20/6$ 1931), *Neues zur Frage Schleswig-Haithabu* (Kieler Neueste Nachrichten $1/11$ og $4/11$ 1931), *Die Schleswig-Haithabu-Frage in neuem Licht* (Nachrichtenblatt f. deutsche Vorzeit VII (1931), 232 ff.) og *Führer durch Haithabu* (1932). Hvad Byens Alder angaar, daterer Dr. S. den til »senest 850«; men han øjner en Mulighed for, at Tidspunktet i Virkeligheden skal rykkes tilbage til mellem 820 og 850. Motiveringen søges i de Smykkesager i ældre Osebergstil og Halvbrakteater af Typen Hauberg I, 1, som er fremkommet i Kammergrave inde paa Bypladsen. Bortset fra, om Dateringen af disse Gravfund vil vise sig at holde Stik — et Spørgsmaal, som langt fra kan siges at være klaret — er det evident, at der mellem flere af Kammergravene og Husene maa ligge et endog meget anseligt Tidsrum. Det er sandt, at man for langt de fleste Huses Vedkommende savner ethvert Dateringsmateriale; men i de Tilfælde, hvor det har været muligt med Sikkerhed at afgøre, om et Hus var ældre, samtidigt med eller yngre end en Kammergrav, har det altid vist sig, at Huset var langt yngre end Graven. At der skulde have eksisteret en virkelig Bebyggelse ved Haddeby Nor saa tidligt som i 2. Fjerdedel af det 9. Aarh., forekommer mig da at savne Begrundelse i de hidtil gjorte Fund.

Derfor mangler efter min Opfattelse ligeledes ethvert Bevis for Identiteten mellem Hedeby og Ansgars Slesvig. Ingen vil nægte, at der før Aar 900 har været en begyndende Bebyggelse »ved Hederne« (se Sønderjyllands Historie I, 250 f. (1930—31));

men at denne Bebyggelse paa Ansgars Tid skulde have haft en Karakter, svarende til Skildringen i hans Levned af det berømte Sliaswich, er paa ingen Maade godtgjort gennem Fundene. Jeg maa yderligere advare mod den Slutning, at »det afgørende Bevis for Identiteten mellem det gamle Slesvig og Hedeby« skulde kunne bringes ved en mulig Paavisning af en Kirketomt inde paa Bypladsen. Da Hedebyboerne vitterligt har været kristnede fra Tiden kort efter 950, og da der vitterligt har ligget en kristen Kirkegaard bag Halvkredsvolden, har Byen selvfølgelig ogsaa haft en Kirke. At denne skulde have været den af Ansgar omkr. 850 opførte er imidlertid noget helt andet — for at sandsynliggøre dette maatte man i det mindste kunne paavise en Række Grave, der ikke alene gik tilbage til det 9. Aarh.s Midte, men som ogsaa afgav sikre Vidnesbyrd om at stamme fra et kristnet Samfund. Dette har endnu ikke en eneste af Kammergravene gjort.

Støttende sig til de ovennævnte Arbejder af Otto Scheel og Gustav Schwantes har Prof. Elis Wadstein skrevet en Afhandling (Fornvännen 1932, 220 ff.), hvori de samme Teorier forfægtes. Mere tvivlende om deres Rigtighed synes derimod den daglige Leder af Udgravningerne, Dr. Herbert Jankuhn, at stille sig. I hans *Die Ausgrabungen in Haihabu 1931* (Nachrichtenblatt f. deutsche Vorzeit VIII (1932), 27 ff.) konkluderer han i hvert Fald forsigtigt i flg.: »Det udgravede Materiale er foreløbig endnu for lille til, at man med Sikkerhed kan drage generelle Slutninger; ifølge de hittidige Resultater ser det dog ud til, at Gravene [o: Kammergravene] i hvert Tilfælde delvis tilhører det 9. Aarh., medens Husene, for saa vidt man kan datere dem, stammer fra det 10. Aarh.«. Han peger ligeledes paa Nødvendigheden af at faa fastslaaet Aldersforholdet mellem Kammergravene og selve Halvkredsvolden. Medens denne afgjort tilhører det egentlige Byanlæg, tænker han sig Muligheden af, at Kammergravene kan tilhøre »en ældre, ubefæstet Boplads«. At denne skulde have været identisk med Ansgars Sliaswich, udtaler han ikke.

Af megen Betydning har endelig den præliminære Under-søgelse været, som i Efteraaret 1932 er foretaget ovre ved Hol-lingsted, hvortil Traditionen jo fra gammel Tid har henlagt det vestlige Udgangspunkt for Oldtidens Varetrafik over Slesvig (se navnlig Dr. Friedrich Frahm: *Der Transitverkehr Schleswig-Hollingstedt* (Zeitschr. d. Gesellsch. f. Schlesw.-Holst. Gesch. LX, 1 ff. (1930))). Det er her lykkedes at paavise Kulturlag af ganske samme Art som dem, der møder Arkæologen i Hedeby — med Skaar af baade hjemlig og frankisk Keramik, saaledes ogsaa Pingsdorffvarer. Endnu foreligger om dette kun en kort Med-

delelse af Dr. Jankuhn: *Neues zur Frage des Transitverkehrs Haithabu-Hollingstedt* (Kieler Neueste Nachrichten ¹⁶/₁₀ 1932).

Vilh. la Cour.

Hamburgisches Urkundenbuch har haft en underlig Skæbne. 1. Bind, der naaede til Aar 1300, blev udgivet af Lappenberg i 1842, men derefter standsede Publicationen, og først 1910 kom 2. Bind, 1. Hefte omfattende Akter fra Perioden 1301—1310, og siden har Hamburg Statsarkiv i 1930 udgivet Fortsættelsen nemlig 2. Bind, 2. Hefte, der naar frem til 1320. Akterne er trykt in extenso, Regest gives kun, naar det drejer sig om et Dokument, hvor Hamburg, Hamburgborgere, Hamburgforhold nævnes, eller hvor Brevets eneste Tilknytning til Hamburg er Dateringen. En Del af disse Breve fra det 14. Aarh. har ikke tidligere været offentliggjorte; andre er vel trykte, men vanskelig tilgængelige, fordi de findes i gamle sjældne Værker; mange er godt nok kendte fra Lübeckisches Urkundenbuch, Mecklenburgisches Urkundenbuch og Schleswig-Holstein-Lauenburgische Regesten und Urkunden, men sidstnævnte Publication er, som man ved, ikke fejlfri.

E. J.

Efter at Arkitekt H. Lønborg-Jensen i 1926 havde afsluttet Restaureringen af den sønderjydske Cistercienserkirke i Løgumkloster, der allerede var paabegyndt af de preussiske Myndigheder umiddelbart før Verdenskrigen, har nu Arkitekt C. M. Smidt paa Foranstaltning af Selskabet til Udgivelse af danske Mindesmærker udsendt et monumentalt Værk *Cistercienserkirken i Løgum* (1931) med Lønborg-Jensens Opmaalinger ledsaget af en fortræffelig Text, der giver en indgaaende arkitekturhistorisk Redegørelse for Monumentet. Det er et Værk som tjener begge de to Arkitekter til stor Ære, og C. M. Smidts smukt afrundede Behandling af Bygningshistorien har mere end monografisk Betydning, den indeholder mange værdifulde Bemærkninger om vor øvrige romanske Teglstensarkitektur og trækker Linierne op for en virkelig dansk Cistercienser-Arkitekturhistorie, dog kun for selve Kirkebygningernes Vedkommende. Han har Forudsætningerne herfor som ingen anden, idet bl. a. tre af vore vigtigste Cisterciensermonumenter, Ruinerne i Esrom, Øm og Vitskøl, i de senere Aar er blevet undersøgt af ham.

Det er forlængst erkendt, at Løgum Kirke maa have været under Opførelse igennem en lang Periode. Jacob Helms paa-

viste allerede i 1864 (i Traps Slesvig) Forskellen mellem den ældre, overvejende romanske Østdel, som han dog først mente opført i Biskop Gunners Tid (1230—46), og det mere eller mindre udpræget gotiske Vestparti. Smidt viser imidlertid ved en indtrængende Analyse, at der ogsaa indenfor Østpartiet er en Modsætning mellem den rent romanske Underdel og de øvre Stokværk med deres begyndende gotiske Træk, en Modsætning som faar sit klareste Udtryk i Korets etagedelte Østvinduer, hvis nedre og øvre Række repræsenterer to forskellige Stiltrin, samtidig med at de dog er saa vidunderlig smukt sammenkomponerede. De ældste Afsnit føres ved gode Argumenter tilbage til ca. 1190, og vi har her et Sidestykke til Smidts Paavisning af, at de ældste Dele af Roskilde Domkirke ligeledes gaar tilbage til det 12. Aarh.s sidste Fjerdedel, Absalonstiden (i Fra Kbhvn.s Amt 1928). Østpartiets endelige Afslutning falder først i Midten af 1200erne, og derefter har man taget fat paa Kirkens vestlige Del som blev væsentlig kortere end paatænkt. Vestgavlen kan først være bygget omkr. 1300, og Skibets Hvelvinger endnu senere, i første Halvdel af 1300erne.

Med stor Lærdom og paa Grundlag af selvstændige Studier redegøres i et sidste Kapitel for Kirkens Afstammingshistorie og dens Slægtsforbindelser i Ind- og Udland, dens nære Tilknytning til den øvrige danske Teglstensarkitektur, dens Forudsætninger i Lombardiet, Frankrig og Rhinegnene, medens Paavirkningen fra Holsten og Nordtyskland først mærkes klart i Kirkens yngste Partier, særlig i Vestgavlen, der slutter sig nær til nordtysk Murstensgotik. Det er Mogens Clemmensens Fortjeneste at have paavist vor romanske Teglstenstekniks direkte Afstamning fra de lombardiske Stæder (Pavia og Milano), og den skarpe Opposition der fornylig er rejst herimod af den iøvrigt saa udmærkede slesvigholstenske Arkitekturhistoriker Richardt Haupt (*Kurze Geschichte des Ziegelbaus*, 1929) skyder ganske over Maalet. Derimod supplerer Smidt paa meget værdifuld Maade Billedet ved sin klare Udredning af de mange franske Træk i vor ældre Klosterarkitektur, baade i Planerne og i Udformningen af Enkeltheder (Sokler, Leddeling af Piller). Den engelske Indflydelse, som særlig Francis Beckett har søgt at paavise i Løgum, forbigaar C. M. Smidt i Tavshed, og der synes heller ikke mere at være nogen Anledning til at vende Blikket i den Retning.

Der er af Smidt gjort et energisk Forsøg paa at bringe Klosterkirkens Byggeperioder i Overensstemmelse med, hvad vi ved om de vekslede Ribebispers Tilknytning til og Interesse for Klosteret. Bisperne har ubestridelig i mange Tilfælde betydet

overordentlig meget baade paa godt og ondt for de danske Klostre og ganske særlig for Løgum, men det er ikke berettiget at forestille sig Klostret som saa ganske og aldeles afhængigt af Bispernes Yndest; det maa dog erindres, at nogen lovlige Myndighed havde Bisperne ikke over Cistercienserklostrene, Ordenen regerede sig selv, og takket være de rige Gaver fra mange andre Velyndere end Bisperne kunde Klostrene udbygge sig en i sig selv hvilende Økonomi, hvoraf Byggefondet var en væsentlig Del. Selv om visse Bisper direkte nævnes som Løgumklostrets særlige Velyndere og »Grundlæggere«, behøver vel heller ikke den Byggevirkosomhed, som de ved deres Gavnildhed havde stimuleret, at være standset ved deres Død; tværtimod er der stor Sandsynlighed for, at deres vigtigste Gaver til Klostret maaske netop har været Dødegaver. De efter Bisperne opkaldte og daterede Byggeperioder maa derfor tages med et betydeligt Forbehold, som f. Ex. naar det dristigt fastslaas, at nordre Korsarms rigt udformede Portal til Kirkegaarden (der forøvrigt er en »porta mortuorum«, Begravelsesport, og sikkert ikke nogen særlig Bispeportal) nødvendigvis maa være bygget just i Biskop Olufs korte Funktionstid (1204—14). Der kunde ogsaa ellers rejses Indvendinger mod Enkeltheder i de rent historiske Afsnit; saaledes naar den Knud Eriksen, »dux Jutii«, der nævnes som Velgører i Nekrologiet, forklares som Knud Lavard, der for det første umulig har kunnet være Velgører for det ca. 1170 stiftede Kloster, og desuden ikke kunde omtales paa denne Maade.

P. N.

Med Støtte fra Carlsberg-Fonden har Redaktør Franz v. Jessen begyndt en bredt anlagt, bog- og illustrationsmæssigt smukt udstyret Levnedsskildring af Oversekretær og Kancellipræsident Thomas Balthazar v. Jessen: *En slesvigsk Statsmand* (Kbh. 1930); det foreløbigt alene udkomne I. Bind er en Redegørelse for Th. B. v. Jessens Barndom og Ungdom, saalangt Kildestoffet rækker, og hans Virksomhed i Tyske Kancelli.

Medens Th. B. v. Jessens Gesandtskabsberetninger for et senere Livsafsniit Vedkommende giver ogsaa biografisk Materiale, som Forfatteren har benyttet, er der i det udkomne Bind kun hen mod Slutningen draget en Smule utrykt Stof med ind, og ud over de første Kapitlers Slægtshistorie og Levnedstegning er det alene en velskreven og levende Fremstilling af »Dansk Udenrigspolitik i Tiden 1680—1703«, som Undertitlen lyder, der væsentlig bygger paa trykte Akter samt ældre og nyere Historie-

værker, og hvor Hovedpersonen ikke saa sjældent er ved at forsvinde i europæisk Storpolitik.

Dybt er der i ingen Henseender gravet, og Hovedspørgsmaalet i Danmarks Udenrigspolitik gennem den Menneskealder, som afgrænses med Aarene 1680 og 1710 tages egentlig ikke op — Sammenhængen med den ganske vist ujævne Forskydning i det danske Diplomatis Stræben, hvor Generhvervelsen af Skaane efterhaanden glider i Baggrunden for Inddragningen af det gottorpske Sønderjylland. Det kan her have spillet en Rolle, at den Mand, der fra 1677 til Aarhundredets Slutning vandt stigende Indflydelse i den daglige Ledelse af Tyske Kancelli, var Slesviger, og Paavisningen af denne Th. B. v. Jessens Indstilling gennem hans Afstamning er det værdifuldeste i Franz v. Jessens Biografi. (Disse Afsnit er udkommet selvstændigt som »Aus der Geschichte eines alten schleswigschen Geschlechts«. Flensburg 1929). Maaske forslaar ogsaa det utrykte Kildemateriale ikke til at føre Beviset for noget saadant, men Forsøget er ikke gjort, og Forfatteren synes ikke rigtig at have haft Blik for Problemet. E. M.

I 1930 udkom P. Boissonade & P. Charliat: *Colbert et la Compagnie de Commerce du Nord (1661—86)*, (Bibliothèque d'histoire économique, Paris). Æren for denne lille Bog tilkommer først og fremmest Charliat, der tidligere i en Række Afhandlinger har beskæftiget sig med Handelen mellem Norden og Frankrig i sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede. Hans Værk hviler paa Studier rundt om i de nordiske og baltiske Lande, saaledes ogsaa i det danske Rigsarkiv, hvorfra der optrykkes nogle Aktstykker.

Som Indledning til Afhandlingen giver Henri Hauser en Slags Oversigt over Litteraturen vedrørende Frankrigs Handel med de østersøiske Lande. De trykte Øresundstoldregnskaber tillægges her en »exceptionel Interesse«. Hertil anfører Hauser dog et Citat af Regnard, som siger, at »Flertallet af Skibene« gik igennem under svensk Flag, altsaa toldfrit.

Selve Skildringen af Colbert og Nordkompagniet begynder med en Omtale af fransk Handel paa Norden siden Middelalderen. Efter Hansesædernes Tilbagegang tog Hollænderne Løvens Part af den nordiske Handel; men baade Englændere og Franskmænd konkurrerede. Fra Henrik IV's Tid var den franske Deltagelse i Tilbagegang. Saltleverancerne til Norden kom nu fra Spanien og Portugal. Hvad Colbert vilde, var slet og ret at fratage Hollænderne den skandinaviske Handel, og dette blev da ogsaa den

egentlige Opgave for Nordkompagniet. Forsøget faldt dog daarligt ud, skønt Kompagniets Start forløb heldigt. Efter flere Tiløb blev det dannet i Juni 1669, idet man pressede formaaende Mænd til at gøre Indskud og udstyrede Kompagniet med betydelige Privilegier. Kanalbyerne var slet ikke interesseret. Hovedbyerne blev Bordeaux og la Rochelle, fordi de Produkter, man haabede at kunne afsætte, Vin og Salt, kom her nedefra. Til Gengæld ventede man fra Norden at kunne faa Krigs- og Flaademateriel, især Træ. En Del Skibe blev ogsaa købt eller bygget; men før Foretagendet kom i Vækst, begyndte Krigene, og omkring 1676 brød det hele sammen. Et Genoplivningsforsøg fandt Sted 1684; men endnu samme Aar solgtes Kompagniets sidste Skib. 1689 udløb dets Oktroj. I 1680'erne fandt Nordboernes egne Skibe hyppigere Vej til Frankrig; Kanalbyerne med Dunkerque i Spidsen fik nu ogsaa Interesse for Østersøfarten, og endelig fremmedes den direkte Forbindelse ved de franske Protestanters Udvandring til Norden.

Skildringen leverer intet større Bidrag til Danmarks Historie, men lader os føle Savnet af Undersøgelser vedrørende dansk Handel i de Tider.

Georg Nørregaard.

Under Titlen *En dansk Statsminister fra sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede* har Kaptajn Th. Thaulow — bl. a. kendt som Forfatter til »Lillie-Juulernes Slægtebog« — i 1932 udsendt en stor og smukt udstyret Bog om J. O. Schack-Rathlous. Som nær Slægtning af Besidderen af Ravnholt — hvor Schack-Rathlous store Arkiv ifølge hans testamentariske Bestemmelse skal forblive til evig Tid — har Thaulow kunnet raade over et omfattende arkivalsk Materiale, der dog tidligere har været benyttet af Forskere som Edv. Holm, L. Koch og Aage Friis. Om Thaulows Bog kan der siges meget godt. Den vidner om stor Flid og om ærlig Begejstring for Syslen med historiske Emner, er velskrevet og viser Evne til at finde træffende Udtryk. Den giver adskillige Oplysninger om Schack-Rathlous Stilling til Tidernes skiftende Hold Statsledere og nye Bidrag til vor Viden om flere Forhold og Episoder i det attende Aarhundredes Danmark. Saaledes om Schack-Rathlous Virksomhed som Gesandt i Stockholm og hans Arbejde for at bringe Ægteskabet i Stand mellem Kronprins Gustav (III) og Sophie Magdalene. Det er ikke uden Pikanteri, at originale Breve fra Gustav III til hans Hustru er havnet i Schack-Rathlous Arkiv paa Ravnholt, til lige med den danske Gesandts Koncepter til Prinsessens Breve

til hendes Gemal. Flere andre Punkter kan nævnes, Gennemførelsen af Arveprins Frederiks mecklenburgske Ægteskab og Schack-Rathlous Forbindelser med Tønne Lüttichau og Deltagelse i hans Kamp mod Landboreformerne og mod Chr. Colbjørnsen. Derimod meddeles intet væsentlig nyt om Schack-Rathlous Hovedindsats, hans Medvirken ved Indfødsretslovens Tilblivelse, saa lidt som om hans Deltagelse i Forberedelsen af Regeringsskiftet i 1784.

Til en vis Grad har Thaulow paa Forhaand afvæbnet Kritikken. Beskedent erklærer han det som sit Formaal at give et »personal-historisk Supplement« til allerede foreliggende Skildringer af Schack-Rathlous Livsgerning. Schack-Rathlous betydningsfulde Plads i dansk Historie gør det dog umuligt at opretholde denne Begrænsning. Herved kommer det ogsaa for Dagen, at Thaulow ikke ret har magtet den kritiske Behandling af Kildematerialet. Han meddeler mange Uddrag af et stort Brevstof, men gennemfører ingen virkelig Sigtning og Vurdering af det. Sammen med en yngre Historiker forbereder Thaulow en Udgave af de Schack-Rathlouske Papirer. I Forbindelse med de Bernstorffske Brevsamlinger, A. D. Jørgensens Udgave af Aktstykker vedr. Regeringsskiftet 1784 etc. maa de engang danne Grundlaget for Undersøgelser, der til Bunds udreder de brogede og forvirrede Forhold i Regeringskredsene mellem 1766 og 1788. En dybt-gaaende kildekritisk Udredning af Regeringsskiftets Forudsætninger og Forhistorie er ligeledes et uopfyldt Ønske.

Thaulow nærer megen Sympati for Schack-Rathlou og har ikke helt kunnet unddrage sig Biografers almindelige Tilbøjelighed til at forsvare og overvurdere de skildrede Personer. Med fuld Ret fremhæver han Schack-Rathlous og Guldbergs dansk-nationale Tankegang. Trods al Beundring for A. P. Bernstorff har han dog ikke tilstrækkeligt Blik for, at i den danske Helstat havde det tyske Element fuld Borgerret. Uviljen mod det rummede en god Portion Bornethed og snæver Konservatisme og var hos Guldberg tillige en Følge af den sociale Modsætning. Schack-Rathlou var sikkert i mange Henseender en brav Karakter; stærkere end Thaulow gør det, bør det dog fremhæves, at han sikkert har været en overmaade jævnt begavet, misfornøjet og knarvorn Herre, der voldte sine Medarbejdere ustandselige Vanskeligheder. Gang efter Gang bragte Begivenhedernes Strøm ham i Spidsen for Regeringen og lagde Magten i hans Haand. Bestandig viste det sig, at han ikke evnede at fastholde den, endsige benytte den til virkelig Gavn for Land og Rige. Mange i Datiden satte Spørgsmaalstegn ved hans Loyalitet. Thaulow forsvarer ham, men kan dog ikke skjule, at han uafsladelig kom i tvetydige Situ-

ationer — da han gik ind i Struensees kortvarige Konseil, da han sluttede sig til Kronprins Frederik og svigtede Juliane Marie og hendes Parti, og da han efter sit sidste Nederlag skumlede sammen med Lüttichau. Snæversyn og Svaghed kan forklare meget, men dog ikke undskyldte hans Holdning efter Struensees Fald.

Ar. L.

Slesvigholstenismen er i sin Oprindelse og Udvikling sammensat af saa forskelligartede Strømninger, at man for at forstaa dens Væsen maa udskille den Indsats, som hver enkelt af Førerne har gjort. I de senere Aar er der — væsentlig som Dissertationer — udkommen flere Bøger, der bidrager til Opgavens Løsning. Som Nr. 11 i det slesvigholstenske Universitetsselskabs Skrifter udsendes 1927 Carl Gehrcke: *Theodor Mommsen als schleswig-holsteinischer Publizist*. Mommsens politiske Virksomhed i det slesvigholstenske Spørgsmaal samlede sig væsentlig om den korte Tid — fra Midten af April til Oktober 1848 — han, med en enkelt Afbrydelse, redigerede Schleswig-Holsteinische Landeszeitung. Kilderne til Arbejdet er i væsentlig Grad Mommsens Artikler. Forf. har haft Adgang til at benytte Mommsens Eksemplar af Bladet, hvori Mommsen har forsynet nogle af sine Artikler med Signatur, og har derigennem kunnet bestemme ham som Forfatter til en Række Artikler, der er af Vigtighed for Forstaaelsen af hans politiske Ideverden. Bogen er delt i to Hovedafsnit. Det første er en Undersøgelse af Mommsens Stil, dens Ejendommeligheder og Virkemidler; det andet en Fremstilling af Mommsens politiske Anskuelse, saaledes at man først faar belyst hans Stilling til tysk Politik, dernæst Forholdet til Slesvig-Holsten og hans Syn paa det nordslesvigske Spørgsmaal, og endelig Mommsens Overgang fra at være Augustenborger til at blive Annexionist. Skønt født Slesviger afveg Mommsen i politisk Indstilling ganske fra de ældre Liberale, thi i Forfatningsspørgsmaalet spillede Hertugdømmernes historiske Ret ingen Rolle for ham. Den ledende Traad i hans Politik var Slesvig-Holsten som Led af det tyske Rige under Preussens Førerskab. Ud fra dette Standpunkt rejste han Kritik saavel af Forbundsdagens og Preussens Holdning over for den dansk-tyske Konflikt som af den slesvigholstenske Stænderforsamlings og Landsforsamlings Virksomhed. Han kom derved i et Modsætningsforhold til sine Landsmænd, der førte til aabent Brud, da han i 1866 gik over til Annexionspolitikken; men i den manglende Forstaaelse af det nordslesvigske Spørgsmaal stemte han overens med sine Landsmænd. Skønt han bekendte sig som

Tilhænger af Nationalstatsideen, var det hans Ønske at drage det samlede Slesvig ind under det tyske Rige, og her tog han »den historiske Ret« i Brug for at vise Kravets Berettigelse. Derfor modsatte han sig den provisoriske Regerings Tilbud om Slesvigs Deling; først i August 1848, da Slesvigs Skæbne faktisk var afgjort, fandt han Delingstanken antagelig. Mommsen forstod ikke Nordslesvig. Han saa Nordslesvigs Danskhed som Frugten af rigsdansk Agitation og opererede ydermere med en Teori om en rigsdansk Kolonisering af Haderslev Amt — en Teori, som Gehrcke skænker Tiltro (S. 128). Ikke heller kan Anmelderen beundre Mommsens »ungemeinen Scharfblick«, naar han i 1848 formodede, at Nordslesvigs Byer vilde stemme for Tyskland, medens Landsognene vilde stemme for Danmark.

I samme Plan falder Anni Meetz's Dissertation *Johann Gustav Droysens politische Tätigkeit in der Schleswig-Holsteinischen Frage* (1930). Bogen er udkommen som Bd. 3 af »Erlanger Abhandlungen zur mittleren und neueren Geschichte« udg. af Bernh. Schmeidler og Otto Brandt. Kilderne til Dr. Meetz's Arbejde har for en væsentlig Del været R. Hübners righoldige Udgave af Droysens Brevveksling, samt nogle Betænkninger om Hertugdømmernes Stilling, der findes i Droysens efterladte Papirer. Anni Meetz har valgt den strengt kronologiske Fremstillingsmaade og giver en noget bredere Skildring af den politiske Baggrund end Gehrcke. Bogen begynder med Droysens Virksomhed i Kiel, fortsætter med hans Arbejde for den provisoriske Regering under Trearskrigen og ender med hans Tilslutning til Annexionspolitikken 1866. Fremstillingen af Droysens Virksomhed 1848—50 danner Hovedafsnittet. Medens Mommsen bearbejdede Stemningen i Holsten, var Droyesen den provisoriske Regerings Tillidsmand i Frankfurt, hvor han gennem 17-Mands Udvalget søgte at tvinge det tyske Forbund til at anerkende den provisoriske Regering. Den ideelle Baggrund for Droysens Politik var imidlertid Ønsket om Tysklands Enhed under Preussens Førerskab. Som Deputeret for Holsten i Nationalforsamlingen drev han en Politik, der støttede Preussen, men i Øjeblikket gik mod Hertugdømmernes Interesser. Derfor led Droyesen den store Skuffelse, da den preussiske Konge afslog Kejserværdigheden. Det gav Anledning til de ovennævnte Betænkninger fra 1849, som indeholder Droysens Forslag til en Ordning af Forholdet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne som en Union efter svensk-norsk Mønster. Meetz opfatter det som et fortvivlet Forsøg paa at gøre Preussen opmærksom paa Stillingen i Hertugdømmerne, men den Omstændighed, at Droyesen nærmere har udformet Tanken, kunde

tyde paa, at den har haft fastere Rod i hans Sind. For en Mand med Droysens Indstilling overfor Preussen kunde det ikke være vanskeligt at godkende Løsningen af det slesvigholstenske Spørgsmaal i 1866. Meetz's Bog er værdifuld ved det Indblik, den giver i Forholdet mellem Hertugdømmerne paa den ene Side og Preussen og det tyske Forbund paa den anden; det er et Emne, som vistnok fortjener en samlet Behandling.

Svend Larsen.

Assistant Professor of History ved Minnesotas universitet Lawrence D. Steefel har 1932 i serien Harvard Historical Studies udsendt en bog om *The Schleswig-Holstein Question*, der paa et par hundrede sider giver en klar og sober skildring af det dansk-tyske spørgsmaal 1863—64, set som et led i europæisk storpolitik. Forf. har gjort omfattende studier i de vigtigste europæiske arkiver — undtagen de russiske — og bl. a. i London fremdraget en række hidtil ubenyttede aktstykker til supplerung af den officielle blaabog (»Denmark and Germany«), som iflg. Steefel udelader »practically all of the confidential conversations with foreign statesmen and politicians«. Det fortjener at paaskønnes, at forf. er fortrolig med danske kilder og behandlinger. Mest udførlig, levende og instruktiv er fremstillingen af den europæiske situation umiddelbart før og efter krigsudbruddet, der bringer en del nye oplysninger. Londonkonferencen behandles mere oversigtmæssigt, med vægten lagt paa fremhævelse af linien i Bismarcks politik. Forf. finder den danske regerings fejlagtige bedømmelse af den internationale situation forklarlig og undskyldelig, men hævder samtidig, i væsentlig overensstemmelse med Neergaard, at Danmark ved en klogere taktik kunde have forbedret sin position. »Instead of putting Bismarck into difficulties by showing greater moderation and willingness to compromise than did Prussia, the Danes twice, in December 1863, and in June 1864, played into his hands. If they had yielded on the question of the constitution in December, it would have been much more difficult for Bismarck to have secured a satisfactory pretext for war; and if they had accepted mediation in June, it would have been much more difficult for him to obtain all of Schleswig or even the maximum that he really wanted«. — Et tillæg til bogen indeholder en række hidtil utrykte akter fra arkiverne i London, Wien og Berlin.

Povl Bagge.

Da det sjældent sker, at Folk uden Faguddannelse i større Udstrækning deltager i den historiske Forskning, er der Grund

til at nære saa meget større Taknemmelighed overfor de faa, der saaledes bidrager til at lægge Sten paa Sten til den Bygning, vor Viden om Fortiden danner. En saadan Taknemmelighed har ogsaa Kay Larsen Krav paa, fordi han har ofret store Dele af sit Liv paa at gennemføre en Undersøgelse af de danske Tropekoloniers Historie, et vidtrækkende Emne, som de danske Historikere forhen saa godt som ganske har forsømt.

Resultater af sit Virke har Kay Larsen forelagt for Offentligheden i en Række smukt udstyrede og illustrerede Bøger, først *De dansk-ostindiske Koloniers Historie I—II* (1907—08), dernæst *De danske i Guinea* (1918) og *Dansk Vestindien 1666—1917* (1928). De to Samlinger *Krøniker fra Trankebar* (1918) og *fra Guinea* (1927) kan næppe siges at have historisk Værdi. Derimod ser Historikeren med den største Interesse paa de to store haandskrevne Samlinger »*Personalialia og Data*«, som Kay Larsen har udarbejdet. Den ene af dem vedrørende dansk Ostindien fuldførtes 1912 og findes baade paa Rigsarkivet (ordnet i 4 Kasser) og paa det kongelige Bibliotek (opskrevet i 3 Foliobind, Ny kgl. Saml. 1862 fol.). Den anden vedrørende dansk Vestindien og Guinea fuldførtes 1929 og findes kun paa det kgl. Bibliotek (ordnet i 8 Kasser, Ny kgl. Saml. 3240 4°). Disse Samlinger supplerer, men gentager ikke Bøgernes Indhold. Tilsammen danner Kay Larsens Arbejder det første Forsøg paa at bane Vej igennem et meget stort Materiale.

Begge Samlinger behandler i alfabetisk Orden Personer og Skibe; men den vestindisk-guineiske Samling indeholder tillige en Række Oplysninger om Institutioner, Kirker, Forter, Plantager o. s. v., ja hertil kommer endog adskillige Billeder. Forfatteren siger selv om den ostindiske Samling, at han »har taget mange Enkeltheder med, som maaske vil forekomme overflødige, men som dog maa gøre mere Gavn end Skade, naar Arbejdet fremkommer i denne Skikkelse«. Dette udelukker nu ikke, at Oplysningerne undertiden er brudstykkeagtige eller mangelfulde. En større Mangel er der imidlertid ved dette saare omfattende Arbejde, idet Kilderne til Oplysningerne kun sjældent anføres, naar der ligger utrykt Materiale bagved (hvorimod der jævnlig henvises til trykte Kilder). Da Samlingerne nu ikke er uden Fejl, er Følgen, at man maa raade Brugeren til at udvise den største Forsigtighed. Ved saaledes at tvinge den samvittighedsfulde Forsker til det store Arbejde, som det er, paany at skulle eftersøge Kilderne, mister Kay Larsens Værk umaadeligt i praktisk Nytte.

Vender man sig derefter til de udkomne Bøger og da for-

nemmelig *Dansk Vestindien 1666—1917* som den nyeste og den, der ved sit Emne har mest Krav paa Opmærksomhed, bliver Kritikken ikke mindre. Kay Larsen har valgt kun at beskæftige sig med Koloniernes Historie, set fra deres eget Synspunkt. Det er sjældent, han siger noget om deres Betydning for Danmark og danske Næringsveje eller om Administrationen hjemmefra. Denne Begrænsning er maaske forsvarlig overfor et stort Emne. Derimod vækker det mere Betænkelighed, at Bogen næppe kan siges at dvæle mest ved de Sider af Koloniernes Historie, som interesserer vor Tid mest. Man maa jo nemlig intet Øjeblik glemme, at Kolonier som de dansk-vestindiske Øer gennem det meste af deres Tid først og fremmest har haft til Opgave at skaffe Moderlandet Velstand, og den mest fremtrædende Side af deres Historie bliver derfor Produktionens og Handelens Udvikling, kort sagt den økonomiske Historie. Dette kommer ogsaa meget rigtigt frem i den Bog, den amerikanske Professor Waldemar Westergaard har skrevet om dansk Vestindien 1671—1754 (New York, 1917). Kay Larsen derimod meddeler kun spredte Enkeltheder herom. Hans Værk bærer Samlingernes Præg og er fyldt af Personalialia og Data for Skibes Afgang og Ankomst. Ceremonier, Militær og Marine indtager en fremtrædende Plads, og Episoder fra Negeroprørens Bekæmpelse skildres med anselig Bredde. Herudover er det vanskeligt paa Grundlag af Kay Larsens Skildring at danne sig et sammenhængende Billede af Udviklingens andre Sider, det være sig Lovgivning eller Administration, Finansier eller Erhvervsliv. Adskillige vigtige Forordninger omtales slet ikke. Heller ikke Forholdet til de omliggende Øer og fremmede Nationer behandles med nogen Dybde.

Som Helhed er Fremstillingen uoverskuelig og usammenhængende. Uden al Disposition er Stoffet ordnet rent kronologisk. Begivenhederne optegnes i deres Rækkefølge som hos Middelalderens Annalister uden Forsøg paa at følge Aarsagssammenhængen. Inddelingen i Kapitler er tilfældig. Tal, Navne og Datoer danser af Sted henover hinanden. Kun enkelte Gange kommer der en Bemærkning til Karakteristik eller Bedømmelse af en Person. Rang og Titler anføres derimod med Ærbødighed.

Gennem hele Værket spores en varm Nationalfølelse. Kay Larsen dvæler nødig ved de danske Koloniembedsmænds Forseelser, selv om han nok ser det, naar Kolonierne blev forsømt hjemmefra. Man mærker ogsaa, at Forfatteren føler Sorg over, at Danmark ikke længere har Besiddelser under de hede Himmelstrøg.

Med alle de her omtalte Egenskaber kunde Kay Larsens

Bøger nok være blevet en nyttig Hjælp — man maa jo stadig huske, at vi her staar overfor den første Bearbejdelse af Stoffet — men Bøgerne skæmmes af mange Unøjagtigheder. Ligesom for Samlingernes Vedkommende bliver dette skæbnesvangert, fordi Kilderne ikke anføres. Bagi Bøgerne er der vel Lister over anvendt Materiale (i den første endog nogle Henvisninger i selve Teksten); men i Bogen om Vestindien er der kun blevet Raad til en Fortegnelse over de Artikler, Forfatteren selv har offentliggjort om Enkeltheder vedrørende de danske Besiddelsers Historie. Den Billedfortegnelse, der findes, kunde med Fordel være blevet afløst af Bibliografi og Register.

Den Bog, som Kay Larsen nylig har udgivet om *Den danske Kinafart* (1932) adskiller sig ikke i det væsentlige fra sine Forælgere. Trods mange Gentagelser og flere Selvmodsigelser giver den dog et nok saa helstøbt Indtryk af sit Emne. Ifald Forfatteren gennemfører flere Undersøgelser, er det at ønske, at han lægger Vægt paa større Nøjagtighed og anfører Kilderne for sin Viden.

Georg Nørregaard.

I en af de utallige Serier, gennem hvilke videnskabelig Literatur ser Lyset i Amerika — The Albert Shaw Lectures on Diplomatic History — har Professor Charles Callan Tansill offentliggjort en Redegørelse for *The Purchase of the Danish West Indies* (1930).

Det er »diplomatisk« Historie i strengeste Forstand, for saa vidt Fremstillingen næsten helt indskrænker sig til de mellemfolkelige Forhandlinger og den Debat i Presse og Folkerepræsentationer, som de og deres Resultater, de forskellige Salgskonventioner, giver Anledning til. Samlede Redegørelser for Salgsvilje og Købelyst faar man kun, naar de kommer frem i Akterne. Tilstandsskildringer af de ombejlede Øers Forhold mangler ganske, noget nær ogsaa almindelige Indledninger til Afsnittene. Prof. Tansills Bog er i Virkeligheden et Uddrag af en kronologisk ordnet Akt- og Artikelsamling, meget omstændeligt og forstandigt gjort og for det amerikanske Stofs Vedkommende tilsyneladende særdeles udtømmende. Det danske Materiale er mere fragmentarisk. Forfatteren læser øjensynligt ikke selv Dansk, og det vestindiske Spørgsmaals offentlige Udvikling paa denne Side af Atlanten kender han kun fra Gesandtberetninger og Telegrammer til engelske og amerikanske Blade. Derimod har han faaet Afskrifter af dansk diplomatisk Korrespondance helt op i Halvfemserne og har paa lignende Maade skaffet sig Aktstykker

fra Udenrigsministeriernes Arkiver i London og Berlin. Utrykt fransk Materiale mangler ganske, og han synes ikke engang at være opmærksom paa »Documents diplomatiques francais 1871—1914«, hvis 1. Serie II, Nr. 362 og 487 f. Ex. omtaler dansk Vestindien. Det besynderlige er iøvrigt, at saa længe han har Adgang til det amerikanske Udenrigsministeriums Arkiv, angiver han ikke, at de mere betydelige Akter, han bruger, allerede er offentliggjorte i forskellige Bind af »Papers Relating to the Foreign Relations of the United States«.

Overraskende Nyt bringer hverken det danske eller amerikanske Materiale; mere interessant er det tyske. Det viser, at Indflydelse fra Berlin ikke har bidraget til, at Salgsforhandlingerne ved Aarhundredskiftet strandede, men helt uden Interesse for Jomfruøerne har Rigsregeringen for Resten ikke været (S. 422—23), og vi ser, at endnu i 1896 kunde en dansk Minister overfor den tyske Gesandt slaa paa Muligheden af et Bytte med Nord-Slesvig (S. 393), ligesom at man her i København under den spansk-amerikanske Krig 1898 regnede med en amerikansk Besættelse af Øerne (S. 395).

Et Spørgsmaal, som spillede en stor Rolle under Kampen for og imod Salget her i Landet for tredive Aar siden var de forskellige selvbestaltede Mellemmænds Virksomhed baade her og i Staterne. Prof. Tansill har ogsaa adskillige Sider baade om Niels Grøns og navnlig Kaptajn Christmas's Optræden, men det meste er en omhyggelig Sammenstilling af allerede offentliggjort amerikansk Stof. Hans Arkivmateriale fra Washington og Berlin og navnlig den amerikanske Diplomat Henry Whites Privatpapirer kaster noget Lys over Sagen, og egentlig forklejner det ikke Kaptajn Christmas. Han har aldrig lagt Skjul paa, at det for ham drejede sig om Penge, og White, der gentagende Gange var i København i Forbindelse med Købeplanerne, mener, at han ubestrideligt har faaet Løfte om Provision af Konsejlspræsident Hørring.

For den sidste halve Snes Aar af Perioden, da ogsaa Washington-Arkivet har været lukket for ham, bygger Tansill næsten udelukkende sin Fremstilling paa Akterne i »Papers Relating to the Foreign Relations of the United States« for 1926, Dr. Egans Bøger: »Ten Years Near the German Frontier« og »Recollections of a Happy Life« — en ikke alt for paalidelig Kilde — samt det Brudstykke af Statssekretær Lansings Memoirer, der blev offentliggjort i »New York Times' Magazine« for 19. VII. 1931. Det sidste er et meget vigtigt Bidrag til vor Viden om Salgets Historie, idet det viser, hvorledes det forholdt sig med den formentlige

amerikanske Pression mod Danmark. Sine almindelige Forfatterprincipper tro standser Tansill iøvrigt brat sin Skildring med Begivenhederne 1916. Bogen tier fuldstændig angaaende Øernes Vanskæbne under Stjernebanneret. En Artikel herom, der iøvrigt stræber at faa alle gunstige Momenter frem, findes i Tidsskriftet »Current History« for Juli 1931. E. M.

At skrive en fyldig Biografi af Historikeren, Sprogmanden og Bibliotekaren Christian Molbech maa uden Tvivl betegnes som en baade paakrævet og meget taknemmelig Opgave, som det er paafaldende, at ingen endnu har følt sig kaldet til at tage op. Med al sin kantede Uelskværdighed og galdefyldte Ensidighed var Chr. Molbech nemlig ikke blot en Mand, der har gjort sig fortjent af Forskningen paa en Række højst forskelligartede Omraader, men tillige en Personlighed, der frembyder ikke ringe psykologisk Interesse. Som en Art Forarbejde til en saadan Biografi kan man maaske betragte en smukt udstyret lille Bog, som Olaf Carlsen har udsendt under Titlen *Christian Molbech og Sorø* (I, 1932), og hvori han udfra Molbechs Tilknytning til sin Fødeby søger at forstaa væsentlige Sider af denne sammensatte Natur. Paa Grundlag af et godt Kendskab til den omfattende Molbechske Litteratur og med Benyttelse af hidtil ukendte, til Dels meget interessante Familiebreve og Optegnelser er det lykkedes Forf. at give et vel afrundet Billede af Molbechs Barndomshjem og Forældre, af hans Ungdomsudvikling og Studier, af hans Forelskelse i en ung soransk Pige, af hans tidlige Forfatterskab og hans Bestræbelser for at finde Ansættelse i Sorø, Planer, som brat blev afbrudt ved Akademiets Brand 1813. Med fin Forstaaelse paavises det, hvorledes Klosterbyens historiske Minder har præget Molbech for Livet, og hvorledes der bestaar et ejendommeligt Samspil mellem den blide soranske Natur og Molbechs elegiske, romantisk-følsomme Temperament. Begge Sider kommer smukt til Orde i hans »Breve fra Sorø«, 1808 (genoptrykt i »Ungdomsvandringer i mit Fødeland« I). Olaf Carlsens nye Bog er som Helhed velskrevet, men nu og da synes man at kunne spore en vis Uoplagthed, som ikke har været til Gunst for Stilens Fasthed, og det havde været i høj Grad ønskeligt, om der var ofret noget mere Omhu paa Gengivelsen af de meddelte Fragmenter af hidtil utrykte Breve. Det havde ogsaa været heldigt, om den ret pompøse latinske Dedikation til Sorø Akademi, Bogen indledes med, fremtraadte i et korrekt Sprog.

Bjørn Kornerup.

Otto Smith har i sin Bog om *Aalborg*, 1931, brugt en anden Form for Byhistorie end den gængse og gjort det med god Grund, da det, han først og fremmest vilde, var at prøve paa at vække Interessen for Byens Fortid hos det nuværende Slægtled. Han har derfor valgt at ordne sit Stof, der især stammer fra trykt Materiale, som en Række »Vandringer i den gamle Limfjordsby« og ved hver enkelt Gaard og Gade fortalt, hvad han vidste om dens tidligere Skæbne. Der er paa den Maade kommet et letlæseligt Agitationsskrift ud af det, en kort Oversigt over et stort Emne, men endnu mangler ganske vist den endelige, fuldt tilfredsstillende Behandling af Aalborgs Historie. Et godt valgt og godt gengivet Billedstof efter gamle Fotografier er af selvstændig Værdi.

Victor Hermansen.

En udpræget Modsætning til Smiths Bog er den Skildring af *Frederikssunds og Købstaden Slangerups Historie*, 1931, som skyldes Arne Sundbo. Det er et stort Arbejde om et lille Emne. Ingen af de to Byer har jo paa nogen Maade udmærket sig, og dog omfatter det foreliggende første Bind kun Tiden til 1809, medens et følgende Bind skal føre Fremstillingen op til Nutiden og tillige bringe de fornødne Tillæg. Naar Værket bliver færdigt, vil det saaledes blive meget anseligt af Omfang, men sikkert ogsaa have udtømt Emnet fuldt ud. Ud fra en intens Arkivbenyttelse er der fremdraget en Mængde Stof, især til Byernes Personalhistorie, men de mange Enkeltheder tynger ofte Fremstillingen og slører Linjerne. Adskilligt kunde uden Skade være henvist til Noterne, og adskillige Steder er det ogsaa tvivlsomt, om Forfatteren har ramt det rigtige. Ogsaa Henvisningerne i dette første Bind er noget for sparsomme, men herpaa vil det følgende kunne raade Bod. Billederne er saa vidt muligt gengivet efter Tegninger, men det har atter medført, at adskilligt har maattet eftertegnes. Man vinder naturligvis derved en Enhed over Bogudstyret, men man taber paa den anden Side ofte mere, ved at Billedstoffets Kildeværdi bliver forringet. For flere af Illustrationernes Vedkommende gælder det tillige, at Tilknytningen til Emnet forekommer at være lovlig spinkel. Men trods disse Indvendinger, som dog ikke rammer Tegneren, Viggo Bangs Arbejde, skal Sundbos Værk alligevel ved sine gode Egenskaber nok hævde sig blandt vore nyere Købstadmonografier.

Victor Hermansen.

Da Ed. Meyer i Eftersommeren 1930 saa pludselig afgik ved Døden stod han midt i Nybearbejdelsen af det første Bind af

sin *Geschichte des Altertums*, i hvilket han i 1884 havde skildret den gamle Orients Historie indtil Perserrigets Grundlæggelse, og som han med det sidste Bind, II. 1 (Die Zeit der ägyptischen Grossmacht) to Aar forinden — efter en 15-aarig Stilstand — havde ført op til Slutningen af det andet Aartusind. I Ed. Meyers litterære Efterladenskaber fandtes dog Manuskriptet til et næsten fuldført Bind, som fortsatte Skildringen af den gammel-orientalske Historie op til det assyriske Verdensherredømmes Sammenbrud; alene de sidste Kapitler om Assyrierrigets sidste Tider og dets Kulturliv forelaa kun i Udkast. Størstedelen af dette planlagte Bind, der i sin fuldstændige Form skulde rumme Orientens Historie indtil Oprettelsen af Achæmenidevældet og saaledes bringe den forlængst paabegyndte Nybearbejdelse af det gamle første Bind til Afslutning, var af Ed. Meyer selv bragt til Trykken, og en Del deraf forelaa allerede reentrykt ved hans Død. Fra mange Sider udtaltes Ønsket om at udsende de Kapitler deraf, som Ed. Meyer selv havde givet i Trykken som et særligt Bind af *Geschichte des Altertums*, et Ønske som Forlaget imødekom efter at en af Ed. Meyers yngre Elever, Dr. Hans Erich Stier havde paataget sig at overvaage Trykningen af det.

Det postumt udgivne Bd. II. 2 *Der Orient vom zwölften bis zur Mitte des achten Jahrhunderts* danner, trods det, at det kun er et Fragment, et sluttet Hele i den gamle Orients Historie fra det store Sammenbrud af det Statssystem, der var blevet til ved Midten af det II. Aart. f. Chr. til det afgørende Vendepunkt, da Stormagtspolitiken paany gjorde sig gældende ved Grundlæggelsen af det assyriske Verdensrige af Tiglatpilesar III ved Midten af det 8. Aarh. f. Chr. I Folkevandringerens Storm, ved »Søfolkenes« Fremstød var den gamle ægæiske Kultur gaaet til Grunde og det hethitiske Rige styrtet sammen. Det lykkedes Ægypten under Ramses III at afvise de vandrende Folks Angreb, men dette blev for lange Tider Faraonerrigets sidste militære Bedrift; i den lange Kamp med Hethiterne om Overherredømmet i Syrien var Ægyptens Kraft opbrugt; hverken Assyrien eller Babylonien, der befandt sig i politisk Forfald, havde Kraft til at løfte Arven efter Ægyptere og Hethiter. I disse halvfemte hundrede Aar af Orients gamle Historie naar derfor de mindre Folk frem til fri Udvikling. Det bliver Fønikernes Glanstid, de israelitisk-judæiske Stammers Stormagtstid, Tiden for Aramæernes Udbredelse i Syrien og Mesopotamien. Denne Udfoldelse af de smaa Folk bringes til Ophør ved de assyriske Kongers maalbevidste og hensynsløse Politik efter 745 f. Chr. Men de sidste Forsøg af semitiske Folk paa at genrejse Verdensherredømmet blev kun af kort

Varighed: 612 brydes Assyernerne Aag og ikke et Aarhundrede efter (538) holder Perserkongen Kyros sit Indtog i Babylon, den semitiske Verdens ældgamle Hovedstad.

Tyngdepunktet i Ed. Meyers Fremstilling af disse Aarhundreders Verdenshistorie ligger afgjort i hans Skildring af den israelitiske Historie, hvortil Ed. Meyer selv i banebrydende Forskninger har ydet saa vægtige Bidrag. Af det foreliggende Binds halvfemte hundrede Sider omfatter Skildringen af Israels Historie op til Nordrigets Undergang over 250 og disse er, baade i Henseende til Sprog og Indhold Bogens bedste Partier. De giver en alsidig Fremstilling af Stammernes Indvandring i Kana'an, af Brydningerne i »Dommertiden« og af Folkets politiske Historie under Kongedømmet, der uddybes ved Afsnit om Kultur, Religion og Litteratur. Om den israelitiske Historie grupperer sig først Skildringen af Ægyptens stillestaaende Historie under Præstekonger og libyske Condottierer, af det fønikiske Købmandsfolk og dets Betydning for Verdenshistorien ved dets kulturspredende Virksomhed og senere af Hethiterne, Aramæerne og Assyernerne i Syrien og Mesopotamien indtil 745 f. Chr. I Lighed med Bd. II. 1 har Udgiveren afsluttet Bogen med Kongelister, Tidstavle og et omfattende Register.

Otto Koefoed-Petersen.

Jérôme Carcopino indtager vel efter hans Lærer Gustave Bloch's Død (1923) Førstepladsen blandt de franske Historikere, der arbejder med den romerske Republik; en frodig Fantasi og en elegant Form i Forening med en glimrende Beherskelse af Kildematerialet, ikke blot det litterære, men ogsaa det epigrafiske og archæologiske sikrer ham et Verdensnavn. Men hans Fantasi og Kombinationsevne er samtidig hans Svaghed; uden tilstrækkeligt Grundlag bygger han elegante, men fantastiske og skrøbelige Konstruktioner, der ofte savner en indre Sandsynlighed, og som ganske falder sammen for et velrettet Stød mod et svagt Punkt. Blandt Carcopino's Værker skal her kun omtales et Par nye, som har særlig Interesse for Historikere, hans Bøger om Graccherne og om Sulla. »*Autour des Gracques*« (Paris 1928) indeholder fire kritiske Afhandlinger. En af dem fastslaaer Appian som Hovedkilde for Gracchernes Historie, en anden beskæftiger sig med Gracchernes Familieforhold og Fødsel. Den tredie (La mort de Scipion Emilien) behandler den yngre Scipio Africanus Kamp mod Tiberius Gracchus Jordlov og undersøger de dunkle Meddelelser om hans Diktaturplaner og pludselige Død, medens den fjerde og længste (Les Triumvirs de la lex Semproniana et l'hi-

stoire des Gracques) giver vigtige Bidrag til Spørgsmaalet om Jordlovens Udførelse. Carcopino's nyeste Bog »*Sylla ou la monarchie manquée*« (Paris 1931) er en fantasifuld Omvurdering af Sullas Liv og Maal: Sulla har ikke haft til Hensigt at genoprette Nobilitetens Herredømme, men at oprette et absolut Monarki for sig selv. Carcopino beskriver, hvordan Sulla indtil Forbundsfællekrigen har staaet Nobiliteten fjernt og kun af opportunistiske Hensyn slutter Alliance med den mod deres fælles Modstandere Marius og Demokraterne. I Forbund med den slagne Nobilitet besejrer han 83—81 Demokraterne og misbruger saa sine Allieredes Svaghed til at tiltage sig enevældig Magt. Carcopino skildrer Sullas kongelige og guddommelige Rettigheder, den teokratiske Enevældes Attributter, uden at det dog lykkes ham at paavise andet end en Gradsforskel fra den Dyrkelse, der navnlig i Provinserne blev andre af Republikkens største Mænd til Del. Men det er ikke herved lykkedes ham at forklare eller rettere bortforklare Sullas Genoprettelse af Nobilitetens Herredømme og hans egen Abdikation. For at overvinde denne Vanskelighed tager han sin Tilflugt til en højst betænkelig Konstruktion: den lille Affære med Sextus Roscius Frifindelse, som vilde være ganske ukendt for os, hvis ikke tilfældigvis Cicero i denne Sag debuterede som Forsvarer, pustes op til et Modangreb fra Nobilitetens Side, der skal have sat Bom for Sullas vilkaarlige Styre og tvunget ham til atter at samarbejde med Nobiliteten; dernæst skulde denne i Forbund med den unge Pompeius have tvunget Sulla til at abdicere under Trusel med Borgerkrig. Denne ganske usandsynlige Slutning paa Udviklingen fælder i Virkeligheden Carcopinos Hypothese, selv om den mærkelig nok har faaet en udmærket Modtagelse af franske Anmeldere. Foruden disse to Bøger har Carcopino skrevet epigrafiske, antikvariske og arkæologiske Værker, og i den af Gustave Glotz redigerede *Histoire générale* skriver han efter Blochs Død om den senere romerske Republik, i hvilken Fremstilling han viser en udmærket Forstaaelse af de politiske Partier og Konstellationer.

Adam Afzelius.

Ernst Kantorowicz har 1930—31 udsendt et stort Værk: *Kaiser Friedrich der Zweite* (Ergänzungsband, Quellennachweise und Exkurse). I Tillægsbindet har Forfatteren til denne omfattende Monografi gjort udførligt Rede for det store Kildemateriale, hvorpaa Fremstillingen er bygget, ikke blot en Fortegnelse, men en kritisk Vurdering, der viser indgaaende og forstaaende Kendskab til middelalderlig Litteratur og Aktmateriale, hvis For-

tolkning frembyder store Vanskeligheder, ikke mindst fordi altfor meget af det ikke foreligger tilfredsstillende udgivet; uvilkaarligt forfærdes man ved at se, hvor mange Ting af uvurderlig Betydning for hele Europas Historie der endnu venter paa kritisk Udgivelse — man tænke f. Ex. paa Liber Augustalis. Den geniale Stauferkejser har altid øvet Tilløkkelse paa Sindene, men ingen har forsøgt at løse Opgaven, som det her er sket. Forfatteren har Tilknytning til Stefan Georges Kreds, og det er da ikke overraskende, at Frederik II er en Heros, som frister en Historiker, der med utrættelig Forskeriver forener fremragende stilistiske Evner og en rig, skabende Fantasi, hvori Fortidens store Skikkelser tegner sig med gigantiske Konturer. Det er lykkedes at give et Billede, der lever, af denne i al sin elementære Kraft saa komplicerede Personlighed, der stiger frem i Anskuelighed af det brogede Stof af skiftende Begivenheder; men det er klart, at et Valg uvilkaarligt maatte træffes. Hvis Frederik II virkelig er saa helstøbt, saa klar i Bevidstheden om sit store historiske Kald, saa fast i Handlekraft, maatte hans Modstandere blive mindre Mænd. Gregorius IX og navnlig den geniale Genueser Innocencius IV maatte træde stærkt i Skygge, og det kan ikke være tvivlsomt, at den sidste Pave, der dog virkelig var Hohenstaufermagtens Besejrer, ikke helt kommer til sin Ret i denne Fremstilling. Dette er ikke blot tilgiveligt, men fuldt naturligt; ingen sand Historiker kan give sig i Kast med en saadan Opgave uden at blive lidenskabeligt grebet af den Opfattelse, der for ham stiller sig som den rette. Hovedsagen er, at Forfatteren viser en fremragende Evne til at leve sig ind i den Tid, han skildrer; den hele aandelige Atmosfære — som er af langt større Interesse end Enkelthederne i de politiske Kampe — er i sjælden Grad i denne Bog fra først til sidst, ikke blot den mærkelige Verdensfyrstes egen Følelse af Magtfylde, af sit store Maal at bringe det hele Imperium til fuldkommen Udfoldelse af alle Kræfter, men ogsaa — og navnlig — Tidens hele Stemning overfor Herskeren, Cæsar Augusts Arvtager, der atter skulde bringe Fred og Lykke til Menneskeheden og derved blive Skaber af Christi sande Rige paa Jorden — og saa Tvivlen, om han alligevel ikke snarere var Antikrist, der bebudede alle Tings Ende, idet hans Kamp mod Pavemagten maaske dog var en Kamp mod Christus selv; overalt en Følelse af, at Tidens Fylde var nær. Med stor Kunst lader Forfatteren Kilderne selv tale, og man lægger denne Bog fra sig med en betagende Følelse af det rige og voldsomt pulserende Liv, der har hersket overalt i Europa i hin Tid, som altfor ofte — paa Grund af Uvidenhed — er bleven opfattet som en mørk og livløs

Epoche i Slægtens Historie. Det var næppe nogen Skade til, om denne Bog fandt Læsere blandt danske Historikere; de kunde maaske deraf lære, at der skal mere til end samvittighedsfuld Indsamling af Notitser.

William Norvin.

Hundrede Aar efter den store Valgreform af 1832 har en Kreds af engelske Politikere og Historikere offentliggjort Planen til en storstilet *Biografi over samtlige engelske Parlamentsmedlemmer* i Perioden fra 1264 til 1832 (Interim Report of the Committee on House of Commons Personnel and Politics 1264—1832. Udg. af H. M. Stationery Office 1932). I dette Tidsrum blev der valgt 255 Parlamenter med et Medlemstal varierende fra 264 til 658. Alt i alt vil der blive Tale om Fremskaffelse af Oplysninger vedrørende 30.000 Personer, hvilket Tal i Forbindelse med den anslaaede Bekostning ved Indsamling af Materialet, ca. 30,000 Pd. Sterling, giver en Forestilling om Værkets Omfang.

Det er ikke noget Tilfælde, at et Værk af denne Art bliver til i England. I intet andet Land har Folkerepresentationen spillet en tilsvarende Rolle som i England, og intetsteds omfattes den parlamentariske Institution med samme Ærbødighed og Interesse. Den i andre Stater overhaandtagende Parlamentskrise har i hvert Fald foreløbig ingen Mulighed for at trænge igennem i England, og man tør roligt paastaa, at det engelske Parlament vil overleve de fleste andre Parlamenter.

Komiteen skønner, at den planlagte Biografi vil have Betydning for Bevarelsen af Parlamentets Position indenfor Nutidens politiske Liv. Ved at levendegøre Mindet om de Mænd, der i Fortiden varetog Folkets Interesser, ofte besjælet af en oprigtig Samfundsfølelse, er der Haab om at udvikle Parlamentsmedlemmernes Respekt for Arbejdet i nuværende og kommende Forsamlinger.

Biografiens Hovedbetydning ligger dog selvsagt paa det historiske Omraade. Som det er nu, har man forholdsvis let ved at fremskaffe Oplysninger om enkelte fremragende Politikeres Personlighed og Indsats i Fortiden; saa stor disse Personers Indflydelse end har været, maa man dog samtidig have Kendskab til de mange menige Medlemmers Liv og Virken for at kunne danne sig et fuldstændigt Billede af Fortidens politiske Tanker og Handlinger.

I den parlamentariske Historie findes der en Mængde andre Punkter af større eller mindre Interesse, som den foreslaaede Biografi vil kunne belyse. Komiteen nævner som Eksempel herpaa: Hvilke Motiver har der foreligget paa den ene Side hos Væl-

gerne og paa den anden Side hos Kandidaterne ved Parlamentsvalgene? Sagførernes dominerende Rolle i Underhuset; Parti- og Grupperedninger; Ydelsen af Vederlag til Parlamentsmedlemmerne; Valgkampe og Valgmaader; Suppleringsvalgenes Opstaaen; Parlamentsudvalgenes Indflydelse paa Regeringen; Kampen mellem Samfundsinteresser og Særinteresser.

Parlamenterne bestod af Datidens mest virkelystne og værdifulde Personligheder. Allerede de forberedende Lokalundersøgelser har godtgjort, at der næppe findes een engelsk Familie med kendt Navn, hvis Forfader ikke har haft Sæde i Parlamentet. Ikke mindre Betydning vil Materialet faa ved at belyse de sociologiske Forhold. Hvilken Forbindelse der har bestaaet mellem Regeringen og enkelte Klasser af Befolkningen, de økonomiske Interessers Repræsentation i Parlamentet og deres Præg paa Lovgivningen, Betydningen af de politiske Ideer for Partidannelsen, alt dette vil Biografien kaste Lys over.

Ud fra disse Synspunkter anbefaler Komiteen, hvis Formand er den kendte Politiker Wedgwood, at de nødvendige Midler fremskaffes til Værkets Udarbejdelse, der paaregnes at ville strække sig over 5—10 Aar. De forberedende Arbejder har allerede staaet paa i 3 Aar, og der er skabt Vished for, at det nødvendige Kildemateriale foreligger; den foreløbige Betænkning indeholder en Rigdom af Oplysninger herom.

I Betragtning af den Interesse, som Komiteens Forslag har mødt, er der næppe Tvivl om, at dens Forslag vil blive realiseret, selvom der ingen Statsstøtte kan paaregnes. *Kaj Müller.*

Formaalet med den internationale Kongres for Kolonihistorie, som blev afholdt i Paris i September 1932, er nu naaet, forsaavidt som der er udkommet en *Bibliographie d'Histoire Coloniale (1900—1930)*, udgivet af Société de l'Histoire des Colonies Françaises 1932 og redigeret af A. Martineau, P. Roussier og J. Tramon. De fleste Kolonimagter har ydet Bidrag, tillige Lande som Chile og Columbia. Om Indien og Rusland findes imidlertid intet, og de enkelte Landes Bidrag er meget uensartet, saavel i Omfang som hvad angaar Stoffets Opstilling og Ordning. Belgien har faaet ti Gange saa megen Plads som Tyskland. Det er egentlig kun for de vesteuropæiske Lande samt et Par andre, Værket er lykkedes. Afsnittet om England og Dominions er udmærket. Det danske Bidrag er forfattet af Kay Birket-Smith. Norge er naturligvis ogsaa med, og Iveren for at godtgøre kolonihistorisk In-

teresse har ført til, at man har sørget for at blive fyldigt repræsenteret.

Der er Haab om, at Bibliografien vil blive suppleret hvert 5. Aar, og at de Lande, som endnu ikke er kommet med, da kan indhente det forsømte.

Georg Nørregaard.

Medens Udforskningen af den økonomiske Historie endnu er lidet fremskredet i Danmark, er man allerede i Udlandet begyndt at sammenfatte Resultaterne af den Virksomhed, Forskerne har udfoldet for at klarlægge den økonomiske Udvikling. Videst er man naaet for Englands Vedkommende, idet man kan give omfattende Fremstillinger af dette Lands økonomiske Historie (se Side 142 ff.). Ogsaa for en Del andre Landes Vedkommende vover man at skrive de første Oversigter og Haandbøger, idet man derved tillige kaster Lys over, hvor Lakunerne i den historiske Viden forekommer.

En særlig Betydning i denne Forbindelse har et Forsøg fra tysk Side, idet Gustav Fischer's Forlag i Jena med Georg Brodnitz som Udgiver har paabegyndt en *Handbuch der Wirtschaftsgeschichte*. Hvert af de i økonomisk Henseende mere fremtrædende Lande skal her behandles særskilt, og allerede i 1918 aabnede Brodnitz selv Serien med *Englische Wirtschaftsgeschichte* I. Man har derefter fortsat med Josef Kulischer: *Russische Wirtschaftsgeschichte* I (1925) og Ernst Baasch: *Holländische Wirtschaftsgeschichte* (1927). Desuden er der udkommet som et særligt Led i Serien Rudolf Köttschke: *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters* (1924), som bl. a. tager en hel Del Hensyn til danske Forhold. Hvad iøvrigt Skandinavien angaar, saa har Eli Heckscher lovet at behandle Sverige og Axel Nielsen Danmark, og endelig havde Edvard Bull lovet at skrive om Norge.

Det sidst udkomne Bind er Henri Sée: *Französische Wirtschaftsgeschichte* I (1930). Forfatteren er Professor i Rennes og hører til den nyeste Historieskrivnings flittigste og bedst kendte Dyrkere; hans Arbejde spænder ikke blot over Undersøgelser af sociale og økonomiske Tilstande, men omfatter ogsaa Studier over den politiske Tænkning's Historie og over Historiens Metode og Filosofi. I 1929 udgav han *Esquisse d'une histoire économique et sociale de la France depuis les origines jusqu'à la guerre mondiale*; den nu udkomne Bog paa Tysk er efter en noget større Maalestok. Dog har Sée behandlet Middelalderen meget kort for ikke at gaa Köttschke i Vejen. Begyndelsen af Bogen er derfor

blevet noget skematisk. Ogsaa det 16. Aarhundrede er behandlet i Korthed, maaske fordi det er lidet undersøgt. Først med det 3. Hovedafsnit, der omfatter hele l'ancien régime, bliver Fremstillingen mere indgaaende.

Sée udtaler selv, at man ikke kan danne sig et Billede af økonomisk Udvikling, naar man skyder det politiske til Side. Dette forstaar han nu saaledes, at han indenfor hvert Hovedafsnit giver en meget kortfattet Skildring af Tidsalderens almindelige og politiske Indstilling; men derefter begynder han paa selve Emnet med en Omtale af Statsmagtens Forhold til det økonomiske Liv og især af Finanserne. Alt dette gør han dog ret kort, saaledes at det politiske ingenlunde træder stærkt frem; derimod opnaas, at Fremstillingen faar en stærk Syntese. Hovedvægten lægges paa Skildringen af de enkelte Næringsgrene. Sée skriver overordentligt klart og skildrer det daglige Livs Forhold meget fængslende. Han forsøger endog at forestille sig de lavest stillede Folkeklassers Tænkesæt, men maa her undertiden give op af Mangel paa Kilder eller Undersøgelser derom. Hovedafsnittene slutter med en Oversigt over Tidens sociale Problemer.

I fuldkommen Modsætning til ellers, naar Talen er om Frankrig, hører man i denne Bog kun lidet om Hof og Adel og Gejstlighed; Paris træder ogsaa ganske i Baggrunden. Bedømmelsen af l'ancien régime er ikke mild; de mange Regeringsforskrifter har kun virket hæmmende paa Udviklingen. Skønt Frankrig er saa gunstigt stillet fra Naturens Side, er det dog i den økonomiske Udvikling kommet langt bagefter England og for Handelens Vedkommende ogsaa bagefter Holland. Ved 1789 var der endnu ikke et rigtigt Arbejderspørgsmaal i Frankrig; Revolutionens urolige Horder bestod ikke blot af Arbejdere, men ogsaa af mange Smaamestre; det store Problem var Bondespørgsmaalet.

Bogen redegør med den største Ærlighed for, hvor man ved noget, og hvor Undersøgelser endnu ikke har fundet Sted. Et righoldigt Noteapparat og en omfattende Litteraturfortegnelse viser, i hvilken Udstrækning en Forfatter af Oversigtsværker i den økonomiske Historie maa bygge paa Resultatet af andres Forskning. De grundlæggende Undersøgelser er indenfor denne Del af Historien en altfor vidtløftig Sag til, at Enkeltmand kan naa ret meget.

Georg Nørregaard.

I Slutn. af 1930 udkom Rudolf Kjelléns: *Die Grossmächte vor und nach dem Weltkrieg*, udgivet af Prof., Dr. Karl Haushofer i Forbindelse med Prof., Dr. Hugo Hassinger, Prof., Dr. Otto

Mauil og Prof., Dr. Erich Obst (IV + 353 S.). Dette Oplag var det 23. af den tyske Udgave af den berømte svenske historiske og statsvidenskabelige Forf.'s Hovedværk »Stormakterna. Konturer kring samtidens storpolitik«, der udkom i 1905. Den tyske, stærkt forkortede Udg. udkom i Aarene 1914—18 i 19 Opl. under Titlen »Die Grossmächte der Gegenwart« og efter Krigen — udvidet paa Grundlag af Kjelléns i 1920 udgivne »Stormakterna och världskrisen« — i to Oplag med Titlen »Die Grossmächte und die Weltkrise«. Efter Kjelléns Død i 1922 har Haushofer i 1929 udsendt 22. Opl. (23. Opl. har kun enkelte Rettelser og Tilføjelser) med ovennævnte Titel.

Kjelléns Værk foreligger her i en helt ny Form. Stilen er sammentrængt, klar og let læselig. Som Helhed maa man sige, at det er lykkedes Udgifverne paa fortrinlig Maade at omforme og udvide Stoffet efter Nutidens Krav, saaledes at Kjelléns Værk vel ikke helt er bevaret efter Bogstaven, saa dog i hans Aand og præget af hans overvældende Iderigdom, omfattende Kombinationsevne og udprægede Skarpsyn. Fremstillingen i Kjellén-Haushofers Udgave falder i to Hovedafsnit: »Das alte Grossmachtssystem« (Tyskland, Østrig-Ungarn, Italien, Frankrig, England, Rusland, U. S. A. og Japan) og »Das neue Grossmachtssystem« (Tyskland, Østrig og dets Efterfølger-Stater, Italien, Frankrig, det britiske Verdensrige, Sovjet-Rusland, U. S. A., Østasien, det latinske Amerika). I et mindre Kapitel mellem disse to store Afsnit behandles Verdenskrigen og endelig i et afsluttende Kap. en Stormagts Væsen og Folkeforbundet.

Rudolf Kjellén har selv været med til at grundlægge, opbygge og udforme den nye Videnskab, Geopolitikken, der vil paavise, hvorledes et Lands historiske Udvikling er betinget af de geografiske Forhold. Hans Værk viser ogsaa paa overlegen Maade, hvorledes det geopolitiske Synspunkt med Udbytte kan anvendes.

Forf. har et dobbelt Formaal: at give en orienterende Oversigt over Stormagternes Politik i nyeste Tid og at belyse selve Eksistensformen Stormagt, hvilket sidste indtager langt den største Plads. Hver Magt opfattes som en politisk Enhed bestaaende af de fem Bestanddele: Reich, Volk, Haushalt, Gesellschaft og Regiment (set fra et geografisk, etnografisk, økonomisk, socialt og juridisk Standpunkt), hvilket fremtræder særdeles klart i den nye Udg., idet Skildringen af hver Stormagt her har en hertil svarende Inddeling; hertil kommer et Afsnit om Landets Udenrigspolitik, d. v. s. kun af den Side, som staar i et organisk Forhold til de ovennævnte fem Grupper af Fakta. Kjellén skildrer udelukkende de Forhold eller maaske bedre sagt Rammen, indenfor hvilken

de subjektive Faktorer altid maa holde sig. Han ser i enhver Stat et Individ, som fødes, udfolder sig og dør — altsaa følger bestemte, om man vil, »biologiske« Love; men han er meget varsom med at fastslaa og følge saadanne Love (Livsformerne kan være saa forskellige); han ser overhovedet ikke i Historien en Lovbundethed i alt, som f. Eks. Buckle og Lamprecht gør det.

Et af de bedste og lærerigste Afsnit i Bogen er Skildringen af det gamle Østrig-Ungarn og dets »Nachfolgestaaten«. Overordentlig interessant er her Paavisningen af de Forhold, der bandt Østrig-Ungarn sammen — ja, i flere Henseender gjorde det til en naturlig Enhed, trods de mange Nationaliteter; Hovedvægten lægges paa de økonomiske Forhold, der udgjorde det mest udprægede Autarki i Europa. Efterkrigstiden har godtgjort Berettigelsen af dette Synspunkt. M. H. t. det nye Østrig hævder Forf., at dets Mission i kulturel og økonomisk Henseende bedst kan opfyldes i politisk Forbund med Tyskland (altsaa ikke Indlemmelse) og i økonomisk Forbindelse med Donaustaterne.

Fremstillingen bærer Præg af Stræben efter Objektivitet; dog mærker man Sympatien for tysk (germansk) Kultur.

Bogen vil være til overordentlig Nytte for Studenter, der studerer Historie, og for Gymnasielærere, der af dens Indhold og af dens mange illustrerende Kortskitser og grafiske Tavler (findes kun i den nye Udg.) kan lære mange Forhold vedrørende Staterne som Individier og deres Politik. Litteraturfortegnelsen er fyldig, men ensidig geopolitisk. Tillige findes et fortrinligt og nyttigt statistisk Tillæg vedr. Stormagternes Forhold før og efter Krigen, ligeledes ledsaget af grafiske Tavler.

H. J. Hansen Glædemark.

Bøger indsendt til Redaktionen.

- Arbeiten des zweiten baltischen Historikertages zu Reval 1912. Reval 1932.
- Otto Fr. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864. I—III. Kbh. 1932.
- Erik Arup: Danmarks Historie. II. 1282—1624. Kbh. 1932.
- Olav Bergersen: Tordenskiold og Danskene. Oslo 1932.
- Carl v. Bonsdorff: Gustav Mauritz Armfelt. III. Udg. af Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1932.
- Jacob Braude: Die Familiengemeinschaften der Angelsachsen. Leipzig 1932.
- C. S. B. Buckland: Metternich and the British Government from 1809 to 1813. London 1932.
- Alexander Bugge: Den norske Trælasthandels Historie. II. 2. Skien.
- Cl. Clausen: Horsens Statsskole 1532—1932. Horsens 1932.
- Ludvig Daae: Stortingserindringer. IV. Udg. af Norsk historisk Tidsskrift. Oslo 1932.
- E. Dam og A. Schæffer: De danske Apotekers Historie. III. Bd. 7—9. Kbh. 1932—33.
- Descriptive Catalogue of University Publications. University of Calcutta. Sept. 1932.
- Deuxième Congrès national des sciences historiques. Alger 1932.
- Johann Gustav Droysen: Politische Schriften. Udg. af Felix Gilbert. München og Berlin 1933.
- Femte nordiska historikermötet i Helsingfors 1931. Helsingfors 1933.
- Festskrift til Verner Söderberg. Stockholm 1932.
- H. C. Frydendahl: Jærnuvinding paa Fyn i gamle Dage. Særtr. af Beretningen om det 9. danske Hjemstavns-Stævne. Nyborg 1932.
- Stephen Graham: Peter den Store. Overs. fra Engelsk. Kbh. 1932.
- Sigurd Grieg: Middelalderiske Byfund fra Bergen og Oslo. Oslo 1933.
- Guide des services nationaux de renseignements du prêt et des échanges internationaux. Udg. af Société des Nations. Paris 1933.
- Karl Haff: Elucubratio Blasii Ekenbergers auer dat erste undt ander koning Woldemari Lohbuch anno 1595. I. Leipzig 1932.
- H. P. Hanssen: Et Tilbageblik. III. 1906—1912. Kbh. 1932.
- K. J. Hartman: Ålandska Kongressen och dess Förhistoria. III—V. Acta Academiae Aboensis. Helsingfors 1925—1930.
- Eli F. Heckscher: Ett svenskt krigsskadedstånd för 300 år sedan. Uppsala 1933.
- Skrifter af Paulus Helie. Udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. III. Bd. ved Marius Kristensen. Kbh. 1933.
- V. Hermansen og P. Engelstoft: Køge Bys Historie. Køge.
- Hild: August Hennings. Erlangen 1932.
- Jens Himmelstrup og Jens Møller: Danske Forfatningslove og Forfatningsudkast. Kbh. 1932.
- Gottfried Ernst Hoffmann: Schleswig-Holsteinische Siegel des Mittelalters. II. 1. Neumünster 1933.
- Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning Nr. 163. Jens Holt: Hittiterne og deres Sprog. Kbh. 1933.
- Inkvissionskommissionen af 20 Januar 1772. Udg. ved Holger Hansen. Bd. III. Kbh. 1932.

- Chr. Axel Jensen og Victor Hermansen: Danmarks Kirker. Præsto Amt. 1. Hefte. Udgivet af Nationalmusæet. Kbh. 1933.
- Troels G. Jørgensen: Anders Sandøe Orsted. Kbh. 1933.
- Wilhelm Keilhau: Strejfflys over Marx. Oslo 1932.
- Axel Linvald: Bistrup. Byens Gods 1661—1931. Kbh. 1932.
- Friederich Mager: Entwicklungsgeschichte der Kulturlandschaft des Herzogtums Schleswig in historischer Zeit. Breslau 1930.
- Hugo Matthiessen: Viborg-Veje. Kbh. 1933.
- Montgomery: Industrialismens Genombrott i Sverige. Stockholm 1931.
- Gerhard Neumann: Hinrich Castorp. Ein Lübecker Bürgermeister aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Lübeck 1932.
- Axel Nielsen: Dänische Wirtschaftsgeschichte. Jena 1933.
- F. Ohrt: Gamle Tidens Finland. Kbh. 1932.
- Volquart Pauls: Hundert Jahre. Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1833—13. März 1933. Neumünster 1933.
- Volquart Pauls und Otto Scheel: Geschichte Schleswig-Holsteins. 1. Hefte. Neumünster 1933.
- George Preedy: Grevinde Rocklitz. Overs. fra Engelsk. Kbh. 1932.
- Erich Rathmann: Die Balkanfrage 1904—1908 und das Werden der Tripelentente. Halle 1932.
- Elisa von der Recke: Mein Journal 1791, 1793—95. Leipzig.
- Anders Sandøe Orsted: Processuelle Skrifter i Udvalg. Ved Troels G. Jørgensen. Kbh. 1932. — Blandede Skrifter i Udvalg. Ved Troels G. Jørgensen. Kbh. 1933.
- Johan Schreiner: Nederland og Norge 1625—1650. Oslo 1933.
- Gudmund Schütte: Danmarks Saga i 500 Ord. Kbh. 1933.
- Harald Skalberg: Undervisningen i Dansk ved Universitetet i Kiel og i Hertugdømmernes lærde Skoler efter 1864. En Oversigt. Kbh. 1932.
- Helga Stemann: F. Meldahl og hans Venner. I—V. Kbh. 1926—31.
- Arne Sundbo: Frederikssunds og Købstaden Slingerups Historie. Hillerød 1931.
- Hans Szymanski: Der Ever der Niederelbe. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Schifffahrt und zur Volkskunde Niedersachsens. Lübeck 1932.
- Sønderjydske Stednavne. Udgivet af Stednavneudvalget. 4. Lev. Kbh. 1933.
- Th. Thaulow: En dansk Statsminister fra sidste Halvdel af det 18. Aarh.: Gehejmerraad J. O. Schack-Rathlou 1728—1800. Kbh. 1932.
- G. Macaulay Trevelyan: Englands Historie. Oversat af August Schou. III. Oslo 1932.
- Arthur Weigall: Nero — Roms Keiser. Overs. fra Engelsk. Oslo 1932.
- Frederik Weilbach: Frederik IV.s Italiensrejser. Kbh. 1933.
- Verzeichnis der laufenden Nordischen Zeitschriften und Zeitungen. Kiel 1929.
- V. E. V. Wessman: Samling av ord ur östsvenska folkhäl. 4. Hft. Helsingfors 1932. Udg. af Svenska litteratursällskapet i Finland.
- S. Widding: Dansk Messe; Tide- og Psalmesang 1528—1573. I. Messen og Tidesangen. Kbh. 1933.
- C. S. Widerberg: Akershus Festning. Et Bidrag til dens Bygningshistorie inntil Utgangen av Christian IV's Regjering. Oslo 1932.
- Anne-Lore Gräfin Vitzthum: Julius Wilhelm von Oppel. Dresden 1932.
- Vore Fortidsminder. Arkæologisk Kort over Nordøst-Sjælland. Udg. af Geodætisk Institut og Nationalmusæet. Kbh. 1932.

- Johannes Ziekursch: Politische Geschichte des neuen deutschen Kaiserreiches. I—III. Frankfurt 1927—30.
- Økonomi og Politik. VI. 3. 4. VII. 1.
- Fortid og Nutid. IX. 2—4.
- Aarbøger udg. af Historisk Samfund for Aarhus Stift. XXVI. Aarhus 1933.
- Fra Himmerland og Kjær Herred. XXI. Aalborg 1932.
- Vendsysselske Aarbøger. Hjørring 1932.
- Norsk historisk Tidsskrift. 29 Bd. (5 Rk. 8 Bd.). 5 Hefte. Oslo 1932.
- Svensk Historisk Tidsskrift. 1932. 3—4 Hefte.
- Scandia. Tidskrift för historisk Forskning. VI. 1. Stockholm 1933.
- Vetenskaps-Societeten i Lunds Aarsbok 1932. Lund 1932.
- Personhistorisk Tidsskrift. XXXII. Häft. 3—4. XXXIII. Häft. 1—4. Stockholm 1932.
- Förhandlingar i Svenska litteratursällskapet i Finland. Ny följd 8. Helsingfors 1932.
- Historiska og litteraturhistoriska Studier. Udg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsingfors 1932.
- Studier i nordisk Filologi. Udg. af Svenska Litteratursällskapet i Finland CCXXXIII ved Hugo Pipping. Helsingfors 1932.
- Historisk Tidsskrift för Finland. 1932: 2—4. 1933: 1. Helsingfors.
- Ajalooline Ajakiri. 1932. 3—4. 1933. 1.
- Historiallinen Aikakauskirja. 1932 Nr. 3—4. 1933 Nr. 1—2.
- Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte u. Altertumskunde zu Riga. Riga 1932.
- Eesti Riigi Keskarhiivi Toimetised. Publikationen des estnischen staatlichen Zentralarchivs. Nr. 2. Tartu 1932.
- Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte. 61. Bd. Neumünster 1933.
- Kieler Vorträge Nr. 40. Jena 1933.
- Hansische Geschichtsblätter. 57. Jhrg. Lübeck 1933.
- Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Bd. XXVI, Heft 2. Lübeck 1932.
- Hamburgische Geschichts- und Heimatblätter. 7. Jhrg. Nr. 2, udg. af Verein für Hamburgische Geschichte.
- Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte. Bd. XXXIII. Hamburg 1933.
- Mecklenburgische Jahrbücher. 96. Jhrg. Schwerin 1932.
- Oldenburger Jahrbuch des Verein für Altertumskunde u. Landesgeschichte. XXXV—XXXVI. Oldenburg 1931—32.
- Monatsblätter. Herausgegeben von der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde. 46. Jhrg. 1932. Stettin.
- Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde: Baltische Studien XXXIV. Stettin 1932.
- Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte. 45. Bd. 1. Hälfte. Berlin-Dahlem.
- Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde. XXX. 1. Jena 1932.
- Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück. 54. Bd. Osnabrück 1932.
- Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Altertumskunde. 53. Bd. Dresden 1932.
- Münchener historische Abhandlungen. 1. Reihe. 1. Heft. München 1933.
- Basler Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde. 31. Bd. Basel 1932.

- Bulletin of the Institute of Historical Research. Vol. X. Nr. 29 og Supplement Nr. 3. London 1932. Nr. 30 og Supplement Nr. 1. 11. annual report of the Institute of Historical Research. London 1933.
- League of Nations. First Study Conference. The State and economic Life. Paris 1932.
- The American Scandinavian Review. XX. Nr. 8—12. New York 1932. XXI. Nr. 1—3. New York 1933.
- Kirjath Sepher. A quarterly bibliographical Review of the Jewish National and University Library in Jerusalem. 9. Aarg. 3—4. Med Register 1932—33. 10. Aarg. 1. Jerusalem.

INDHOLD

	Side
Studier over Saksens historiske Kilder. Af Museumsinspektør Jørgen Olrik	149—289
Smaastykker:	
Kong David. Af Professor Dr. Johannes Steenstrup	290—292
Oversigter:	
Fransk Revolutionshistorie efter Verdenskrigen (1918—1930). Af cand. mag. Harald Jørgensen	293—322
Anmeldelser	323—407
Nyt fra historisk Videnskab	408—448
